

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**İSTANBUL BASINI'NDA BÜYÜK KABİNE (21 TEMMUZ 1912-23
OCAK 1913)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İbrahim TAVUKÇU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ**

ANKARA -2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**İSTANBUL BASINI'NDA BÜYÜK KABİNE (21 TEMMUZ 1912-23
OCAK 1913)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İbrahim TAVUKÇU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ**

ANKARA -2012

ONAY

İbrahim TAVUKÇU tarafından hazırlanan "İstanbul Basınında Büyük Kabine (21 Temmuz 1912 - 23 Ocak 1913)" başlıklı bu çalışma 31/07/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Unvanı, Adı Soyadı, Başkan

Prof. Dr. Abdullah Cündoğdu

İmza

Unvanı, Adı Soyadı

Prof. Dr. Vaidet Kelçiyılmaz

İmza

Unvanı, Adı Soyadı

Doç. Dr. Sennur Senel

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, II. Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan kabinelerden olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kurduğu, Kamil Paşa'nın ise Şurayı Devlet Reisi olarak görev aldığı Büyük Kabine döneminde yaşanan siyasi-askeri gelişmeler ele alınmıştır. 3 eski sadrazamın Kamil Paşa, Ferit Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabine de bulunmasından dolayı " Büyük Kabine" olarak anılan Kabine'ye, Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile oğlu Mahmut Muhtar Paşa'nın bu kabinede yer alması nedeni ile "Baba-oğul" Kabinesi de denilmiştir.

Büyük Kabine, çok sıkıntılı bir süreçte büyük ümitlerle iş başına geçmişti. Bir yandan Arnavutluk isyanı devam ederken bir yandan da içte parti kavgaları devam etmekte, siyasi istikrarsızlık toplumsal anarşiyi tetiklemekteydi. İtalyanlar Trablusgarp'a saldırmışlardı. Balkanlarda ise büyük devletlerin kışkırtmaları ile Osmanlı aleyhtarlığı gittikçe yükselmekteydi. İşte böyle bir ortamda Büyük Kabine'nin şeyhülislamı olan Cemaleddin Efendi'nin ifade ettiği gibi iktidar mevkiine gelmek "ateşten gömlek giymek"ten başka bir şey değildi. Eski, şanlı ve şöhretli bir Asker olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa işte böyle bir ortamda mevcut sorunlara çare bulmak için iktidara geldi. Fakat iktidarda olduğu süre zarfında iki büyük felaketle karşılaşmıştı. Önce Trablusgarp Uşi anlaşması ile İtalyanlara terk edildi. Ardından Bulgaristan'ın başını çektiği Balkan müttefikleri dört koldan Osmanlı Devleti'ne saldırdılar. Öteden beri barış politikası takip etmeye gayret gösteren Gazi Ahmet Muhtar Paşa, bu politikasında başarılı olamamış; beklentileri karşılayamamıştı. Bu durum karşısında istifa eden Muhtar Paşa'nın yerine Büyük kabine'nin devamı olarak telakki edebileceğimiz Kamil Paşa kabinesi kuruldu ise de, Balkan savaşlarında başarılı olamayarak ittihat ve Terakki Cemiyeti tarafından istifaya zorlandı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kamil Paşa'nı hükümet ettiği 9 aylık süre zarfında Osmanlı devleti büyük bir yıkım yaşamıştı. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin bu trajik devri, omurgası dönemin en önemli gazetelerinden Tanin ve İkdam'a dayalı olmakla birlikte,

konu ile ilgili olabilecek tüm kaynaklar irdelenerek, yazılı basılı materyaller ve çeşitli makalelerle konu zenginleştirilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar, engin tecrübesi ve geniş literatür bilgisi ile bana yol gösteren hocam Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz'a ve manevi desteğini esirgemeyen eşim Nihal Tavukçu'ya ve üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim TAVUKÇU

ANKARA 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ	1
2. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI	3
3. SAİD PAŞA KABİNESİ	19
4. KAMİL PAŞA KABİNESİ	22
5. HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ	28
6. AHMET TEVFİK PAŞA KABİNESİ	33
7. II. HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ	37
8. İBRAHİM HAKKI PAŞA KABİNESİ	42
9. SAİD PAŞA KABİNESİ	47

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA KABİNESİ

1.1. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA 'YI İKTİDARA TAŞIYAN SEBEPLER .58	
1.1.1. Hükümet Bunalımı	60
1.2. GAZİ PAŞA'NIN SADARETE TAYINI	64
1.3. İÇ VE DIŞ BASINDA BÜYÜK KABİNE	66
1.4. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA'NIN BÜYÜK KABİNEYİ KURMASI	68
1.5. BÜYÜK KABİNE'NİN MECLİSTE İLK İMTİHANI: HÜKÜMET PROGRAMI VE GÜVEN OYLAMASI	72
1.6. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA KABİNESİNİN FAALİYETLERİ	78
1.6.1. İç Meselelerin Çözümüne Yönelik Atılan adımlar	78
1.6.2. Meclis-i Mebusanı'n Fesih edilmesi	79
1.6.3. Meclis'in Feshinin İç ve Dış Basında yankıları	93
1.6.4. Büyük Kabine'nin Askeri ve Memuru Siyasetten Uzak Tutma Çabaları	96
1.6.5. Ordudan Bir Takım Askerin Terhisi Meselesi	102

1.6.6. Arnavutluk İsyanı ve Büyük Kabine'nin Tutumu	105
1.7. BÜYÜK KABİNE'DE BUHRANLAR VE İSTIFALAR	112
1.8. İKTİDAR'IN MUHALEFETİ SINDIRME ÇABALARI	118
1.9. BÜYÜK KABİNE'NİN DIŞ SİYASETİ	123

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK KABİNE VE SAVAŞLAR

2.1. BÜYÜK KABİNE'YE KADAR TRABLUSGARP SAVAŞI	124
2.2. TRABLUSGARP SAVAŞI VE BÜYÜK KABİNE'NİN TUTUMU	128
2.2.1. İtalyanlarla Yapılan Barış Müzakereleri	129
2.2.2. Uşi Barışı'nın İmzalanması	133
2.3. BALKAN SAVAŞI	139
2.3.1. Balkan Savaşının Sebepleri.....	140
2.3.2. Balkan İttifakının Kurulması	143
2.3.3. Balkan Savaşı'na Hazırlık Dönemi ve Büyük Kabine'nin Tutumu ..	146
2.3.4. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı Ordusunun Durumu	164
2.4. SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	167
2.4.1. Doğu Cephesi.....	167
2.4.2. Batı Cephesi	170
2.5. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA'NIN SADRAZAMLIKTAN İSTIFASI ..	175
2.5.1. Gazi Paşa'yı İstifaya Sürükleyen Sebepler	175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMİL PAŞA KABİNESİ

3.1. LÜLEBURGAZ SAVAŞI	183
3.2. KAMİL PAŞA HÜKÜMETİNİN İLK SULH TEŞEBBÜSLERİ.....	189
3.3. ÇATALCA SAVAŞI	191
3.3.1. Çatalca Savaşı Hazırlıkları.....	191
3.3.2. Çatalca Savaşının Başlaması	193
3.3.3. Çatalca Bırakışması.....	200

3.4. LONDRA KONFERANSI	207
3.4.1. Londra Konferansı'nın Kesilme Noktasına Gelmesi Üzerine Büyük Devletlerin Araya Girme Çabaları.....	214
3.4.2. Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne Verdikleri Nota.....	218
3.4.3. Nota'nın İç Siyasete Yansımaları ve İttihatçı Muhalefetin Yükselmesi	221
3.5. BABİÂLİ BASKINI.....	222
SONUÇ	231
KAYNAKÇA	237
EKLER.....	248
EK 1: 17 Ocak 1913'de Avusturya- Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen ve Edirne'nin Bulgaristan'a terkini öngören Düvel-i Muazzama Notası.	248
EK 2: İtalya ile Yapılan Muahede-i Sulhiye'nin (Uşi Anlaşmasının) Tam Metni.....	250
EK 3: Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin Hükümet Programı.....	254
ÖZET	257
ABSTRACT	259

KISALTMALAR

C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör(ler)
Haz.	: Yayına hazırlayan
M.M.Z.C.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
M.A.Z.C.	: Meclis-i Âyan Zabıt Ceriedesi
Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bsk. Yay	: Genelekurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
Kül. ve Tur. Bak. Yay.	: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
TTK. Yay.	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
Yay.	: Yayın(ı)(cılık)

GİRİŞ

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME HAREKETLERİ

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa karşısında gerilemeye başlamış, artık savaş meydanlarından eli boş döner olmuştu. Avrupa karşısında başlayan bu gerileme giderek toprakların daralması ve ortaya çıkmaya başlayan parçalanma tehlikesi karşısında devlet, dinamiklerini sorgular hale gelmişti. XVII. yüzyılın başına kadar sorunsuz işleyen sistemde ortaya çıkan bu problemler, devletin tedbir almasını zorunlu hale getirmiştir. Ortaya çıkan sorunlara çare bulmak ve kötü gidişe dur demek için politikalar üretilmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Çağdaşlaşma ve yenileşme esasına dayalı bu politikaların ve icraatların öncelikle ve temel gayesi İmparatorluğun dağılmasını engellemek olmuştur.

Çağdaşlaşma/yenileşme faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin reformist bazı padişahları tarafından XVIII. yüzyılın başında uygulanmaya başlanmıştır. Askeri temele dayanan Osmanlı Devleti için en önemli kurum olan ordunun başıboşluğu ve bu sebepten kaynaklı olarak savaş meydanlarında alınan mağlubiyetler reformların öncelikli olarak ordunun ıslahı noktasında yoğunlaşmasına vesile olmuştur. Tımar sisteminde meydana gelen bozulmalar yeniçerilerin askerlik dışında uğraş edilmeleri orduyu hızlı bir şekilde erozyona uğratmıştır. Bu sebeple ilk iş olarak orduyu düzeltme amacına yönelik III. Selim'in batı tarzında eğitim yapan Nizam-ı Cedid ordusunu kurması ordunun ıslah edilmesi çalışmalarının ilkinin oluşturmuştur. III. Selim ile başlayan yenilik hareketi II. Mahmud ile devam etmiştir.

Önceleri orduda başgösteren bozukluk zamanla merkezi otoriteyi de zayıflatmıştır. Sultan, Âyanları tanıyarak yerel yönetime dahil etmek zorunda kalmıştır. Mutlak monarşi ile idare edilen Osmanlı Devleti'nde padişahın mutlak iradesinin yanında taşrada öne çıkan ve Âyan adı verilen bazı zenginlerin yerel yönetim mekanizmasına dahil edilmesi Osmanlı tarihi

açısından büyük önem arz etmektedir ve yönetsel anlamda yapılmış en köklü ıslahat sayılmıştır.

III. Selim ve II. Mahmud gibi reformist Osmanlı padişahların yenileşme ve çağdaşlaşma çabaları Tanzimat Fermanı ile ivme kazanmıştır. Merkezi otoritenin ve idarenin bozulmasını fırsat bilen Avrupalı devletler azınlık haklarının korunması adı altında Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Gerek dış sebepler gerekse İngiltere'nin baskısı nedeniyle Osmanlı Devleti 1839 yılında Tanzimat Fermanını ilan ederek gayrimüslimlerin zaten koruduğu haklarını daha ihtimam göstererek korumaya devam etmiştir.

Tanzimat fermanı ile söz sahibi olmaya başlayan gayrimüslim azınlıklar 1856 İslahat Fermanı ile birçok hakka sahip olmuşlardır. Tanzimat fermanı ile başlayan demokratikleşme süreci İslahat Fermanı ile hız kazanmıştır.

Tanzimat ve İslahat Fermanı ile başlayan ve hız kazanan bu yeni dönem demokratikleşme, çağdaşlaşma ve batılılaşma açısından günümüze kadar uzanan önemli bir sürecin de başlangıcını teşkil etmektedir. Mevcut problemlere çözüm bulmak gayesi çeşitli arayışları beraberinde getirmiş, toplum içinde farklı düşüncedeki insanların aynı amaç uğruna bir araya gelmesine ortam hazırlamıştır. Toplumun önde gelen bu kesimleri için yegane gaye olan devletin dağılmasını önlemek fikri modernleşme ve garplılaşma hareketlerinin gölgesinde yetişen, Tanzimat döneminin siyasi atmosferini soluyan bir grup Osmanlı aydınından müteşekkil olan ve kendilerine "Yeni Osmanlılar" olarak adlandıran bir grubun bir araya gelmesine zemin hazırlamıştır. Vatanperverane fikirler besleyen bu elit zümre, zikr edilen amaçlarına ulaşmanın en temel ve önemli yolunun Osmanlı Devleti'nin parlamenter düzene geçmesi gerekliliği olduğuna inanmışlardır. Çok uluslu yapının korunması gayrimüslim tebaanın devlete bağlılıklarının artırılması ve halkın yönetime katılması için Anayasal düzene duyulan ihtiyaç yeni Osmanlıların fikirleri ve faaliyetlerinde hayat bulmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarına karşı hem fikri hem de siyasi mücadele

veren aydın grubu nihayetinde 23 Aralık 1876'da Sultan Abdülhamid'in meşrutiyeti ilanı ile amaçlarına ulaşmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. I. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan yeni Osmanlılar cemiyeti üyeleri, bu tarihten sonra Osmanlı siyasi hayatının baş aktörleri olacaklardır. Fakat uzun uğraşlar sonucu elde edilen Meşrutiyet, Sultan Abdülhamid'in 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşını bahane göstermesi ile askıya alınmıştır. Meclisi tatil ederek meşruti idareyi askıya alan Sultan Abdülhamid 1908 yılına kadar ülkede merkezi idareyi güçlü tutmak için birçok yaptırımlar uyguladı.

Meşruti rejimin askıya alınması, kişisel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bütün denetim ve kontrolün Sultan II. Abdülhamid'in iktidarına geçmesi neden olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarına karşı devletin bekası için anayasal sistemi gerekli gören asker-sivil aydınların mücadele dönemini yeniden başlatmıştır. Meşrutiyet yanlıları meşruti idarenin yeniden tesisi için gerek yurt içinde- yurt içinde Sultan II. Abdülhamid'in idaresinin uygulamalarına karşı yurt dışına çıkarak hem fikri hem de siyasi faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarına karşı anayasal düzen yanlıları olan asker-sivil aydın gurubu kendi aralarında bazı konularda düşünce anlamında ayrılık olmasına rağmen ortak gaye olan meşrutiyet'in yeniden ilanı için bir araya gelmiş ve mücadele vermişleridir. Ortak gaye etrafında birleşen Jön Türkler, faaliyetlerine devam ederek 23 Temmuz 1908 tarihinde sistemli muhalefet yaparak ülkenin içinde bulunduğu buhranlı durumunda etkisi ile meşrutiyeti yeniden ilan etmeyi başarmışlardır.

2. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

Yakın tarihimizin önemli dönüm noktalarından biri olarak telakki edebileceğimiz II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda Lale Devri ile başlayan Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet yenilik hareketleri ile devam eden modernleşme ve çağdaşlaşma zincirinin bir devamı ve tamamlayıcısı olarak anlaşılmalıdır. Osmanlı Devleti'nin, gelişen Avrupa'nın

büyük devletleri karşısında aldığı büyük askeri mağlubiyetler ve beraberinde ortaya çıkardığı siyasi ve ekonomik sorunlar yenileşmenin gerekliliği fikrini ortaya koymuştur. Değişen dünya şartları karşısında devletin bekası için yegâne çare olarak görülen Batılılaşmak¹ veyahut çağdaşlaşma fikri II. Mahmud döneminden itibaren devletin resmi politikası haline gelmiştir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'ni ve halklarını bir arada tutma düşüncesi, mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde zaman içinde padişahın mutlak otoritesi yerine meclis kurulması ve böylece her milletten kimselerin kendini kolayca ifade edebileceği demokratik bir zemin oluşturulması gerekliliği fikrini güçlendirmiştir.

Meşrutiyet'in ikinci defa ilan edilmesinde birçok amil etkili olmuştur. Meşrutiyet'in siyasi ve fikri altyapısını hazırlayan basın yayın alanında meydana gelen gelişmeler en önemli amillerden birisi olarak telakki edilebilir. 1861'de çıkarılan ilk özel gazete Türk fikir hayatında devrimsel bir olaydır. Batı fikirlerini ve memleketin durumunu öğrenen bir kamuoyu oluşmuştur. Kuşkusuz gazete, II. Meşrutiyeti hazırlayan siyasi fikri gelişmenin kaynağı ve temelidir. II. Meşrutiyeti hazırlayan ikinci büyük temel kurum laik mekteplerdir. Mekteplerde Fransızca okutuluyordu. Orada yetişenler Fransız fikir hayatına kolayca erişebiliyor, Fransızca'yı iyi bir şekilde konuşabiliyorlardı. Bu nedenle 1908'de muazzam bir tercüme faaliyeti kendini gösterdi, aşırı akımlar tercüme yoluyla yayılarak kitleleri etkilemeye başladı.² "Yeni Osmanlıların"³ devamı olarak görebileceğimiz Jön Türkler, bu fikir akımlarından etkilenerek devletin kaderi üzerinde Meşrutiyet'in ikinci defa ilanı noktasında büyük rol

¹Batılılaşmak teriminin anlamı hususunda çeşitli tarifler yapılmıştır. Tarık zafer Tunaya bu kavramın mahiyetini şu şekilde açıklamıştır: Batılılaşmak, çağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir devlet kurmak üzere girişilmiş teşebbüsler ve gerçekleştirmelerdir. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004 s. 17. ; Çavdar, Batılılaşma kavramının gayet göreceli bir kavram olduğu, ve değişik anlamlar ifade edebileceğini savunmaktadır. Tevfik Çavdar, **Bir İnkılabın Günbatımı 1908-2008**, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2008, s. 53-76.

² Halil İncalık, "II. Meşrutiyet (Anayasa geliyor, Cumhuriyet yolu açılıyor)", **Doğu Batı**, C. I, S. 45, s. 12-13.

³ Kurucuları arasında Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa ve Mithat Paşa gibi siyasi tarihimizin önemli kişilerinin bulunduğu cemiyetin amacı "memlekette idare-i mutlakayı idare-i meşrutaya tahvil" yani mutlakiyetçi yönetim şeklini meşrutiyete yani anayasalı bir rejimine dönüştürmekti. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım yay. İstanbul, 2006 s. 592.

oynamışlardır. Jön Türkler⁴ bu özellikleri ile Yeni Osmanlıların bir kuşak sonraki devamı niteliğindedirler.⁵ Devlet içinde yeni bir zümre halinde yükselmekte olan batı eğitimi görmüş asker ve sivil bürokratlardan oluşan bu muhalefet ideolojik anlamda batılı bir karakter taşıyor, AugusteComte sosyolojisinden ilham alan laik, ilerlemeci ve modernist bir zeminden kuvvet alıyor ve iktidara ulaşmak için ihtilalciliği esas kabul ediyorlardı.⁶ Başlangıçta anayasayı yürürlüğe koymak amacıyla gelişen jön Türk hareketi ihtilalci bir yöne kaydı ve Sultan Abdülhamid'in rejimini devirip yerine yabancı müdahaleye son verecek ve ülkeyi kurtaracak bir hükümet kurmayı amaç edindi.⁷ Bu yönleri ile Jön Türkler, Anayasal sisteme geri dönüş için mücadele eden meşrutî sistemin temsilcisi olmuşlardır.

II. Meşrutîyet'in ilan edilme sürecinde fikri altyapının yanı sıra devletin içinde bulunduğu siyasi, idari ve sosyal durumda meşrutîyet için uygun ortam hazırlanması açısından önemli bir etken olmuştur. Meşrutîyet'in ikinci defa ilan edilmesinde Makedonya meselesinin ve bölgede baş gösteren çetecilik faaliyetlerinin ciddi tesiri olmuştur.

Makedonya'da ilk isyan ve karışıklıklar 1900'lerde başlamış ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzunu sarsmıştı. Bu karşılıkları başlatanların başında Bulgarların 1890'da Sofya'da kurdukları ve daha sonra

⁴Jön Türkler Osmanlı siyasal hayatında önemli yer tutan asker ve sivillerden oluşan kimselerdir. 1889'da Askeri Tıbbiye'de kurulan gizli örgütün adı ittihad-ı osmani'dir. Kurucuları bu okuldaki öğrencilerden İshak Sukuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali idiler. Aralarında Mehmet ve Namık Kemal beylerin bulunduğu bu grubun ortak tutumları, Sultan Abdülhamid'in siyasetine muhalefetleriydi. Osmanlı bütünlük ve egemenliğinin gerektiği gibi korunmadığını devletin dağılmaya doğru gittiğine inanıyorlardı. Devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için yapılması gereken şey halka siyasal haklar tanımaktı. Böylece Müslüman olmayan halkın Osmanlı Devleti'n ayrılmak istemesi için yada büyük devletlerin azınlıklardan yana müdahalesi için bir neden kalmayacaktı. Meşrutîyeti isteyen bu gençler hem devleti kurtarmak uğruna hemde daha demokratik bir siyasal düzen uğrunda mücadele ediyorlardı...Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 25-30.

⁵ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895- 1908)**, İletişim Yay. İstanbul, 1996, s. 31

⁶ Ahmet Turan Alkan, "Meşrutîyetten Cumhuriyete Ordu ve Siyaset İlişkileri", **Türkler**, C. XIV, s. 769.

⁷ Ergün Aybars. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Zeus Kitabevi, İzmir, 2008, C. I, s. 26.

Sıpraların ve Yunanlılarında oluşturdukları "Makedonya Komiteleri" geliyordu.⁸ Bu komiteler Makedonyada gerilimi her geçen gün artırıyordu.

Makedonya'da⁹ yaşanan gerginlik anarşi ortamı için uygun zemin yaratıyordu. Bölgenin etnik anlamda parçalı yapısı bu ortamı daha da germekte idi. Selanik Kosova ve Manastır vilayetlerinden oluşan ve vilayet-i selase olarak tabir olunan Makedonya'da nüfus açısından kozmopolit bir yapıya sahipti. Sina Akşin bölgedeki Müslüman nüfusu 1,5 milyon civarında olduğunu, 900.000 nüfusla Bulgarların Hıristiyanlar arasında başta geldiğini akabinden 300.000 Rum ve 100.000'er nüfusla Sırp ve Ulahların geldiğini ifade etmektedir.¹⁰ Karmakarışık durumda oturan bu unsurlar her an patlamaya hazır bir bomba gibiydi. Bu yönü ile "Makedonya bir etnografya Müzesi'ni" andırmakta, her an karışmaya hazır bir hal arz ettiğinden Avrupa'nın dikkatini celbedmekteydi.¹¹ 1877 Ayestefanos Antlaşması'ndan önce nispeten daha sakin olan bu topraklar, antlaşma sonrası çatışma merkezi haline gelmişti. Bu coğrafyada yaşayan Rum, Bulgar, Arnavut ve Sırp'lardan müteşekkil unsurlar bağımsızlıklarını kazanmak adına kendi içlerinde örgütlenme yoluna gitmişler ve aynı gaye uğruna farklı komiteler kurmuşlardır. Osmanlı idaresinden kurtulmayı amaçlayan bu Hıristiyan

⁸ Sina Akşin, " Jön Türkler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 841.

⁹Makedonya aşağı yukarı üç Osmanlı vilayetini (Kosova, Selanik, Manastır) kapsayan ve bir çok ulustan insanın oturduğu bir bölgedir. Makedonya deyişi Osmanlı Devleti tarafından kullanılan bir deyim olmayıp Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlılar tarafından ortaya atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu toprakların adı Rumeli olup, Selanik Manastır (Bitolij veya Bitola) ve Kosova (Bugünkü Kosovametohija) vilayetlerinden meydana geliyordu. **Akşin, a.g.e.**, s. 69-72, **Armaoğlu a.g.e.**, s. 580-581.

¹⁰ Bölgedeki nüfusun dağılımı noktasında farklı rakamlar zikr edilmiştir. Yusuf Hikmet Bayur, 1904 yılında üç vilayetin müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın yaptırdığı nüfus sayımına dayanarak nüfusun etnik dağılımını şöyle yapmıştır: Müslüman (çoğu Türk ve birazı Arnavut) 1.508.507, Bulgar 896.497, Rum 307.000, Sırp 100.717 ve valak 99.000 Toplam ise 2.911.700 kişi olarak ifade etmiştir. Arnavutlukta yaşayan gayri Müslim unsurların sayısı ve hangi şehirlerde yaşadıklarına ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz, İhsan Burak Birecikli, Arnavutlar Ve Arnavutluk sorunu 1908-1914, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, 35-40.

¹¹ Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, (Çev. Nuri Yavuz), Pozitif Yay., İstanbul, 2007. s. 120.

komiteler Makedonya'yı bir çeteler ülkesi, bir komitalar diyarı haline getirmişti.¹²

Bağlı buldukları etnik yapıları itibari ile de Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi devletler Makedonya meselesi ile yakından ilgileniyordu. Sayısal üstünlüğü elinde bulduran Bulgarlar zaman içinde diğer etnik unsurlara yönelik baskı ve sindirme politikaları uygulamaya çalışıyor, muhalif etnik unsurlar arasında başı çekiyordu. Bulgarların bu tarz eylemlerde ön plana çıkmasının en önemli nedeni bir süre Makedonya topraklarının büyük bir parçasına hâkim olmalarından kaynaklı olmalıdır. Ayestefanos antlaşması ile bir kısım toprak Bulgaristan'a verilmiş olmasına rağmen Berlin Antlaşması ile bu topraklar geri alınmıştı. Fakat Bulgaristan bu coğrafya üzerindeki emelleri değiştirmemiş 1897 yılı itibari ile bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlerine hız vermiştir. 20. asrın başından itibaren çalışmalarını hızlandıran Bulgarlar hassasiyetle Rumlarla iş birliği içine giriyorlardı.

Sistemli bir teşkilatlanma içine giren Bulgarlar, ilk defa 1902'de isyana kalkışmışlardır. Bulgarlar tarafından 1902'de çıkarılan Bulgar isyanı, Osmanlı Devleti'nin almış olduğu tedbirler sayesinde kısa süre içinde bastırılmıştır. Osmanlı Devleti buna ilave olarak bölgede asayişin temin maksadı ile Rumeli müfettişliği adı ile yeni birim oluşturmuş¹³ ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı da bu kuruma genel müfettiş olarak tayin etmiştir.¹⁴ Hilmi Paşa bu isyanı bastırdıktan başka bölgede meydana gelen diğer küçük çaplı isyanlarla da mücadelesini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti iç mesele olarak gördüğü Makedonya meselesi ile hemhal olurken Bulgarların propaganda yaparak sorunu uluslararası bir mesele haline getirerek meseleye farklı bir boyut kazandırmışlardır. Makedonya meselesini Osmanlı Devleti'ni iç işlerine müdahale için fırsat bilen Avusturya ve Rusya Makedonya'da ıslahatı öngören "Mürsteg programı"¹⁵ adı ile bilinen bir program tanzim etmişlerdir.

¹² Galip Vardar, **İttihat Terakki İçinde Dönemler**, (Yazan: Samih Nafiz Tansu), Yeni Zamanlar Yay., İstanbul, 2003, s. 56.

¹³ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yay., 2010, İstanbul, s. 304.

¹⁴ Artuç, a.g.m., s. 70-71.

¹⁵ Avusturya ve Rusya imparatorları, yanlarında Dış işleri Bakanları olduğu halde 30 Eylül-3 Ekim 1903 günlerinde Viyana'nın güney batısında Avusturya imparatorunun kışlık sarayı Mürsztteg'de

Osmanlı Devleti, iç işlerine müdahale olarak gördüğü bu sözde ıslahat taleplerini, ilk aşamada bağımsızlık ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmiş ise de adı geçen bu devletlerin baskıları ve işi daha vahim noktalara getirecekleri endişesi bu programı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu vesile ile Makedonya meselesi beynelmilel bir vaziyet olarak devletin başını daha da ağrıtan bir sorun haline gelmiştir.

Dış gaile haline gelen Makedonya sorununun halli ve bölgede asayişin yeniden temini hususunda devlet, bölgedeki gerginliği sona erdirmek ve çatışmaları sonlandırmak için askeri unsurlardan yararlanmak yoluna gitmiştir. Asayişin yeniden temin ve huzurun tesisi için bölgeye gönderilen Osmanlı subayları, bir yandan çetelerle mücadele ederken bir yandan da bölgedeki milliyetçilik akımlarının tesiri altında kalmışlardır. Osmanlı ordusu adına mücadele eden III. Orduya mensup bu genç subaylar, bölgedeki milliyetçi akımın tesirinde kalmışlardır. III. Orduya mensup olan genç subaylar aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyetinin askeri kanadını oluşturmaktaydılar. Bu nedenle Makedonya'daki bu gelişmeler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihtilalcı karakterinin oluşmasında etkili olmuştur.¹⁶

Makedonya'da ortaya çıkan bu gergin durumun oluşmasında Rusya ve Avusturya gibi büyük devletlerin etkisi büyüktür. Rusya ve Avusturya gibi emperyalist devletler kaynamakta olan Balkan topraklarından pay alma hevesine düşmüş, bu sebeple de bu topraklar bu iki devletin çatışma alanı haline gelmiştir. 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne ait Bosna-Hersek ve Yeni Pazar sancağına yerleşen Avusturya'nın, yayılmacı politikanın bir gereği olarak kontrol noktalarını Selanik'e kadar uzatmak amacıyla bu hat üzerinde demir yolu tesis edilmesi girişiminin Osmanlı

bulaşarak Makedonya sorununu ele aldılar. Bölgede ıslahat yapılmasının ön gören ve Müsrztag programı olarak tabir olunan bu ıslahat programı, Osmanlı Devleti'nin bölgeye atadığı genel müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanı sıra Hıristiyan ahalinin haklarını gözetmek için bir Avusturyalı bir de Rus memur-ajan verilmesi, Jandarma örgütünün bir yabancı generale verilmesi, idari taksimatta bazı değişiklikler yapılması, işlenmiş suçların araştırılması için Müslüman ve Hıristiyanların müteşekkil bir komisyon teşkil edilmesi, tesis edilen bu komisyona Rus ve Avusturyalı konsolosların ve temsilcilerin gözlemci sıfatı ile bulundurulması gibi esasları içeren birçok madde koyulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bayur, **Türk...**, C. I, K. I, s. 412-415.

¹⁶ Artuç, **a.g.m.** s. 71.

Devleti tarafından kabul edilmesi¹⁷ Makedonya'nın içinde bulunduğu durumdan yararlanmak isteyen diğer devletleri Sırbistan ve Rusya'yı rahatsız etmiştir. Mürszteg programı hususunda Avusturya ile anlaşan Rusya kısa bir süre uzak doğuya yönelmişti. Emperyalist ve yayılcı politikaları uğruna mücadele eden Rusya, uzakdoğunun güçlü temsilcisi olan Japonya karşısında (1904-1905 Rus-Japon savaşı) başarısız olunca tekrar ve güçlü isteklerle Balkanlara yönelmiştir. Sıcak denizlere inmek politikasının en önemli ayaklarından biri olan Balkanlar, uzak doğudaki başarısız girişim sonrası Rusya devletinin tek meşgalesi haline gelmiştir. Avusturya'nın Balkanlarda güçlenmesinden ciddi rahatsızlık duyan Rusya, Balkanlarda daha önce Avusturya ile tesis ettiği iş birliğinden vaz geçerek İngiltere ile yakınlaşmaya başladı. Aslında İngiltere ne Makedonya ne de Makedonyalılar ile ilgili değildi. Din, milliyet uygarlık gibi konulara da fazla önem verdiği yoktu. Onun başlıca kuşkusunu ticaret yollarıydı. Berlin-Haydarpaşa-Bağdat demiryolu imtiyazı Almanların eline geçtiği çok olmamıştı. Şimdi de Berlin-Viyana-Selanik yolu Alman dostu Avusturya'nın eline geçmeğe başlamıştı.¹⁸ İngilizler Balkanlarda Avusturya'nın lehine değişmekte olan dengeleri kendi lehlerine çevirmek ve Balkanlarda söz sahibi olabilmek için bir çeşit muhtariyetten söz etmeye başlamıştı. Bu söylemleri üretmeye başlayan İngiltere, Rusya'nın daha önce ortaya attığı tezin destekleyicisi durumuna geliyordu.

İngiltere ve Rusya'yı ortak noktada buluşturan diğer önemli bir faktör siyasi birliğini tamamladıktan sonra hızla güçlenen, sömürgeci devlet olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Almanya faktörü olmuştur. Alman kara ve deniz ordularının hızla gelişmeleri Rusya ve İngiltere gibi emperyalist devletleri rahatsız etmeye başlamıştı. Bu gelişmelerden mütevellid ortaya çıkan rahatsızlıkları gidermek ve Makedonya'nın akıbeti hakkında kararlar almak üzere bu topraklarda emperyalist emeller besleyen İngiltere ve Rusya

¹⁷ Osmanlı Devleti, Balkanlarda işbirliği içinde olan Avusturya ve Rusya devletleri arasındaki iş birliğini bozmak için çalışmalar yürütmüştür. Osmanlı Devleti, Rusya'ya yardım etmemesi karşılığında, Avusturya demiryollarını Selanik'e giden Osmanlı demir yolu ile bağlamak imtiyazı vermekle aralarındaki iş birliğini bozmuş ve Makedonya tesis edilmesi gerektiğine inanılan yeni düzen istemekten vazgeçirdi. Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, TTK. Yay., Ankara, t.y., s. 25.

¹⁸ Karal, a.g.e., s. 25.

Reval'de de bir araya geldiler. 9 Haziran 1908 sabahı Finlandiya körfezi'nde Baltık kıyısındaki Reval'de, bugünkü Estonya'nın başkenti Tallin'de bir araya gelen İngiltere kralı VII. Edward ile Rus çarı Nikola İnan, Afgan hududu, Girit, Balkan demiryolları ve Makedonya gibi çeşitli konular üzerinde müzakerelerde bulundular. Ayrıca Almanya ve Avusturya'ya karşı izlenecek politika da görüşüldü.¹⁹ Reval görüşmelerinin somut sonucu Makedonya'da yapılacak reformlar konusundaki anlaşma oldu.²⁰ Bölgeye bağımsız bir vali atanması ve bu valiye geniş yetkiler verilmesi, Türk askerinin bölgedeki sayısının azaltılması gibi kararlar Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesini sarsacağı gibi ve Osmanlı sultanını da sadece görünüşte hükümdar konumuna düşürecekti. Bu gelişme İttihat ve Terakki'ye mensup kimseleri harekete geçirmeye yetmiştir. Jön Türkler, İngiltere ile Rusya'nın buluşmasında Makedonya'nın kısa bir süre içinde yitirilme tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğunu sezmişti. Paris'teki Terakki ve İttihat merkezi, Selanik'teki iç merkeze gönderdiği 16 Mart 1908 tarihli yazısında şu önlemleri öneriyordu:

- 1- Telgrafhane'nin Müslümanlarca işgali ile hükümet'e, Avrupa'nın Makedonya konusundaki önerilerinin kabul edilemeyeceğinin bildirilmesi,
- 2- Hristiyanlar kadar Müslümanlarından kötü yönetimden şikâyetçi olduklarının açıklanması,
- 3- Çeşitli halkları eşkiyalıktan vazgeçirterek, yasarın uygulanmasını istemeye çağırılması,
- 4- Terakki ve İttihat üyesi subaylardan Rum, Bulgar ve Sırp çetelerinin yok edilmesi konusunda çaba göstermelerinin istenmesi²¹ husunda isteklerini bildirdiler.

Revalde, Osmanlı Devleti aleyhine cereyan eden bu gelişmeler zaten sıkıntı günler geçiren Osmanlı kamuoyunda büyük yankı bulmuştur. Öteden beri Abdülhamid rejimine tepkili olan İttihatçılar, Reval görüşmelerinde alınan kararları ülkenin bütünlüğüne aykırı kararlar olarak telakki etmiş ve bu

¹⁹ Edward F. Knight, **Jön Türkler ve II. Abdülhamid**, Kariyer Yay., İstanbul, 2010, s. 110.

²⁰ Hüner Tuncer, **Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2011, s. 94.

²¹ Akşin, **Jön Türkler...**, s. 104-105.

duygusal ve siyasi havanın etkisiyle harekete geçmişlerdir.²² Reval görüşmelerinin yarattığı tepki üzerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti anayasanın ilanını sağlamak doğrultusunda harekete geçmeye karar vermiş ve bu kapsamda Meşrutiyet'in yeniden ilanını sağlamak için genel bir ayaklanma tertip edilmişti. Bu plana göre ayaklanmanın 1908 yılı sonbaharına rastlanması saptanmıştı.²³ Fakat olaylar planladığı gibi gitmemiş, bir takım ferdi hareketler tasarlanan hadisenin önceden vuku bulmasına zemin hazırlamıştır. Makedonya'da Arnavut ve diğer gayrimüslimlerle mücadele etmek için birçok gönüllü birlik kurulmuştu. Bu birliklerden bir tanesi de Resneli Niyazi Bey'in komuta ettiği gönüllü birlikti. Resneli Niyazi Bey 3 Temmuz²⁴ 1908'de Resne'de 100 kişi ile birlikte tabur depolarını kırıp silah ve cephaneyi de alarak dağa çıkmıştır.²⁵ Daha sonra, Harp akademisinin en parlak mezunlarından biri olan Enver Bey'in de 150 adamı ile birlikte dağa kaçtığı ve Ohri gölü üzerinde yerleştiği öğrenildi.²⁶ Sultan Abdülhamid'e karşı başlatılan bu ilk isyan hareketi, bir anlamda Meşrutiyet'in ilanına giden yolda ilk sivil ve askeri itaatsizlik olarak telakki edilebilir

Makedonya'da baş gösteren bu hadise İstanbul'a ulaştığında halk nazarında kabul görmüş ise de Sultan Abdülhamid derhal olaya müdahale etmek üzere Metroviçe'de bulunan Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı isyanı bastırmak ve asileri şiddetle tedip etmek vazifesi ile bölgeye göndermiştir. Bölgeye ulaşan Şemsi Paşa, bölgedeki ahvalden İstanbul'u bilgilendirmek için telgrafhaneye gitmiş ve hadisatla alakalı bilgiler verdikten sonra telgrafhaneden ayrılırken 24 Haziran 1324 tarihinde İttihat ve Terakki fedailerinden kahraman Atif Bey tarafından Manastır'da katledilmişti.²⁷ Ardi

²² 8-9 Haziran 1908'de Reval görüşmeleri Osmanlı Devleti'nin parçalamaya çalışan bir belge olduğu görüşü Osmanlı basınında ağırlık kazanmaya başlamıştı. Osmanlı basını ve özellikle İttihat ve Terakki mensupları, bu görüşmeyi Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti parçalama amacının bir ürünü olarak gördükleri için devletin bütünlüğü için hemen harekete geçilmesi gerektiğine karar vermişlerdir.

²³ Karal. a.g.e., s. 27.

²⁴ Olayın gerçekleştiği tarih konusunda farklı nazarlar vardır. Bayur, hadisenin başladığı tarihi 3 Temmuz olarak zikir ederken Karal 4 Temmuz olarak zikir etmiştir.

²⁵ Artuç. a.g.m. 73, Bayur, a.g.e., s-445.

²⁶ Jean Paul Garnier, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu**, (Çev. Zeki Çelikkol), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 93.

²⁷ Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, s. 309.

sıra, sarayı destekleyen Serez kumandanı ve diğer subaylar öldürüldüler. Kışlalarda hafiye olarak faaliyette bulunan Manastır'daki topçu alayının imamı da İstanbul'dan topladığı bilgileri götürmek üzere demiryolu istasyonuna gitmek üzere iken Selanik'te cadde ortasında öldürüldü.²⁸ Sultan Abdülhamid Han, Manastır'da patlayan tabanca ile en sadık adamlarından biri olan Ferik Şemsi Paşa'nın şehrin en kalabalık meydanında ve üç tabur süvari askerinin gözünün önünde, İttihat Terakki'ye mensup bir zabitan tarafından vurulduğunu öğrendiği zaman dehşet içinde kalmıştı.²⁹ Sultanın otoritesine indirilmiş büyük bir darbe olarak değerlendirebileceğimiz bu gelişmelerden sonra Makedonya'da devletin otoritesi daha da zayıflamıştır. Sultan Abdülhamid her ne kadar asileri ikna etmek için değişim havası vermeye çalışarak Avlonyalı Ferit Paşa'yı azlederek yerine Said Paşa'yı getirmişse de bu değişiklikten beklediği iyimser havayı ortaya çıkaramamıştır. Öte yandan, ayaklanmayı bastırmak ve kontrolü sağlamak maksadıyla Sultan Abdülhamid tarafından bölgeye gönderilen ikinci komutan olan Müşir Tatar Osman Paşa'nın, Cemiyet'in Manastır merkezinden aldığı emir üzerine Niyazi bey tarafından dağa kaldırılması (23 Temmuz 1908) devletin bölgedeki otoritesi tamamen kaybettiğinin en kuvvetli delili olarak göze çarpmaktadır.

Makedonya'da böylesine sıcak gelişmeler yaşanırken bir başka hadise de Firzovik'te³⁰ meydana gelmekteydi. Siyasi ortamın gergin olduğu günlerde hemen her hareket ayrılıkçı unsurların ayrılıkçı hareketleri olarak yorumlanıyor, devletin bölüneceği endişesi hemen her insanın zihnini meşgul eden bir düşünce haline geliyordu. Firzovik'te meydana gelen gelişmelerde bu düşüncenin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Kosova vilayetinin merkezi olan Üsküp'te İslami kaideleri aykırı olarak kurulan ve Avusturya hükümeti tarafından himaye olduğuna inanılan eğlence

²⁸ Knight, a.g.e., s. 112.

²⁹ Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, Sebil Yay., İstanbul, 1996, s. 30.

³⁰ Firzovik: Metroviçe Üsküp Şimendifer hattı üzerinde ve Prizrenne ayrılan yol başında Kosovanın priştine sancağına bağlı nahiye merkezidir. Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, İzmir, 1944, s. 10.

mekanları bulunmakta ve bu mekanlarda yaşananlar bölge insanını derinden etkilemekteydi. Öte yandan Üsküp'te yaşayan ecnebi kız çocuklarının eğitim gördüğü bir okul bulunmaktaydı. Metroviçe-Üsküp tren hattı mühendisi Finanser bu mektep müdürü ile dosttu. Bu iki dost çocuklarını ve velilerini Firzovik civarına götürerek bir gezi yapmaya karar verdiler. Eğlence yeri olarak Firzovik kasabasına iki kilometre kadar mesafede Lipyan istasyonu ile Firzovik arasında ve hat güzergahında Luçka Bora köyü yanında, Sarayšta mevkii yakınında Üsküp-Metroviçe şimendifer idaresi yol bekçilerinden "Hayrullah Korusu" münasip görülmüş ve hazırlıklar başlamıştı. Üsküp'ten getirilen marangozlara ve o meydanlığın uygun bir yerine tahta döşetmekle beraber seyircilere mahsus anfi tiyatro şeklinde kanepeler yapıldı. Böylelikle söylenecek nutuklar yapılacak numara ve danslar seyirciler tarafından rahatlıkla izlenebilecekti. Hiç şüphesiz bu işte gizli bir maksat yoktu.³¹ Fakat bu hazırlıklar halk tarafından farklı yorumlanmaya başlandı. Bir kısım kimseler eğlencelerin kadın-erkek karışık yapıldığı gerekçesine dayanarak bunu bur namus meselesi olarak kabul ederken bir kısım kimseler bu organizasyonun arkasında Avusturya hükümetinin olduğunu savunuyorlardı. Avusturya, Makedonya'yı istila etmeye hazırlanıyor düşüncesi Arnavutlar arasında yayılmaya başlamıştı. Bu durum üzerine Arnavutlar, gezi düzenlenecek olan Firzovik'e gelerek burayı dağıttılar ve kullanılamaz hale getirdiler. Diğer taraftan Avusturya'nın Makedonya'yı istila etmek üzere olduğu yolundaki şayia hızlıca yayılmış, vatanını savunmak gayesi güden eli silahlı Arnavutlar Firzovik'e toplanmaya başlamıştı. Yaklaşık bir ay içinde topluluğa katılanların sayısı 30.000'e ulaşmıştır.³² Arnavutlar, saldırgan politikaları sonucunda planlanan gezinin yapılmasına müsaade etmediler. Fakat Firzovik'te toplanan asi Arnavutlar amaçlarına ulaşmış olmalarına rağmen dağılmamış farklı söylemler dile getirerek Abdülhamid iktidarını sorgulamaya, eleştirmeye başlamışlardır. Olayların gittikçe büyümesi üzerine devlet olaya müdahale etmekte gecikmedi. Gösteri haberleri, Kosova valisi Mahmud Şevket Paşa'nın kulağına gidince Kosova

³¹ Külçe, a.g.e., s. 11-12.

³² Artuç, a.g.m., 74.

jandarma kumandanı olan Galip Bey'i bilgi almak gayesiyle Firzovik'e göndermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Galip Bey ise durumu Cemiyet merkezine bildirerek bu olaydan Meşrutiyet lehine yararlanmanın yollarını aramalarını istedi.³³ Bunun üzerine heyecanlı kalabalık Meşrutiyet naraları atmaya başladı. Olayın bu kanala gark edilmesinde şüphesiz Galip Bey'in büyük tesiri olmuştur.³⁴ Bölgenin ileri gelenlerinin desteğinin alınması sonrası artık ahali Meşrutiyeti alenen talep etmeye başlamıştır. Kalabalık arasında ahalinin böylesi bir talebinin sultan nezdinde çok hoş karşılanacağı hatta takdir olunacağı fikrine sahip olanlar bile varidi. Bu düşünceler içinde 7 Temmuz 1324'de (Firzovik toplantısının başlarından yaklaşık bir ay sonra) padişaha verilmek üzere sadrazama ve şeyhülislama 180 imzalı bir telgraf çekilir. Orada padişaha duadan sonra şöyle denilmektedir:

“Pek yakında görmekte olduğumuz felaket ve mahiyet esbabının men ve izalesi düşünölmek üzere Kosova vilayeti ahali kulları namına olarak burada vuku bulan içtimamız neticesinde devletimizin muhafaza-ı şevket ve mekneti ve i'lay-ı şan ve ibkay-ı namı ve ahali kullarının refah ve saadetini temin için sünneti nebeviyyeden bulunan 7 Zilhicce 1293 tarihli ferman-ı hümayunu mesadet-i makrunu cenab-ı padişahileri tasdik ve ilan buyrulmuş olan Kanun-i Esasi veçhile meşveret usul-ı meşruasının yeniden iade ve ikamesinden başka çare olmadığını teyakkun ederek dersaadete bir millet meclisinin celp ve cem'ine müsaade-i seniye-i cenab-ı şahinşahilerini istirham ve istidaya müttehiden ve müttefikan karar verdik”.³⁵

³³ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki(1908-1914)**, Sander Yay., İstanbul, 1971, s. 28-29.

³⁴ Jandarma Komutanı sıfatı ile bölgede asayiş sağlamak ve mevcut problemlerden Meşrutiyeti yeniden ilan etme noktasında faydalanmak gayesiyle bölgeye gönderilen Galip Bey Firzoviğe vardıktan sonra çalışmalarına hız vermiştir. Bir aydır süregelen toplantının amaçları ve toplantı konusu değışkenlik göstermekle birlikte İttihatçılara göre asıl konu olan Meşrutiyetin yeniden ihdası meselesi ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Süleyman Külçe bu olayı şöyle izah ediyor : "Çalışmalar sonucunda bir gün Galip Bey tarafından gizlice tahlif edilmişlerden Kaçanik kazasına tabi Gırlıçeli Hacı Şaban namındaki biri camideki cemaate meşru olan, meşveret üsulunun tesisine lüzum olduğunu ve (elindeki kuran-ı kerimi göstererek Meşrutiyeti istemek bu Allah kitabını dilemek olacağını cesaretle ve açık lisanla anlattı; ve 93 Kanun-i esasini padişaktan istemek lazım geldiğini söyledi. Hacı Şaban Arnavutlarca çok hatırı sayılır alim ve dürüst bir kişi olarak kabul gördüğünden kötü bir şey söylemeyeceğine halk inanıyordu. Hacı Şaban'ın bu girişiminden sonra oradaki cemaat hep bir ağızdan isteriz diye bağışmaya koyulmuştur. Külçe, **a.g.m.**, s. 58-59

³⁵ Bayur, **a.g.e.**, s470-471

Bu telgrafla, padişaha 33 yıl evvel askıya aldığı meşrutiyeti yeniden ilan edilmesi yönünde baskı yapılıyor ve aba altından sopa gösteriliyordu.

Makedonya'dan gelen bu talep ve beklentiler bölgede durumun tamamen devlet aleyhine döndüğünü gösteriyor. Sultan Abdülhamid bu duruma müdahale için Müşir Şükrü ve Ferik Rahmi Paşaları bölgeye göndermeye çalışmışsa da arzu edilen neticeyi alamamıştır. Beklenmedik bir şekilde, 23 Temmuz 1908'de Selanik'te Kanun-i Esasi ilan edildi ve İttihat Terakki'nin Manastır komitesinin bir ultiyatı, bu kanunun 24 saat içinde tekrar yürürlüğe konulmaması halinde 2. ve 3. orduların İstanbul üzerine yürüyeceğine dair sultanı uyardı.³⁶ Bu sırada Manastır'da Meşrutiyetin ilanın edildi³⁷ Bu haber İstanbul'da tereddüde sebep olmasına rağmen, Manastır, Selanik ve Rumeli'nin birçok yerlerinde toplar atılarak kutlanmaya başlanmış, hocalar, hahamlar ve papazlar sarmaş dolaş olarak: "*Yaşasın Enver, Yaşasın Niyazi*" sesleri ile ortalığı çınlatmaktaydılar.³⁸ Akabinde, Üsküp, Selanik ve Yanya bölgelerinden ve başkente yakın bir bölge olan Serez'den de Meşrutiyet ilanı hususunda istekler gelmekte, hatta bu talepler yerine getirilmezse İstanbul'a dahi yürünebileceği konuşulmakta ve bu durumu bildirir telgraflar İstanbul'a çekilmekteydi. Bu gelişmeler üzerine durum incelemesi yapan Sultan Abdülhamid Han, vükela meclisini toplayarak Rumeli'den gelen telgrafları değerlendirmiş ve meşrutiyeti ikinci defa ilan etmiştir.³⁹ İkinci Meşrutiyet 24 Temmuz 1908'de (10 Temmuz 1324), bizzat II. Abdülhamid'in bir hatt-ı hümayunu ile yeniden yürürlüğe konması ile

³⁶ Garnier, a.g.e., s. 95.

³⁷ Manastır vilayetinde Hürriyet Mekteb-i Harbiye Ders Nazırı binbaşı Vehip Bey tarafından 60 numaralı top arabası üstünde mukaddes ve muazzez vatandaşlarına ilk defa resmen ilan ve izan edilmiştir. Tahsin Paşa Said Paşa, **II. Meşrutiyet'in İlanı** (Ed. Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 13. Meşrutiyet'in Harbiye de ders veren bir hoca tarafından ilanı, Meşrutiyeti askeri zümrenin sahiplendiği fikrinden hareketle manidardır.

³⁸ Ali Canip Yöntem, "Selanik'te 10 Temmuz Sabahı", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 21, 26 Temmuz 1962, s. 257.

³⁹ Memduh Paşa'nın yazdığına göre bu telgrafların genel anlamı şudur: Meşrutiyet top atılarak ilan edildi, dağlardaki çetelerde İttihat ve Terakki ile işbirliği yapıyorlar, isteklerine uyulmazsa ordu ile İstanbul'a gelecek ve başka birine itaat edeceğiz. Öte yandan Memduh Paşa durumun bu derece ciddi olduğuna işaret ederken, nazırların asıl sorunu yani Meşrutiyet işini ele almaya yüreklenmediklerini bildiriyordu. Bu sebeplerden işi uzatmanın tehlikeli olacağını ve Meşrutiyetin bir an önce ilan edilmesi gerektiğini savunur. Bu teklife Kamil Paşa sıcak bakarken, Said Paşa suskun kalmayı yeğlemiştir. Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ve Şuray-ı devlet Başkanı Hasan Fehmi Bey Meşrutiyetin ilanı hususunda görüş beyan etmişlerdir. Bkz. Bayur, a.g.e., s. 478-479.

açılmıştır.⁴⁰ Böylelikle Jön Türklerin verdiği mücadele amacına ulaşmış, otuz yıldır arzu edilen meşrutiyet özlemi meşrutiyetin yeniden ilanı ile son bulmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile 3. Ordu, Abdülhamid rejimini yıkmış, yeni bir devir açılmıştı. İttihat ve Terakki adı da meşrutiyet ve hürriyetle bütünleşmişti.⁴¹ Meşrutiyetin ilanı ile isyan bir devrime dönüşmüş ve devrim de amacına ulaşmıştı.⁴² Meşrutiyetin ilanı ile bütün yurttta bayram havası oluşmuş, coşkulu ve heyecanlı insan toplulukları otuz yılı aşkın bir süredir devam eden kötü gidişatin son bulduğuna, artık memleketin üstünde dolaşan kara bulutların dağıldığına inanmaktaydı. Halkın meşrutiyetten bekledikleri, halk için meşrutiyetin en hissi tarafı şu idi: "Yetimlerimizin gözyaşlarını dindirecek, kimsenin hakkını kimseye kaptırmayacak ve bizi insan gibi yaşatacak meşru meşveret usulüdür ve bu isteklerimiz bütün halinde sağlayan Kanun-i Esasidir."⁴³ Osmanlı halkının meşrutiyetten umduğu şeyler bunlardı. Bu duygu ve düşüncelerle halk meydanlarda büyük nümayişler tertip etmiş eğlenceler düzenlemiştir. Meşrutiyet'in ilanı sırasında dâhiliye nezaretin mektupçuluğunda bulunan Ali Fuat Türkgeldi, meşrutiyet sonrası İstanbul'da oluşan havayı şu şekilde anlatmaktaydı: "*ilan- ı meşrutiyet'in ilk günleri nutuklar ve nümayişlerle geçti. Meşrutiyetle beraber gerek İstanbul'da ve gerek taşrada ahval ve efkâr değişmiş, vükela ve ekser memurin tebeddül etmiş, matbuat gemi aziya almış ahalinin müracaat-ı tarzları büsbütün başka şekle girmişti.*"⁴⁴

⁴⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004, s. 41

⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s. 23.

⁴² Bernard Lewis. **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yay., Ankara, 2009, s. 284.; Karpat'ın II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili yorumu ilginçtir. Karpat : "1908 Jön Türk "Devrimi" subayların ve bazı genmçlerin yönettiği bir kaç terörist eylem ve ayaklanmadan ibarettir" yorumunu yapmıştı. Kemal H. Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, (Çev.Esin Soğancılar), İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2007, s. 11. Kansu, İkinci meşrutiyeti : " 1908 Devrimi, yalnızca kurulu düzeni temelden değiştirmeyi isteyen halkın önemli bir çoğunlunun değil aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyetinin propagandasından etkilenmiş olan askerlerinde katıldığı bir halk hareketidir" yorumuyla değerlendirmiştir. Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s. 97. Tanör, II. Meşrutiyeti: " aşağıdan yukarı yükselen ve oldukça geniş bir tabana oturan özgürlük hareketi" olarak değerlendirmektedir. Bülent Tanör, " Anayasal Gelişmelere Toplu bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 1, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 25.

⁴³ Tahsin Paşa, Said Paşa, a.g.e., s 13.

⁴⁴ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK. Yay., Ankara, 2010, s. 3-4.

Meşrutiyetin ilanını müteakiben sansür kaldırıldı ve bütün cemaatlerini ve çok çeşitli fikirleri temsil eden gazete ve dergiler coşkulu bir halkın merakını tatmin etmek için piyasaya akıverdi. Babıâli Caddesi, gazetecilik ve yazarlık noktalarından çok tuhaf manzaralar gösteriyordu. Memleketin eli kalem tutanlarının hepsi yazar oluyordu! Kimin beş on parası varsa hemen bir gazete kuramaya kalkıyordu. Hazır parası olamayanlar, evlerini mallarını satıp matbaa açıyorlardı. Yayına başlayan günlük gazetelerin sayısı elliyi geçmişti; gazetelerin mecmuların hesabı yoktu.⁴⁵

Gösterilere toplumun her kesiminden ilgi vardı. Jön Türklerin çeşitli hiziplerinin yanı sıra belli başlı dini ve etnik cemaatlerin –Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi- önderlerince yeni rejimi desteklemek için kitle gösterileri yapılmıştı.⁴⁶ Olağanüstü bir sevinç ve ferahlama vardı ve her meslekten Müslüman, Musevi ve Hristiyan her cemaatten insanlar kardeşlik gösterileri yapıyor ve birbirini kutluyordu. Yaşamın bir şekilde şimdi daha iyiye doğru değişeceğine dair genel ama dile getirilmemiş bir beklenti vardı. Meşrutiyet devrinin getirdiği düşünce, ifade ve toplantı özgürlüğünün etkisi sadece sevinçli ya da öfkeli siyasal gösterilerle kalmamış, ayrıca işçiler arasında yaygın çalkantılara da sebep olmuş, devleti bir grev dalgası sarmıştı.⁴⁷ Meşrutiyet'in getirdiği bu yeni ortamda bu tarz eylemler demokratikleşmenin bir aşaması olarak algılanmaya başlamıştı. Hürriyet ve eşitlik kavramları toplumun geneline hitap eden ve halkın birçok umuduna ev sahipliği yapan kutsal kavramlar olarak kabul görmeye başlamıştı.

Coşku ve sevinç içinde yurdun her yanında nümayişler tertip edilirken ilginç bir gelişme yaşanmaktaydı. 30 yılı aşkın bir süredir Sultan Abdülhamid Han'a muhalefet eden ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında örgütlenmek

⁴⁵İttihatçıların yayın organı olarak basın hayatına giriş yapan Tanin, Kamil Paşa'nın gazetesi olarak biline Yeni Gazete, Şura-yı Ümmet, millet, İttifak, Metin, Hürriyet, Yeni Asır, Rasim İstiklal, Basiret, İbret. . ve daha bir çokları meşrutiyet ortam içinde yayın hayatına başlayan gazetelerdendi. Ali İhsan Tokgöz, **Matbuat Hatırlarım**, (Haz. Alpay Kabacalı), İş Bankası Yay., İstanbul, 2012, s. 218; Uygur Kocabaşoğlu, **Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010.s. 12.

⁴⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 52-53.

⁴⁷ Erich Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, iletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 146.

suretiyle gayelerine ulaşmaya çalışan Jön Türkler, şimdi arzu ettikleri meşrutiyeti ilan etmiş ve sultanı alaşağı etmenin fırsatını bulmuş olmalarına rağmen böyle bir hamle yapmamaları şaşılacak bir şeydi. Bunun bir nedeni, Sultanın kamuoyunu istediği şekilde yönlendirmesi sonucunda birçok kimsenin onu olayın kahramanı olarak görmesiydi.⁴⁸ Böylesine bir algının oluşmasında sultanın meşrutiyeti “kendi isteği” ile ilan etmesinin de önemli bir rolü olduğu savunulabilir.⁴⁹ Böylesine siyasi bir ortamda İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri iktidarı tek başına ele geçirmek arzusuna kapılmamış, siyasi işleri mevcut Said Paşa hükümetine bırakmayı uygun görmüştür. Zira İttihat Terakki Cemiyeti, yönetimi devr almak için gerekli eğitim ve deneyimden yoksundu. Daha da önemlisi, geleneksel olarak böylesi tutucu bir toplumda knedilerini önder olarak kabul ettirebilmek için gerekli olan sosyal statüye sahip değilllerdi.⁵⁰ Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti, ikinci meşrutiyet uygulamalarını denetlemek için üyelerinin bir kısmını istanbula göndermişlerdir.⁵¹

Hürriyet'in ilanı ile bütün kötülüklerin son bulacağına dair yaygın ve kuvvetli görüş, halkın ve cemiyet üyelerin beklentileri artırmıştı. Fakat çok geçmeden meşrutiyet'in getirmiş olduğu iyimser hava kaybolarak, gergin bir siyasi atmosfer ve sıkıntılı günler ve devletin başını ağrıtan iç ve dış gailer ortaya çıkacak, bütün iyimser hava dağılacaktı.⁵²

⁴⁸ **Zürcher**, a. g. e s. 147. Meşrutiyet Sultanın bir lütfü gibi görenlerin yanında, meşrutiyeti ilan eden tek güç olarak İttihat ve Terakki'yi kabul edenlerde vardı. Bu nedenle halk meşrutiyetin yegâne savunucusu ve koruyucusu olarak gördükleri cemiyeti “*Cemiyet-i Mukaddese*” yani kutsal dernek olarak adlandırmaktaydılar. Yığınlar kendisine özgürlük veren bir örgüte böylesine kutsallaştırılmış bir nitelme ile teşekkür ediyorlardı. Tefik Çavdar, **Talat Paşa**, imge Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 117.

⁴⁹ Bülent Tanör, II.Meşrutiyet'i tanımlarken hadiseyi “Ulusal Ayaklanma” deyimiyle anlatmaktadır. Meşrutiyetin ilanı sürecinde Sultan Abdülhamid'in “esnek” davranması sebebiyle meşrutiyete geçişin Bir uzlaşmanın sonucu olduğu fikrini savunmuştur. Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2009 s. 177.

⁵⁰ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yay. İstanbul,2009,s,9.

⁵¹ Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yay., İstanbul, 2011, s. 10.

⁵² Yusuf Hikmet Bayur Meşrutiyet ortamının oluşturduğu atmosferi şu ifadelerde dile getirmiştir: Dünya da pek az hareket Osmanlı meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuştur ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kati olarak boşa çıkarmıştır. 1908 yılının ikinci yarısı ve 1909 yılının büyük bir kısmında Türkler müstakil kalmış olan son Türk devletinin kurtulduğuna inanmaktaydılar. Fakat dört yıl sonra balkan savaşları ile önce Rumelide, hâkimiyet kaybedilmiştir. Daha sonra 1918 yılında Osmanlı devleti fiilen yok olmuştur. Bayur, **a.g.e.**, s. 60-61.

3. SAİD PAŞA KABİNESİ

Meşrutiyet ilan edildiği sırada Said Paşa⁵³ kabinesi iş başındaydı. Bu nedenle Said Paşa yeni meşrutiyet'in ilk sadrazamı olma unvanını da taşımaktaydı. Meşrutiyet'in sevincinin hala yaşanmakta olduğu günlerde, meşrutiyetin özünü oluşturan özgürlük, serbestlik, mefhumlarından hareketle Sultan Abdülhamit devri boyunca düşünce suçlarından ötürü hapisanede yatan tutuklar serbest bırakılmaya başlanmıştır. Fakat Said Paşa'nın sadrazam olduktan kısa bir sonra yaptığı ilk hatası, siyasi tutukluların serbest bırakılması hususundaki padişah iradesini uygularken gerçekleşti. Paşa, iradeyi kendince uygulayarak adi suçluları da tahliye etmiş, bu kritik günlerde birçok katil ve soyguncunun başkentte serbestçe dolaşmasını sağlamıştı. Sürekli uyanık durumda bulunan cemiyette, Said Paşa'nın böylelikle şehirde kargaşalığa sebebiyet vererek karşı devrimcilere yardımcı olmayı ve Jön Türklere zarar vermeği düşündüğü kanaati hâsıl oldu.⁵⁴

Said Paşa, bu yanlış hamle ile birlikte zaten ciddi sorunların yaşandığı günlerde bir başka sorun kaynağı yaratmıştı..Hürriyet, adalet ve eşitlik kavramlarının çokça kullanıldığı günlerde hürriyet kavramına dayanarak çeşitli gösteriler düzenlenmekte ve bu nümayişlerde çeşitli şeyler dile getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid, geniş çaplı katılımın sağlandığı bu gösterilerden ciddi rahatsızlık duymaya başlamış, gösterilerin yıldız sarayı bahçesine kadar yayılması Sultan II. Abdülhamid'i korkutmaya başlamıştı. Zira halkın bir kısmı meşrutiyeti padişahın bir lütfü olarak telakki ederken bir kısım kimseler ise meşrutiyet'in ilanı noktasında Abdülhamid'in içten olmadığını bu suretle irticaya karşı uyanık olunması gerektiği fikrini

⁵³ Osmanlı Devleti'nin Sadrazamlarından olan Mehmed Said Paşa, Erzurum da doğmuş (1838), İstanbulda ölmüştür(1914). Dokuz kere Sadrazamlık yapan Paşa, " Küçük Said Paşa " olarak da anılır. Erzurum ve İstanbul medreselerinde öğrenim gören Paşa, 1853'te devlet memurluğuna başladı. Çeşitli devlet kademelerinde katiplik, mektupçuluk ve müdürlük görevlerinde bulunan Said Paşa, II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra 1876 da Mabeyn Baş katipliği görevine getirilmiş, 1877'de Ayan meclisi üyesi olmuştur. 1878 de bursa valiliği görevine atanarak merkezden uzaklaştırılan Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa kabinesinde Dahiliye nazırı oldu. 1879'da ilk kez Sadrazam lık görevine getirildi. 1885'te görevinden alınan Paşa 1895 de ikinci kez Sadrazam olarak atandı. 31 Mart olayından sonra meclis başkanı seçilen Said Paşa, 1911 ve 1912 de yeniden İttihat ve Terakkinin desteği ile Sadrazam oldu. Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Said Paşa Tahsin Paşa**, a.g.e., s. 107-108

⁵⁴ Knight, a.g.e., s. 193.

taşıymaktaydı. Sultan Abdülhamid Han, halk arasında böylesine bir yaklaşımın kabul görmeye başladığını görünce Said Paşa'ya bir hattı hümayun yazarak Kanun-i Esasi'nin devamı hakkında yemin etmek ya da bunu irade ile temin etmek şıklarından hangisinin daha uygun olduğunun Meclis-i Vükela'da görüşüp kararın kendisine bildirilmesini istemiş, bunun üzerine padişahın yemin yerine hatt-ı hümayun ilanını daha iyi olacağı kanaatine varılmıştı. Bunun üzerine yazılacak hatt-ı hümayunu hazırlamak amacıyla Said Paşa görevlendirilmiş, 1 Ağustos 1908 tarihinde bu hatt-ı hümayun⁵⁵ hazırlanmıştı. Hazırlanan taslak aynı gün padişahın onayından geçerek yayınlanmıştır.⁵⁶ Mevcut durumun analiz edildiği beyanname de genel manada meşrutiyet adına olumlu şeylerden bahsedilmiş, meşrutiyete "asla haleb" getirilmeyeceğinin altı çizilmiştir.

Genel manada olumlu tesir bırakan bu hatt-ı hümayunda itiraza uğrayan önemli maddelerde vardı. Bu maddelerden en önemlisi hiç şüphesiz Sultan II. Abdülhamid'in Bahriye ve Harbiye Nazırlarını bizzat kendisinin atamak istemesiydi. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte uygulanmaya konan kanunlar gereği nazırların sadrazam tarafından seçilip padişah tarafından tasdik edilmesi ile göreve başlaması bir teamüldü. Ancak sultan II. Abdülhamid Harbiye ve Bahriye Nazırlarını yani silahlı kuvvetlerin başında olacakları behemehâl güvendiği adamlar arasından kendisi seçmek ve bu

⁵⁵ Kanun-i Esasinin Meriyeti hakkında sadır olunup Babiali'de Kıraat edilen Hatt-ı Hümayunda Sultan Abdülhamid durumu şu şekilde izah etmiştir: "Tanzimat-ı hayriyenin tesisinden mebde-i saltanatımıza kadar geçen müddet zarfında terbiye-i Umumiyece hasıl olan terakki, mesalih-i umumiyenin usul-i meşrutiyete rabtını ihtar eylemekle karih-i zatiyemizden olarak Kanun-i esasi ilan olunmuş iken Arazi muhtelifte menafi-i umumiye fikrine tekaddüm ettiğinden kanun-i mezkurun tatili hakkında ihtarat tekessür etmiş ve nihayet saffet Paşa'nın zaman-ı sadaretinde bu tatil devletçe karagir olmuştu. " O vakitten şimdiye kadar geçen ahval ile efkar ve temayülat-ı Umumiye'nin neticesinde memleketin idare-i meşrutaya kabiliyeti meşhur olması ile kanun-i esasinin kaffe-i ahkamı meriyülicra olmasına ve Meclisi Mebusanın her sene içtimasına irademiz taalluk ederek Babialimizce her tarafta bildirildiği gibi kanun-i esasinin tatbikatına badema hiçbir veçhle ve hiçbir suretle asla ve kat'a haleb gelmeyeceğini beyan eylerim." Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, İş bankası Yay., İstanbul, 2006, s. 81.

Bu ifadeleri ile Sultan Abdülhamid han, meşrutiyet'in tatil edilmesine sebep olarak Saffet Paşa zamanında "araz-ı muhtelifte" nedeniyle gelen ihtarları gösteriyor, meşrutiyet'in yeniden ilan etme sebebini ise " memleketin idare-i meşrutiyete kabiliyetinin artması" olarak gösteriyordu. Sultan, bu beyan ile halkın padişaha karşı ön yargılı yaklaşımını kırmayı amaç edinmiş olabilir. Sultanın meşrutiyete hiç suretle haleb getirilmeyeceğine ilişkin ifadesi meşrutiyet'in koruyucusu sıfatını almak gayretinin bir tezahürü olarak gösterilebilir.

⁵⁶ Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2008, s. 51.

suretle tahtan indirilmek ve öldürülmek tehlikelerini kendi düşüncesine göre engellemek istiyordu. Bunun için anayasanın 7. maddesinden istifade etmek isteyerek; orada padişahın hakları arasında kara ve deniz kuvvetlerinin komutanlığı ve askeri hareketlerin icrası da yazılı olduğundan dem vuruyordu.⁵⁷ Bu maddeye dayanarak bu istek Sultan tarafından dile getirilmişti. Fakat cemiyet ve halk bu hatt-ı hümayunun Kanun-i Esasinin 115. maddesine aykırı olduğunu savunuyordu. Zira bu madde, kanunun hiç bir maddesinin hiçbir sebep ve bahane ile değişmeyeceğini emreder. Harbiye ve Bahriye nazırlarının padişah tarafından tayini meselesi kanun'un 27., 115., 116. maddelerine taban tabana zıt olduğu savunuluyordu.⁵⁸ Dolayısı ile böylesi bir istek cemiyetin önde gelen isimleri tarafından şiddetle reddedildi. Konunun görüşüldüğü kabine toplantısında Said Paşa, düzenlemeyi Padişahın silahlı kuvvetlerin başkumandanı olduğu dolayısı ile her iki nazırı'da seçmek hakkına sahip bulunduğu gerekçesi ile savundu.⁵⁹ Bu durum üzerine İttihat ve Terakki cemiyeti İstanbul'a Cemal, Necip, Talat, Rahmi ve Cavit beylerden oluşan bir heyet gönderdi.⁶⁰ Heyet Sadrazam Said Paşa ile görüşüp kendisinin bu makamdan çekilmesini istedi.⁶¹ Ancak Said Paşa, bu görüşmede öylesine kaba konuşmuş, öylesine sözünü esirgememiştir ki Dâhiliye Nazırı Hacı Akif bey bile hayretler içinde kalmıştır.⁶² Bu görüşme sonrasında heyet, padişahı ziyaret ederek Kamil Paşa'nın kuracağı kabine de Recep Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak tayin edilmesini, ayrıca 1 Ağustos hatt-ı hümayununun yeniden gözden geçirilmesini istediler.⁶³ Bu istek, önce Sultan Abdülhamid tarafından kabul görmemiş, fakat daha sonra cemiyetin baskısı üzerine Sultan Abdülhamid Bahriye Nazırlığına Recep Paşa'nın tayinin kabul etmek durumunda kalmıştır. Recep Paşa'nın atanma haberi, basında yer alan ve sultanın

⁵⁷ Bayur, **Türk...**, s. 70.

⁵⁸ Tokgöz, **a.g.e.**, s. 214.

⁵⁹ Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıratım**, Nehir Yay., İstanbul, 1991, s. 10-12.

⁶⁰ Kuran, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 310.

⁶¹ Talat Paşa, **Talat Paşa'nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 40.

⁶² Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 5

⁶³ Ahmad, **İttihat...**, s. 43

anayasayı bir kez daha askıya alacağı yolundaki söylentiler dolayısıyla huzursuzlanan başkent halkını hemen yatıştırmıştı.⁶⁴

Sultanın bu isteklerin Said Paşa tarafından desteklenmesi ve kabul edilmesi, Kanun-i Esasi'yi hiç bir kayıt ve şart tanımadan geri getirmeğe karar vermiş olan İstanbul halkı nezdinde, Said Paşa kabinesini zor duruma sokmuş, Said Paşa artan baskılar neticesinde görevini terk etmek zorunda kalmıştır.

4. KAMİL PAŞA KABİNESİ

Said Paşa'nın İttihat ve Terakki tarafından istifaya zorlanması üzerine, sadaret Sultan Abdülhamid dönemi paşalarından liberal (bir başka deyimle, İngiliz yanlısı) öbür kıdemli paşa olan Kamil Paşa ya düşüyordu.⁶⁵ İngilizlere yakınlığı ile bilinen Kamil Paşa'ya bu sebeple "İngiliz Kamil" yakıştıması dahi yapılmıştı. 5 Ağustos 1908 de Said Paşa'nın istifasını müteakiben Kamil Paşa, 6 Ağustosta sadaret makamına getirildi. Kamil Paşa meşrutiyet idaresinden yana değildi. Memleketin irfan seviyesinin yüksek olmadığı kanaatindeydi. Bu yönden parlamento yolu ile yönetimi batı memleketleri için uygun bulmakta, fakat Osmanlı Devleti için zararlı görmekteydi.⁶⁶ Kamil Paşa göreve geldiğinde Harbiye ve Bahriye nazırlarının kim tarafından seçileceğine ilişkin belirsizlik giderilmişti. Her ne kadar Sultan Abdülhamid Harbiye ve Bahriye Nazırları seçmek istediye de bu istediğinde muvaffak olamamıştır.

Sadrazam Kamil Paşa, cemiyetle olan ilişkilerini muhalif çizgide devam ettirmiştir. Meşrutiyet siyasetinde beş parmak muhalefetin tarafında bulunan Kamil Paşa, meşrutiyet kazanımlarının vesayetini üstlenmeye çalışan cemiyeti küçümsemiş, tasfiye edilmesi gereken bir güç olarak düşünmüş, ancak kudretli gücü ile tek başına mücadeleye girmekten kaçınmıştı. Bundan

⁶⁴ M. Naim Turfan, **jön Türklerin Yükselişi**, Alkım Yay., istanbul, 2003, s. 182

⁶⁵ Akşin, **Jön Türkler...**, s. 130 .

⁶⁶ Karal, a.g.e., s. 46-47.

dolayı Sadrazam, ittihatçıların “kontrollü iktidar” tekeline kırabilmek için muhalif gruplar ve saray çevresiyle yakın durmaya çalışmıştı.⁶⁷

İttihat ve Terakki, yeni kabineden⁶⁸ çok memnundu. Çünkü Harbiye ve Bahriye nazırlarını kendisi saptamıştı.⁶⁹ Yine de aralarında tek bir cemiyet üyesi yoktu.⁷⁰ Kamil Paşa başkanlığında oluşturulan yeni kabineden iki önemli nazırın seçilmesinde söz sahibi olan cemiyet, bir sonraki aşamada hükümetin iç işlerine doğrudan müdahil olmaya çalışmıştır. Kabinedeki Dâhiliye Nazırı da aralarında olmak üzere yapılacak değişiklikler sırasında Merkez-i Umumi, 25 Ağustos 1908'de Sadrazam'a Selanik'ten bir telgraf çekti. O tegrafta şunlardan bahs ediliyordu: Ferid Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine tayini elzem ve enseb (luzumlu ve uygun) görülmüş ve Hakkı Bey'in Nezaret-i Maarifte bekası muvafık mülhaza kılınmış olmağla ifayı müktezası Selamet-i Umumiye namına istirham olunur (Maarif Nezaretine kalması uygun görüldüğü için bu gereğin yerine getirilmesi kamu yararı adına rica edilir.⁷¹ Görüldüğü üzere cemiyet merkezi, kabinenin iç işlerine doğrudan müdahale etmek gayreti içindedir. Bu isteğin “kamu yararı” gözetilerek dile getirilmesi cemiyetin kendisini halkın meşru temsilcisi olarak gördüğünün tezahürü olarak kabul edilebilir. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükümet'in Dâhiliye Nezaretine atadığı Hakkı Bey'in mülkiye memurlarını iyi seçemediğini, Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa'nın da dış işlerini, milletin menfaatlerine uygun şekilde savunmadığını ve “zekâdan mahrum” olduğunu

⁶⁷ Baran Hocaoglu, **ikinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar-Muhalefet ilişkileri(1908–1913)**, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 54.

⁶⁸ Said Paşa'nın istifasına müteakip, Kamil Paşa Makam-ı sadarete, Trablusgarp vali ve kumandanı Recep Paşa harbiye, Ateş Mehmet Paşa zade Arif hikmet Paşa Dahiliye, Şurayı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa, Adliye Nazırı esbak Ziya Paşa Maliye Nezaretlerine getirilmiş Şurayı Devlet Riyasetine ise Tevfik Paşa tayin olunmuştur. Bununla birlikte Kamil Paşa bir çok eski isme yeni kabinede de görev vermiştir. **Türkgeldi, a.g.e.**, s. 5.

⁶⁹ Akşin, **Jön Türkler...**, s130.

⁷⁰ Ahmad, **İttihat...**, s. 44.

⁷¹ Turfan, **a.g.e.**, s. 185.

ileri sürmüştü.⁷² Bu telgraftan anlaşıldığı üzere cemiyet yönetime karışmayacaklarına ilişkin verdiği sözü tutmamıştır.

Kamil Paşa, kabineyi kurduktan sonra memleket meselelerine eğilmiş sorunların çözümü için politikalar üretmeye başlamıştı. 16 Ağustos tarihli hükümet programında⁷³ yapılacak olan icraatlara ilişkin bilgi verilmekteydi. Mevcut maliyenin durumu göz önüne alınmak suretiyle maliyenin ıslahından bazı nezaretlerde istihdam edilen memurların emekliye ayrılmasına kadar geniş çaplı ekonomik program düzenlemişti. Devleti içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarma gayreti içinde olan Kamil Paşa kabinesi, devlet kurumlarında ve toplumsal yapıda ıslahatı her şeyden önce gereklilik ve devleti kurtaracak; dünyanın önde gelen diğer çağdaş devletleriyle aynı düzeye getirecek bir zorunluluk olarak görüyordu. Hükümet'in kurtuluş için gerekli gördüğü ıslahatları mali alanda yapmaya başlamıştı. Hükümetin uyguladığı iktisadi politikaların gereği olarak uygulanan tensikat ve ücret azaltılması halk nezdinde huzursuzluğa yol açıyordu. Bu huzursuzluk halk arasında çeşitli grev dalgalarının oluşmasına vesile oluyordu.

Kabine, içte ıslahatlar peşinde koşarken dış ilişkilerde de dostane ilişkiler kurmaya gayret gösteriyordu. Bu politikasına rağmen yeni kabine, ilk büyük sorunla 1908'in Ekim ayında karşı karşıya kaldı. Osmanlı devleti iç işlerinde bir takım ıslahatlar yapmaya çalıştığı sırada devletin içinde bulunduğu durumundan yaralanmak isteyen Avrupa devletleri, her zaman ki gibi boş durmamış ve bu durumdan yararlanma yoluna gitmişlerdi. 5 Ekim 1908'de yeni hükümeti umutsuzluğa sürükleyebilecek ilk dış krizle karşı karşıya kaldı. İlk olarak Bulgaristan Osmanlı Hükümranlığını reddetti. Ertesi ay bunu Avusturya'nın 1879'dan beri yönettiği Bosna Hersek bölgelerini ilhak etmesi izledi ve bir hafta süren bildirilere karşı bildirilerden sonra Yunan

⁷² Yaşar Özçetin, Sıddık Yavuz, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 2009 s. S13, s. 13.

⁷³ Hükümet programının oluşturulması ile birlikte bir ilk gerçekleşti ve böylece Meşrutiyet Yönetimi ürün vermeye başladı ve siyasal iktidarın değerlendirilmesinde önemli bir belgeyi oluşturacak olan hükümet programı Türk siyasi yaşantısına girmiş oldu. İhsan Güneş, "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, S. 1, 1990, Ankara, s. 179.

ağırlıklı (Rum ağırlıklı) Girit Ulusal Konseyi, Yunanistan'la kesin olarak birleştiği ilan etti.⁷⁴ Bu mühim meseleler de ayrıca karışıklıklara, taşkınlıklara sebep oldu.⁷⁵ İşgaller halk tarafından da büyük tepki ile karşılandı. Büyük nümayişler tertip edilmiş, Avusturya mallarını boykota edilmeye başlanmıştı. Gittikçe gerilen siyasi ortam hükümeti zor duruma sokmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükümete karşı sesini yükseltmeye başlamıştı.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken bir taraftan da Osmanlı ülkesi seçimlere hazırlanıyordu. 1908 Seçimleri I. Meşrutiyet döneminde uygulanan ve Meclis-i Mebusan'ın hazırladığı fakat padişahın onayından geçmemiş yasaya göre yapılacaktı.⁷⁶ İki aşamalı seçim sistemi uygulanacaktı. Meşrutiyet seçimlerinde uygulanan bu iki dereceli sistemi taşrada yerel unsurların ön plana çıkmasına yardımcı olacaktı.⁷⁷

Seçim çalışmaları devam ederken İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı parti içinden ve parti dışından demokratik muhalefet oluşmaya başlamıştı. Cemiyete mensup, muhalif kimliği taşıyan kişiler, meşrutiyetin yeniden ilanı ile beraber farklı ideolojik görüşler ve yaklaşımlarını farkı bir siyasi oluşum içinde savunma yoluna gitmişlerdi. İttihat ve Terakki'nin baskıcı ve totaliter rejimine tepki olarak ortaya çıkan ilk siyasi teşekkül Fedakaran-ı Millet⁷⁸ Cemiyetidir. Cemiyet 1908 seçimlerine katılmış fakat başarı sağlayamamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı kurulan bir başka muhalefet kimliği taşıyan fırka ise Ahrar Fırkası idi.⁷⁹ Siyasal partilerin kurulması ile çoğulcu

⁷⁴ Turfan, a.g.e., s. 186-187.

⁷⁵ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi**, Kemer Yay., İstanbul, 1998, s. 450.

⁷⁶ Olgun, a, g, es. 55

⁷⁷ Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri(1908-1914)**, İmge Yay., Ankara, 2007, s. 57.

⁷⁸ Ağustos 1908 tarihinde İstanbul'da Avnullah El Kazimi önderliğinde kurulmuştur. Abdülhamid'e muhalif Jön Türkler tarafından kurulan cemiyet, II. meşrutiyet sonrası sürgünden dönen ittihatçılar tarafından kurulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz: Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 132-154. Ayrıca Bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, "İkinci Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Firailer Sorunu ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. VII,S.2,2007,138-149.

⁷⁹ Osmanlı Ahrar fırkası, 1903'lerde Paris'te oluşan Prens Sabahattinci akımın 1908'de Osmanlı siyasi hayatına girişi olmuştur. fırka 14 eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Kurucuları: Nurettin Ferruh, Ahmet Fazlı, Kıbrıslı Tevfik, Nazım ve Şevket Beyler, Celalettin Arif beylerdir. Partinin çalışmaları ve faaliyetleri için Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. II, s. 142-154.

demokrasiye geçen Osmanlı Devleti'nde iktidar ve muhalefet paradigmaları doğmuş oluyordu.

1908 seçimlerine iki fırka, İttihat ve Terakki ile Ahrar fırkalarının katılması nedeniyle demokrasi tarihimizde çok partili ilk seçim olarak değerlendirilebilirse de aslında tam anlamıyla çok partili bir seçim sayılamaz. Çünkü gerek İttihat ve Terakki gerekse de Ahrar henüz bir parti olma özelliğine sahip değildi. Zira İttihat ve Terakki hala cemiyet olmaz özelliğini korumaktaydı. Buna karşın Ahrar Fırkası ise ülke genelinde örgütlenmesini henüz tam olarak gerçekleştirememişti.⁸⁰ Böyle bir siyasi atmosferde Osmanlı halkı sandık başına giderek demokratik hakkını kullanmıştır. İttihat ve Terakkinin yanı sıra liberallerin(Osmanlı Ahrar Fırkası) ve az sayıda bağımsızın katıldığı seçimlerde adayların saptanması ve oy verme işlemleri İttihat Terakki Cemiyetinin denetimi hatta baskısı altında yapıldığından⁸¹ 1908 seçimlerini İttihat ve Terakki "Cemiyet-i Mukaddese" havası içinde kazandı.⁸² Meclis 4 Kanun-i Evvel 1324'te (17 Aralık 1908'de) açıldı. Meclis-i Mebusan'da başkan seçimi 23 Aralık 1908'de yapılmış ve Ahmet Rıza 205 oy ile başkan seçilmiştir.⁸³

Cemiyet ile Kamil Paşa hükümetini karşı karşıya getiren önemli bir mesele daha önce Said Paşa Kabinesinin düşmesine sebebiyet veren "nazırların atanması" meselesidir. Kâmil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye Nâzırlarını değiştirmeye çalışması, Kâmil Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki gerginliği son haddine getirmiştir. Nitekim Kâmil Paşa, 10 Şubat 1909 (28 Kânunusani 1327) Çarşamba günü, Yıldız Sarayı'na gitmiş ve II. Abdülhamid'den İkinci Ordu Kumandanı Ferik Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine⁸⁴, Hüsnü Paşa'nın da Bahriye Nezareti Vekâletine tayin

⁸⁰ Olgun, a, g, , e, s. 62.

⁸¹ Tanör, a.g.e., s. 183.

⁸² Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 27; Seçimlerin detaylı sonuçları için Bkz. Haz. Mehmet Ö. Alkan, **Yadigâr-ı Meşrutiyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 104.

⁸³ Çavdar, **Talat Paşa**, s. . 138-139.

⁸⁴ Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretin'e atanmasına ilişkin Çavdar'ın yorumu ilginçtir. Çavdar cemiyet ile ordunun genç subayları arasındaki ilişkileri kesmek ve bu subayları politikadan arıtmak amacıyla Abdülhamid'in ordudan 5 yıl önce ihraç ettiği Nazım Paşa'yı tekrar göreve getirdiğini düşünmektedir. Bu hamle İttihatçıların siyasetten tasfiyesinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.

edilmelerini istedi⁸⁵ Bu hamle ile Seksen yaşındaki Anglofil Sadrazam Mehmet Kamil Paşa, Şubat 1909'de Bahriye ve Harbiye Nazırlarını azlediyor ve bu önemli görevlere kendi adamlarını atıyordu.⁸⁶ Yapılan bu atamalar üzerine 12 Şubat'ta Dâhiliye Nâzırı Hüseyin Hilmi Paşa, ve Adliye Nâzırı Refik Bey ve Şûra-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa değişen iki nazırın kendilerine önceden haber verilmeksizin değiştirilmesine tepki göstererek bunun anayasaya aykırı olduğunu öne sürerek istifa etmişlerdir. Bu tavır bir hükümet bunalımına yol açmıştır. İttihatçılar Kamil Paşa'nın bu hamlesine Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle reddettiler. Mecliste atamaların meclis'e bilgi verilmeden alelacele yapıldığına ilişkin gürültü gittikçe artmaya başladı. İttihatçılar, bu hamleleri Kamil Paşa'nın ittihatçı yanlılarını ordudan temizleme hareketi olarak algılıyorlardı. İttihatçıları rahatsız eden bir diğer gelişme ise meşrutiyet teminatı olarak gördükleri Avcı Taburlarını Kamil Paşanın İstanbul'dan gönderme kararı alması oldu. Bu sebeple bu girişimleri akim bırakmak için, hem yaptığı atamaları açıklamak hem de iç ve dış politika hakkında bilgi vermek üzere meclis üyelerince bir önerge hazırlanmıştır. Önerge üzerine yapılan tartışmalardan sonra sadrazam'ın Meclis'i Mebusan'a gelerek önerge de ortaya atılan iddialar karşısında mebuslara bilgi vermesi kararlaştırıldı.⁸⁷ Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi, meclise bir takrir vererek, Kamil Paşa'dan bu atamalar konusunda açıklama istedi. Saffet Efendi'nin bu takriri, vekillerin çoğu tarafından kabul edildi ve Kamil Paşa'dan meclis'e gelerek meclisi bilgilendirilmesi istendi. Bu sırada, mecliste Kamil Paşa'nın gelip izahat vermeyeceğine ilişkin haberlerin yayılması üzerine, mecliste ortam tamamen gerilmişti. Ortamın gerilmeye başladığı dakikalarda meclis'e Kamil Paşa'dan bir tezkire geldi. Tezkire'de Kamil Paşa, : " *Harbiye Nazırının değişmesinin hal ve faslı ile uğraşmakta bulunduğumuz mühim hariciye meselelerimize şiddetle taalluku olduğundan dolayı. Bütün mebuslara kanaat vereceğine kani olduğum izahatı önümüzdeki çarşamba gününe bırakmaya*

⁸⁵ Özüçetin, Yıldız, **a.g.m.**, s. 15.

⁸⁶ Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s. 56.

⁸⁷ Güneş, **a.g.m.**, s. 180.

mecburiyet hâsıl olmuştur. " deniliyordu.⁸⁸ Meclis, iki defa daha Kamil Paşa'yı meclis'e davet edip açıklama yapmaya davet etmesine karşın, paşa meclis'e gelerek gerekli izahatı yapmamış; Kamil Paşa'nın bu hamlesi, İttihatçılar tarafından "oyalama" manevraları olarak görülmüştür. Meclis'te meydana gelen büyük kargaşaya ilaveten Harbiye ve Bahriyeliler, Kamil Paşa'nın keyfi tutum sergilediğini savunarak, bu duruma son verilmesi istiyorlardı. Harbiye ve Bahriyeliler, Meclis'e başvurarak, Osmanlı donanması komutansız bulunduğundan, komutan olarak meclisin sayılacağını bildirdiler. Bu adeta bir iç savaş gidişi idi.⁸⁹ Bu nedenle soruna en kısa sürede bir çözüm bulunması gerekiyordu. Bu durumdan faydalanan İttihatçılar, içinde bulunulan siyasi atmosferi değerlendirerek ve Kamil Paşa'nın meclis'e karşı sorumluluklarını yerine getirmedeğini savunarak, Kamil Paşa'nın verilen tezkireye, vereceği cevabını beklemeyerek hakkında itimatsızlık oyu verilmesini istediler. İttihatçıların bu hamlesi karşısında, zor durumda kalan Kamil Paşa, meclise bir tezkire göndererek, istizah geciktirilmediği takdirde, fikirlerin galeyanından iç ve dışta husule gelecek vahametın sorumluluğu buna sebebiyet verenlerin sorumluluğu altında olacaktır, diyerek İttihatçıları tehdit etti ise de bir sonuç alamadı. Paşa'nın bu hamlesini meclis, 13 Şubat'ta 8'e karşı 198 güvensizlik oyuyla yanıtladı; Kamil Paşa da istifa etti.⁹⁰

5. HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ

Kamil Paşa'nın meclis tarafından güvensizlik oyu ile düşürülmesinin ardından 14 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığa getirilmiş ve kabinesini kurmuştur. Hilmi Paşa Harbiye Nazırlığına Ali Rıza Paşayı, Bahriye Nazırlığına Topçu Feriki Rıza Paşa'yı Maarif Nazırlığına

⁸⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, "Deniz Kuvvetlerinin Zoruyla Çekilen Sadrazam", *Yakın Tarihimiz*, C. II, S. 15, 7 Haziran 1962, s. 47.

⁸⁹ Yalçın, *a.g.m.*, s. 46.

⁹⁰ Turfan, *a.g.e.*, s. 192; Yalçın, *a.g.m.*, s. 46.

Abdurahman Şeref Beyi Dış işleri Nazırlığına Londra Elçisi Rifat Paşa'yı getirdi.⁹¹

Gergin ve karışık bir ortamda Sadrazam olan Hilmi Paşa, iç siyasette yatıştırıcı dış siyasette ise yapıcı bir yol izleyecekti. 17 Şubatta Mebuslar Meclisine sunduğu hükümet programında genel hükümet politikalarını bu esaslar üzerine kurmuştu. Kabinenin uzlaştırıcı tavrı ve duruşu meclis tarafından kabul görmüş ve hükümet programı çoğunlukla kabul edildi. Hüseyin Hilmi Paşa, ittihatçıların yardımı ile kabinesini kurdu. Bununla beraber kabine ne kuruluş ne de programı bakımından ittihatçı bir kabine değildi.⁹² Öte yandan İttihat ve Terakki'nin üye verdiği ilk hükümet, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesiydi.⁹³

Hüseyin Hilmi Paşa ittihatçılar için "ılıman bir siyaset adamı" kimliğini taşıyordu. İttihat Terakkiye yakınlığı ile dikkat çeken Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareti, ittihatçı karşıtı bütün grupların tepkisini çekmeye başlamıştı. İttihat ve Terakki muhaliflerinin yakındığı temel konu Hilmi Paşa kabinesi üzerindeki İttihat ve Terakki baskısı ve cemiyetin doğrudan siyasete müdahale etmesi meselesi üzerinde yoğunlaşıyordu. Öte yandan kabinenin büyük eleştiriler almasına sebep olan bir başka konu ise Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesinin ardından bu bölgeye yakın olan Makedonya ki Osmanlı halkının ilerde her hangi bir tehlikeyle karşı karşıya kalıp kalmayacağına ilişkin tedirginliklerinin var olmasıydı. Hükümet tedbir almamakla suçlanıyor, ciddi eleştiriler yapılıyordu.

Hükümet ve dolaylı olarak cemiyete yöneltilen bu eleştiriler, Meşrutiyet'in ruhuna özgü olarak muhalif siyasi partilerde kendine yer buluyordu. İttihat ve Terakki muhalifleri, meclis içindeki ittihatçı üstünlüğünden dolayı mecliste ittihatçılara karşı etkin bir muhalefet yapamayacaklarını bildiklerinden meclis dışında da örgütlenmeye başlamışlardır. Fedakaran-ı Millet ve Ahrar partileri cemiyet karşıtı

⁹¹ Karal, a.g.e., s. 72.

⁹² Karal, a.g.e., s. 73.

⁹³ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge kitabevi, Ankara, 2008, s. 123.

politikaların merkezi haline gelmişlerdi. İttihat Terakki karşıtı bir başka muhalif parti olan İttihat-ı Muhammedi partisi 5 Nisan 1909'da İstanbul da Volkan Gazetesi idaresinde kurulmuştu.⁹⁴ Siyasi teşekküllerden gelen muhalif duruş basından da büyük destek görüyordu. Mizan gazetesi, Serbesti Gazetesi, ve ikdam gazeteleri hükümet ve İttihat Terakki aleyhine propaganda yapmaya başlamışlardı.

Cemiyet aleyhtarlığının yoğunlaştığı bir başka yer ise orduydu. Orduda alaylı-mektepli çatışması tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Nitekim Meşrutiyet ilan edilmeden önce orduda önemli mevkilere "Alaylı" olarak tabir olunan mektep okumamış kimseler getiriliyorlardı. Önemli mevkilere alaylıların tayin olunması mektepli subaylar arasında hoş karşılanmıyordu. Hürriyetin ilanından hemen sonra ittihatçılar ordudan alaylı subayları yani harp okulu mezunu olmayan subayları tasfiye ettirdiler. Örneğin yalnızca karargâhı İstanbul da bulunan 1. Ordu'dan 1400 alaylı subay kadro dışına çıkarılmıştı.⁹⁵ Orduda başlayan bu tasfiye alaylıların tepkisini çekmiş ve ittihatçılara karşı orduda ciddi bir muhalefetin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Basında İttihatçılara karşı saldırılar devam ederken, muhalif kimliği ile ön plana çıkan ve İttihatçılara karşı sert eleştiri yazıları kaleme alan Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, cemiyete karşı muhalefetin dozunu artmasına sebebiyet vermiştir. 6 Nisan 1909 Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi ve olayın faillerinin bulunamaması cemiyeti zor duruma düşürmekte; muhaliflerin seslerini yükseltmesine sebep olmaktaydı.⁹⁶

⁹⁴ İttihad-ı Muhammedi (Muhammedçi birlik anlamında) adlı siyasi parti 31 mart olaylarından 10 gün önce, parlamento dışında kurulmuş Klerikal gizli ve ihtilalci eğilimli bir partidir. Fırkanın kurucu üyeleri arasında Volkan gazetesi baş muhabiri olan Derviş Vahdeti de bulunmaktadır. Fırka 31 Mart olayları içinde, Gazetesi volkan'ın Yay.na dÂyanarak bu hareketin baş yöneticisi durumunda görüldüğü için 31 Mart vakası ile özdeşleşmiştir. Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s. 182-198.

⁹⁵ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, iş bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 58.

⁹⁶ Kazım Karabekir Paşa olayın gelişimini şöyle anlatmaktadır: Serbesti gazetesi 26 Mart Perşembe günü için Sultan Ahmet Camii meydanında serbesti matbuat mitindi diye tehlikeli bir toplantı tertip edecekti. 26 mart Sabahı serbesti ve mizan gazeteleri birinci sahifelerine şunu yazdılar : " Şehidi Hürriyet Hasan Fehmi Beyin ruhuna Fatih". Köprüde öldürülen serbesti Baş muharriri Hasan Fehmi Beyin cenaze merasimi miting için toplanacaklara İttihat ve terakki aleyhine daha gürültülü nümayişlere vesile oldu. Ayasofya da namazı kılınarak Sultan Mahmud türbesine gömüldü. bu sırada

İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı oluşan muhalefetin başını Volkan gazetesi yazarı Kıbrıslı Derviş Vahdeti çekmekteydi. Cemiyete karşı muhalefeti siyasi arenada sergilemek için İttihad-ı Muhammedi fırkasını kuran vahdeti, Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden sonra Başmuharriri olduğu Volkan gazetesinden çok sert eleştirilerde bulunmakta, halkı din bağıını kullanarak Cemiyete karşı birlik olmaya çağırıyordu. Kurmuş olduğu partini tüzüğünde şeriat ve şeriat hükümlerinin kıyamete kadar müdavimi olunacağı ilkesine vurgu yapılmaktaydı. Cemiyet aleyhine çalışmalarını sürdüren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti İstanbul dışında Bursa da şubeler açarak çalışmalarını hızlandırmıştı. İttihad-ı Muhammedi cemiyetinin vurgu yaptığı şey padişahın ve hilafetin subayların elinde oyuncak olduğu, düzensizliğin, itaatsizliğin arttığı, yeniden düzenin tesisi için şeriatın gerekliliği idi ve bu ekseninde camilerde propaganda faaliyetleri yürütülmekteydi. Camilerde ittihatçıların dinsiz, canavar, fırsatçı oldukları şeriat kitaplarını bırakıp Avrupa düzenini sağlayacakları halka şapka giydirecekleri öne sürülüyor; bu nedenle cemiyetin dağılması gerektiği söyleniyordu.⁹⁷ Bu çalışmalar neticesinde halk artık patlamaya hazır bir bomba kıvamına gelmiş, bütün kötülüklerin kaynağı İttihatçılar olarak algılanmaya başlanmıştı. Gerilen bu siyasi atmosfer karşısında hükümet üstüne düşen vazifeyi yerine getirememeye başlamış gerilimi tırmanmasına engel olamamıştır.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadaretinin başlangıcından beri artan gerilim nihayet 31 Mart 1909 Sabahı patlama noktasına geldi.. Mevlanzade Rifat 31 Mart sabahını şu şekilde anlatmaktadır: *Bir gürültü bir dehşet..! Allah korusun! İstanbul sanki bir kıyamet günündeydi... Asker ayaklamış, kandırılan ve ayaklandırılan askerlerin Ayasofya meydanındaki ilk yayılım ateşi, kadınları mini mini masum yavruları feryada, gençlerle ihtiyarları " ne oluyoruz ?" sorularıyla hayrete düşürmüştü. Sanki o gün İstanbul yerinden*

katil bulunamıyor muhalif gazetelerde bunu vesile ederek hükümete dehşetli hücum ediyorlardı. katlin İttihat ve Terakki tarafından tertip olunduğu hakkında bir düzeye genişletiliyordu. Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Türdav Ofset Tesisleri, 1982, İstanbul, s. 428-429. Anlaşıldığı üzere gazeteci cinayeti muhaliflerin cemiyete yüklemesi için önemli bir fırsat oluşturmuştu.

⁹⁷ Karal, a.g.e., s. 78-79.

oynayacak. Çünkü o gün bütün asker ayakta, subaysız, silahı omzunda, fişeği belinde!.. Ayaklanıp yaylım ateşiyle halkı heyecanla uykusundan ilk uyandıran askerler Avcı taburları, köprübaşından bahçe kapı, sirkeci, soğuk çeşme Ayasofya meydanına kadar uzanan Tramvay caddesinin girişlerini kesmişlerdi. Az bir kitle dışında herkesin ve askerin kafası hürriyet zevkiyle doluydu. Avcı taburlarıysa hürriyet askerlerinden silah arkadaşları, bunların şeriat talebiyle ayaklamalarını, hürriyetin desteklenmesi için bir hareket sanmışlardı.⁹⁸ Ayaklanmaya softalar olarak bilinen garnizon saflarına sızmış az sayıda dini gerici önderlik ediyordu. Her tarafta ittihatçı avı başlamıştı. Asiler meclis-i mebusan'ı bastılar. Bu sırada divan yolundan geçen Adliye Nazırı Nazım Paşa'yı Meclis-i Mebusan Reisi sanarak öldürdüler. Asiler, her yerde ittihatçıların kodamanlarını aramaktaydılar. Bir saat daha geçti, Tanin matbaasını yağmalamadığı haberi geldi; makinelerini kırıp darmadağın etmişler. Patırtı fena: birçok tüfek patlıyor.⁹⁹ Asiler, müslümanların yasası olan şeriat'ın yerine anayasanın geçirildiğini iddia ediyor ve şeriatın geri getirilmesini talep ediyorlardı. Dini semboller ustalıklarla maniple edildi ve bütün yetkileri bir kez daha sultan'a devretmek amacıyla "Allahsız, ateist ittihatçılara saldırmak ve onları devirmek için kullanıldı."¹⁰⁰ Askerin Sultan Ahmet'te Meclis-i Mebusan önünde toplanıp "şeriat isteriz"¹⁰¹ diye hep bir ağızdan haykırarak taleplerini¹⁰² dile getirmeleri karşısında Hilmi Paşa hükümeti çaresiz kalmıştır. Cemiyet ve Kabine her biri bir tarafa firara başladıklarından tahlis-i nevs sevdasına düşen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve kabinesi dahi istifasını verip firar etmiştir.¹⁰³ Bu gelişme ile İttihat ve Terakki

⁹⁸ Mevlanzade Rıfat, **31 Mart Bir ihtilalin Hikayesi**, Pınar Yay., İstanbul, 1996, s. 35-40.

⁹⁹ Tokgöz, **a.g.e.**, s. 254.

¹⁰⁰ Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s. 57.

¹⁰¹ Ali Birinci, "31 Mart Vak'asının Bir Yorumu" **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay.,C. XIII, Ankara, 2002,s. 200.

¹⁰² İttihat ve Terakki'ye karşı olan hemen herkesin bir araya gelerek oluşturdukları talepler şöyleydi: hükümetin hemen istifa etmesi, Millet Meclisi'nden Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit ve Talat beylerin atılması, alaylı subayların açığa alınarak mağdur edilenlerin görevlerine iade edilmesi, şeriat hükümlerinin tamamının uygulanması, Kamil Paşa'nın sadareti, Nazım Paşa'nın seraskerliğe getirilmesi, İttihat ve terakki cemiyetinin dağıtılması, ayaklananlar hakkında padişahın af ilanı Meclis başkanlığına İsmail Kemal Bey'in seçilmesi. İsmail kemal Bey ikdam gazetesini baş yazarı ve ittihatçı muhalifliği ile dikkat çeken bir kişiliktir. Anlaşıldığı üzere harekete katılan bütün gruplar beklentileri meclise sunmuşlardır. Mevlanzade Rıfat, **a.g.e.**, s. 62 Birinci, **a.g.m.** s. 200.

¹⁰³ Mehmet Selahattin, **Bildiklerim**, (Haz. Ali Birinci, Cüneyd Okay), Vadi Yay., Ankara, 2006, s. 20.

Cemiyetine yakınlığı ile bilinen kabinenin dağılması ittihatçılar tarafından tedirginlikle karşılandı.¹⁰⁴

6. AHMET TEVFİK PAŞA KABİNESİ

31 Mart Olayı'nın patlak vermesi üzerine istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine Ahmet Tevfik Paşa, 15 Nisan 1909 tarihinde II. Abdülhamid tarafından sadrazam tayin edildi.¹⁰⁵ Tevfik Paşa kabinesi isyancıların egemen olduğu bir dönemde iş başına geçtiğinden çok fazla icraatta bulanmamış, isyancıların gölgesinde kalmıştır. İsteklerinin sultana sunan 31 mart asileri , isteklerinin büyük kısmına vakıf olmalarına rağmen¹⁰⁶ şehirde anarşi yaratmaya devam etmişlerdir. Başkentte yaratılan anarşi¹⁰⁷ ortamı Anadolu'ya sıçramıştır. Bursa, Erzincan ve Erzurum, Adana'da da "gerici ayaklanma" olarak tabir olunan hareketler yaşanmıştır. Taşrada cereyan eden bu asi hareketler ordu birliklerince serien bastırılmıştır.

31 Mart ayaklanmasının büyük yankı uyandırdığı bir diğer yer ise şüphesiz Makedonya'dır. Meşrutiyet'in ilk ilan edildiği yer olması hasebiyle

¹⁰⁴ Ahmad, Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin İskat'ını şu sözlerle dile yorumlamıştır: "İttihat ve Terakki Tam bir yenilgiye uğramış gibiydi. "

¹⁰⁵ Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay., C. XIII ,Ankara, 2002,. s. 179.

¹⁰⁶ Asilerin isteklerinin başında Harbiye Nezaretine Gazi Ethem Paşa'nın getirilmesi isteği geliyordu. Mevlanzade Rifat bu durumu şöyle izah etmekteydi : " Asiler yıldız sarayının önünde toplanmışlardı. Nihayet Sultan Abdülhamid Mabeyn dairesinin yani kabul salonunun alt pencerelerinden birine gelerek askere görüldü. baş yaver Şakir Paşa aracılığıyla isteklerinin yerine getirileceğini bildirdi. Askeri kumanda etmekte olan Avcı taburları çavuşlarından Ali çavuş bu arda Mabeyn dairesine alındı. Görüşme sonrası Ali çavuş Saraydan çıkınca Askere şöyle bir hitapta bulundu: " Arkadaşlar!. . Efendimiz Selam söyledi Harbiye nezaretine Gazi Ethem Paşa'yı getirdi. İşte Seraskerimiz. " isyancıların muvaffak oldukları bir başka istek ise meclis-i mebusan başkanlığına Ailerin lideri konumunda olan İsmail Kemal Bey'in getirilmesiydi. Mevlanzade Rifat, **a.g.e., s. 63-64.**

¹⁰⁷ İsyân'ın patlak vermesi ile birlikte asiler İstanbul'da terör ortamı oluşturmaya başlamışlardı. İttihatçılara karşı düşmanlık hat safhaya ulaşmış, bir kısım asiler Meşrutiyet'in bizzatı kendisini hedef almaya başlamışlardı. İsyân Patlak verdiği sırada harbiye mektebinde öğrenci olan Ahmet Bedevi Kuran İstanbul'un ahvalini ve İttihatçılara karşı oluşan büyük kını şöyle özetlemiştir: İstanbul'daki askerlerin hepsi isyan edince, özellikle Ahmet Rıza bey zannıyla Adliye nazırı Nazım Paşa ve Hüseyin Cavit bey benzerliğinden doğan hata yüzünden Mebus Arslan bey kaza kurşununa kurban gidince halk çok ürkmüş hükümet fiili olarak hükümsüz kalmıştı. İttihat ve Terakki Reisleri gizlenmek hatta İstanbul'u ter etmek mecburiyetinde kalmışlardı. İstanbul' da meydan tamamen istibdat döküntülerine kalmış, meşrutiyet tehlikeye düşmüştü. Ahmet Bedevi Kuran, **Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s. 143-144.

önem arz eden Makedonya'da olay çok büyük yankı uyandırmıştır. İttihat ve Terakki'nin merkezi olan Makedonya'da 31 Mart isyanı "anayasal düzenin yok edilmesi" amacına yönelik olduğu Meşrutiyet'in rafa kaldırılmak istendiği yolunda yorumlanmıştır. Başkentte cereyan eden gelişmeleri tedirginlikle takip eden İttihat Terakkinin Selanik genel merkezi meşrutiyetin tehlikeye düştüğü "irtica"ın yeniden egemen olmaya başladığı fikrinden ve korkusundan hareketle olaya müdahale etme gereksinimi duymuşlardı. Meşrutiyet'in yegâne savunucusu ve kurtarıcısı gözü ile bakılan ve ittihatçı subaylardan müteşekkil, Selanik merkezli III. Ordu ve kumandanı Mahmud Şevket Paşa isyanın bastırılması ve anayasanın savunulması hususunda üstüne düşeceklerini fazlasıyla yapmaya and içmişlerdi. Bu gelişmeler üzerine cemiyet, "irtica" hareketi olarak değerlendirdikleri bu isyanı bastırmak ve anayasal rejimi korumak için hareket geçmiştir. İlk iş olarak isyana seri bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği üzerinde birlik sağlanmıştır. Bunun üzerine 31 Mart (13 Nisan 1909) ayaklanmasından bir gün sonra, Selanik'ten İstanbul üzerine kuvvet gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu kuvvetin yüksek komutanlığına Mahmud Şevket Paşa¹⁰⁸ komutanlığına Hüseyin Hilmi Paşa, kurmay başkanlığını Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) üzerine almıştı. Selanik redif tümeni, sözü edilen kuvvetin çekirdeğiydi. Buna gönüllü olarak Müslüman olan ve olmayan birliklerde katıldı. Bu suretle meydana gelen kuvvete Mustafa Kemal'in uygun gördüğü harekât ordusu adı verildi.¹⁰⁹ Çeşitli unsurlardan müteşekkil olan bu ordu mensuplarının tek ortak paydası anayasal sistemin korunması gerektiğine dair ortak düşünceleriydi. Bu düşünce etrafında toplanan ordu birlikleri Selanik'ten hareketle İstanbul'a doğru yola çıktılar. 14 Nisan'da yolan çıkan ordu 22 Nisan 1909'da Perşembe

¹⁰⁸ Mahmud Şevket Paşa : Abdülmecit devri mutasarrıflarından çeçen asıllı Kethüda zade Süleyman bey'in oğludur. Harbiye mektebinden mezun olan Şevket Paşa, 1884 kolağası, 1895'te mirliya oldu. 1908'de III. ordu kumandanlığına tayin edilen Mahmud Şevket Paşa, II. meşrutiyet'in ilanıya ve İstanbul'dan meşrutiyet2in korunması için III. ordudan Avcı taburlarının istenmesi üzerine siyaset sahnesinde hızla yükselmeye başladı. İttihatçı olmayan Anayasayı destekleyen düşünce yapısı bakımından reformcu bir subaydı. Mahmud Şevket Paşa hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa " **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 384-386; Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s. 58.

¹⁰⁹ Karal, a.g.e., s. 98.

günü Yeşilköy önlerine kadar geldi.¹¹⁰ Hareket ordusunun Yeşilköy mevkiine vardığı sırada ordunun İstanbul'a girip girmeyeceği konusu tartışılıyordu. Yaygın olan kanaat ise ordunun şehre girmemesi gerektiği, aksi takdirde şehirde isyancılarla ordu birlikleri arasında çatışmanın çıkacağı fikriydi. Bu tartışmalar devam ederken asilerin lideri konumunda olan ve isyan neticesinde meclis başkanlığına getirilen İsmail Kemal Bey siyasi konjonktürün değişmesi nedeniyle taraf değiştirerek hareket ordusu karşısında, İngilizlerden yardım alınması gerektiği fikrini savunmaya başladı. Fakat, bu teklif Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan tarafından kabul görmemiştir. Bu gelişmeler üzerine hayatını tehlikede gören İsmail Kemal Bey yurt dışına kaçarak ülkeye terk etmiştir. İsmail kemal bey'in yurt dışına kaçması üzerine asiler başsız kaldılar. Bu durum üzerine hareket ordusu İstanbul'a girme kararı aldı. Başkente giren Hareket ordusu asiler arasında çatışmalar yaşandı. Özellikle Babıâli de asker çok direndi. Babıâli ancak 3 saat süren top ateşinden sonra teslim oldu.¹¹¹ Kısa süre sonra asileri tedip edilerek isyan bastırıldı.

31 Mart olayı asker-sofya bağlaşması aracılığı ile muhalefetin yaptığı sonuçsuz bir hükümet darbesi olarak kaldı.¹¹² Fakat sonuçları İttihat Terakki erkânı için ağır olmuştur. Zira iktidarın görünmez kaynağı ve gücü olan İttihatçılar, bu olay sonrası, İsyanı bastıran Ordu'yu komuta eden ve bu nedenle bir anda büyük şöhrete kavuşan Mahmud Şevket Paşa ve generallerin küçük ortakları haline geldiler. Mahmud Şevket Paşa Bahriye Nazırı, sıkıyönetim komutanı ve ilk üç ordunun müfettiş-generalı olarak 3 yıl kadar kabineye hâkim oldu.¹¹³ Anlaşıldığı üzere İttihatçılar anayasayı korumak adına arzu ettikleri gayeye ulaşmışlardı şimdi sıra Sultan Abdülhamit'in hal edilmesine gelmişti.

İttihatçılar, Sultan Abdülhamid'in anayasaya ihanet ettiği düşüncesini savunmakta, anayasal düzeni korumamak ve "istibdat" rejimini tekrar geri

¹¹⁰ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 184.

¹¹¹ Akşin, *Şeriatçı Bir ayaklanma*. . . s. 203.

¹¹² Şerif Aksoy, *İttihat Ve Terakki*, Nokta Kitap Yay., İstanbul 2008, s. 26.

¹¹³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s. 58.

getirmeye teşebbüs etmekle suçlamaktaydılar. Bu gerekçeden hareketle, Sultan Abdülhamid'den kurtulmanın yollarını aramaktaydılar.

Mahmud Şevket Paşa'nın idare'ye hâkim olmasının ardından ülkenin durumunu görüşmek üzere toplanan millet meclisi, Sultan Abdülhamid'in akıbetini tayin etmenin gayreti içine girmişti. 27 Nisan günü saray korkulu yaşamını sürdürürken mebuslar ve Âyan meclisleri, millet meclisi halinde Yeşilköy'de Said Paşa'nın başkanlığında toplandılar. Mebuslarda hâkim olan genel kanı Sultan Abdülhamid'in isyan'a destek verdiği ve isyancılara para yardımı ettiği yönündeydi.¹¹⁴ Bu nedenle Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesi konusunda mebuslarda fikir birliği sağlanmıştı. 27 Nisan 1909 öğleden sonra Meclis-i Umumi-i Milli, ittifakla Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine karar vermiş ve bir fetva¹¹⁵ aracılığıyla bunu yasallaştırmıştı.¹¹⁶ Ancak sultanı tahtan indirme kararı, zaten daha önceden yasama organı tarafından (Başkan) Küçük Said Paşa'nın teklifiyle alınmıştı.¹¹⁷ Böylelikle sultanın uzun yıllardır korktuğu şey başına geliyordu. İttihatçılar uzun süre mücadele ettikleri Sultan Abdülhamid'i, iktidardan uzaklaştırarak en büyük gayelerine ulaşmış oluyorlardı. Tahtan uzaklaştırılan Abdülhamid Selanik'te ev hapsinde çarptırıldıktan sonra Şubat 1918'de doğal sebeplerden dolayı hayata gözlerini yummuştur. Osmanlı Devlet'in en dağdalı döneminde hüküm süren Sultan Abdülhamid böylelikle tarih sahnesinden çekiliyordu.

Abdülhamid'in İttihatçılar tarafından hal edilmesinin ardından İttihatçılar Sultan V. Mehmet Reşat'ı sultanlık makamına getirmişlerdir. Bu hamle ile karşı devrim'i kendi lehlerine başlatmış oluyorlardı. Devlet kadrolarının ittihatçı kimliği taşıyan kimselere tevciyesi ile yönetici kadro'da ittihatçıların sayısı gittikçe artmıştır. Sultan V. Mehmet Reşad'ın iktidarı

¹¹⁴ Karal, s. 103.

¹¹⁵ Abdülhamid'in düşürülmesi için yapılması gereken ilk şey şüphesiz İslami kurallara göre yönetilen Osmanlı Devleti'nde yapılan işin Dine uygun olup olmadığı hususunda dini liderden yani Şeyh'ü-l İslam'dan icazet alınması gerekiyordu. Bu sebeple Şeyh'ü-l İslam Mehmet Ziyaettin Efendi ve Fetva emini Hacı Nuri efendi meclise çağrılarak Abdülhamid'in hal'i için fetva istediler. Abdülhamid'in İskatî ve Mehmet Reşad'ın Tahta çıkışı hakkında Fetva için Bkz. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, **a.g.e.**, s. 83.

¹¹⁶ Turfan, **a.g.e.**, s. 200,

¹¹⁷ Kemal H. Karpat, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1908)" **Türkler Ansiklopedisi**, C. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 887.

İttihatçıların yönetime doğrudan müdahalesiyle geçmiştir. Bu anlamda ittihatçıların ilk müdahalesi sadrazamın azli noktasında olmuştu. Padişahı tahtan indiren Meclis-i Umumi, Sadrazam Tefvik Paşa'nın görevde kalması noktasında görüş birliği içersindeydi. Fakat ittihatçı çoğunluk, 31 Mart'ı yaşayan bütün idarecilerin görevlerinden uzaklaştırılması gerektiği fikrinden hareketle, Meclis-i Umuminin bu kararına karşı çıktılar ve Tefvik Paşa'nın istifa etmesi gerektiği hususunda diretmişlerdir. İttihatçılar, Tefvik Paşa'nın istifa etmemesi durumunda Meclis-i Mebusan'da salt çoğunluğu sağladıkları için Paşa'yı güvensizlik oyu ile düşüreceklerini dillendirmeye başladılar. İktidarın en büyük illegal ortağı konumunda olan cemiyet'in bu baskıları karşısında, Ahmet Tefvik Paşa 1 Mayıs 1909'da istifasının verdi ise de bu istifa sultan tarafından ilk aşamada kabul edilmedi ve sadrazamlığa devam etti. Nihayet İttihat Terakki'nin baskısı üzerine 5 Mayıs 1909'da görevinden uzaklaştırılmıştır.¹¹⁸

7. II. HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ

Ahmet Tefvik Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi üzerine İttihat ve Terakki'nin arzusu ve isteği doğrultusunda Hüseyin Hilmi Paşa sadrazamlığa getirildi.¹¹⁹ İttihatçılara yakınlığı ile tanınan Hilmi Paşa'nın tekrar sadareti getirilmesi İttihatçı camiada olumlu bir hava oluşturmuştu. İttihat Terakki açısından Hilmi Paşa'nın sadarete tayininden iki amaç güdülmekteydi: Birincisi, 31 Mart olayının yasadışı olduğunu vurgulamak, eski sadrazamı tekrar tayin ettirerek günümüz deyimiyile filmi koptuğu yerden sürdürmek. İkinci amaç ise Hüseyin Hilmi Paşa kanalıyla kendi iktidarlarını

¹¹⁸ Sultan V. Mehmet Reşat'ın Baş Mabeyncisi olan Lütfi Simavi Tefvik Paşa'nın görevden alınmasını şöyle anlatmaktadır: "Sultanın almış olduğu kararı Tefvik Paşa'ya iletmekle ben görevlendirildim. Tefvik Paşa'nın huzuruna vardıktan sonra lafa nasıl başlayacağımı bir türlü toparlayıp belirtemedim. Tefvik Paşa : " yoksa mührü hümayunu mu almaya geldiniz ?" diye sordu. Bende durumu dilimin döndüğü kadar anlatmaya çalıştım. Durum karşısında eskiden beri zaten titreyen elleri daha da bir sarsıntıya uğramıştı. O titreyen elleri yeleğinin cebinden mührü Hümayunu çıkardı, gözleri yaşlarla dolu halde bir halde onu bana uzattı. " Anlaşıldığı üzere Paşa'ya görevden zorla el çektirilmiştir. Lütfi Simavi, **Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 16.

¹¹⁹ Kodaman, **a.g.m.**, s. 179.

pekiştirmektir.¹²⁰ Bunun için şimdi siyasi ortam daha müsaid bir durumdaydı. Asiler te'dip edilmiş, muhalefet'in sesi kısılmıştı. İttihatçılar, karşı devrim ile iktidarı ele geçirmiş gibi görünüyorlardı. Bütün bu gelişmelere rağmen İttihatçıların, isyanı bastıran Mahmud Şevket Paşa'nın yanında silik bir siyasi karakter haline geldiği de yadsınamaz bir gerçektir.

Böylesine siyasi bir ahvalde ikinci defa iş başına gelen Hilmi Paşa, 24 Mayıs 1909'da hükümet programını¹²¹ meclis'te okudu. Hüseyin Hilmi Paşa hayli sert saldırılara uğradıysa da, sonunda 5'e karşı 191 güvenoyu almayı başardı.¹²² Kabinesinde Âyandan Saip Efendi'yi Şeyhülislamlığa getirdi. Nazırlardan çoğu İttihat ve Terakki partisinden yana olmakla beraber İttihatçıların kodamanlarından bu kabinede yer alan olmamıştır.¹²³ Fakat bununla birlikte cemiyet kabine üzerinde etkin bir şekilde varlığını hissettirmiştir.

Hüseyin Hilmi Paşa önderliğinde göreve başlayan yeni kabinenin yapması gereken bir takım işler, çözmesi gereken problemler vardı. Bu işlerin başında gelen şüphesiz asayişi yeniden temini meselesi geliyordu. Bu problem, hareket ordusunun İstanbul'a girip asileri tedip etmesi ile büyük oranda çözülmüştü; fakat isyana iştirak edenlerin düzenin devamı için yasal yollarla yargılanması, cezalandırılması gerektiği fikri kabine tarafından kabul gördüğünden isyana katılan suçluların yargılanacağı divan-ı Harp mahkemeleri kurulmasına karar verildi. Askeri mahkeme yada sıkı yönetim mahkemesi de diyebileceğimiz bu mahkemeler tarafından asiler hakkında yasal tahkikatlar yapılarak bir çok asi hakkında hüküm verilmiştir. Tahkikatlar sadece eratlarla ve isyana iştirak eden softalarla ve sivillerle sınırlı kalmamış

¹²⁰ Çavdar, **Talat Paşa**, s. 82.

¹²¹ Hükümet Programında İttihad-Anasır'ın gerçekleştirileceği, ayrılıkçı hareketler müsaade edilmeksizin herkesin din ve etnisite ayrımı yapılmadan eşit kabul edileceği, birlik ve beraberlik mesajları veriliyordu. Hükümet Programı ve Usul hususunda Bkz. Güneş, **a.g.m.**, s. 214-220.

¹²² Ahmad, **İttihat...**, s. 84.

¹²³ Karal, **a.g.e.**, s. 111.

31 Mart'ın baş müsebbibi olarak gördükleri Sultan Abdülhamid'inde bu mahkemelerde yargılanması istenmiş¹²⁴ fakat bu istek kabul görmemiştir.

Asayişin temini için hayati bir değer atf edilen divan-ı Harpler, 31 Mart Ayaklanması'nda suçlu oldukları belli olanlardan 49 kişiyi idam, 39 kişi süresiz hapis ve kalebendlik ve 390 kişiyi hapis, 139 kişi de sürgün cezalarına çarptırdı. İdam edilenler arasında Abdülhamid'in Baş Müsahibi(sohbet arkadaşı) Cevher Ağa, Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti, Taşkılla Taburları Komutanı İsmail Hakkı Bey bulunmaktaydı.¹²⁵ Suçlu bulunanların cezalandırılmasının adından, fırsattan istifade eden İttihatçılara kendilerine karşı oluşan muhalefeti de sindirmek istemişlerdir. Ahrar Fırkası fesh edilmiş ve kurucularından Fazlı Bey, bir kaç gün tutuklandıktan sonra serbest bırakılmıştır. İttihat Terakki Fırkasına mensup olmayan gazeteler kapatılmıştır.¹²⁶ Böylelikle, İttihatçılara göre, "irticacılar" hak ettikleri cezaları almış, arzu edilen "temizlik" gerçekleştirilmişti.

31 Mart ayaklanması ile İktidarı hayli yıpranan ve kendilerini güvende hissetmeyen ittihatçılar, yönetim ya da hükümete ortak olabilmek için hükümet gündemine çok ilginç bir öneriyi getirdiler. Bu öneri, hükümeti meclis çoğunluğu ile kontrol etmeyi amaçlayan böylece iktidarın fiili bir parçası olmayı içeren siyasi bir müsteşarlığın tesisi önerisiydi.¹²⁷ Siyasi müsteşarlığın tesisi ile cemiyet daha etkin bir güç haline gelecekti. 1909 Nisan'ın da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin isyancıların karşısında direnmeden çökmesi üzerine cemiyet, doğrudan doğruya hükümette görev almakla durumunu

¹²⁴ Karal'ın belirttiği üzere;Sultan Abdülhamid'in Harp divanında yargılanıp yargılanmaması hususunda kabine de görüş ayrılıkları belirlemiştir. Harp Divanı düşük padişahın yargılanması gerektiği fikrindeyken Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa bunun Osmanlı tarihinde eşinen rastlanan bir uygulama olmadığını, " asla caiz olmadığını" söyleyerek reddetmiştir. Öte yandan Yeni kabine'nin şeyhülislam'ı olan Saip efendi de konunun ele alındığı kabine toplantısının da Hüseyin Hilmi Paşa'yla aynı fikirde olduğunu, Sultan Abdülhamid'in cezalandırılmasına ilişkin raporun kabine toplantısında bile konuşulmasının yanlış olduğunu beyan ederek Sultan Abdülhamid'in yargılanmak talebini şiddetle reddetmiştir. İttihatçı kodamanlar, Abdülhamid'in sonu için daha radikal daha ekstrem bir düşünceyi dahi ortaya atmışlardı. Aralarında Talat ve Doktor nazım Bey'in de bulunduğu bazı ittihatçılar Abdülhamid'in sonunu konuştukları toplantılarda sadece sultan'ın yargılanmasını değil, yargılandıktan sonra tıpkı Fransa'da XVI. Louis'e yapıldığı gibi idam edilmesini dahi savunuyorlardı. Fakat bu tutum yine bazı ittihatçılar tarafından tepki oluşturabileceği gerekçesi ile reddedilmişti.

¹²⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 120.

¹²⁶ Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve...**, s. 344.

¹²⁷ Hocaoglu, **a.g.t.**, s. 167.

daha da sağlamlaştırabileceğini düşünmüş ve yolda çalışmalar yapmaya başlamıştı. Çeşitli nezaretlere müsteşar olarak ittihatçıları yerleştirerek, cemiyet daha sonraları idaresini ele alacağı nezaretlerin nasıl yürütüldüğü konusunda tecrübe edinmiş olacaktı.¹²⁸ Bu nedenle cemiyet kendi mebuslarının "müsteşar" sıfatıyla nezaretle atanmasını istediye de bu fikre Hüseyin Hilmi Paşa ve Mahmud Şevket Paşa karşı çıktığı için gerçekleştirilemedi. Buna rağmen İttihat Terakki Talat Bey'i Dâhiliye Nazırı, Cavit Bey'i de Maliye Nazırı olarak Kabine'ye sokmaya muvaffak oldu.¹²⁹

İttihatçılar "müsteşarlık" uygulamasının her hangi bir sakıncası olmadığını, müsteşarlık sisteminin temin edilmesi ile milletin güvenebileceği bir kabine'nin teşkilinin daha kolay olduğunu savunuyorlardı. Buna karşı muhalifler müsteşarlık sistemini İttihatçıların bürokrasi'ye sızma girişimi olarak değerlendiriyor, bu nedenle şiddetle reddediyorlardı. Bütün bu tartışmalar arasında müsteşarlık sisteminin getirilmesini ön gören önerge meclis genel kurulunda onaylamış fakat gerekli çoğunluk sağlanamadığından önerge meclisten geçememiştir. Bu durum üzerine İttihatçılar ile Hilmi Paşa arasında ilişkiler gerilmiştir.

Kabine'nin işlerine her fırsatta müdahale etmeye çalışan İttihatçılar, hükümet üzerinde siyasi etkisini kaybetme endişesinden kaynaklı olsa gerek cemiyet-fırka ikilemine bir son vermek ve siyasi bir teşekkül olmak üzere ortaya çıkmak için faaliyetlerine başladı. Zira perde arkasında ülke'yi idare etme isteği gerek 31 Mart'ın kahramanı ve olağan üstü yetkileri elinde bulunduran Mahmud Şevket Paşa ve gerekse Sultan Mehmet Reşat tarafından olumlu karşılanmıyordu. Sultan Mehmet Reşat, ordu mensuplarının siyasete karışmamalarına ilişkin hattı ile duruma bakışını ortaya koymuştu. Bu gelişmeler üzerine cemiyet, cemiyet-fırka, ordu-siyaset ikilemine bir son vermek için Selanik'te II.İttihat Terakki Kongresi düzenledi. Kongre'de Cemiyet'in Kabine'nin iç işlerine müdahalesinden kaynaklı kamuoyundaki rahatsızlığın giderilmesi, tepkilerin azaltılması gibi konular

¹²⁸ Ahmad, **İttihat...**, s. 84.

¹²⁹ Kodaman, **a.g.m.**, s. 179.

tartışılmıştı. Cemiyetin yeniden yapılandırıldığı Selanik toplantısından çıkan en önemli sonuç, Meclis'i Mebusan' da İttihatçı bir fırkanın kurulacağına beyan edilmesi oldu. Cemiyet samimiyetini göstermek için kamuoyunun merak ettiği merkezi umumi üyelerini açıkladı, ancak muhalefeti yeterince ikna edemedi. Böylece bu tartışmalar meşrutiyet boyunca devam etti.¹³⁰

Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi ile cemiyet arasında zaman zaman gerginlik olmasına rağmen Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci kabinesinde Talat Bey Dâhiliye, Cavit Bey Maliye nazırı olmuş, Rifat Paşa ve Necmettin Molla gibi İttihat Terakki'ye yakınlığıyla bilinen isimler bu kabinede görev almıştır. Bu nedenle bu kabine, İttihat Terakki'nin yoğun biçimde yer aldığı ilk kabine olarak kabul edilmiştir.¹³¹

İttihat Terakki ile Hilmi Paşa kabinesi arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren gelişme "Lync İmtiyazı"¹³² meselesiydi. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde vapur işletme hakkına sahip olan İngiliz Lync Şirketi ile Osmanlı Hamidiye Şirketi'nin birleştirilmesi ve 75 yıl sonra Lync Şirketi'nden Osmanlı Devleti'ne devredilmesinin kararlaştırılması itttihatçılar tarafından tepkiyle karşılandı. İttihatçılar bu meselenin meclis'te görüşülüp karara bağlanmasını istiyor, Hilmi Paşa ise meseleyi meclis gündemine taşımamak konusunda kararlılık gösteriyordu. Öte yandan bu imtiyazın İngiltere'ye verilmesine Almanya sıcak bakmıyor anlaşmayı tasvip etmiyordu. Zira Almanya Demiryolu projesi ile Bağdat'tan Basra'ya kadar uzanan bölgede nüfuzunu tesis etmenin gayreti içindeydi. Bu mesele'de cemiyet İngiltere'ye ordu ise Almanya'ya dönüktü¹³³ Her iki tarafında eleştirilerine maruz kalan Hilmi Paşa, duyulan gerek üzerine meclisten güvenoyu istemek zorunda kalmış, 13 Aralık 1909'da yapılan güven oylamasında 8'e karşı 163 oyla güvenoyu almıştır. Paşa'nın meclisten güvenoyu almasına rağmen İttihat

¹³⁰ Hocaoglu, **a.g.t.**, s. 170.

¹³¹ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi...**, s. 129

¹³² Konuyla alakalı etraflıca bilgi için Bkz. Ahmet Ali Gazel, "II. Meşrutiyet Döneminde Lynch İmtiyazı Meselesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifası", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XVIII, Erzurum, 2001, s. 259-266

¹³³ Ahmad, **İttihat...**, s. 92.

Terakki ile arasındaki soğukluk devam etmiştir. Bu duruma daha fazla direnemeyen Hüseyin Hilmi Paşa, 28 Aralık 1909 tarihinde istifa etmiştir.¹³⁴

8. İBRAHİM HAKKI PAŞA KABİNESİ

Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifasından sonra 10 Ocak 1910'da, ittihat ve Terakki Cemiyeti ile hiç bir ilgisi olmayan¹³⁵ Roma elçisi İbrahim Hakkı Paşa¹³⁶ iktidara geldi. İktidara gelen bu kabineye "Adl ü İhsan" kabinesi"¹³⁷ de denilmekteydi. Bu hükümetin en önemli özelliği İttihat Terakki üyelerinin daha fazla bakanlık almış olmasıydı. Bu kabinede Talat Bey Dâhiliye, Cavit Bey Maliye bakanlıklarında kaldıkları gibi, Milli Eğitim Bakanlığı'na İsmail Hakkı Bey, Evkaf Nezaretine Niğde Mebusu Hayri Bey getirilmişti. Şeyhülislamlığa da Âyan Üyesi Musa Kazım Efendi getirilmişti.¹³⁸ Talat Bey'in kabineye girmesi İttihat Terakki Cemiyeti içinde bazı kesimlerce hoş karşılanmamış ve parti içinde ilk hizipleşmelerin doğmasına sebep olmuştu.¹³⁹ İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin bir diğer önemli özelliği ise Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak kabineye sokulmuş olmasıdır.¹⁴⁰ Bununla birlikte Hakkı Paşa'nın doğrudan doğruya bir İttihat ve

¹³⁴ Olgun, **a.g.e.**, s. 77.

¹³⁵ Talat Paşa, **a.g.e.**,s.40.

¹³⁶ İbrahim Hakkı Paşa 1273 yılında İstanbul'da doğmuştur. Şehremaneti meclisi Reisi Remzi Efendi'nin oğludur. Meşrutiyet'in ilk kabinesi Said Paşa Kabinesinde Maarif Nazırı olarak görev alan Paşa, daha sonra çeşitli görevlerde bulunmuştur. Osmanlı'nın Roma sefiriye ken kendisine Sadaret tevcih edilmiştir. bu konuda Bkz. Abdurahman Şeref Efendi, (Haz. Mehmet Demiryürek), **Tarih Sohbetleri**, Akademik Kitaplar yayınevi, İstanbul, 2009, 189-193, İbrahim Hakkı Paşa, **İslam Ansiklopedisi**, C. V/II, Milli Eğitim Yay., Eskişehir, 1997, s. 892-894

¹³⁷ Mehmet Selahattin Bey, Sadrazamın nutuklarından yola çıkarak kabineye bu ismi vermiştir. Adalet ve iyilik dağıtmayı ilke edinen kabine kurmak istediği sistemi kuramamış bu kabine zamanda Devlet-i Osmaniye'nin başına çeşitli müsibetler gelmiştir. Mehmet Selahattin Bey, **a.g.e.**, s. 28

¹³⁸ Çavdar, **Talat Paşa**, s. 189.

¹³⁹ Talat bey ve bazı İttihatçı kimselerin kabineye girmesi, cemiyet içinde hoş karşılanmamıştı. Miralay Sadık bey ve arkadaşları, cemiyet üyelerinin önemli mevkilere gelmesini hoş karşılamayarak cemiyet içinde bölünmelere yol açıyorlardı. İttihat ve Terakki hareketi sırf vatana hizmet gibi mukaddes bir gaye uğrunda kurulmamış mıydı ? Oraya gidenler kendilerine bir nazırlık koltuğu bulmak için mi çalışıyorlardı. Bazı cemiyet erkanının nazır olması, öteki cemiyet üyelerini kıskandıırıyordu. " Biz vatan için çalıştık. bir kaç kişinin ikbal mevkiine geçerek otomobillerde gezmeleri için uğraşmadık" diyorlardı. İşte bu düşünce, ittihat Terakki içinde hizip meselesi ortaya çıkmıştı. Hüseyin Cahit Yalçın, " Bizdeki İlk Hizipleşme", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 18, 28 Haziran 1962, s. 153.

¹⁴⁰ Akşin, **Jön Tükler...**, s. 260.

Terakki sadrazamı olduğunu kabul ettirecek bir fırkacı karakteri vardır denilemez.¹⁴¹

İbrahim Hakkı Paşanın sadareti gerek meclis içinden gerekse meclis dışından çok ciddi muhalefetin yapıldığı dönem olmuştur. Hilmi Paşa'nın sadaretinden kalan sorunların yanı sıra meşrutiyetin getirdiği çözüm bekleyen sorunlar bu dönem kabine'nin çözmesi gereken sorunların arasındaydı. Yıllardan beri devam eden, devreden en büyük problem ekonomik problemlerdi. Kapitülasyonlar, devleti zora sokan bir başka problemdi.¹⁴² Bu nedenle İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti devletin bütçesiyle fazlaca meşgul olmuştur. II.Meşrutiyet'ten sonra borçlar ve faizleri ödenememişti. Üstelik 19 Eylül 1908'de Osmanlı Bankasından 4. 711. 124 lira yeni bir borç alınmıştı.¹⁴³ 1910 yılında gelir 26 milyon, gider ise 35 milyona yakındı. 9 milyon liralık açık vardı.¹⁴⁴ Bu tablo itibariyle devlet çok ciddi bir çıkmaz içine girmişti. Bu nedenle hükümetin en büyük uğraşlarından bir tanesi ekonomik sorunlar olarak göze çarpıyordu. Gelir-gider dengesinin düzeltilmesi ve kamu harcamaları ve yönetimi düzene sokmak için gerekli olan yüklü miktarda para'nın en kısa sürede temin edilmesi için hükümet çalışmalarına başladı. Bu çalışma kapsamında maliye'nin başına getirilen Cavit Bey, yapılması lazım gelen bir takım mali ıslahatlar için gerekli olan parayı temin etmek için önce Fransa'dan borç istediysen de bu talep Fransa tarafından kabul edilmedi.¹⁴⁵ Fransa'nın bu tavrı daha sonra iki ülke arasındaki ilişkileri

¹⁴¹ İbrahim Hakkı Paşa, **a.g.m.**, s. 894.

¹⁴² İbrahim Paşa, Kapitülasyonları, " Geçmiş devirde halka karşı nasıl bir zulüm mevcut ve onun şerrinden korunup tesirleri mümkün mertebe giderilmek istenirdi ise, Osmanlı Devleti'ne karşı bir de dıştan gelen zulüm vardı ki o da kapitülasyonlardı" ifadesiyle bir zulüm olarak görüyordu. İbrahim Paşa, "İkinci Meşrutiyet'in Bahtsız Sadrazamı İbrahim Paşa'nın Mektubu", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 17, 21 Haziran 1962, s. 115.

¹⁴³ Said Açıba, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması**, Vadi Yay., Ankara, 2004, s. 134

¹⁴⁴ Kodaman **a.g.m.** s. 180.

¹⁴⁵ Cevat bey'in Maliye nazırı olarak atandığı sıra daha kabineye girerken bir takım sorunlarla karşılaşacağı belliydi. Zira Abdülhamid'in sarayında bulunup da Ordu kasalarına konulmuş olan 550 bin kûsur lirayı Mahmud Şevket Paşa'nın maliyeye vermeyi reddetmesiydi. Hükümetin çabaları sayesinde devlet gelirlerinde önemli bir artış meydana gelmekle birlikte başta Mahmud Şevket Paşa olmak üzere ordu, askeri güvenliği ve acil ihtiyaçları öne sürerek bu olanakların iktisadi yararı sağlanabilecek alanlara kaydırılmasına karşı çıkıyordu. Nitekim İş 16 Haziran 1910'da meclis'e geldiği zaman, Şevket Paşa savunmanın partiler üstü bir sorun olduğunu belirterek 9. 5 milyonluk askeri bütçeye ek olarak 5 liralık olağanüstü bir ödenek istedi. Bu paranın temin edilmesi için Cavit bey Fransa'ya baş vurmuş fakat olumlu cevap alamamıştır. Anlaşıldığı üzere Paşa, Meclis üzerinde bir

olumsuz etkileyecekti. Gerekli ıslahatın yapılması için çalışmalarına devam eden hükümet neticede Almanya ile anlaşarak, Almanya'dan 7 milyon liralık borç alarak gerekli parayı temin edebilmiştir.

Hükümet mali ıslahat çalışmalarına ağırlık verirken önündeki en büyük engel Mahmud şevket Paşa idi. 1910 Nisan'ın da yapılan bütçe tartişmaları şevket Paşa ile cemiyet'in arasının açılmasına sebep olmuştu. İbrahim Paşa hkmetinde Harbiye Nazırı olarak görev alan şevket Paşa, Harbiye Nezareti bütçesinin artırılmasının talep ediyordu. Nisan 1910 tarihinde meclis gündemine gelen askeri bütçe meselesi büyük tartişmalara neden oldu. Mahmud şevket Paşa'nın ek bütçe talebi Maliye Nazırı tarafından desteklememiş ise de Mahmud şevket Paşa'nın isteği kabul edilmişti. Bu durum şevket Paşa'nın başarısı, Cavit Bey'in ve dolayısıyla cemiyet'in başarısızlığı olarak görülüyordu. Diktatrvari duruşuyla mecliste etkin bir rol oynayan şevket Paşa, Harbiye Nezareti bütçesinin dahi Maliye Nazırlığı tarafından kontrol edilmesini, teftiş edilmesini istemiyordu. Yani bütçesinde her hangi bir indirim teklifini kabul etmiyor, aynı zamanda hesaplarını maliye teftiş şubesine göstermemekte ısrar ediyordu. Neticede Mahmud şevket Paşa isteğine ulaşarak kendi isteklerini meclis genel kurulunda kabul ettirmiştir. Harbiye ve Bahriye Nezaretleri ve Nazırları arasındaki bu çatışmada kazanan taraf Mahmud şevket Paşa olmuş, Maliye nazırı bu durum karşısında görevinde istifa etmiştir.

Mahmud şevket Paşa ve Maliye nazırı arasında cereyan eden bu gelişme, basında yeni bir hükümet bunalımı olarak değerlendirilmeye başlamıştı. Basının kabine üzerindeki eleştirileri, yıpratıcı bir hal alıyor, bu durum İttihat Terakki Cemiyetini g kaybetmesine sebebiyet verirken muhalefetin sesinin daha gr çıkmasına ortam hazırlıyordu. İktidarı sert bir dille eleştiren gazetelerin başında Kozmide Efendinin sahibi olduğu Sadayı Millet gazetesi geliyordu. Sadayı Millet gazetesinin Başmuharriri olan ve hükümete ve cemiyete yönelttiği sert eleştirilerle cemiyet'in hedefi haline

irade göstermiş, yapılması planlanan mali ıslahata engel olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşın, **Jn Türkler...**, s. 263-265.

gelen Ahmet Saim Bey'in 10 Haziran 1910'da esrarengiz bir şekilde öldürülmesi İttihat Terakkiye karşı muhalefetin son noktaya gelmesine vesile olmuştu. Zira Ahmet Samim Bey çok defa İttihatçıların kendisini tehdit ettiğini köşesinde yazmıştı. Bu nedenle cinayetin tek sorumlusu olarak cemiyet görülmekteydi. Ahmet Samim Bey'in öldürülmesi İttihat Terakki'nin arzu ettiği üzere muhalefetin sesini kısammış, aksine meclis içinden ve dışından, basından cemiyete karşı muhalefetin dozu gittikçe artmıştır. Meclis'te muhalefetin iyice şiddetlenmesi üzerine Hakkı Paşa güven oylamasına gitti. Meclis hükümete güvenoyu vermişse de hükümet içi gerilimler anlaşmazlıklar kabine'de istifalara yol açmıştır. İttihatçıların önde gelen isimlerinden Talat Bey'in istifası kabine'nin içinde bulunduğu siyasi çıkmazı ve ümitsizliği en iyi şekilde ortaya koymaktaydı. Anlaşmazlıkların ve uğursuzlukların eksik olmadığı kabine'de örf-i idare'nin (sıkıyönetim) devamı hususunda meydana gelen tartışmalar derin çatlaklarının oluşmasına sebep olmuştur. Mahmud Şevket Paşa sıkıyönetimin devamından yana bir tavır sergilerken cemiyet sıkıyönetimin kaldırılması gerektiği fikrini savunmaktaydı. Neticede Mahmud Şevket Paşa, cemiyete karşı ikinci defa galip gelerek sıkıyönetimin devamı hususundaki fikrini Sadrazam a kabul ettirmiştir.

Kabine içi çatışmalar, ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik vaziyet mevcut siyasi iktidara karşı siyasal muhalefetin artmasına sebebiyet vermişti. Hakkı Paşa Kabinesinin kuruluşu döneminde pek büyük bir güce sahip olmayan örgütlemelerini yapamamış iki muhalif parti vardı. : Osmanlı Demokrat Fırkası ve Mutedil Hürriyetperveran Fırkası. 1910'da bunlara İttihat ve Terakki'den ayrılan ve çoğunluğunu ulema diye nitelendirebileceğimiz sarıklıların oluşturduğu Ahali Fırkası¹⁴⁶ da eklendi.¹⁴⁷ Başka bir muhalif grup ise "Hizb-i Cedit"¹⁴⁸ adı altında teşekkül etmişti. Hizb-i Cedit, İttihat Terakki Cemiyeti'nin aşırı milliyetçi politikalarından ve laik

¹⁴⁶ Ahali fırkası Meşrutiyet'in parlamento içinde kurulmuş, ikinci muhalefet partisidir. İttihat Terakki'den ayrılan Gümölcine mebusu İsmail Bey önderliğinde kurulmuştur. İttihatçılardan kopan Mebusların tarafından kurulmuş siyasal bir teşekküldür. Parti programı ve faaliyetleri için Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal...**, C. I, s. 234-246

¹⁴⁷ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi...** s. 135.

¹⁴⁸ Bu grup ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Canip Yöntem, " Hizb-i Cedit", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 25, 16 Ağustos 19162, s. 353-355.

eğilimlerinden düş kırıklığına uğramış olan eski İttihatçı Sadık Miralay tarafından kurulmuştu. Paradoksal biçimde, Miralay Sadık'ın başlıca siyasal isteklerinden biri subayların siyasete karışmaktan kaçınmalarıydı. Ayrıca İttihat Terakki'nin gizli bir cemiyet olmayı bırakmasını da talep etmekteydi.¹⁴⁹ Bu istekleri ile muhalifler, cemiyete karşı olduklarını açık bir şekilde ifade ederek muhalefet safalarında yerlerini almışlardır. Demokratik muhalefet'in iyice artması karşısında kabine iyice güç kaybetmeye başladı.

"Adl ü İhsan" parolası ile yola çıkan ve reformist söylemleri ile dikkatleri üzerine toplayan Hakkı Paşa kabinesi, beklentilere cevap verememiş kabinenin iktidarı süresince yurdu çeşitli yerlerinde isyanlar patlak vermiş, sorunların ardı arkası kesilmemiştir. Havran isyanı, Yemen isyanı, İstanbul'da kolera zuhuru, Malisör isyanı Vezneciler harik-i kebirî, Girit meselesi, bu dönemin en önemli gailelerindendir.¹⁵⁰ Bütün bu gelişmeler hükümetin politikalarını tartışmaya açtı. Basın ve kamuoyundan gelen tepkiler hükümetin başarısız icraatları İttihatçıların' da bu kabineden desteklerini çekmelerine neden oldu. Mahmud Şevket Paşa'nın "diktatörce tutumu" cemiyet'in yayın organı olan tanin tarafından şiddetlice eleştirilmeye başlandı. Neticede kabine kamu nezdinde de Cemiyet nezdinde de itibarını kaybetti. Bu nedenle de İttihatçılar, kendi istekleri ile sadaret makamına gelmiş olan Hakkı Paşa'ya olan güvenlerini yitirdiler. Bu nedenle onu devirmek için fırsat kollamaya başladılar. Bu fırsat hiçte unutulmayan bir surette İtalyanlar tarafından yaratıldı. 29 Eylül 1911'de¹⁵¹ İtalya'nın Trablusgarp'ın kendilerine bırakılması için verdiği ultiatom Hakkı Paşa'yı büyük bir şaşkınlık içine sürükledi. Zira Hakkı Paşa Roma elçisi idi ve Roma'da kaldığı süre içinde İtalyan hükümetinin emperyal politikalarını sezememişti. 28 Eylül tarihli ultiatomda İtalyan Hükümeti'nin Trablus'ta İtalya'nın çıkarları ile ilgili konularda Babiâli'nin davranışını tatmin edici bulmadığı ve buradaki İtalyan uyruklu vatandaşların hayatlarının tehlikede

¹⁴⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁵⁰ Selahattin, **a.g.e.**, s. 28-29.

¹⁵¹ Osmanlı hükümetine verilen Ültimatom'un tarihi konusunda Kaynaklar arasında farklılıklar söz konusudur. Ahmad, bu tarihi 28 Eylül olarak verirken Karal 29 Eylül olarak zikretmektedir.

olduğu gerekçesiyle bu eyaleti işgal etme kararına varıldığı bildiriliyordu.¹⁵² Öyle bir durumda paşa, ne yapılması gerektiğini kestiremediği için kabinesi ile birlikte yuvarlanıp gitti. (29 Eylül 1911)¹⁵³ Böylece ümitlerle iş başına gelen bir başka meşrutiyet kabinesi de amaçlarına ulaşmadan çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁴

9. SAİD PAŞA KABİNESİ

Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali üzerine Hakkı Paşa'nın sadareten çekilmesi ile birlikte mecliste yeni sadrazam kimin olacağı yönünde görüşmeler yapılmaya başlamıştı. İttihat Terakki dışındaki bütün muhalif kesim yeni kabine için Kamil Paşa'nın uygun olduğunu, tecrübesiyle böylesine hassas bir ortamda hükümeti idare edebileceğini iddia etmekte ve bu sebeple de sadarete Kamil Paşa'nın getirilmesini istemekteydiler. İttihat Terakki Cemiyeti ise Kamil Paşa'nın sadaretine karşı çıkıyordu. İttihatçılara karşı düşmanlığı ile bilinen Kamil Paşa'nın böylesine hassas bir dönemde sadrazam olması için ittihatçılar için büyük sorunlar yaratabilirdi. Sultan Reşat'ın da Kamil Paşa'nın sadaretine sıcak baktığı izlenimi ortaya çıkınca İttihat ve Terakki hürriyetin ilanı sırasında istemediği Said Paşa'ya bir can simidi gibi sarıldı.¹⁵⁵ İç ve dış tehlikelerin artması üzerine, şahsi otoriteden ve arkasında meclis çoğunluğundan yoksun İbrahim Hakkı Paşa'nın istifasıyla boşalan sadrazamlığa Padişah V. Mehmet Reşat' kendi inisiyatifiyle tecrübeli Said Paşa'yı getirdi.¹⁵⁶ İttihatçıların desteğini alan Said Paşa hassas bir dönemde sadaret makamına gelerek çalışmalarına başlamıştır. Kamil Paşa'nın sadrazamlığından yana olan muhalif kesim Said Paşa'nın

¹⁵² Ahmad, **İttihat...**, s. 143.

¹⁵³ Karal, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁵⁴ Feroz Ahmad, İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasını İttihat ve Terakki cemiyeti için sevinilecek bir olay yeniden canlanmak için ele geçmez bir fırsat olarak yorumlamıştır. Zira Harbin patlak verdiği bu son dönemde İttihatçılar üzerinde büyük baskı olduğu, harp divanı tarafından İttihatçıların basın organı olan Tanin'in kapatıldığı gibi bir çok İttihatçının kabineden ayrıldığı veya gönderildiğini söylemekte ve " Bu Siyasal atmosfer devam etse ve eylül sonunda İtalya Osmanlılara savaş açmamış olsaydı cemiyet silinip yok olacaktı" fikrini savunmaktadır. Feroz Ahmad, **İttihat...**, s. 138-139.

¹⁵⁵ Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi...**, s. 136.

¹⁵⁶ Kodaman, **a.g.m.**, s. 180.

sadrızamlığından memnun görünmüyordu. Böyle bir ortamda siyasi çekişmeler içinde Said Paşa göreve başladı.

Zor şartlar altında görevi devralan Said Paşa, 5 Ekim 1911'de Meclisi Mebusan'da hükümet programını okudu.¹⁵⁷ 7 Ekim 1911'de hükümeti kurdu. Kurulan hükümette İttihatçılar; Hacı Adil Bey Dâhiliye Nezaretine, Talat Bey Posta Telgraf Nezaretine, Cavit Bey'de Nafia Nezaretlerine getirildiler. 31 Mart Olayı'nın yegâne kahramanı ve 1909 sonrası hükümetlerinde etkin bir güç olarak var olan Mahmud Şevket Paşa ise yeni kurulan kabine de Harbiye Nazırı olarak yerini almıştı.

Said Paşa kabinesinin ilk olarak ele aldığı konu Trablusgarp'ın işgali meselesiydi. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği ultiमतında belirtilen 24 saat geçmemiş olmasına rağmen Trablusgarp'a asker çıkarması, Adriyatik'teki Osmanlı donanmasına saldırması üzerine bir anda kendini harpte bulan Osmanlı Devleti, bütün bu gelişmeleri şaşkınlık ve hayretler içinde karşılıyordu. Bu olağanüstü gelişmeler üzerine meclis, vaktinden daha önce açıldı(14 Ekim 1911). Meclis'in en önemli gündemi şüphesiz "Trablusgarp Savaşı" idi. 18 Ekim 1911'de Sadrazam Said Paşa mecliste hükümet programını okudu. Hükümet programında devletin harici siyasetinin ilkeleri şu sözlerle özetleniyordu: *"Evvel be evvel Trablusgarp meselesini menafi-i vataniyyeye en muvafık gördüğümüz surette halle çalışmak ve bilcümle düvel-i mütehabbe, hususan Hükümet-ı mücavire ile münasebat-ı dostanemizi teşyid ve Balkan Hükümetleriyle olan revabit-ı tabiiyye ve musafatkâranemizi itimad-ı müteakabil ve te'lif-i menafi-i müştereke esaslarına binaen idame ve takviye etmek isteriz."*¹⁵⁸ Anlaşıldığı üzere Said Paşa hükümetinin harici siyaseti dostane ilişkilerin tesisi üzerine inşa edilmiştir. Yabancı devletlerle dostane ilişkilerin muhafaza edilmesi dış politikanın esası kabul edilirken, Trablusgarp meselesinin Osmanlı Devleti'ne lehine çözümlenmesi devletin bir başka hassasiyeti olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede mecliste cereyan eden uzunca tartışmalardan sonra Said

¹⁵⁷ M. M. Z. C. 5 Ekim 1911, 1. Devre, 4. İçtima Yılı, 3. İçtima, s. 21

¹⁵⁸ M. M. Z. C. 18 Ekim 1911, 1. Devre, 4. İçtima Yılı, 3. İçtima, s. 21.

Paşa'nın hükümet programı oylamaya sunuldu. Oylama neticesinde 121 güven oyu, 80 güvensizlik oyu ve 4 çekimser olmak üzere oylar kullanılmıştır. Yapılan güven oylaması neticesinde Said Paşa Kabinesi meclisten güvenoyu almıştır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olma özelliği taşıyan Trablusgarp'a saldırılması devletin idari mekanizmasında değişikliğe yol açtığı gibi halk üzerinde de büyük infial uyandırmıştır. Savaşın patlak vermesi üzerine ittihatçı düşmanlığı bir nebze de olsa unutulmuş, partiler üstü bir sorunsal olarak ortaya çıkan ve milli bir dava haline gelen Trablusgarp kamuoyundaki hizipleşmeleri de unutturmuştu. Farklı ideolojik düşüncelere sahip halk kitleleri daha önce Avusturya'nın Macaristan'ı ilhaki üzerine Avusturya'ya tepki amaçlı olarak uygulamaya koyduğu "Boykot Siyaseti"ni şimdi İtalya'ya karşı uygulamaya başlamıştı. Hükümetin aldığı kararlarla İtalya'ya karşı tanınan bütün kapitülasyonlar kaldırıldı ve İtalyan malları boykot edildi.

Eylül sonunda başlayan savaş kasım ayında her iki tarında elini kolunu bağlamaya başlamıştı. Deniz Kuvvetleri çok daha üstün olan İtalyanlar, Türklerin Trablus'a büyük çapta asker ve cephane göndermesini engelliyordu.¹⁶⁰ Hükümet tarafından beklenen adımların atılmamasından dolayı kamuoyundaki gerginlik hat safhaya çıkmıştı. Yaşanan gelişmelerin tek sorumlusu ise İttihat ve Terakki olarak görülmekteydi. Böylesi bir ortam Muhalif grup için İttihatçılara karşı harekete geçmenin tam zamanı olarak telakki edilmişti. Siyasal hayatta içinde bulunulan çıkmazın ve bütün olumsuz gelişmelerin ortaya çıkmasının tek sebebi olarak görülen İttihat ve Terakki'ye karşı yeni bir siyasal parti Muhalefet saflarında yerini almıştır: Hürriyet ve İtilaf Fırkası¹⁶¹. Bu Partiyi kuran ve bu partiye taraf olan kişilerin ortak özelliği

¹⁵⁹ M. M. Z. C. 19 Ekim 1911, 1. Devre, 4. İctima Yılı, 4. İctima, s. 45.

¹⁶⁰ Ahmad, **İttihat**. . . , s. 150.

¹⁶¹ 21 Kasım 1911'de İstanbul da kurulan Partinin Kurucuları arasında Sinop mebusu Rıza Nur Bey ve Damat Ferit ve Müşir Fuat Paşa lar bulunmaktadır. Parti'nin kuruluş ideolojisi olarak tek başlarına İttihat ve Terakki'ye karşı koyamayan kişilerin ve Partilerin vurucu bir güç halinde birleşmek suretiyle Meclis-i Mebusan-ı Meclis-i Mensuban(Bağımlılar Partisi) olmaktan kurtarmak, İttihatçıların çeteciliğini ve Komitacılığını önlemek İktidar Tekelini kurmak olarak ifade edilebilir. Tunaya,

İttihatçı düşmanı olmaları veya İttihat ve Terakki'ye ve iktidarına karşı olmalarıydı. Partinin kuruluş amacı ise, meşrutiyet esaslarını takviye, unsurlar arası hakiki bir ahenk ve itilaf tesis etmektir.¹⁶²

Muhalef mozaiği Hürriyet ve İtilaf Partisi, tamda bütün muhaliflerin beklediği üzere İttihatçılara karşı ilk zaferlerini çok kısa süre içinde kazandı. Rıfat Paşa'nın Paris'e tayiniyle boşalan Hariciye Nezareti koltuğu için yapılan 28 Kasım 1911'de yapılan Ara seçimler de Ünlü Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu Tahir Hayrettin, 196 oy alarak, İstanbul ara seçimlerinde ittihatçıların adayı Dahiliye nazırı Memduh Bey'i tek oy farkla mağlup etti. 1 oy ile İttihat Terakki mağlup oldu.¹⁶³ Hürriyet ve itilaf henüz yeni kurulmuş olmasına rağmen çok kısa sürede nispeten daha köklü ve daha geniş bir tabana dayanan İttihat ve Terakki karşısında büyük bir zafer kazanmıştı. Bu seçim sonucu, İtilafçılar için büyük bir zafer olduğu gibi İttihatçılar için ise büyük bir bozgundu. Sonucu olgunluk ve önemsemez bir yaklaşımla karşılıyor gibi görünmelerine karşın ittihatçılar da büyük bir panik başlamıştı.¹⁶⁴ İttihatçılar da egemen olan panik havasının temelinde geleceğe dair korkular yatıyordu. Henüz çok yeni olan bir partinin, İstanbul'da seçimi kazanması, yapılacak olan genel seçimlerde örgütlenme faaliyetlerinin tamamlanmasıyla da birlikte İtilafçıların seçimi kazanabilme olasılığı İttihatçıları ürkütmüştü. Bu nedenle İttihatçılar bu seçimi çökmekte olduklarının dolayısıyla hemen hareket geçmeleri gerektiğinin işareti olarak gördü.¹⁶⁵ Bu nedenle cemiyet, meclisi dağıtmanın yollarını aramaya başladı.¹⁶⁶ Bu düşüncelerle harekete geçen cemiyet çalışmalarına başlamıştır.

Türkiye'de Siyasal. . ., s. 268-269; Ayrıca partinin kuruluş hikayesi için Bkz, Rıza Nur, **Siyasi Risaleler**, (Yayına Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul, 2005, s. 76-96.

¹⁶² Hüseyin Cahit Yalçın, "Hürriyet Ve İtilaf Fırkası", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 23, 2 Ağustos 1962, s. 308. Ayrıca Bkz. Kurtuluş Kayalı, "Hürriyet Ve İtilaf", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., 1985, İstanbul, s. 1437-1438.

¹⁶³ Yalçın, **a.g.m.**, s. 308.

¹⁶⁴ Fevzi Demir, **a.g.e.** s. 172.

¹⁶⁵ Ahmad, **İttihat. . .**, s. 154.

¹⁶⁶ Yalçın, **a.g.m.**, s. 309.

İttihatçılar, hem Seçim sonuçlarının ardında sarsılan itibarının yeniden kuvvetlendirmek, hem de meclis'te Trablusgarp savaşı sebebiyle yaşanan büyük kargaşaya son vermek gayesiyle meclisi fesih etmenin yollarını aramaya başladılar. İttihatçılar, meclisi fesh ederek İtilafçıların genel seçim öncesinde ülke çapında örgütlemesine de mahal verilmeyeceklerdi.

Meclisin fesih edilip yeni seçimlerin yapılabilmesi için anayasanın 35. maddesinde değişikliğe ihtiyaç vardı. Daha önce padişah'ta olan meclis'i fesih yetkisi 1909 değişikliği ile Meclis'e verilmişti. Fakat şimdi İttihatçılar, meclis üstünlüğünün aleyhlerine değişebileceği endişesiyle meclisi fesih etme yetkisinin tekrar padişaha verilmesi gerektiği savunuyorlardı. Bu nedenle hükümet, 35. maddenin tadiline dair bir layiha hazırlayarak meclise sundu. Layiha'da vükela heyeti ile meclis-i mebusan arasında ihtilaf çıktığı zaman padişah, meclisin fesini tensip ederse, Âyan meclisinin muvafakatini almaya gerek kalmayacaktı. Bu layiha bir top gibi patladı ve muhaliflerdeki zafer neşesini kaçırdı.¹⁶⁷ Fakat, bununla birlikte muhalif kesim, din faktörünü kullanarak halk üzerinde tadilat aleyhine olumsuz propaganda yapmaya başladı. İttihat Terakki'nin, Kanun-i Esasinin 35. maddesini tadil ederek hükümete Mebusan meclisini fesih hakkı verilmesi yolundaki mücadelesi, muhaliflerce, halka şöyle aktarılıyordu : " 35. Madde demek, oruçla namaz yok demektir. Oruç otuz gün, namazda beş vakit, etti 35 !. İşte 35. Madde."¹⁶⁸ İşte böyle bir atmosferde 35. madde'nin tadilini ön gören teklif, Meclis-i Mebusan da muhalefet engeline takıldı. Zira muhalif vekiller, meclis-i mebusanın bu konuyu ele alacağı toplantıya girmediler. Görüşmeleri sekteye uğratmak için böylesi bir tavır takınmışlardı. 3/2 çoğunluğunun sağlanmaması üzerine teklif meclisten geçemedi. Bu durumu güvensizlik oyu olarak değerlendiren Said Paşa istifa etmişse de 9. defa Sadrazamlığa getirildi.¹⁶⁹ Said Paşa yeniden görevi geldiğinde de aynı mesele meclisin gündemindeydi. 35. madde'nin tadili meselesi yeniden oylamaya sunuldu.

¹⁶⁷ Yalçın, **a.g.m.**, s. 309.

¹⁶⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Ve Taassup" **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 29, 13 Eylül 1962, s. 68.

¹⁶⁹ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Doğu kütüphanesi Yay., İstanbul, 2011, s. 117.

Beklendiği üzere yine ittihatçıların beklendiği sonuç alınamadı. Bu durum üzerine mesele kabinede görüşüldü. Uzun münakaşalardan sonra şuna karar verildi: Meclis Fesh edilecek ve Üç ay içinde yeni seçimlere gidilecekti. Vaziyet padişah hazretlerine tebliğ edildi. Kanun-i Esasinin yedinci Maddesi icabınca Âyan meclisinin Muvafakati¹⁷⁰ alındıktan sonra karar padişah tarafından imzalandı. ¹⁷¹ Bu Karar ile Padişah, Anayasanın 7. maddesinin kendisine vermiş olduğu yetkiyi kullanmak suretiyle Meclis'i 18 Ocak 1912'de meclisi fesih etti.¹⁷² Cemiyet, meclisi dağıtarak amacına ulaşma noktasında başarı sağlamış ise de, hükümet sorumluluğunun daha büyük bir şiddetle omuzlarına yüklemiş oldu.¹⁷³

Padişah V. Mehmet Reşat'ın İrade-i Seniyesi ile meclisin fesih edilmesinin ardından seçime girecek iki büyük parti ateşli bir seçim çalışmalarına başlamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni kurulmuş bir parti olan Hürriyet ve İtilaf fırkasına göre daha avantajlı bir pozisyonda seçime girmektedir. Cemiyet'in taşra teşkilatının güçlü olması seçimlerde Cemiyeti bir adım önde başlaması demektir. Zaten erken seçime gidilmesi isteği de bu avantajı kullanılmak istenmesi gerçeğine dayanıyordu. Dört bir koldan çalışmalarını devam ettiren cemiyet'in tek amacı seçimlerden galibiyetle ayrılmak yükselmekte olan muhalefeti daha önce yaptığı üzere söndürmektir.

Demokrasi tarihimizin ilk erken genel seçimleri olan 1912 seçimleri, ülke genelinde çoğunlukla Ocak- Mart ayları içerisinde yapıldı. Bu seçimlere iki fırka, İttihat Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf fırkası katıldı. Ülke genelinde yapılan bu seçimlerde İttihatçılar "gayri meşru yollara" başvurmuş, hatta seçmenlere yer yer fiili tecavüzler dahi yapılmıştır. Bu nedenle bu

¹⁷⁰ Âyan Meclisine sevk edilen konu, Âyan Meclisi Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa 'nın önderliğinde bu konuyu ele almıştır. 17 Ocak 1912'de yapılan gizli oturumda mevcut bulunan Kırk Beş üye'nin Otuz dokuzunun onayı ile Âyan Meclisi Meclisin feshine muvafakat vermiştir. alınan karar Meclis Başkanı Muhtar Paşa önderliğinde Sultan V. Mehmet Reşat'a sunulmuştur. H. Aliyar Demirci, **II. Meşrutiyet'te Âyan Meclisi (1908-1912)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s. 304-307.

¹⁷¹ Simavi, **a.g.e**, s192.

¹⁷² Tanör, **a.g.e**, s. 200.

¹⁷³ Hüseyin Cahit Yalçın, " Partiler Arasında Anlaşma", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 24, 9 Ağustos 1962, s. 324.

seçimler tarihte sopalı seçimler¹⁷⁴ olarak da anılmaktadır. Seçimlerde sopa kullanılmakla birlikte aslında İttihat ve Terakki, geçici kanunlar çıkartma idari kanunlarda değişiklikler yapma, çeşitli unsurlara bir takım vaat etme şeklinde daha ince taktikler kullanarak da oy toplamaya çalışmıştır.¹⁷⁵

Ülke çapında girilen sistemli çalışmaların ardından, Neticede İttihat ve Terakki, beklenildiği gibi ezici bir çoğunlukla seçimlerden zaferle çıkmıştır. 1908 meclisinde İttihat ve Terakki Fırkasının milletvekili sayısı 160 civarındayken, 1912 meclisinde seçilen 284 milletvekilinden neredeyse tamamına yakını İttihat ve Terakki mensubu olup muhalefet ise yok denecek kadar az olmuştur.¹⁷⁶ Dolayısıyla İttihatçılar arzuladıkları gibi ezici bir üstünlük sağlayarak mecliste yeniden egemen tek güç haline gelmişlerdir.

İttihatçıların genel seçimleri ezici bir üstünlükle kazanmasının ardından, meclis 18 Nisan 1912 de yeniden açıldı. Yeni meclisin en önemli gündem maddesi, bir önceki meclisin gündem maddesi olan ve çok ciddi tartışmalara neden olmuş olan "35. Madde" meselesiydi. İttihatçılar 35. maddenin tadili hususunda ısrarlarını sürdürmekteydiler. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yasama organını güçlendirmek için gayret sarf eden itttihatçılar, meclis'i fesh etme yetkisini padişahdan alıp meclise vermişlerdi. Şimdi ise tam tersine kendi çıkarları gözetmek adına bu yetkinin meclisten alınıp padişaha verilmesi için çalışıyorlardı. Neticede İttihatçılar yeni kurulan meclisteki çoğunluğa dayanarak anayasada arzu ettikleri değişikliği yapmaya muvaffak olmuşlardı. 35. madde ve 7. madde de değişiklik yapılmasını öneren yasa tasarısı meclis genel kurulunda ekseriyetle kabul edildi. Böylece yeni düzenleme ile meclisi fesh etme yetkisi parlamentodan alınarak yeniden padişah'a veriliyordu.

İttihatçılar, meclis üstünlüğünü kullanarak muhaliflere kabul ettirdikleri bu düzenleme ile aslında meşrutiyet'in ruhuna aykırı bir tutum takınıyorlardı. Demokrasinin olmazsa olmazı olan meclisin fesih etme yetkisinin milletin

¹⁷⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal...*, s. 272.

¹⁷⁵ Kenan Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 39, İstanbul, 2004, s. 147.

¹⁷⁶ Eraslan, Olgun, *Osmanlı Devletinde Meşrutiyet...*, s. 106.

meclisinden alınıp padişaha verilmesi, demokrasi ilkelerine aykırıydı. Bu düşünce, kamuoyunu etkisi altına almış, siyasi muhalefetin güçlenmesinin yanı sıra ordu içinden de bu politikalara karşı muhalif bir grup oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Ordunun içten içe kaynadığı ülke içinde ve dışında gailelerin ardının arkasının kesilmediği bir ortamda kötü gidişi durdurmak için ordu içinde bir takım kıpırdanmalar söz konusuydu. Bir takım subaylar, memleketin ahvalini bahane göstererek Cemiyete karşı muhalif bir tutum içine girmişlerdi. Manastırda bir takım ittihatçı düşmanı zabıtlardan ve erlerden mürekkep bir kabile silahlarını da alarak dağa çıktılar ve hükümete isyan bayrağını açtılar. Orduda bu çatlama sebep olan temel faktör ittihatçı subayların alenen siyasetle iştigal etmeleri ve bunun karşısında çok kısa sürede terfi almalarıydı. Bir çok subayın açıktan açığa İttihat ve Terakki üyesi olması, bu parti ile çalışması, askerlikle ilgisini kesmeden ordu dışında siyasi ve idari görevler alması ve bunlardan faydalanması doğal olarak öbür subayları yönetimden soğutmuş, bu subayların bir takımında yalnızca askeri işlerle uğraşarak yavaş yavaş yükselmektense bir siyasal partiye girip kolayca yükselmek isteğini uyandırmış ve bu işi İttihat ve Terakki ile yapamayanları başka bir parti aramaya veya kurmaya çalışmaya kışkırtmıştı¹⁷⁷ Bir yandan vatanseverlik duygularıyla hareket eden, bir yandan da ihtiras duyguları içinde olan subaylar, İttihat Terakki'ye ve onun "mesnetsiz" politikalarına karşı İstanbul'da Hâlâskâr Zabitan grubu adıyla yeni bir teşkilat kurmuşlardı. Bu grup Hürriyet ve itilaf ile dirsek temasında ve İttihat Terakki'ye karşıydı.¹⁷⁸

İttihat ve Terakki karşısındaki birikimin askeri cephesini kurmak ve ordu içindeki muhalefeti örgütlemek isteyen bir eylemi temsil etme amacı taşıyan¹⁷⁹ bu militarist muhalefet isteklerini şu şekilde sırlamışlardır: Hükümetin değişmesi ve Avrupa'ya güven verebilecek bir hükümetin iş başına geçmesi, hükümet işine dışarıdan hiç bir kuvvetin karışmaması, hükümet değiştikten sonra derin incelemeler yapılarak bugün ki meclisin

¹⁷⁷ Bayur, *Türk . . .*, C. II, K, I, s. 249.

¹⁷⁸ Kodaman, *a.g.m.*, s. 181.

¹⁷⁹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi. . .*, C. II, s. 324.

ulusal emellerine uygun olmadığı anlaşılırsa onun dağıtılıp polis ve jandarma işe karıştırılmayarak seçim yapılması, subay olup da siyasetle uğraşanların askerlikle ilişkilerinin kesilmesi ve ordu da adaletin yeniden tesis edilmesi¹⁸⁰. Bu isteklerle ortaya çıkan Hâlâskârlar Hükümet üzerinde gittikçe baskılarını artırmaya başlamışlardı.

Hükümet, içte ordu-siyaset çatışmasının ikilemi içerisinde mücadele edip dururken, Ordudan hizipleşmeler çatışma boyutuna vardı. Bu sırada, Arnavutluk'ta meydana gelen gelişmeler gittikçe güç kaybeden hükümeti derinden etkilemekteydi. Hükümetin Arnavutlukta asayişini temin etmek maksatlı uyguladığı bir takım "yanlış" politikalar Arnavutlar içinde huzursuzluklara neden olmuştu. Meselenin özünde Arnavutlukta iskan etmekte olan Müslüman Arnavutlar ile Katolik Arnavutlara karşı uygulanan farklı politikaların yarattığı huzursuzluk yatıyordu. Malisör ve Mirditalier olarak tabir olunan Hıristiyan Katolik Arnavutlara verilen bir takım hakların Müslüman Arnavutlara verilmemesinden kaynaklı huzursuzluklar hükümetin başını çok ciddi bir şekilde belaya sokmuştu. Hıristiyan Arnavutlara , silah taşıma memleketlerin de silah bulundurma, mekteplerinin arzularına göre inşası gibi bir çok hakkın bahş edilmesine karşın Müslüman Arnavutlara bu nevi haklar verilmemiş, dahası devlete bağlılıkları ile bilinen Müslüman Arnavutların silahlarının devlet tarafından toplatılması Müslüman Arnavutlar arasında büyük tepkiyle karşılanmıştır. Hükümet'in son uygulamaları, bu memlekette öteden beri güdülen kötü ve kifayetsiz siyaset halkın cahilliklerini kendi şahsi menfaatlerine alet eden bazı fesatçıları devamlı tahrikleri, ecnebi ajanlarının gizli gizli devam ettirdikleri entrikalar¹⁸¹ ile birleşince Müslüman Arnavutlar devlete isyan bayrağını açmışlardır.¹⁸² İsyanı bastırmak üzere bölgeye gönderilen orduda Hâlâskâr Zabitan grubundan oldukları iddia edilen

¹⁸⁰ Bayur, **Türk. . .**, C. II, K. I, s. 251; Yalçın, **a.g.m.**, s. 123.

¹⁸¹ Simavi, **a.g.e.** s. 204.

¹⁸² Bayur, Arnavutluk ayaklanmasının nedenlerini şu şekilde izah etmiştir: Hükümetin çabuk ve çetinlikle oralarda bir çok yenilik yapmak ve askerlik vergiler bakımından alışılmamış vergileri halka yüklemek istemesi, hristiyan Arnavutlara silah taşıma, Askerlik ve vergi işlerinde pek çok kolaylık tanımak zorunda kalınmışken bu kolaylık Müslüman Arnavutlardan esirgenmekte dilenilmesi ve silahları büyük ölçüde toplatılmış olan Müslüman Arnavutların Hristiyan Arnavutlara komşu olan yerlerde onların baskı ve tehdidi altında bırakılmış olması ve nihayet dışarıdan ve içeriden gelen bazen de oldukça paralı olan kışkırtmalar. Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K, I, s. 268-269.

bazı zabıtların vazifelerini terk etmek suretiyle dağa çıkmaları ve isyana iştirak etmeleri hükümetin elini iyice zayıflattı. Muhalif Hâlâskârcıların sergilediği bu tavır, II. meşrutiyet'in İlanı sırasında bir takım İttihatçı subayın dağa çıkmasına benzer bir durum sergilediğinden 3. *Meşrutiyet* yorumları dahi yapılmıştır.

Harici ve dahili hadislerin arkasının kesilmediği bir dönemde Hâlâskârcıların Ordu'nun siyasetle kesin çizgilerle ayrıştırılmasını talep eden teklifleri ülkenin gündemini değiştirmiştir. Orduda meydana gelen bu siyasi parçalanmaya önlemek isteyen Mahmut Şevket Paşa, mevcut siyasi konjoktürden de faydalanarak derhal askerın siyaset yapmaktan men eden bir kanun yaptı ve bu kanun meclis-i mebusandan hemen çıktı.¹⁸³ Çıkan kanun ile askerın siyasetle iştirali yasaklandı. Bu hamle ile bir kısım subayların ordudan tasfiye edilmesi süreci başlamış oluyordu.¹⁸⁴ Trablusgarp Savaşının devam ettiği günlerde iç siyasetteki gerginlikler, siyasal didişmeler Mahmud Şevket Paşa'nın istifası ile daha da arttı. Mahmud Şevket Paşa'nın istifası, Kabine'de tamiri imkansız bir gedik açtı.¹⁸⁵

İttihatçılar, İsyan eden birlikleri yatıştırmak ve kamuoyuna egemen olan infial havasını dağıtmak maksadıyla Harbiye Nezaretine taze kan olacak ve İsyan eden birliklerinde teveccühünü kazanmış Nazım Paşa 'yı getirmek istemişlerse de Nazım Paşa'nın görevi devr almadan önce öne sürdüğü şartların¹⁸⁶ yerinene getirilememesi üzerine bu teklif Nazım Paşa tarafından reddedildi. Ardından başsız kalan Harbiye nezaretine sırasıyla, İzmir Kumandanı Abdullah Paşa'ya, ve Mahmud Muhtar Paşa'ya nazırlık teklif olunmuşsa da bu zatlar tarafından teklifler geri çevrilmiştir. Said Paşa

¹⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, "İttihat Terakki Panik İçinde", *Yakın Tarihimiz*, C. III, S. 30, 20 Eylül 1962, s. 122.

¹⁸⁴ Bayram Bayraktar, "II. Meşrutiyet Dönem'inde Subayların Siyaset Yapmasına Engel Olmak Amacıyla Yapılan Uygulama Hakkında Değerlendirme", *Yeni Türkiye*, Ankara, 2000, S. 31, s. 290.

¹⁸⁵ Yalçın, *a. g. m.*, s. 123.

¹⁸⁶ Nazım Paşa 'nın, kendisine teklif edilen Harbiye Nazırlığını kabul etmek için öne sürdüğü şartlar bir hayli ağırdı. Gene af ilan edilmesi ve sıkıyönetimin kaldırılması, Arnavutluk konusunda isyancılara müdahale noktasında istediği hareket serbestliğinin tanınması ve en önemlisi Harbiye Nezareti ile Baş kumandanlığın kendi uhdesine verilmesini talep ediyordu. Bu istekler İttihatçılar tarafından kabul görmemiştir. Yalçın, *a. g. m.*, s. 123. Çavdar, *Talat Paşa*, s. 235-236.

Harbiye Nazırı ararken, Bahriye Nazırını da kaçırdı. Bu gelişmeler, İttihat Terakkiyi paniğe uğrattı.¹⁸⁷ Bütün bu gelişmeler karşısında artık devlet gemisini yürütemeyeceğini anlayan Said Paşa meclis'ten güven oyu almasına rağmen¹⁸⁸ güven oyu'nun üstünden yirmi dört saat ancak geçmişken görevi bırakmıştır.¹⁸⁹ Bu istifa karşısında sultan Reşat, hayretler içinde kalmıştı.¹⁹⁰ Padişahın, Said Paşa'ya: "*Paşa, size emniyetler, vardır; niçin istifa ettiniz?*" diye sorması üzerine başını öne eğerek bir müddet düşündükten sonra: "*onların bana emniyetleri var, ama benim onlara emniyetim yoktu*"¹⁹¹ cevabını vermiştir. Said Paşa'nın sadareten uzaklaşması ile birlikte İttihat ve Terakki'nin de denetleme iktidarı son bulmuştur.

¹⁸⁷ Yalçın, **a.g.m.**, s. 123.

¹⁸⁸ Simavi, **a.g.e.**, s. 206, Rıza Nur Said Paşa hükümetinin çekilmesini zabitlerin Şurayı askeriye bir beyanname verip kabine İskat edilmediği halde dökülecek kandan sorumlu olmadıklarını beyan etmeleri üzerine Nazım Paşa 'nın başında bulunduğu askeri şüra ahvalin vehametine ve acele tedbir İttihat olunması lüzumuna hükmedip hemen bu beyanname'nin Padişaha takdim edilip Kabinenin İskat edilmesini zaruri görmüş ve öyle de yapmıştır. Aktaran; Bayur, **Türk inkılabı Tarihi**, C. II, K. I, s. 276.

¹⁸⁹ Lewis. **a.g.e.**, s. 303.

¹⁹⁰ Vardar, **İttihat Ve Terakki İçinde. . .**, s. 126.

¹⁹¹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 55.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA KABİNESİ

1.1. GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA 'YI İKTİDARA TAŞIYAN SEBEPLER

II. meşrutiyetin ilanından sonra giderek güçlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, özellikle 31 Mart olayından sonra siyasi bir parti olmamasına rağmen hükümet ve millet üzerinde baskısını iyice artırmaya başlamıştı. İttihatçıların tatbik ettikleri politikalar, halka göre keyfi tutum, Cemiyet'e karşı kısa sürede muhalefetin doğmasına neden olmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı ilk muhalif hareket meclis içinde şubat 1910 tarihinde kurulan Ahali fırkası idi. Bu fırka, meclis içinde çoğunluğuna diktasına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve siyasi arenada muhalefet etmeye başlamıştı.

Ülke içinde siyasi çekişmeler, iktidar kavgaları sürüp giderken hariçte bir takım tehlikeli gelişmeler yaşanmaktaydı. Arnavutluk'ta Katolik Arnavutlar isyan etmiş, bu isyanlar halkasına Yemen ve havranda baş gösteren isyanlarda eklenmişti. Osmanlı devleti için patlamaya hazır bir bomba hükmünde olan Makedonya da ise çeteler, yeniden harekete geçerek yakıp yıkmaya, yağmalamaya başlamışlardı. Devletin bu bölgelerde asayişini temin noktasında yetersiz kalması, devletin itibarını her geçen gün zedeliyordu.

Siyasi iktidarın büyük oranda gücünü kaybettiği, itibarını yitirdiği bu günlerde devletin derinden sarsan bir başka olay ise İtalyanların Trablusgarp'a saldırmaları oldu. Devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve iktisadi çöküntüden faydalanmak isteyen İtalyanlar, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp saldırmak için uygun zamanı kollayarak harekete geçtiler. İtalya, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmek istediğini bildirir, notasının üzerinde henüz 24 saat geçmişken, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu gelişmeler zaten gergin ve karışık olan Osmanlı parlamentosunda şok etkisi yapmış ve Hakkı Paşa'nın istifasına neden olmuştu. Dolayısı ile İtalyanlar ile

devam eden mücadelenin neticesinin ne olacağı önemli bir huzursuzluk nedeni idi.

Trablusgarp savaşının başlaması iç siyasi havanın daha da gerginleşmesine, nazikleşmesine sebep oldu. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde baş gösteren isyanlar, siyasi çalkantılar ve nihayet Trablusgarp'a İtalyanların saldırısı İttihatçılara karşı tahammül noktasının sınırlarını aştı. İşte her kesimden, farklı ideolojilerden insanı, "ortak düşman" olan İttihatçılara karşı bir araya getiren ve bu yönü ile ana muhalefet partisi olma özelliği taşıyan Hürriyet ve İtilaf fırkası bu tahammülsüzlüğün bir tezahürüydü. Kasım 1911'de kurulan ana muhalefet partisi meclis içinde İttihatçılara karşı şiddetli muhalefetleri ile dikkat çekiyordu.

Kuzey Afrika'da durum ciddiyetini korurken Osmanlı Devleti'nin arka bahçesi olarak tabir olunan balkanlarda da durum iç açıcı değildi. Balkanlarda savaş sesleri yükselmeye başlamıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından meclisin illegal yollar ile feshi bir başka önemli huzursuzluk nedeni idi. Ayrıca fesih sonrası 1912 seçimlerinde yapılan usulsüzlükler, seçmene karşı uygulanan baskı ve şiddet politikaları, İttihatçıların tavırları hem halk tarafından hem de muhalefet tarafından büyük tepki ile karşılanmıştı.

Halkın içinden gelen muhalefet, meclisten gelen muhalefetle her geçen gün şiddetlenmekteydi. Ülkeyi etkisi altına alan siyasi kargaşa ve otoritesizlik bir süre sonra ordu içinde de parçalanmaları da beraberinde getirmiş; ordu içindeki itaatsizlik ve disiplinsizlik artmıştı. Bazı subaylar, asıl meslekleri olan askerlikten uzaklaşmaya ve siyasi meselelere müdahil olmaya başlamışlardı. Böyle bir ortamda öncelikli amaçlarını "*ülkeyi İttihat ve Terakkinin taassubundan kurtarmak*" olarak açıklayan subaylar ordu içinde örgütlenerek Hâlâskâr Zabitan grubunu kurdular. Bu hizipleşmelerle birlikte orduda derin çatlaklar oluştu.

İşte bütün bu gelişmeler ve siyasi ortam, yaşanan türlü sıkıntılar, meşrutiyetten çok şey bekleyen Osmanlı halkının hayal kırıklıkları, Gazi

Ahmet Muhtar Paşa'nın büyük umutlarla başa geçirilmesine ortam hazırlamıştır.

1.1.1. Hükümet Bunalımı

Said Paşa'nın istifa etmesinin ardından Sultan V. Mehmet Reşat yeni ve tarafsız bir Sadrazam aramaya başladı. Böylesine kritik bir ortamda kabineyi kuracak olan kişinin her hangi parti veya zümreye tabi olmaması, tarafsız olması memleketin lehineydi. Sultan Reşat, aradığı Sadrazamı " *devlet işlerinin idamesinde çok tecrübe ve malumat sahibi, görüşlerinde bütünüyle müstakil her türlü hususi tesirlerden uzak*"¹⁹² bir Sadrazam ve kabine şeklinde tanımlamıştı. Bu şekilde tanımladığı sadaret, ilk olarak Temmuzun dördüncü günü Londra Veziri eski Sadrazam Tefvik Paşa 'ya teklif edildi.¹⁹³ Fakat Tefvik Paşa, kendisine paravana hizmeti gördürülmek istendiğini, eski tecrübesiyle anlamış olduğundan sadareti kabul etmemek için¹⁹⁴ meclisin fesh edilmesi şartını da içeren bir takım şartlar ileri sürmüştür. Tefvik Paşa'dan alınan bu cevap üzerine tabiatıyla Tefvik Paşa'nın sadrazamlığından vaz geçilmiştir.¹⁹⁵

Sultan V. Mehmet Reşat, Meşrutiyet rejiminin özüne uygun hareket ederek sadaret makamına kimin getirilmesi gerektiği hususunda Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan Reislerinin fikirlerine baş vurma kararı aldı. Meclis-i Âyan Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey bu hususta birer defa görüş beyan etmişlerdi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, bu görüşmeler sırasında Padişaha:" *memleketin başına gelen felaketlerin sebebi particiliğin son derece ileri götürülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Sadrazam olacak tarafsız siyasi tecrübe sahibi bir kimse*

¹⁹² Simavi, **a.g.e.**, s. 207.

¹⁹³ **Tanin**, 20 Temmuz 1912, s. 1

¹⁹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Sadrazam Aranıyor", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 31, 27 Eylül 1962, s. 139.

¹⁹⁵ Simavi, **a.g.e.**, s. 207.

olmalıdır" diyerek iktidara tarafsız birisinin getirilmesini istedi.¹⁹⁶ Bu istekle Muhtar Paşa , yeni sadrazamın en önemli özelliğinin "*tarafsız olması*" gerektiğini vurgulamaktaydı.

Tarafsız, yansız bir Sadrazam arama çalışmaları devam ederken, bir kısım İttihatçı düşmanı kimseler Kamil Paşa'nın sadareti getirilmesini arzu ediyor ve bu gaye uğruna sultan nezdinde propaganda faaliyetlerine girişiyorlardı. Bu arada bir kısım şehzadelerde sadaret makamı için Kamil Paşa'yı uygun görüyor ve bu yolda gayret gösteriyorlardı. Sultan Reşat ise , Kamil Paşa'nın sadaretine pek sıcak bakmıyordu. Zira İttihatçı düşmanlığı ile ün yapmış bir kişinin İktidara gelmesiyle birlikte intikam politikası gütmesi mümkün olabilir, bu durum mevcut siyasi ortamı daha da gerebilir ve yeni siyasi çatışmaları da beraberinde getirebilirdi. Bu nedenle böylesine hassas bir ortamda Kamil Paşa 'nın sadaret makamına getirilmesi doğru bir tercih gibi görünmüyordu.

Sadarete kimin getirilmesi gerektiği hususunda eski Sadrazam Said Paşa'nın da fikri sorulmuştur. Said Paşa'yı huzurunda kabul eden Sultan Reşat, Said Paşa ya bu husustaki nazarını sormuş, Said Paşa ise Gazi Ahmet Muhtar Paşa lehinde görüş bildirmiştir. Lütfi Simavi'ye göre Said Paşa'nın Gazi Ahmet Muhtar Paşa lehine görüş bildirmesinin en büyük sebebi Kamil Paşa idi. Ortada onunda adı dolaşıyordu. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için , aslında bu berikinden de hiç hoşlanmadığı halde Ahmet Muhtar Paşa'yı ehven-i şer olarak görmesinden kaynaklıydı.¹⁹⁷ Bu nedenle Gazi Paşa sadarete uygun bir kimse olarak görülmeye başlanmıştı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadarete getirilmesi gerektiğini savunan bir başka kimse, görevi gereği padişaha çok yakın olan Lütfi Simavi idi. Baş mabeyinci Lütfi Simavi Padişahla yapmış olduğu istişarelerde Gazi Ahmet Paşa'nın sadarete uygun olduğunu şu gerekçeleri göstererek dile getirmiştir: "*Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın , intizamı, İtaati kaybolmuş bir ordu üzerinde onun geniş bir nüfuzunun bulunduğu, bu orduya yeniden zapturapt verileceği*

¹⁹⁶ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 308.

¹⁹⁷ Simavi, **a.g.e.**, s. 211.

*ümit edilebilirdi. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbindeki büyük kahramanlığı ve faydalı olması dolayısıyla çok temiz ve şerefli bir adı vardı. Böyle bir kimsenin böyle eski bir baş kumandan ve mareşalin sadrazamlığa getirilmesi memleketin menfaatleri zaviyesinden büyük faydalar müspet neticeler temin edebilirdi."*¹⁹⁸ Anlaşıldığı üzere ordu içindeki hizipleşmeler ve parçalanışlığın önüne görmek için asker üzerinde nüfuzu olan bir kimsenin sadarete getirilmesi arzu ediliyordu.

Said Paşa'nın istifasının üstünden günler geçmiş olmasının rağmen sadaretin başına Sadrazam tayin edilemeyişi, Ülke içindeki siyasi havanın gerilmesine neden oluyordu. Öte yandan Osmanlı basını, Sultan Reşat'ın işini zorlaştırıyorlardı. Üstelik, belirsizliğin yaşandığı bu günlerde bir başka sorun olarak askerin siyasetle iştiğal etmesi Sultan Reşat'ın işini biraz daha zorlaştırıyordu. Sultan, Said Paşa'nın istifasının ardından yaşanan gelişmeleri, devletin o anki durumunu Beyanname-i padişahi'de şöyle izah etmektedir:

"Beyanname-i Padişahi

Heyeti vükelanın istifasına mebni faide-i meşrutiyete tevfikeyen Meclis-i Âyan ve Mebusan reislerinin mülahazatını da içtima ettikten sonra Londra'da ki sefir-i kebirimiz Tevfik Paşa'yı mesned-i sadarete davet etmiştim. Heyet-i cedide-i vükelanın umur-i sulh-i devlette tebriyekar ve tamamıyla müstakil her türlü tesirat-ı hususiyeden azade zevatın teşkili nezdinde matlub ve mültezimdir. Halbuki dün ki gün bazı zabitan namına olarak kanunun esasi ahkâmına ve herkesin riayetle mükellef bulunduğu hukuk- i mukaddese-i hilafet ve saltanata karşı bazı müteğallibe vukua gelmiştir. Hukuk-i sehî-i saltanata ve başında kumandan-ı azam sıfatıyla ben bulunduğum ordunun ahkâmına mecbur-i itaat olduğum kanun-i esasiye menafi bir talep- i dermeyan edecek ordu-yu şahanem içinde bir ferd-i askerin vücuduna kail olmadığım halde adiyenin pek kalil olmaması lazım gelen bir zümre namına vukua gelmiş olan müracaata iştiyak edenlerin bazı suitefhîmât saikesiyle vazife-i askeriyelerini bir an için unutmuş bulunanlardan alacağını tahmin

¹⁹⁸ Simavi, a.g.e., s. 209.

etmekten ve askerliğin inkiyad ve intizam ve makam-ı hilafet-i saltanata irtiyat-ı nam demek olduğunu ve bu sifata haiz bulunanların siyaseti bir tarafa bırakarak yalnız emirlerden alacakları evâmiri harfiyen icra ve halk-ı vatanın muhafazasına nefeslerini tahsis ve feda ile mükellef bulduklarından bunun aksine hareket millet ve memlekete ihanet olacağı ve hatta bu yolda hadis olan tezahürat neticesiyledir ki müterakkıb-i fırsat olan düşmanın dün gece saltanata payitaht-ı seniyemizin kapısına kadar gelerek duhul olmağa çalışması mühim bir ibret olduğunun bütün asakir-i şahanemize teşrinin ve iş bu irademizi payitaytımız da bulunan kıtaat-ı askeriyemiz muvahhidesinde ferâid eylemesini harbiye nazırı vekiline emir ettim.

Mehmet Reşad ¹⁹⁹

Sultan Reşat, sadaret mevkiine atanacak olan kişide özelliği "tarafsızlık" olarak ifade ettikten başka, bir takım askerinin siyasetle iştiğal ettiğini, halbuki askerinin görevinin sadece vatani muhafaza etmek olduğu'nun altına çizmiştir.

Bu beyannamenin irad edilmesinden sonra selamlık resmi âlîsinde hazır bulunan askerlerden Hurşid Paşa “ *ordunun siyasetle iştiğalinin askerlikle kabil-i tevfiğ olmadığından ve otuz bir martı meydana getiren ahval ve esbabının asker arasındaki telakki ve şikâkından ibaret olduğundan askerinin vazifesi amirinin emrine itaatla vatanın muhafazasına itinadan ibaret bulunduğu*” bahsetmiştir. Sultan Reşad, bu beyanname ile askerinin işinin, emir icrasından başka bir şey olmadığını, askerinin siyasetle meşgulünün ne gibi olumsuz neticeler doğuracağını açıkça ifade etmiş, askerinin siyasetten el çekmesini açıkça emretmiştir.

Bir taraftan askerinin siyasi arenada kendine rol biçmek suretiyle iktidara gelecek olanlar üzerinde baskı kurmaya çalışması, diğer taraftan Kamuoyu'nun baskısı ve beklentisi yeni sadrazamın seri bir şekilde atanabilmesi işini sekteye uğratmıştır.

¹⁹⁹ “Beyanname-i Padişahi”, **Tanin**, 20 Temmuz 1912.

Dahili vaziyetin daha da kötüye gittiği günlerde, Sultan Mehmet Reşat'ı bir an önce sadrazam tayin etmeye iten en önemli gelişme İtalyanların 18 Temmuz 1912 gecesi Çanakkale'ye doğru harekete geçmeleri idi.²⁰⁰ Bu son gelişme üzerine Sultan Mehmet Reşat, sürecin bir an evvel sonlandırılmasının devlet lehine olacağından hareketle bir an önce Sadrazam tayin edilmesini uygun görmüştür.

1.2. GAZI PAŞA'NIN SADARETE TAYINI

Ülke içinde siyasi istikrarsızlığın başını alıp gittiği, devlet otoritesinin gündün güne zayıfladığı günlerde hariçte meydana gelen gelişmelerle birlikte ülke, hem içte hem de dışta büyük güç kaybetmişti. Yukarıda da değinildiği üzere böylesi bir ortamda iktidara geçecek olan kişilerin muktedir ve tarafsız olması gerekiyordu. Sadaret makamına kimin tayin edileceği hususunda uzun istişarelerden sonra sultan, bu makama Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı uygun görmüştür. Zira Gazi Ahmet Muhtar Paşa, ne ittihatçı ne de itilafçı idi.²⁰¹ Bu nedenle Sultan V. Mehmet Reşat, " herkesin takdir ve güveninin kazanmış, meşrutiyetin ilanından sonra bile hiç bir partiye girmemiş ve daima tarafsız kalmış olan Âyan meclisi Reisi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı"²⁰² 21 Temmuz 1912'de Sadrazamlığa tayin etti.²⁰³ Bu kararın alınmasında gerek eski Sadrazam Said Paşa'nın gerekse Baş Mabeynci Lütfi Simavi Bey'in Padişaha telkinleri etkili olmuştur denilebilir.

Sultan Reşat'ın Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı sadarete atayan hatt-ı hümayunu şöyle idi:

" Veziri meali semirim Gazi Ahmed Muhtar Paşa

²⁰⁰ **Tanin**, 20 Temmuz 1912, s. 1.

²⁰¹ Mehmet Selahattin, **Bildiklerim**, (Haz. Ali Birinci- Cüneyd Okay), Vadi Yay., Ankara, 2006, s. 47.

²⁰² Vardar, **İttihat Ve Terakki İçinde**. . . , s. 127.

²⁰³ **Tanin**, 22 Temmuz 1912, s. 1. ; Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, s. 118.

Said Paşanın vuku'i istifası cihetle mesned-i sadaret, ehliyet ve kifayetinize bianaen uhde-i reviyetinize ihale ve makamı meşihatı islamiyye Cemaladdin Efendinin uhde-i istihbaline tevfiz olunmuştur.

Kanun-i esasinin 27. mddesi mucibince heyete-i cedid-i vükelanın intihab ve arzını irade ve bazı mahallerde hususiyle Arnavutluk'ta adem-i hoşnudiye ve müşkülata ve şikayete, badi olan muameleatın heyeti vükelaca hemen tahkiki ile mugayyiri, kanu-i ma'dilet ve ahvalin izalesine ve te'min-i efkar-ı umumiyeye hadim olacak tedabir-i kanuniyenin ittihazına ve memleketimiin selameti, manen ve maddeten husul-i terakkiyatına kanun-i esasi ahkamına ve levazım-ı meşrutiyette fevkaalede riayete mütevakıf olduğundan heyet-i cedide-i vükelanın bu babda dahi mesai-i hamiyet mendanesine intizar ederin. Cenab-ı hak hüsni tevfikata mazhar buyursun amin.7 Şaban 1330/ 9 Temmuz 1328. Mehmed Reşat²⁰⁴

Gazi Ahmet Muhtar Paşanın sadarete tayin olunduğu haberini vermekle baş mabeynci Lütfi Simavi bey görevlendirilmişti. Simavi Bey, alınan kararı Gazi Paşa 'ya tebliğ ettiği sırada izlenimlerini şöyle aktarıyordu : *" Padişah, Sadrazamlığı Gazi Ahmet Muhtar Paşa 'ya teklif etmeye karar verdiği ve hemen kendisini saraya çağırmanı emir buyurdu. Bende lazım geleni yaptım. Gazi Ahmet Muhtar Paşa bir zaman sonra odamdaydı. Yine sadrazamlık mevzuunu görüşmek için çağrıldığını sanıyordu. Kendisine sadrazam olduğunu söyledim. Bu eski ve yaşlı vezirin çehresi bir anda değişti. Tarifi imkansız muhabbet ve sevinçle elimi sıktı: " Kırk seneden beri nihayet bu güne nasipmiş dedi. "*²⁰⁵ Bu ifade, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın , bu görevi uzun zamandır devlete yaptığı hizmetlerinin bir karşılığı olarak gördüğünü ve bu bağlamda beklenti içinde olduğunu ortaya koymaktaydı. Bu nedenle de beklediği bir görevdir denilebilir.

²⁰⁴ İnal, **Son Sadrazamlar**, C. IV, s. 1814.

²⁰⁵ Simavi, **a.g.e.**, s. 210. ; Halid Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, (Haz. Nur Özmel Akın), Özgür Yay., İstanbul, 2012, s. 594.

1.3. İÇ VE DIŞ BASINDA BÜYÜK KABINE

"Tarafsız bir kabine" parolası ile yola çıkan Büyük kabine'nin tesisi iç ve dış basında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ulusal basında "Büyük Kabine" genellikle olumlu karşılanmıştır. Bir süredir devam eden iktidar boşluğunun "tarafsız" tecrübeli bir asker tarafından doldurulmuş olması, basında oluşan müspet havanın en önemli sebebi olmalıdır. Bu atama hem ittihatçı, hem de muhalif basın tarafından aynı ölçüde kabul görmüş aynı beklentiler içinde karşılanmıştır.

Gazi Paşa'nın Sadarete tayini ile hükümet bunalımı da çözülmüş, uzun tartışmalar sonucunda aranan "tarafsız" sadrazam bulunmuştu. Öyle ki yeni sadrazam'ın "tarafsızlığı" ilkesinden dem vuran İttihat Terakki taraftarları yeni hükümetin kurulmasına Muhtar Paşa'nın memur edilmesini iyi karşılamışlardır.²⁰⁶

Gazi Paşa'nın 21 Temmuz 1912'de sadarete tayini ittihatçıların yayın organı olarak bilinen Tanin gazetesinde " *Bunalıma hiç olmazsa geçici olarak son bulmuş gözü ile bakılabilir. Memleketin hayat ve selameti namına ilk düşüneceğimiz şey buhranın nihayet bulmuş olmasıdır*" ifadesi ile yer almıştır.²⁰⁷

İttihat ve Terakkiye muhalifliği ile bilinen yayın organı İktiham gazetesi ise yeni kabine hakkındaki görüşlerini şu şekilde derc etmiştir: " *Bunalımın sona erdirilmesi için şu zamanda Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığında bir kabinenin kurulması memleketin selametindedir.*"²⁰⁸

Dış basında Gazi Paşa kabinesinin durumu hakkında farklı yorumlar ve görüşlere yer verilmiştir. Fakat, memleketin en metin rical-i kiramını ihtiva eden yeni kabine Avrupa'da umumi manada Ümitvar çehrelerle karşılanmıştır.²⁰⁹ Bununla birlikte yabancı medya , Gazi Paşa kabinesinin bir geçiş kabinesi olduğunu, Kamil Paşa kabinesine geçişi sağlayacak olan

²⁰⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 312

²⁰⁷ Buhranın Nihayeti, **Tanin**, 22 Temmuz 1912, s. 1

²⁰⁸ " Muhtar Paşa -Kamil Paşa Kabinesi", **İkdam**, 22 Temmuz 1912, s. 1.

²⁰⁹ **İkdam**, 8 Ağustos 1912, s. 2.

siyasal zeminin oluşturulmaya çalışıldığından dem vurmuştur. Bu durum : " *Bu kabinenin tevlit ettiği hissiyata göre muvakkat olacağı ve sükutundan sonra bir Kamil Paşa kabinesinin teşkil edileceği hükmüne varmak kabildir. Böyle buhranlı zamanlarda Kamil Paşa'nın şimdiki kabineye doğrudan doğruya dahil bulunması hayret verici olduğu gibi mezkur kabinenin teşekkülünde noksan olması geçici olduğu fikrini tesir ediyor.*

Kamil Paşa hakkında bugün her ne dense densin, bugün milletin ekseriyetini teşkil eden eski muhalifin kamilen Kamil Paşa'nın mevki-i iktidara gelmesini istemektedirler. Devri sabık unsuru ile saçları ağaran 85 yaşında bir zatın milletin ekserisi tarafından halaskar olarak telakki edilmesi celb-i dikkattir.

İttihat Terakki, şüphesiz milletin nazarından düşmüştür. Şimdi herkesin ağzında Kamil paşa ismi iştiliyor. Kamil Paşa'nın doğrudan doğruya kabine reisi olmaması millet tarafından desteklenmektedir. Halbuki, mişarünileyh mevki-i iktidara gelmiş sayılamayacağından, kabine meselesi de külliye henüz halledilmiş değildir."²¹⁰ ifadeleriyle dile getirilmiştir. Kabinenin bir " geçiş kabinesi " olduğu özenle üzerinde durulan bir konu olarak göze çarpmaktadır. Kabinenin " geçiş Kabinesi" olduğu fikri Hüseyin Cahit Yalçın tarafından da savunulmuştur. Hüseyin Cahit: "İttihatçı düşmanı kuvvetler, yeni sadrazamı ittihat terakki'nin en büyük düşmanları arasından seçmek isterlerdi. Fakat Meclis-i Mebusan'da büyük bir ittihat Terakki çoğunluğu vardı. Bundan başka İttihat ve Terakki Cemiyeti memleketin her tarafına hatta orduya kök salmış, bir halde bulunuyordu. Onu bütün bütün hiçe saymak imkansızdı. Onun için bir "Geçiş kabinesi" oluşturuldu. Bu Kabine İcra komitesinden ibaretti."²¹¹ yorumunu yapmıştır.

Yabancı basının dikkat çektiği bir başka konu ise kabinenin gücünün dayanağının ne olduğu, kabinenin muhalif çevrelerce nasıl karşılanacağı meselesidir. Bulgar Mir gazetesi; "Nazırlıktan çekilen İttihat ve Terakki

²¹⁰ "Yeni Kabine Hakkında" **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 2.

²¹¹ Hüseyin Cahit, Büyük kabinenin, gizli telkinler altında hareket eden ve aldığı emirleri yerine getiren bir icra komitesi olduğunu savunuyordu. Yalçın, **a.g.m.**, s. 139.

komitesinin yerine " Zabitan Grubu" namındaki gizli bir kuvvetinin desteğini alan grup, nazırlık mevkiine gelmiştir. Yeni kabinenin gayr-ı memnun zabitan tazyiki ile makam-ı iktidara gelişi Zabitan arasında sükunete mucip olacaksa da diğer zabitan grupları meyanında şekli ahirde bir hoşnutsuzluk zuhuru ederek hükümetin muhafaza-i mevcudiyeti meselesini ortaya çıkarmayacağına hiç bir delil yoktur."²¹²

Bütün bu yorumlarla birlikte, siyasi otoriteden yoksun bir ülkede kabinenin kurulmasının yaratacağı hava ile Gazi Paşa kabinesinin tesisi ile halk nezdinde oluşan müspet hava aynı minvaldedir. Hükümetin ilk iş olarak İdare-i Örfiyeyi kaldırarak göreve başlayacağını duyulması ile bu olumlu atmosfer daha da kuvvetli bir hal almıştır.²¹³ Zira, Kabine'nin sıkı yönetimi kaldırarak göreve başlaması, sorunların çözümünde hükümetin barışçıl ve yumuşak bir politika takip edeceği kanaatini güçlendiriyor ve bu bağlamda beklentileri artırıyor. Bütün bu beklentiler ve ümitlerle iyimser bir havada Gazi Ahmet Muhtar Paşa, dağdalı denizde geminin dümenine geçmiştir.

1.4. GAZI AHMET MUHTAR PAŞA'NIN BÜYÜK KABINEYİ KURMASI

21 Temmuz 1912'de Padişah tarafından göreve getirilen Gazi Paşa , 22 Temmuz 1912'de hükümeti kurma çalışmalarına başladı. Bu çalışmalarını izaha girmeden önce Padişah Sultan Mehmet Reşat'ın Gazi Paşa'nın sadarete atanmasına ilişkin hattı hümayunda dikkat çektiği noktalar üzerinde durulmalıdır. Bu hattı hümayunda şu noktalara özellikle yer verilmişti: Bazı mahallerde hususiyle Arnavutluk'ta hoşnutsuzluğa, şikayete ve müşkülât çıkmasına sebep olan işler vekiller heyetince tahkik ederek, kanun ve adalete aykırı hallerin ortadan kaldırılmasına umumi efkarın tatminine yarayacak kanuni tedbirlerin alınmasına, memleketimiz selameti, manevi maddi bakımdan ilerlemesi kanuni esasi hükümlerine ve meşrutiyet icaplarına ziyadesiyle riayete bağlı bulunduğundan vekiller heyetinin bu yolda dahi

²¹² **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 3.

²¹³ **Tanin**, 22 Temmuz 1912, s. 1.

çalışmalarını vatanperverliklerini beklerim" ²¹⁴ . Görüldüğü üzere Sultan'ın işaret ettiği en önemli sorun Arnavutluk olaylarıdır. Bu sorunun çözümünde takip edilmesi gereken yolun "kanuni yol" olması gerektiği bir başka odak noktasıdır.

Hatt-ı Hümayunda analiz edilmesi gereken bir başka nokta ise hariçte nasıl bir siyasetin takip edilmesi gerektiği hususunda padişah'ın her hangi bir öneride bulunmamasıdır. İtalyanların Çanakkale önlerine kadar gelip hücumla geçtiği bir sırada, Padişah'ın bu konu hakkında fikir beyan etmemesi ilginçtir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, atandıktan bir gün sonra kabineyi kurma çalışmalarına başlamıştır. Muhtar Paşa, Kabinenin hangi isimlerden oluşması gerektiği hususunda bizzat sultan ile fikir teatisinde bulunuyordu. Bu istişarelerin en önemlisi Sultan Reşat ile 21 temmuzda yapılan toplantıydı. Bu toplantıda, V. Mehmet Reşat devletin içinde bulunduğu durumdan dolayı olağan üstü bir hükümetin kurulması lazım geldiğini söyleyerek bunun içinde eski sadrazamlardan Kamil, Hüseyin Hilmi Paşalar birlikte toplanıp durumun görüşülmesini istedi. Bunun sağlanması için de ertesi gün Çit kasrında toplanılmaya karar verildi.²¹⁵ Cemalettin efendi, Meclis-i Mebusan Reisi Halil bey ve Hariciye Nazır Vekili Asım Bey ile Hurşit Paşalarında hazır bulunduğu toplantıdan çıkan ortak kanı kabi üyelerinin herhangi bir siyasi kimliği bulunmayan tarafsız kişilerden oluşturulmasıydı.

Kabine, oluşturma çabaları kapsamında önemli bir toplantı da 22 Temmuz 1912 tarihinde yapılmıştır. Sultan Mehmet Reşat'ın isteği doğrultusunda yapılan toplantıya başta Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa olmak üzere, Şeyhülislam Cemalettin efendi, Kamil Paşa, Âyandan Reşit Akif Paşa, Gabriyel Naradonkiyan Efendi, Roma elçisi Kazım Bey, Hadi Paşa , Nazım Paşa eski Maliye Nazırı Ziya Paşa Maarif Nazırı Müsteşarı Said Bey, Eski Bahriye Nazırı Mahmud Muhtar Paşa gibi önemli isimler katıldı. ²¹⁶

²¹⁴ Çavdar, **Talat Paşa** , s. 250, Simavi, **a.g.e.**, s. 212.

²¹⁵ Cemaledin Efendi, **a.g.e.**, s. 72.

²¹⁶ Heyet-i Vükela'nın kesin olarak kurulabilmesi için iç ve dış durumun ne merkezde olduğunun bilinmesi gerekiyordu. Bu nedenle her şeyden önce Trablusgarp savaşının son durumu ile Rumelideki ayaklanmanın son durumunun ve bununla ilgili alınmış askeri önlemlerin niteliğinin bilinmesi için

Devletin iç ve dış sorunları özellikle Trablusgarp Savaşı, Balkanlar'ın durumu ve Arnavutluk sorunu hakkında ilgili kişilerden bilgi alınmıştır. Düşen Said Paşa hükümetinin 3. ordu (Makedonya ve Arnavutluk'ta bulunan ordu) ile yaptığı haberleşmelerin belgeleri okundu. Ortaya çıkan durumlar değerlendirilerek yapılacak işler konuşuldu.²¹⁷ Bu görüşmeler neticesinde yeni kabinede görev alacak kişiler belirlenmiş ve kabine oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kabinedeki yer alacak kişiler ve görevleri şöyleydi:

Sadrazam	: Gazi Ahmet Muhtar Paşa
Şeyhülislam	: Cemalettin Efendi
Şurâ-yi Devlet Reisi:	Kamil Paşa
Adliye Nazırı	: Hüseyin Hilmi Paşa
Dahiliye Nazırı	: Ferit Paşa
Harbiye Nazırı	: Nazım Paşa
Maliye Nazırı	: Ziya Paşa
Bahriye Nazırı	: Mahmud Muhtar Paşa
Hariciye Nazırı	: Gabriyel Naradonkiyan Efendi
Maarif Nazırı	: Said Bey
Evkaf Nazırı	: Mehmet Fevzi Paşa
Nafia Nazırı	: Damat Şerif Paşa
Posta ve Telgraf Nazırı:	Sabri Bey
Ticaret ve Ziraat Nazırı:	Reşit Paşa ²¹⁸

sorumlu kişilerden malumat istenmiştir. Bunun için askeri durumla ilgili bilgi almak için Erkan-ı harp reisi Vekili Hadi Paşa dinlendi. Öte yandan toplantıda, Arnavutluk ahvali hakkında da geniş ve etraflıca bilgi alındıktan sonra kabine'yi oluşturma çabalarına hız verilmiştir. Bu toplantıda Arnavutluk'ta meselesinde nasıl bir yol tutulacağı ve işler yapılacağına dair Program, toplantıda bulunanlar tarafından imzalanarak heyet-i vükelanın kurulması kararlaştırılmış ve usulen yeni sadrazam tarafından padişaha sunulmuştur. Cemaladdin Efendi, **a.g.e.**, s. 77-78.

²¹⁷ Uçarol, **a.g.e.**, s. 315.

²¹⁸ **Tanin**, 22 Temmuz 1912, s. 1. ;Simavi, **a.g.e.**, s. 211; İnal, **Son Sadrazamlar**, C. IV, Dergah Yay., İstanbul, 1982, s. 1810.

Bu atamaların yapılması ile halkın çok şey beklediği "Büyük Kabine" gibi şatafatlı bir adla tesis edilmiş olan yeni hükümet kuruluyordu.²¹⁹ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, oğlu Muhtar Paşa'yı da Bahriye Nazırı olarak Kabinesine aldığı için kurduğu hükümet halk arasında "Baba-oğul" kabinesi ismi ile anılmıştır.²²⁰ Ayrıca, vükela heyetinde 3 eski sadrazamın (Kamil Paşa, Ferit Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa) kabine de bulunmasından dolayı kabineye " Büyük Kabine"de denilmiştir.²²¹ Kabine'yi oluşturan zevatın hemen hepsinin Hürriyet ve İtilaf fırkasına mensup idi. Bu kabine ile iktidar, İttihat ve Terakki'den Hürriyrt ve İtilaf fırkasına geçmiş oldu.²²²

Kabinenin tesis edilmesinin ardından adet olduğu üzere "Sadaret alayı" için hazırlıklara başlanmıştır. Sadaret alayının gerçekleşmesinin ardından Göreve başlamak için gerekli olan bütün siyasal prosedürde yerine getirildikten sonra Halkın büyük umutlarla iş başına getirdiği " Kurtarıcı Kabine" nazarı ile baktığı Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi göreve başlamıştır.

Büyük Kabine'nin üstleneceği vazifeler, çözmesi gerken sorunlar şunlardı: İlk olarak Trablusgarp macerasına iyi bir düzenleme sağlamak, ikinci olarak isyan alevleri ile kaplanan osmanlı ülkelerinde sukun ve barışıklığı iade etmek ve özellikle Kuzey Arnavutluk isyanından doğan pek büyük tehlikeyi ortadan kaldırmak, ordudaki nifak ve galeyana nihayet vermek, görülmemeiş bir darlık içinde bulunan hazinenin ihtiyaçlarını ehven hale getirmek, son olarak tehditleri gittikçe artan Balkan hükümetlerine karşı lazım gelen tedbirlerde bulunmak.²²³

Çeşitli düşüncelere sahip kimselerin aynı ideoloji etrafında birleşmesi esasiyle çok sesli özelliğe sahip olan Kabineye, Önceleri İttihatçılar, bir

²¹⁹ Simavi, **a. g. e.**, s. 212.

²²⁰ Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, s. 118.

²²¹ M. Cavid Baysun, " Muhtar Paşa" , **İslam Ansiklopedisi**, C. VIII, M. E. B Yay., Eskişehir, 2001, s. 528.

²²² Ertürk, **a.g.e.s.** 78. Talat Paşa, bütün muhalif isimlerin bu hükümet 'de yer almasından dolayı hükümetin Abdülhamit vari bir hükümet olduğunu savynmuştur.Talat Paşa,**a.g.e.**,s,41. ;Mustafa Emil Elöve, "İkinci Meşrutiyet Devri Siyasi Hayatına Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.9,S.1,1952,s,224.

²²³ Mahmud Muhtar, **a.g.e.s.** 160.

bakıma "tarafsız kabine" nazarı ile bakıyorlardı. Fakat İttihatçı düşmanı kimselerin kabineye dahil edilmesi ile ittihatçıların kabine'ye bakışları değişmiştir. Burada İttihatçı düşmanı olarak telakki edilen isim şüphesiz Kamil Paşadır. Kamil Paşa gibi bir eski muhalif sadrazamın hükümette yer alması şüphesiz ki ittihatçıların Gazi Paşa hükümetine ateş püskürmesine sebep olmuş, İttihatçıların nazarında kabinenin tarafsızlık ilkesine gölge düşürülmüştür. Bu nedenle cemiyet ile Kabine arasındaki ilişkiler daha başlangıcında gergin bir hal almaya başlamıştır.

Cemiyet ile Kabine arasındaki ilişkileri henüz baştan gergin bir hale sokan bir başka olay ise, ittihatçıların çok sıcak bakmadığı Nazım Paşa'nın kabineye girmesi olmuştur. Geçmişte söylem ve eylemleri ile İttihatçı karşıtı bir duruş sergileyen Nazım Paşa'nın Harbiye Nezaretine tayini ittihatçıların nazarında hükümetin tarafsızlık politikasına gölge düşürmüştü; Kamil Paşa , Nazım Paşa gibi kudretli isimlerin Kabineye girmesi İttihatçıların kabineye olan güvenini sarsmıştır. ²²⁴ İktidar ile İktidar'ın en büyük ortağı konumunda olan İttihat ve Terakki arasındaki güvensizlik, Kamil Paşa'nın içinde bulunduğu hükümetin İttihat Terakki mensuplarına karşı uyguladığı baskı ve sindirme politikaları ile iyice gün yüzüne çıkacaktır.

1.5. BÜYÜK KABINE'NİN MECLİSTE İLK İMTİHANI: HÜKÜMET PROGRAMI VE GÜVEN OYLAMASI

Kabine nazırlarının belirlenmesinin ardından sıra hükümet programının belirlenmesine gelmişti. II. meşrutiyet döneminin önemli yeni uygulamalarından olan hükümet programının mecliste istişaresi ve sonrasında güven oyuna gidilmesi adeti üzere Gazi Ahmet Muhtar Paşa 30 Temmuz 1912'de hükümet programının Meclis-i Mebusan kürsüsünden okumuştur. Çok nazik bir ortamda iş başına gelen bir hükümetin programı olması hasebiyle önem kesb eden Gazi Ahmet Muhtar Paşa 'nın meclise okuduğu program şöyledir:

²²⁴ Uçarol, a. g. e, s. 321.

" Efendiler,

Hükümet görevini ne kadar önemli ve çeşitli zorluklar içinde üstümüze aldığımızı açıklamaya gerek yoktur. Allah'ın Lütuf ve yardımlarına ve Osmanlı milletinin olgunluk ve uyanıklığına dayanarak kabul ettiğimiz hizmette başarılı olabilmekliğimiz, bütün milletin sükun ve metanetini korumak suretiyle görevimizi kolaylaştırmasına bağlıdır. Osmanlıların şimdiki tarihimizin olağan üstü nazikliği gereğince takdir ederek, başarımızın sebeplerini sağlayacaklarından kesin olarak ümitliyiz. Vatanseverliklerinden, vatanın esenliğinden başka bir amaç takip etmediğinden emin olduğumuz basınımızdan, şu sırada kendisine düşen görevin ayrılıkları çoğaltıcı değil birleştirici çalışmalar bekleriz. Her şeyden önce memlekette barış ve güvenliği devam ettirmek için askeri ve sivil idareden etkili ihtiyat önlemleri alınmıştır. Şimdiki zorluklara esas olan hoşnutsuzlukların sebeplerini incelersek dört sebep ortaya çıkar:

- 1) Genel Seçimlerde memurların kanuna aykırı şekilde müdahale ve işlemleri,
- 2) Ordu mensupları ile memurların çeşitli siyasi partilere girmeleri,
- 3) Görevlerin ve makamların dağıtılmasında yürürlükteki kuralların hükümlerinden sapma,
- 4) Anayasa hükümleri ve meşrutiyet ile uyuşmayan yol ve tedbirlere baş vurma.

Bu dört sebepten genel seçimlerle ilgili şikayetlerin, kanun dairesinde soruşturmasına giriştik. Elde edilecek sonuca göre yine kanunen icap eden işlemlerde tehir etmeyeceğiz.

İkinci sebebi ortadan kaldırmak için tedbirlerimizin biri: orduyu siyasetten uğraşmaktan istisnasız olarak önlemek, diğeri cemiyet ve partilerden ilgilerini kesmeyen ve tarafsız harekete dönmeyecek memurları değiştirmektir.

Üçüncü sebebin ortadan kaldırılması için takip edeceğimiz yollar: memurların azli, tayini, terfi ve ilerlemeleri elde bulunan kanunlar ve kuralların hükümlerini kesin olarak uygulayarak her hizmeti meslekten yetişmiş ehliyet sahibine vermek ve hak edilmeyen kıdeme dayalı olmayan tayin ve ilerlemelere kesin olarak son vermek; memuriyette kalma, ilerleme bir cemiyet ve partiye girmekle değil tam bir tarafsızlık ve metanetle vazife yapmaya uymak olduğu inancını fiili olarak bütün memurlara telkin etmek esaslarıdır.

Dördüncü sebebin ortadan kaldırılması: tecrübe ile sabit olan kesin hakikatten olduğu üzere, her memleketin saadet ve kuvveti ancak kanunlara uymakla kontrol edilir. Kanun hükümlerinin tam uygulama ve saygı görmediği yerlerde karışıklık ve felaket yerleşir. Bir taraftan bu gerçeklere bir taraftan şimdiki zorluklara bakacak olursak, kanunlar dairesinden ve kanunlara uymaktan zerre kadar ayrılmamakta lüzum ve isabet görüldüğünden gerek memleketin idaresinde gerek kanunların düzenlenmesinde ve teklifinde bu daireden sapmamaya kesin olarak azimliyiz. Bu hususta kanun-i esasiye uymayan teklifleri geri almak da kararımız arasındadır. . .

Partiler arasında meydana gelip son günlerde ne yazık, düşünce ayrılığı şeklinde çıkararak kutsal vatanımız hakkında büyük zararları davet edecek şekilde değişen anlaşmazlıkları gidermeye ve her hangi bir taraftan olursa olsun kanun dışında karışmalara ve işlerin olmasına meydan vermemeye çalışacağız.

Memleketimizin muhtaç olduğu ilerleme ve ıslahat maddesi heyetimizin esas çalışması olacağından yürürlükte bulunan bütçede yazılı ödenek ve yetkiler dışında düşüncelerimizi hazırlanması yaklaşan 1913 bütçesine bıraktık.

Bilindiği üzere on aydan beri İtalya ile savaş ediyoruz. Trablusgarp ile Bingazi'de asker ve yerli mücahit kardeşlerimizin vatanın korunması uğrunda göstermekte oldukları olağanüstü fedakarlıkları dile getirerek anarız. Haklarımız, şeref ve onurumuzla uyuşacak barış esasları bulununcaya kadar karşılaştığımız tecavüze karşı cenab-ı hakkın lütfü ile Osmanlı milletinin

fedakarlığına dayanarak haklarımızın korunmasına vatanımızın savunmasına azim ve metanetle devam edeceğiz.

*Dış siyasetimize gelince: inkılabın arkasından yapılan ve 1909 yılı sonuna kadar tam başarı ile izlenen Osmanlı milletinin duyguları ile çıkarlarına tamamen uyduğundan dolayı Mebusan Meclisi'nin defalarca onayından geçmiş olan ve büyük devletler tarafından da iyi kabul edilen siyaseti yeniden takip edeceğiz. Bütün dost devletler ile olan ilişkilerimizin esası samimiyet doğruluk ve temizliktir. Allah Muvaffak etsin.*²²⁵

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hükümet programında sorunsalın tespiti ve mevcut sorunlara nasıl hal çaresi bulunulacağına ilişkin çözüm önerileri izah edilmiştir. Hükümet programı, nazarı itibara alındığında memleketin içinde bulunduğu halin sebeplerini genel olarak; kanunsuz yapılan işler ve ordu mensuplarının siyasetle ilgilenmelerinin halk üzerinde ve muhalif kesimlerde yarattığı olumsuz hava olarak değerlendirilebilir.

Hükümet Programında dikkat çeken bir başka nokta hoşnutsuzlukların nedeni olarak görülen dört sebebin, Hâlâskâr Zabitan hareketi adı altında örgütlenen subayların hükümete sundukları problemlerle aynı olması, örtüşmesi meselesidir. Hatırlanacağı üzere büyük oranda Said Paşa'nın ıskatına neden olan Hâlâskârcılar kuruluş beyannamelerinde hükümetten isteklerini sıralarken, seçimlerin iptalini ve meclisin feshini, ordu ile siyaset arasına set çekilmesini dile getirmişler, bütün bu olumsuzlukların sebebi olarak gördükleri İttihatçıların ülke idaresinden çekilmelerini istemişlerdi. Şimdi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hükümet Programında Hâlâskârcıların daha önce dile getirdikleri sorunların ve çözüm önerilerin tekrar edilmesi Hâlâskârlarla Hükmet arasındaki ilişkilerin tartışmaya açılmasına sebebiyet vermiştir.

Hükümet Programında, Trablusgarp savaşında Osmanlı Devleti'nin hakları koruma altına alınincaya kadar harbe devam edileceği dile getirilirken,

²²⁵ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 43. İçtima, s. 533-534.

hükümetin umumi manada takip edeceği dış politikanın "barış politikası" olacağı hükümetin vurguladığı bir başka odak noktasıdır.

Hükümet Programının okunmasının ardından, mecliste küçük çaplı bir kriz meydana geldi. Krizin adı "Beyanname Krizi" idi. Çorum milletvekili Ali Osman Efendi beyannamenin basılıp dağıtılmasını teklif etmiş²²⁶ daha önce yapıldığı üzere bu teamülün yerine getirilmesi istemişti. Bu durum üzerine söz alan Kayseri mebusu Ali Galip Bey, nizamnamede kanun bulunmadığını dile getirmişse de bu mesele mecliste tartışma çıkmasına yol açmıştır. Ali Galip Bey devamla " *Bütün ahvaldeki buhranı bilmeyen hiç bir mebusumuz yoktur, içimizde hepimiz biliriz ki bu kabine meselesi ve buhran-ı siyasi izale edilmelidir. Binaenaleyh, bu programı tab ve tevzi edipte itimat meselesini bir gün sonraya tehir etmek bu buhranın devamını arzu etmektir. Halbuki efendiler, ateşi 41, 5 dereceye çıkmış bulunan bir hastanın halini düşünmek*"²²⁷ gerekir diyerek durumun ciddiyetini ve bir an önce hükümete güven oyununun verilmesini dile getirmiştir. Mecliste Beyannamenin basılıp basılmaması hususunda teamül-kanun ikileminin tartışıldığı , tartışmaların hararetinin arttığı dakikalarda söz alan Sadrazam Gazi Ahmet Paşa : "- *Müşkül bir zamanda bu işi arkadaşlarımızla yüklendik. Size haber veriyorum. Böyle uzun müddet yani saatlerle müzakereye devam etmek ve itimadın (güven oyunun) ne şekilde çıkacağını bilmemek bizim için hayırlı bir şey olmayacak. Haberiniz olsun.*"²²⁸ diyerek meclis'e durumun ciddiyetin hatırlatan göz dağı mahiyetinde sözler sarf etmiştir.

Hükümet Programının basılıp dağıtılması ondan sonra müzakerelere devam edilmesi ve nihayet güven oylamasına gidilmesi için bazı millet vekillerinin ısrarı üzerine söz alan Adliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşanın " *Kat-i surette beyan ederim ki değil beş gün akşama kadar mecliste oylama yapılmalıdır*" beyanatı üzerine meclis bir uğultu kopmuş, bu durum üzerine söz alan Bağdat millet vekili İsmail Hakkı Bey, tepkisini şu şekilde dile getirmiştir: " *Şimdi anlıyoruz ki hükümet yalnız kanun dairesine müracaat*

²²⁶ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 43. İctima, s. 533-534.

²²⁷ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 43. İctima, s. 535.

²²⁸ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 43. İctima, s. 537.

*etmiyor, yalnız kanun namına meclis'e gelmiyor, meclisi tehdit ediyor.*²²⁹ İsmail Hakkı bey'in bu beyanatı ortamın dahada gerilmesine neden olmuştur.

Hükümet Programının basılıp dağıtılması meselesinde Gazi Paşa kabinesinin tavrı basın tarafından da şiddetle eleştirilmiştir. Gazi Paşa Kabinesine yakınlığı ile bilinen İkdam gazetesinde mesele ele alınmış ve Programın tab edilip dağıtılması öğütlenmiştir :

*"Efkar-ı Umumiye-i Osmaniye ve Matbuat, bu programın neşrine şiddetle intizar ediyor. Bu programın neşri, bugün halk üzerinde eğer bir asabiyet varsa teskine hizmet edecektir. Zira böyle buhran zamanlarında halk üzerinde mahsus olan bu asabiyet, bir takım fazla ümide düşmeklikten bazılarında fazla tevhiş (korkma) etmelerinden neşet ediyor."*²³⁰

Büyük tartışmalardan sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin Hükümet Programı, oylamaya sunulmuştur. Oylamaya katılan 165 vekilin 112'si lehte 44'ü aleyhte oy kullanmış, 9 oy ise boş çıkmıştır. Bu neticeye göre , 45 muhalif oy'a karşı 113 oy ile kabineye itimat edilmiş; güven oyu verilmiştir.²³¹ Bu sonuçla Gazi Paşa Kabinesi resmen vazifesine başlamış oluyordu.

Mecliste kabul edilen Hükümet programına İttihatçılardan bazı muhalif tepkiler gelmiş olmasına rağmen, Büyük kabinenin güvenoyu almasının genellikle olumlu karşılandığı belirtilebilir.²³²

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hükmet Programının onaylanmasına rağmen, Gazi Ahmet Paşa'nın ve hükümetinin hükümet programının basılıp basılmayacağı konusunda ortaya koyduğu tavır İttihat ve Terakki ile hükümet arasındaki ilk ciddi tartışma olmuştur. Hükümet ile cemiyet ile ilk ciddi atışmanın Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın İktidarının henüz ilk bir kaç günü içinde cereyan etmiş olması, gelecekte çok ciddi tartışmaların ve çekişmelerin yaşanacağını belirtisi olarak yorumlanabilir.

²²⁹ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 43. İçtima, s. 538.

²³⁰ "Kabine Programı", **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 1.

²³¹ M. M. Z. C. 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 43. İçtima, s. 556.

²³² Uçarol, **a.g.e.**, s. 325.

1.6. GAZI AHMET MUHTAR PAŞA KABINESİNİN FAALİYETLERİ

1.6.1. İç Meselelerin Çözümüne Yönelik Atılan adımlar

Güvenoyunun alınmasının ardından resmi olarak çalışmalarına başlayan Büyük Kabine ilk toplantısını 23 Temmuz 1912'de gerçekleştirmiştir. Kabine, ilk iş olarak Mahmud Şevket Paşa'nın mirası olarak görebileceğimiz, meşrutiyet ruhuna aykırı olarak görülen sıkı yönetimi kaldırmakla işe başladı. Aynı gün meşrutiyet'in sene-i devriyesi olması hasebiyle milli bayram kutlandı.²³³ Meclis'in diğer bir gündemi ve devletin başını uzun zamandan beri ağrıtan Arnavutluk meselesi idi. Bu nedenle meslenin halli için çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu çerçevede İlk iş olarak Arnavutluk'a, Arnavutların daha önce ifade etmiş oldukları taleplerinin derhal yerine getirileceğine dair kesin güvence vererek, o bölgede sükunet ve asayiş bir an önce sağlamak üzere, eski Trablusgarp kumandanı Müşir İbrahim Paşa'nın başkanlığı altında Arnavutların güvenini kazanmış bir kaç devlet adamından kurulu bir heyet gönderildi.²³⁴ Hükümet'in Arnavutluk'a böyle özel bir komisyon göndermekle meseleyi suret-i cedide de tetkik etmek fikrinde olduğunu ortaya koydu.²³⁵ Ayrıca Gazi Ahmet Muhtar Paşa, meseleyi yakından tetkik etmek ve mevzu bahis problemleri aynel yakın görmek üzere kendileri bizzat Arnavutluk'a giderek bölgede incelemelerde bulunmuşlardır.²³⁶

Muhtar Paşa Kabinesi'nin İktidar mevkiine gelir gelmez, idare-i örfiye-i kaldırması ardından Arnavutluk'a bir program ile heyet-i mahsusa göndermesi gösterdi ki, Kabine kendisinin sebep-i teşkili olan ahval ve havadisi tamamıyla takdir etmiş, vazifesini hakkıyla idrak eylemiştir.²³⁷ Yeni Hükümet tarafından atılan bütün bu adımlar genel manada barışçıl bir

²³³ Simavi, **a.g.e.**, s. 212.

²³⁴ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 78.

²³⁵ "Arnavutluk'a Gönderilen Heyet", **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 1.

²³⁶ Yeni Kabine, **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 1.

²³⁷ Kabine Programı, **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 1.

politikanın takip edileceği izlenimini uyandırmış, bu adımlar kamuoyu tarafından olumlu karşılanmıştır.

İç meselelerin çözümüne yönelik isabetli adımlar atarak işe başlayan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesini, ilk ciddi hatalarından birini Hâlâskâran grubu diye geçinen isyancı zabitlerden bazısının mühim yerlerin polis müdürlüklerini tayin etmekle yaptı. ²³⁸ Bu tayinler, hükümetin ilk tavizleri olmakla birlikte, hükümetin kuruluş felsefesi olan "tarafsızlık" politikasına aykırı ilk eylemleri olarak telakki edilebilir. Hükümetin Hâlâskârcı olarak tabir olunan bazı asi subayları önemli mevkilere getirmesi Hâlâskârların daha da ileri giderek meclis'e müdahale etmesinin yolunu açmıştır. Aşağıda görüleceği üzere Hâlâskârcı olarak tabir olunan bir takım subaylar, Meclis-i Mebusan Reisi Hali Bey'in evine, meclisin fesih edilmesini emreden tehdit mektubu bırakması ile mecliste başlayan kaos, meclisin feshi ile neticelenecektir.

1.6.2. Meclis-i Mebusanı'n Fesih edilmesi

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin en önemli olaylarından biri şüphesiz meclisin fesh edilmesi olayıdır. Meşrutiyet'in ruhuna aykırı olmasına rağmen II. Meşrutiyetin ilanını müteakiben geçen dört yıl gibi kısa parlamento hayatı boyunca meclis ikinci defa fesh edilmişti. İlk defa İttihatçıların girişimleri ile Hürriyet ve İtilaf partisinin palazlanmadan seçime girmesini sağlamak için meclis fesh edilmiş ve ittihatçıların arzu ettiği netice 1908 seçimleri sonrasında alınmıştı. İkinci defa meclisin fesh edilmesi ise İttihatçıların isteği ve desteği doğrultusunda değil, ittihatçılara karşı yapılıyordu. Meclis'in Fesh edilmesine, yaşanan bir takım gelişmeler ve etkenler sebep olmuştur. Bu etkenlerin en önemlisi İttihat ve Terakki'ye karşı ordudan yükselen muhalefet olarak ifade edebileceğimiz Hâlâskâr Zabitan grubu ve çalışmalarıdır.

²³⁸ Simavi, a.g.e., s. 212.

Daha önce Said Paşa hükümetinin iç işlerne müdahale etmekten çekinmeyen Hâlâskârlar şimdide Gazi Paşa kabinesine müdahale etmeye başlamışlardı. Olayların başlatan gelişme, Meclis-i Mebusan Reisi Halil bey'in evine bırakılan Hâlâskâr Zabitan Mühürlü tehdit mektubudur.

Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in Meclis kürsüsünden vekillere hitaben okuduğu tehdit mektubu şöyleydi:

" Meclis-i Mebusan Reisi Halil Beye

Gerek İttihat Terakki muhitinde ve gerek Meclis-i Mebusan sahasında vatan için hiçte hayırlı olmaksızın vukua gelen bunca yanlış hareketinize ek olarak bu defada padişah nezdinde geçmiş teşebbüsleriniz ve entrikalarınız, grubumuzca malum olmakla ve buda büyük cezaları gerektirmekle beraber pis kanlarla lekelenmek arzu etmek istemediğimiz için ihtara lüzum görüyoruz ki, milletle beraber ordunun haklı isteklerinin en önemlisini teşkil eden şimdiki Meclis-i Mebusanın ve daha doğrusu fındıklı kulüp ve tiyatrosunun feshi hususunda bir engel olmadığınızı ve hatta hak ettiği itibarı sağlama yolunda bilfiil çalıştığınızı kırk sekiz saate izhar ve ispat etmezseniz, üzerimize terettüp eden, vatan vazifesini tamamen icra edeceğimizi ihbar ediyoruz. 11 Temmuz, sene 1328 (24 Temmuz 1912) Hâlâskâr Zabitan Grubu²³⁹

Görüldüğü üzere Hâlâskâr Zabitan Grubu alenen Meclis-i Mebusan Başkanı ve onun nezdinde Meclisi tehdit etmekte ve bir an önce meclisin fesih edilmesi gerektiği ifade etmekteydiler. Mecliste okunan bu mektup üzerine, mecliste büyük uğultu koptu. Sözüne devam eden Halil Bey, vatan vazifesini ve üstüne düşen görevi serbest bir şekilde yapmaya devam edeceğini dile getirdikten sonra söz alan İzmir Vekili Seyyit Bey, mektubu ve meşrutiyet'in bekçisi olan orduyu üstüne düşen vazifeyi yerine getiremediği gerekçesi ile eleştirdi.

Henüz yeni, askerinin politika ile uğraşmayacağına dair kanun yapılmış olmasına ve Padişahın askeri siyasetten men eden beyanname irad edip bütün zabıtların bu Beyannameye itaat etmek zorunda olduğunu belirtmesine

²³⁹ M. M. Z. C. 25 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 40. İçtima, s. 444.

rağmen, şimdi memlekette " Halaskar Zabitler Grubu"nun hüküm sürmesi epeyce garip bir manzara olarak karşılanmıştı.²⁴⁰

Tehdit mektubunun mahiyeti mecliste etraflıca mütalaa edildikten sonra, bu durum hakkında bilgi alınmak üzere Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve ordu mensupları tarafından gelen bir mektup olması hasebiyle Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın malumat vermesi istenmiştir. Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa işlerini bahane ederek meclise gelmediyse de Harbiye Nazırı Birinci Ferik Nazım Paşa soruları cevaplandırmak üzere mecliste hazır bulunmuştur. Mektubun Nazım Paşa'ya sorulması üzerine Paşa mektubu " *blöf kabilindedir*" diyerek değerlendirmiş, olayın faillerinin araştırıldığı belirtmiştir.²⁴¹ Bu olay meclisin akıbetine yönelik tartışmaların ateşlenmesine sebep olmuştur.

Ülkede meclisin kaderine yönelik tartışmaların devam ettiği bir sırada 28 Temmuz 1912'de o sıralarda Avrupa'da bulunan ve kendisine teklif olunan dahiliye Nazırlığını kabul etmeyen Eski Sadrazamlardan Avlonyalı Ferit Paşa Âyan meclisi Reislüğünü tayin olunmuş, Padişahın Baş Mabeyncisi Lütfi Simavi bey ve başkatip Hali Ziya Uşaklıgil 29 Temmuz 1912'de padişahın görevlerinden aklarını istemişlerdi.²⁴² Bu istifalar, gittikçe İttihatçılar aleyhine nazikleşen durumun ilk tezahürleri olarak telakki edilmişti.

Tarafsız kabine parolası ile yola çıkan Gazi Paşa Kabinesi, zamanla iç baskıların büyük oranda etkisi ile bu politikaya aykırı düşen eylemlerde bulunmaya başladı. İttihatçıların çoğunlu oluşturduğu bir mecliste istediği gibi hareket edemeyeceğini, yapmak istediği reformları icra edemeyeceğinin farkında olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, ülkeyi istediği gibi yönetmenin tek şartı olarak mecliste çoğunluğu elinde bulunduran ittihatçılardan kurtulabilmeyi görmekteydi. Bunun için geçerli tek yol tabi olarak meclisin feshiydi. Meclis'in zor kullanılarak feshi, ittihatçılar ve halk arasında gerginlik yaratabileceği gibi toplumsal anarşiyi de tetikleyebilirdi. Bu sebeple meclisi

²⁴⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, " Post Kavgaları", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. , 32, 4 Ekim 1962, s. 186.

²⁴¹ **M. M. Z. C.** 25 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 40. İçtima, s. 449 Simavi, **a.g.e.**, s. 213-215.

²⁴² Simavi, **a.g.e.**, s. 215.

kanuni yollarla fesih edilmesi gerekirdi. Bu hususta daha önceki bir örnekten yola çıkılarak sonuca gidilmek arzusu taşınıyordu. Gazi Paşa kabinesi tarafından meclisi feshi için Said Paşa'nın önceki meclisi kapatmak için başvurmuş olduğu anayasanın yorumlanması yolunda gitmenin akıllıca bir iş olacağı düşünülüydü²⁴³ Bu amaçla ilk olarak, daha önce meclisin feshine yönelik kanun maddeleri olan kanuni esasının 35. ve 43'üncü maddelerinin tadili yeniden Meclis-i Mebusan'ın gündemine getiriliyordu. Büyük Kabine'nin meclis'i fesih etme girişimleri ve bu girişimlere dayanak gösterdikleri amiller tabi olarak İttihat Terakki ile Büyük kabine arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oluyordu. Babanzade İsmail Hakkı son gelişmeleri ve hükümetin bu konudaki tutumunu 30 Temmuz 1912'de Tanin gazetesindeki köşesinde şöyle eleştirmiştir:

" Diktatörlük Muameleleri

İtiraf ederiz ki bu dakikada hükümete geçip meşrutiyet aleyhinde yürümek adeta müşkülleşiyor. Öyle bir muhît- i mensî-i efkâr-ı ihzar olunuyor ki hükümetin başında bulunanlar adeta söyleniyor, acaba yapamaz mıyız ? Sualini kendi kendine irad etmeye başlıyorlar. Müstebid hükümdarlarından doğrudan şu anlaşılıyor ki bu hükümdarlardaki tabi ve temayülün müstebitane değil onları ihâta eden efkârın teşvîkat-ı te'bidkaranesidir. Monteskiyo'nun "her memleket kendine layık olan şekli hükümete mazhar olur" meşhur hikayesi bu dakikada bizi cidden derin endişeye düşürüyor. Bir kısım matbuatın ve bir kısım evrakın münderecatına bakın. Hepsinde aynı tekrarı tekrar ediyorlar : "Yıkık meclis-i mebusanı devirek ! Gayri resmi olan bu meclis meşru muameleye layık değildir. Haydi ne duruyorsunuz ! " Borusunu her gün öttürürler. Rey'de bulunanlar nihayet acaba millet hakikaten bunu mu istiyor ? Acaba bunu yaparsak yaptığımız yanımıza kar kalacak سوالini kendi kendilerine irad etmeğe mecbur oluyorlar.

Bu hali görünce hakan-ı saikin esbab-ı muvaffakiyeti pek güzel izah etmek mümkün olabiliyor. Şu farkla ki Hakan-ı Saik-i istibdad ve tahkime teşvik eden bendegan-ı saray-ı nedime ve mukarriri iken şimdi bu akıl

²⁴³ Karal, a g.e, s. 176.

kahyalığı bunu usul-i akıl eden müşvikler kendilerine efkar-ı umumiye mümessili süsünü veren bazı gazeteler oluyor. Muhalif matbuatta bir nevi partisi zuhur etti ki, manzarasının kısmı azamı devr-i hamidiye'yi andıran şimdiki kabineyi bile kafi görmeyerek , adeta muvazenesi gaib ettirecek bir hale getiriyor. Kabinenin bittaraf görünen birkaç uzvu , "Allahım beni dostlarımla zaruretinden siyânet et, düşmanlarıma gelince onların hakkından ben gelirim" diye yaka silkecek bir hale geliyorlar. Çünkü dost maskesi ile kendilerine darbe-i hükümet dersleri veren bir mahafil ve gazeteler onların ayağı altında hakikatında bir uçurum kazımdan başka bir şey yapmıyorlar. Meclisi fesh için vaki olan tekliflerden hiç biri kanuni değildir. Kanuni olmayan teklife karşı meclis-i mebusan göğüs gerecek ve bu teklifte bulunan her hangi bir hükümeti derhal gayr ı meşru ad ile kanun haricine atacaktır. .

Meclis-i Mebusan'da istifa teklifinde bahis olunuyor. Bu teklifi görüpte fikir ve muhakeme denilen şeyin iflasına hüküm etmemek mümkün değildir. Böyle bir teklif nasıl kanuni esasiye muvafık olur ? Mebusların müteallik ve her türlü vaad -ı varyedden azade olduklarını Kanuni Esasi teşrif ettiği halde hükümet ve onların böyle bir istifa teklifinin tatbiki altında kalan Kanuni Esasi hilafetinde nasıl bulundurur. Kanuni esasının kuvvetine karşı çıkararak teklifte bulunan hükümetin huzuruna meclis bir dakika bile tahammül etmez.

Bu teklif başında bulunanlar şayan-ı dikkattir ki meşrutiyet kavaidesinde ve davasında bulunuyorlar. Mebuslar o kadar istifa tazyikinden azade o kadar tenkidat ve talimattan münâzırlardır ki mebus intihabatı olduğundan evvelce Meclis-i Mebusan riyasetine takdim edilmek üzere kendi yerleri ile bir istifaname yazsalar bile münticler o istifanamenin bilahere tarihini vazi edip Meclis-i Mebusan riyasetine gönderemezler. Gönderseler Meclis-i Mebusan riyaseti kanuni esasisi muhaliftir diye okunmaz bile. Bir mebusun bu suretle istifanamesi Kanun-i Esasiye muhalif olduğunu bütün muhalefet de muharrer ve bunun için her devletin meşrutiyet taamüllerinde pek çok mecbur olduğu halde bazı kimseler mütaalalarına istinaden istifa teklifinde bulunacak bir heyet i vükelanın vaziyeti ne olur ? Meclisi mebusan riyaseti Heyet-i Vükelâ'ya böyle bir söz bile söyletmemek vazifesiyle

mükelleftir. Meşrutiyetin bu derecede ibtidası ve basit esaslardan Kanun-i Esasinin bu kadar serih ahkamından gösterip efkar-ı nâsı izlâl etmek cidden büyük bir cürettir.

Teklif edilen tariklerin biride haklarında şikayet olan mebusların tahkikatını ettirmek netice-i tahkikata nazaran yalnız bunların mebusiyetini fesh eylemektir. Hatta rivayet bu ya – biz bir türlü atanamayız hükümet bu kabil-i münazaalı intihabatın meclis-i Âyanda tetkiki için bir teklif-i kanunide bulunacak ve meclis kabul etmezse sebep-i ihtilaf ad ederek fesih tarafına gidecekmiş. Bir teşebbüs itibari ile bu tasviri mümkün olacak mürûd ad ederiz. Bunu emsali bizde görülmüş saniyen kazıye-i muhakeme halini alan bir şey bir daha nasıl mevzu bahis olabilir. İntihabat-ı hazirenin neticesi ise kazıye-i muhakeme hallini aldı. Bu tekrar nasıl mevzu bahis edilebilir. Bu kanun makbul makul olsa dahi nasıl mukabele teşkil edilecek.? Nihayet hangi faide-i meşrutiyet vardır ki mebusa'nın mecburiyetini Âyan gibi bir meclis siyasiyenin yani mahiyeti hasebiyle ister istemez hevesat ve ihtirasata tabi bir meclisin keyfine münkad keyfine kalsın. Hakimiyet-i milliyeyi bu derece sefaletle indirmek için meşrutiyet ruhundan tamamen sıyrılmak lazımdır.

Hükümet, bi'-l defaât söyledi ki kanun-i hazır ile meclisi fes edilmekten acizdir. Zira mecliste geçen sene feshe imkan oldu ise bu ekseriyetin feshe maruz olmamasından ileri gelmiş idi. Feshin maruzların ruznamenin sırası tebdili ve hükümeti İskata muktedir olsa idiler, 30. Madde tevriyesine atılmış ruznameye girmeğe eli intizar edecek bir halde kalmış olurdu. Şu halde ekseriyete haiz olmayan bir hükümet hiçbir vakit ihtilafı mucib maddeyi sukutunu intac edecek maddeden evvel ruznameye ithal edemez; ve bundan dolayı ihtilafı hiçbir vakit maruz olamaz.

Kanuna riayet edilmemek sureti ile meclis târik elzem edilirse netice budur. Meclisin feshine razı olmaması için ihtilafın târik-i imkanının bile kapamak istemesi gayet münasip ve haklı bir meşrutiyeti olan derece-i irtibatının delilidir. Zira halı hazırda fesih ya her türlü işgal-i kanuniye'yi bile çekinerek mebuslara işgal teklifinde veya sair suretle de olduğu vecihle haydi gidiniz demek ve Meclis-i Mebusanın kapısının üzerine kiralık hanedir levha-i

hakaretini asmak tarafındadır. Yahut da zuhuru mümkün olmayan bir ihtilaf zarfında vaki olur. Çünkü bu teklif bir ikrah sulh ve asi adamlar tarafından vaki olan bir tehdit üzerine vaki oluyor. Cebir ve tehdide müstenid her bir muamele batıldır. Meclis-i mebusan ise meşrutiyetin temsili olduğundan böyle ikrah ve tazyik neticesinde vaki olacak fesih teşebbüsüne karşı omuzlarını silker ve cebir görse meclisin kapısını kapatmış bulsa dahi yeni meşrutiyetini muhafaza ederek içtimainı akd eder.

Meclis-i Mebusan meşrutiyeti, hukuk-i milleti muhafaza için göstereceği bu azîm ve metanete karşı cebir silahını istimal etmek istenecek bir başlı ve ya bin başlı diktatörlüğe gelince onda bu cerahatı asla tasavvur edemeyiz. Bir meclis-i mebusan'ı Kanun-i Esas'iyi çekinerek kapamak...Buna tarihte pek nadir adamlar cürret etmişlerdir. Fakat bu nadir adamlar da cürret ettikleri vakit Napolyon gibi bir nam taşımışlar. Bununla beraber muhakeme-i tarihten gir-i beyanlarını kurtaramadıkları gibi hayatları da son demlerini malum olan hazin-i fecih suretle geçirmişlerdir. Bizde kimin Napolyon olmağa yüzü var? Trablusgarp o kadar mücahide müntazır iken müvacehe-i millete çıkmak isteyecek Napolyonlar sakladıkları korkularından değil hicablarından tezkireler ve kendilerini bekleyecek istikbal-i karib durumunu elbet nazar-ı ibrete alıyorlar. Napolyonluk taslamak için mecnun olmalıdır. Zira diktatörlük teşvikâtında bulunanlar o vakit bu Napolyonluklara amade edemezler ve işte bundan dolayı bizde kamil-i emniyetle diyoruz ki meclis-i mebusan emindir, çünkü kendisine dokunacak cüretkar parmaklar henüz hiçbir harp meydanında lazım geldiği veçhile nasırlanmamıştır.²⁴⁴

Babanzade İsmail Hakkı, bu makalesi ile meclisin fesih edilmesinin her hangi bir yasal dayanağı olmadığını ifade ederek hükümetin bu tutumun "*Diktatörlükle*" suçlamıştır. Öte yandan böyle bir teşebbüse girişenlerin sonunun vahim olacağını dile getirerek tahdit vari bir usul kullanmıştır. Fakat İttihatçı basın bütünü direnmelerine rağmen konu Kanun-i Esas'ının 35. ve 43. maddelerinde tadilat yapılmak suretiyle meclisimin feshine yönelik teklifi meclis gündemine gelmiştir.

²⁴⁴ "Diktatörlük Muameleleri", **Tanin**, 30 Temmuz 1912. s. 1.

Kabine, "31 Temmuz 1912'de "*Kanun-i esasinin 35 ve 43'üncü maddelerinin meclisçe kabul ve tasdik olunduğu veçhile kabulüne ve 7. maddenin yeniden tetkik ve tadili lüzumuna dair kanun lahiyası*" hazırlayarak meclise sunmuştur.²⁴⁵ Sebebi Gazi Paşa kabinesince malum olan bu hamle, " Hükümetin Kanun-i Esasi işini yeniden kurcalayarak meclisi dağıtmak için bir yol aradığı" şeklinde yorumlanmıştır.²⁴⁶

31 Temmuz 1912 Tarihinde Meclis-i Mebusan'ın 44. içtimasında söz alan Gazi Ahmet Muhtar Paşa bahsi geçen kanun maddelerindeki değişiklik tekliflerini şu şekilde dile getirmiştir:

" *Said Paşa Kabinesi tarafından kabul edilmiş olan Kanun-i Esasinin yedinci maddesinde " 35. madde mucibince Meclis-i Mebusan'ın üç ay zarfında intihap olunup içtima etmek şartıyla ve Heyet-i Âyan'ın muvafakati ile ledel iktiza feshi hukuk-i mukaddese-i padişahidendir" fırcasının " ledel iktiza Meclis-i Mebusan'ın feshi ve müddet-i içtimaiyenin tecili hukuk-u mukaddese-i padişahidendir" şeklinde tadilini ve 35. nci maddenin de " vükelâ ile heyet-i Mebusan arasında ihtilaf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunupta Meclis-i Mebusan canibinden ekseriyeti âra ile mükerreren red olduğu halde vükelânın tebdili yahut üç ay zarfında intihab olunmak üzere heyet-i Mebusan'ın feshi huku-i padişahi cümlesindedir" şekline , 43. maddenin " Meclis-i Umuminin iki heyeti her sene Teşrin-i sani iptidasında biladavetin içtima eder. Bâ irade-i seniye küşad edilir müddet-i içtimaı dört aydır. Meclis-i Mebusan fesh edildiği halde üç ay sonra içtima edecek olan heyet-i cedide heyet-i sabıkanın müddet-i içtimaiyesinin bakiyesini ikmal eder ve esbab-ı fevkaladeden dolayı temdit edilmediği takdirde ilk devre-i içtimaiyesinin mebdei olan teşrinisani iptidasında tekrar toplanmak üzere tadil olunur. " suretine ifrağını teklif ve bu teklif ile 7. nci madde mucibince mutlak bir hak-ı fesih talep ediyoruz"²⁴⁷*

²⁴⁵ M. M. Z. C. 31 Temmuz 1912, 2. Devre, 1.İçtima Yılı, 44.İçtima, s. 573

²⁴⁶ Bayur, **Türk İnkılabı**. . . , C. II, K. I, s. 295.

²⁴⁷ M. M. Z. C. 31 Temmuz 1912, 2.Devre, 1.İçtima Yılı, 44.İçtima, s

Görüldüğü üzere, Said Paşa Kabinesi döneminde yapılan anayasal tadilat ile padişahın yetkilerini belirten 7. nci maddede, meclisin kapatılması ile ilgili hükmü: "Âyan meclisi'nin uygun görmesi ile gerekli hallerde meclisin kapatılması padişahın haklarındandır " iken şimdi hükümetin önerisi ile bu hüküm şu hale getiriliyordu: "Olağan üstü hallerde padişah Âyan meclisinin de düşüncesini sorarak mebuslar meclisinin kapatma yetkisini sahiptir.²⁴⁸ Maddenin bu şekilde değiştirilmek istenmesinde temel amaç meclisin feshi noktasında Âyan Meclisi olumsuz bir düşünce beyan etmiş olsa bile, padişahın meclisi kapatma hususundaki yetkisinin güçlendirmektir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın meclis gündemine getirmiş olduğu öneri büyük tepkilere neden olmuştur. Kanun maddesi değişikliğini esas alan teklife karşı çıkan Divaniye mebusu İsmail Hakkı Bey : " *süngülerle gelsinler daha iyi*" sözleri ile tepkisini dile getirirken, Drama Mebusu Mithat Şükrü Bey : " *Meclisi Kapatsınlar üstüne Kiralık hane desinler*" sözleri ile teklife karşı çıkmıştır. ²⁴⁹Bu değişiklik teklifi meclis tarafından şiddetli bir şekilde reddedildi. Bu gelişme üzerine meclisten bahsi geçen kanun maddesinde hükümetin arzu ettiği tadilatın yapılamayacağı anlaşılmıştı. Mecliste meydana gelen tepkiler, bu yolun pek muvafık bir yol olmadığını ortaya koymakta idi. Meclis-i Mebusan, teklifi reddederse kabinenin düşmesi gerekirdi. Yeni bir kabine gelir ve o da ısrar ederse, meclisin feshi yoluna gidilebilecekti. Hâlbuki gelecekte pek fazla ümidi olmayan vezirler, bir kere düşerlerse tekrar kabine'ye giremeyeceklerini düşünerek, kendi buldukları bu yolu beğenmediler ve bu yoldan vazgeçtiler.²⁵⁰ Bu nedenle meclisin hukuki yollarla feshi için başka formüller aranmaya başlanmıştır.

Kanun-i esasinin ilgili maddelerinde değişikliği ön gören kanun teklifinin bir an önce meclisten geçmesi hükümetin önemli bir isteğiydi. Gazi Paşa Kanun teklifi tezkirenin sonunda, ilgili maddelere ait kanun teklifinin "müstacelen(acele olarak) gündeme alınmasını" rica ediyordu. Sadrazam

²⁴⁸ M. M. Z. C. 31 Temmuz 1912, 2.Devre, 1.İçtima Yılı, 44.İçtima, s. 574, Karal, a.g.e., s. 176.

²⁴⁹ M. M. Z. C. 31 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 44. . İçtima, s. 575

²⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, " Siyasi Buhran Ve Sonuçları", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 33, 11 Ekim 1962, s. 203.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa meclisin feshini acele olarak görmesini sonradan şöyle açıklamıştır:

" 35. maddenin kararı hakkında son söz kanun-i esasi hükmünce Mebusan'ın idi. Onlardan son sözü söyledikleri cihetle o madde hakkında konuşmaya değer hiç bir şey kalmadığından adı geçen mebusanın işleri bitmiş olmak tabii idi.

Birde o zaman İstanbul'un hareket etmiş olan asabiyetini göz önünde bulunduralım. Muhaliflerin bir gün Mebusan meclisine girip katliam yapmalarına az kalmıştı. Kan gövdeyi götürecekti. O sırada da bir gün, anılan meclisin muhafızları usulüne riayet edilmeyerek meçhul bir el tarafından ansızın değiştirilmiş olduğu meclis, reis tarafından telaşla yazılan bir yazıdan öğrenip hemen asıl durumu iade ettik. Ertesi gün Mebusan binasına yirmi otuz polis kıyafetli insanlar sokulmuş olduğunu dahi o şekilde işitip onu da ettik. Bunu takiben Mebusan reisi dehşetli bir tehdit yazısı yazmış. .

Bu gibi durumlar ihtiyatlı olmayı gerektirmiş olduğundan düşünülen katliamı önlemek ve halkın selameti namına olarak iki üç gün sonraki uygulamayı bir an önce yapmaya mecbur olduk. Yoksa aceleye başkaca hiç bir lüzum yok idi.²⁵¹

Anlaşıldığı üzere Gazi Ahmet Muhtar Paşa, içinde bulunulan siyasi havanın nazikliğini göz önünde bulundurarak meclisin bir an önce feshini görmüştür. Ülkenin ve meclisin içinde bulunduğu siyasi ortamın gerginliğini ve ittihatçılara karşı muhalefetin tab noktasına ulaştığını " *Muhalifler bir gün Mebusan meclisine dalıp büyük katliam yapmalarına az kalmıştı. Kan gövdeyi götürecekti*" sözleri ile ifade ediyordu.

İşte Böyle bir ortamda meclisin fesih edilmesi yolunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti hareket geçmiştir. Meclis'in feshi için Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinin ortaya attığı iddia " Meclisin görevini ve görev süresini tamamlamış" olduğu iddiasıdır.²⁵² Hükümet tarafından öne sürülen

²⁵¹ Akt. Rifat Uçarol, Gazi Ahmet Muhtar Paşa , **Divanı Ali Bahisleri**, s. 61.

²⁵² İnal, **Son Sadrazamlar**, C. V, s. 1816.

iddiada; "Said Paşa sadaretinde 35. maddenin tadili hususunda mecliste fikir birliği sağlanamamış, bunun üzerine meclis fesih edilmiş, kanun gereği yeni seçimler yapılarak şimdiki meclis oluşmuştu. Şimdiki meclis ise, meclise sunulan 35. maddenin tadili hususunda fikrini beyan ettiğinden bu konudaki kati fikrini söylemiş oluyordu. Yani görevini tamamlamış oluyordu. Hükümete göre Meclis'in feshini gerektirecek bir başka husus ise meclisin hukuki olarak süresinin doldurduğu iddiasıydı. Hâlihazırdaki meclisin, eski meclisin yani meclis fesih edilmeden önceki meclisin devam olduğu, bu nedenle o meclisin toplantı yıllarını sürdürdüğü, şu anda meclisin yasama süresinin dolduğu, bu nedenle de meclisin fesih edilmek suretiyle yeniden sandık başına gidilmesi gerektiği savunuluyordu. Bununla birlikte hükümetin bu isteklerinin kanun-i esaside dayanağı yok idi.²⁵³

Meclis'in kanuni yollarla fesih etmenin yollarını arayan Gazi Paşa hükümeti, meclisin feshine ilişkin nihai kararı vermek üzere konuyu Âyan Meclisine taşıdı.²⁵⁴ Hükümet, Âyan meclisinden sözü edilen 7. nci madde ve onunla ilgili 35. Maddelerinin kapsadığı hükümler çerçevesinde meclisin toplantı müddeti üzerine bir yorum yapmasını istedi.²⁵⁵ Bu amaçla Meclis-i Âyan 4 Ağustos 1912 Tarihinde, Hükümet tarafından gönderilen kanun maddesini yorumlamak üzere toplandı. Âyan meclisi Ferit Paşa başkanlığında müzakerelere başlamıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın durumun önemine binaen oturumun gizli yapılmasını önermesi üzerine konu, gizli oturumda konuşulmuştur.²⁵⁶ Gizli oturumda cereyan eden müzakere neticesinde Kanun-u Esasi encümenince tanzim olunan mazbata bir rey çekimser, beş rey de muhalife karşı ekseriyetle kabul olunmuştur.²⁵⁷ Muhalif

²⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın, " Meclis Fesh Ediliyor", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 34, 18 Ekim 1962, s. 248.

²⁵⁴ İttihatçılar Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın bu kararını : " Feshin Tarik-i kanunisi her taraftan kapalı bulan meclis-i vükela nihayet meclis'i Âyan'a baş vurdu. Allah için en münasip müracatgahı buldu. Çünkü Kanun-i Esasiyi çiğnemek için en muvafık çare bu kanunu muhafazaya memur olan heyete müracaat etmektir!. şeklinde değerlendirmiştir. Anlaşıldığı üzere, cemiyet olayın Meclis-i Âyan'a devredilmesinden memnun değildir. Cemiyet, Meclis-i Âyanın aleyhte karar vereceğine inanmaktadır. Âyan'da Celse-i Tarihiye, **Tanin** , 5 Ağustos 1912, s. 1.

²⁵⁵ Karal, **a.g.e.**, s. 177.

²⁵⁶ H. Aliyar Demirci, **İkinci Meşrutiyette Âyan Meclisi 1908-1912**, İstanbul bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006, s. 306.

²⁵⁷ **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 4 Ağustos 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 32. İctima, s. 383.

oy verenler eski Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey, Harekât ordusunun ilk kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, meclisin Rumen azası Beserya ve Bulgar üyesi Milkof efendiler idi.²⁵⁸ Bu karar ile birlikte Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti Âyan Meclisi'nden istediği yorumu almış; Meclis'in feshinin önünde hiç bir engel kalmamıştır.

Meclis'in feshi hususunda" Mebusan meclisinin eski meclisin devamı olduğu ve bu nedenle de görev süresinin sona erdiği" ne ilişkin yorumun Meclis-i Âyan'dan kolayca alınmasının bir takım nedenleri vardı. Hüseyin Cahit, Âyan Meclisi'nden bu kararın alelacele çıkmasının nedenlerini şöyle sıralamaktaydı : "Hükümet Âyan meclisine gizli tebliğler sunarak, Arnavutluk çevresinden altmış tabur askerden yirmisinin Arnavutlukta patlak veren isyana katıldıklarını ve bunların meclisin dağıtılmasını istediklerini bildirmişti. Bundan başka, bütün ordu, İttihat ve Terakki aleyhinde idi. Hükümetin fikrince Arnavutluk isyanını yatıştırmak için meclisin dağıtılmasından başka çare yoktu. Meclis fesh edilemeyecek olursa asiler, Üsküp şehrini istila edeceklerdi. O zamanda bir takım dış tehlikeler kendini gösterecekti. Hükümetin Âyan'a sunduğu bütün bu gerekçeler, Âyandan istenilen yorumun alınmasında etkili olmuştu".²⁵⁹

Fesh kararı alınmasından sonra, sıra alınan bu kararı Padişaha getirmek ve bu konuda iradesini almaya kalmıştı. 4 Temmuz 1912'de Âyan meclisinden kararın çıkmasına müteakip, Gazi Ahmet Muhtar Paşa aynı gün meclisin feshine ilişkin iradeyi Padişah'tan aldı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Padişah'ın Mebusan meclisinin fesh edildiğine dair iradesini okumak üzere, 5 Ağustos 1912'de Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan'a acil parolası ile şu telgrafı çekmiştir:

"Heyet-i Âyân Riyaset-i Celilesine

Meclis-i Umuminin (genel meclisin) kapanması ile milletvekillerinin yeniden seçilmesine başlanılmış olmak lazım geleceğine dair dün akşam,

²⁵⁸ Galip Vardar, **İttihad ve Terakki içinde Dönemler**, (Yaz. Samih Nafiz Tansu), Yeni Zamanlar Yay. İstanbul, 2003, s. 131.

²⁵⁹ Yalçın, **a.g.m.**, s. 248.

*şerefle padişahın emrini bildirmek üzere Heyet-i Âyanın ortalama saat birde salonlarında hazır bulunmaları. 23 Temmuz Sene 1328/ 5 Ağustos 1912. Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar*²⁶⁰

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, telgrafta, meclisin fesih edildiğine ilişkin padişah emrini mecliste okumak üzere Meclis-i Âyan ve Mebusan'ın saat birde hazır bulunması istiyordu. Fakat bu telgrafın ittihatçılar tarafından duyulması üzerine beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Meclis'in kapatılacağı haberini alan İttihatçılar karşı hamle yaparak meclisin telgrafta ifade edildiği üzere saat birde değil de dokuzda toplanmasını sağlamışlardı. Bu suretle, Meclis-i Mebusan 5 Ağustos 1912'de meclis Reisi Halil Bey öncülüğünde toplandı. Yapılan içtimada Selanik Mebusu Mehmet Cavit Bey, Gazi Paşa Hükümetinden "*Kanunu Esasiyi parçalayan, memlekette kanun namına kanunsuzluk, adalet namına zulüm, adalet namına hakiki adaletsizlik vücuda getiren, memlekette sekiz- on gün zarfındaki icraatıyla karışıklıktan, bozulmadan başka hiçbir şeyi yapmayan ve karışık ortamda, iradeleri dalalette bırakan bu Hükümet*" diye bahis ettikten ve eleştirdikten sonra, Hükümete *âdem-i itimat beyanı*yla yeni bir Kabine teşkil olununcaya kadar Meclisin tatil edilmesine dair *şifahi teklifini*" meclise sundu.²⁶¹ Teklifte, meclisin feshi Kanun-i Esasi'ye indirilmiş bir darbe, hükümetin, meclisi idamı²⁶² olarak nitelendirilmiş ve padişahın bu konudaki iradesi mecliste okunmadan önce meclisin kapatılması önerilmişti. Bu teklife, Draç Mebusu Esat Paşa "*hiç bir Sifatımız kalmamıştır; bunu müzakere edemeyiz*" diyerek karşı çıktı ise tartışmalar sonucunda Meclisin içtimasına müddetsiz olarak nihayet verildi ve meclis kapatıldı.²⁶³ Meclis-i Mebusan, ya da mecliste çoğunluğu oluşturdukları itibarla, İttihatçılar bu hamle ile Gazi Paşa hükümetine gıyabında güvensizlik oyu vererek hükümsüz bırakmak istemişler ve meclisi kendileri süresiz tatil etmişlerdir.

²⁶⁰ M. Â. Z. C. 5 Ağustos 1912, 2.Devre, 1.İçtima Yılı, 32.İçtima, s. 386.

²⁶¹ M. M. Z. C. 5 Ağustos 1912, 2.Devre, 1.İçtima Yılı, 47. İçtima, s. 655.

²⁶² Alınmış olan bu karar, Hükümetin, meclisi idamı olarak nitelendirilmiştir. "Meclis-i Mebusan'da Bir Celse-i Tarihiye", **Tanin**, 5 Ağustos 1912, s. 1.

²⁶³ M. M. Z. C. 5 Ağustos 1912, 2. Devre, 1. İçtima Yılı, 47. İçtima, s. 655.

Meclis-i Mebusanın erkenden toplanarak meclisi dağıtmasında sonra Gazi Paşa, saat bir sularında adet olduğu üzere padişahın iradesini meclise okumak için kürsüye çıktığında Padişah'ın " *Meclis-i Umumi'nin, Meclis-i Mebusan'ın yeniden intihabı neticesine kadar, feshine dair İrade-i Seniyye*"²⁶⁴ sini boş sıralara okumuştur. Böylece Kanun-i Esasinin belirlediği süre içinde yeniden seçim yapılmak üzere, Meclis-i Mebusan yeni sadrazam tarafından resmen kapatılmış²⁶⁵ ve ittihatçılarda iktidardan uzaklaştırılmış oldu.²⁶⁶

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Meclis umumi ve Mebusanın feshine dair irade-i seniyyeyi okumak üzere Âyan meclisine gitmiştir. Ferit Paşa Başkanlığında yapılan içtimada söz alan Gazi Paşa, Meclisin feshinde dair iradeyi okumak üzere mebusların saat bir de Mebusan meclisinde hazır olmaları gerektiğini kendilerini bildirmiş olmalarına rağmen, meclisin yetkisiz olarak toplandığını ve yetkisiz olarak meclisi tatil kararı aldıklarını anlattı. Bununla birlikte, Padişahın iradesini mecliste okuma görevini meclisi Mebusan da ifa ettiği gibi meclis-i Âyanda da ifa edeceğini söyleyerek padişahın iradesini okudu. Meclis'in feshine dair iradeyi okuyarak kürsüden inan ihtiyar ve Meşhur Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa 'da etrafındakilere büyük bir ferahlıkla : " *işte şimdi vazifemi yaptım* " dedi.²⁶⁷ Böylece Meclis-i Âyan da resmen kapatılmıştır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi, meclisi fesh ettiği gün illere bir bildiri göndererek, yaşanan hadiseler hakkında malumat verdikten sonra, kanun-i esasinin öngördüğü şekilde yeniden seçim yapılmak üzere çalışmalara başlanılmasını istedi. Yeniden yapılacak olan seçimlerde kanuni hükümleri azami ölçüde riayet edilmesi hususu özellikle vurgulamıştı.

Meclisin fesih edilmesinin ardından ittihatçılar harekete geçerek, feshin gayrı meşru olduğunu, yasal dayanağı olmadığını halka anlatarak halkın desteğine başvurdular. Halkın desteğini yanına almak için Cemiyet erkânı

²⁶⁴ İrade-i Seniyye'nin Tam metni için Bkz. **M.Â.Z.C.** 5 Ağustos 1912, 2.Devre, 1.İçtima Yılı, 32.İçtima, s. 387.

²⁶⁵ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 78.

²⁶⁶ Karal, **a.g.e.**, s. 179.

²⁶⁷ Vardar, **a.g.e.**, 132.

illegal yollara dahi başvurmaya başladı. Selanik'te İttihat Terakki Cemiyeti öteye beriye çıkarmış olduğu bazı kimseler ile meclis-i mebusan'ın adem-i feshi hakkında efrad-ı ahaliden zor kullanarak tehdit ile oy topluyorlardı.²⁶⁸ Fakat arzu ettikleri desteği göremediler.

1.6.3. Meclis'in Feshinin İç ve Dış Basında yankıları

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin bu radikal kararı, toplumun bir kesimi-özellikle cemiyet aleyhtarı- tarafından menfi karşılanırken bir kesimi tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Meclis'in feshi münasebetiyle bazı şehirlerden İstanbul'a sevinç telgrafları gelmiştir. İzmir'den gelen bir telgrafta meclisin feshinin büyük sevinç uyandırdığı bildirilmiştir.²⁶⁹

Meclisin fesih edilmesi yerli ve yabancı basında farklı tepkilerle karşılanmıştır. Bu hamle,İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı hükmünde olan Tanin gazetesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Alınan bu karar "meşrutiyet'in Kanun-i Esasinin kemiklerini kıracak derecede kaba bir tekme" olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁰

Tanin gazetesine göre; Gazi Paşa Kabinesi Meclis-i Âyan'dan Meclis-i Mebusan'ın feshine ilişkin kararı alabilmek için dâhili ve harici meseleleri sebep göstermiştir: "*Hükümet, ahval-i hazirenin vahametinden bahis etti ve memleketi dâhilen ve haricen mazlum bir surette tasvir etti. Altmış taburun 20 taburunu isyana iltihak eylemiş olduğunu, meclis-i feshi arzusunda bulunduğunu ve bütün ordunun ittihat ve terakki aleyhinde bulunduğunu söyledi ve fırka kumandanlıklarından alınan haberlerle bunu teyide çalıştı. Arnavutluk asilerinin de meclisin feshiyle sükun olacağını izah etti. Şimdi meclis fesh edilmezse asilerin Üsküp'ü istila edeceklerini ve mukavemet edebilecek hiçbir kuvvet olmadığını ve bununla beraber Üsküp zapt edilir, edilmez mahallin hariciyeye baş göstereceği hakkında izahat-ı muhime ile*

²⁶⁸ "Hala Cebren Rey Topluyorlar", **İkdam**, 8 Ağustos 1912, s. 2.

²⁶⁹ "Meclis'in Feshi- Vilayetde Tezahürat"**İkdam**, 8 Ağustos. 1912, s. 2.

²⁷⁰ Babanzade İsmail Hakkı, "Son darbe", **Tanin**, 5 Ağustos 1912, s. 1.

isyanın üzerinden müthiş bir tesir icra eyledi. Bu tazyikat-ı maneviyeden sonra Âyan'da hasıl olan fikir şu oldu: buhran bertaraf olsunda isterse kanunu-i esasi hilafında olsun".²⁷¹ Anlaşıldığı üzere dahili ve harici bütün sıkıntıların kaynağı olarak görülen meclisin feshi suretiyle bütün sıkıntıların sona ereceği fikri hakim olmuştur. Nitekim devletin önemli bir meselesi konumunda olan Arnavutluk isyanının meclisin feshi ile nihayete ereceği, dolayısıyla Arnavut asilerin aslında ittihatçılara karşı olduğu izlenimi oluşmuştur.

Meclisin fesh edilmesinin ardından 6 Ağustos'ta Tanin Gazetesine Babanzade İsmail Hakkı tarafından kaleme alınan makalede Meclisin feshini şu satırlarla eleştirilmiştir. *“ Feshin meşru-i kanunisi var, gayrı meşru ve gayrı kanunisi de vardır. Bu defa icrasına kesb edilen fesih hiç şüphe yoktur ki ikinci kısma dâhil ve kavanin-i adiyeye nizam-ı dâhiliyeye değil bizzat kanuni esasının katiyesine muhaliftir. 7. nci maddenin Meclis-i Mebusan'a sevki hususunun ne gibi sevaiki mecbure tahtında vukua geldiğini kabinenin ne gibi bir ikrâm-ı mülhim altında bulunduğunu ve ikrâm-ı tahtında yapılan her şeyin ne derece bahil ve binaen aleyh ne derece hükümden ari ve netayic-i kanuniyeden mahrum olduğunu burada söyleyecek değiliz. ”* Meclis'in karar alma sürecinde sağlıklı bir şekilde karar alınmadığını karar alma merciinde olan kişilerin baskı altında kaldığını belirterek sürecin yasal olmadığına dikkat çekilmiştir.

Meclisin feshine neden olarak gösterilen 35. Madde “ vükelâ ile heyeti mebusan arasında ihtilaf vukuunda vükelâ reyinde ısrar edip mebusan cihetinden katiyen ve mukarrerem reddedildiği halde vükelâyâ mebusanın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni gelen heyet-i vükelâ fikrinde ısrar eder ve meclis-i esbab-ı muhibe beyanıyla yine reddederse 7. Madde mücebince inhitabata başlanılmak üzere zat-ı hazreti padişahi meclisi fesh edebilir. Fakat heyet-i cedidede mebusan heyetinin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclis-i Mebusan rey ve kararının kabulü

²⁷¹ Babanzade İsmail Hakkı, "Son darbe", **Tanin**, 5 Ağustos 1912, s. 1.

mecbur olacaktır. Bu madde feshin silsile-i muamelesini derecât ve tatbikata taksim ediyor. Hükümet'in fesih için yaptığı şudur : evvela ihtilaf, saniyen ısrar, istifa ve ikinci heyet-i vükelâ tenkili hemen yeni vükelânın tekrar ısrarı, seb'en yedinci madde mucibince Meclis-i Âyanın muvafakatinin imtisalidir. İşte bu merasim, kamilen oluşturulduktan sonra fesih muamelesi başlıyor. Fakat bununla iş bitmiyor, feshin birde netayici var. Oda yine kanun-i ahkâm serihesi mucibince şudur. Evvela inhitabat üç ayda yapılmak, saniyen meclis-i mebusan'a hal-i inkiyad ve içtimaa etmek meclis hükmü vermektir. ”

Makalede feshin nedenleri ve çerçevesi şöyle çizilmektedir. “ *Fesihden maksat nedir? Mesail-i mahsusa ve muayene için milletin arasına müracaat değil mi? Zat-ı hazreti mülükane, Heyet-i Vükeâa ile meclis arasındaki bir ihtilaf için millete müracaat etmiyor mu ? Bu suretle millet bir muhakeme- i kebir halini almış olmuyor mu? O halde bu nasıl bir muhakemedir ki bir hüküm vermiyor, fakat hükmün ilâm ve rabt edilmesine meydan bile verilmiyor. Millet hükmünü verdi 35 madde hakkındaki fikrini inhizar etti. Şimdi bu fikir bir şekl-i kanuniyet iktisab etmek, yakarıdaki teşhirimize göre söylemek ilâm haline koymak lazım geliyor. Bu muamele yapıldı mı? Hayır. Zira bu muameleyi başlanmış farz etmek için Meclis-i Mebusan tarafından vaki olan tadilatın Âyanca'da kabul ve tasdik hazreti mülükaneye iktiran etmesi şartdır.*”²⁷²

Meclis'in feshi, Yabancı basında da kendine yer bulmuştur:

Viyana Basını : " Meclis'in feshi ile birlikte gerek dâhilde gerek hariçte tesis-i sulhun kesb-i suhulet edeceği ümit edilmektedir. " ifadesini kullanırken *İngiliz Daily Telegraphe gazetesi* : "Kabine'nin vazife-i meşgalesi, Meclis-i Âyan'ın Vatanperverliği sayesinde kesb-i suhulet eylemiştir. Müfrit Radikallerden mürekkebulunan Meclis-i Mebusan, memleketi anarşiye yuvarlamağa hazır ve amade bulunuyordu. Milleti kurtaran Meclis-i âyandır" yorumunu yapmıştır.²⁷³

²⁷² "Fesih Gayrı Meşru", **Tanin**, 6 Ağustos 1012, s. 1.

²⁷³ **İkdam**, 8 Ağustos. 1912, s. 3

İttihatçıların bütün itirazlarına ve aykırı hareketlerine rağmen meclis fesh edilmiştir. Meclis'in feshi'nin planlanmış bir hükümet politikası olup olmadığı konusunda kesin bir kanaat belirtmek zordur. Fakat İttihatçı düşmanı olarak addedilen siyasilerin kabineye dâhil edilmesi, mecliste İttihat Terakki'nin gücünü kırmaya yönelik adımlar atılabileceği, kin ve nefret politikası takip edilebileceği ihtimalini güçlendiriyordu. Fakat bununla birlikte Kamil paşa'nın henüz Büyük Kabine'nin kurulduğu ilk günlerde Meclis'in istikbaline yönelik bir yabancı gazeteciye verdiği mülakat ilginçtir. Kamil Paşa yabancı bir gazeteci tarafından kendisine yöneltilen : "*Meclis Fesh edilecek mi Paşam ?*" sorusuna Kamil Paşa, :"*Acele etmeyiniz*" cevabını vermiştir. Paşa hazretlerinin cevabı kısa fakat manidar kabul edilmiştir.²⁷⁴

Fakat her ne şekilde olursa olsun meclisin fesh edilmesi kararı, iktidar muhalefet ilişkilerini yeni bir safhaya sokmuştur: çatışma safhası. Aslında bu safha İttihatçı kesim için savunma, hükümet için saldırı safhası olacaktır. Bu yeni dönemde iktidar sesini daha gür çıkarmaya başlarken, cemiyet meşrutiyeti takip eden ilk üç yılın aksine daha pasif durumda kalacaktır.

Siyasi gelişmeler bakımından çok önemli olan ve Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yoğun bir çalışma yaptığı 5 Ağustos 1912 günü hükümetin aldığı bir diğer kararda sıkıyönetimin ilanı oldu.²⁷⁵ Meclisin fesh edilmesinin ardından ülkede baş gösteren bir takım olayların bastırılması ve hiç içte hem de dışta zor günler geçiren Osmanlı Devleti, asayişsizliğe ve yeni olaylara meydan vermemek için böyle bir uygulamaya gitmiş olmalıdır.

1.6.4. Büyük Kabine'nin Askeri ve Memuru Siyasetten Uzak Tutma Çabaları

Meşrutiyetin ilanından itibaren ordunun sürekli siyasetin içinde olması, ordu mensuplarının siyasetin doğal bir parçası gibi görünmeye başlanması ve her halükarda devlet işlerine müdahaleyi yasal bir hak olarak telakki

²⁷⁴ "Kamil Paşa ile Mülakat", **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 2.

²⁷⁵ Uçarol, **a.g.e.**, s. 338.

etmeye başlamaları hükümet ilişkilerini her defasında sekteye uğrattığı görülmüştü. Askeri personelin siyasi arenada boy göstermeye başlaması ile birlikte ordu içinde hizipleşmeler meydana gelmiş, bu gruplaşmaların ordunun bütünlüğüne zarar verdiği gibi askerler arasındaki manevi bütünlüğü bozduğu Mahmud Şevket Paşa tarafından dile getirilmişti. Bu amaca yönelik, Mahmud Şevket Paşa, askerin siyasetle işgalini men eden yasa teklifi meclise sunmuştu. Dolayısıyla askerin siyasetteki aktif rolünün engellenmesi ve askerin kışlaya çekilmesine yönelik bir takım girişimlerin olduğu vakiydi. Öte yandan İttihat Terakki Cemiyetine mensup birçok memur bulunmaktaydı. Kamuda önemli mevkileri işgal eden bu memurlar çoğu zaman adil olamıyor, bu durum halk üzerinde olumsuz tesirler meydana getiriyordu. Bunun için hem kışlanın, yasama organı olan meclis üzerindeki etkinliği kırmak hemde kamuda görev yapan memurların siyasetle ilişkisini kesmek suretiyle memurların adil hizmet vermelerine zemin hazırlamak için, hükümet meclisin feshinin ardından bu mesele ile meşgul olmuştur.

Bu gayeye yönelik olarak ilk adım 7 Ağustos 1912'de atıldı. 7 Ağustos 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında toplanan hükümet, memurların üç dört yıldır halka tarafsız işlem yapmadığı kanaatine vararak büyük küçük bütün memurların bağlı buldukları partilerden ilgilerini kesmelerine hiç bir partiye girmeyeceklerine ve tarafsız görev yapacaklarına dair birer senet imzalamalarına karar verdi.²⁷⁶Yine aynı günkü toplantıda tarafsız memurlara dokunulmayacağı, memurların terfilerinin bir partiye dayanılarak değil, görevlerinde gösterecekleri başarıya göre olacağına dair ikinci bir karar alındı. Memuriyetlerde liyakate dayalı olmayan bu durum halk arasında ciddi bir hoşnutsuzluk sebebi oluşturuyordu. Bu nedenle bu mesele özel olarak hükümetin gündemindeydi. Hükümet, meclis-i vükelada beyan ettiği beyannamesinde devletin hali hazırda zor durumda bırakan ve hoşnutsuzluğa sebep olan 4 sebepten üçüncüsü olarak bu meseleyi gündeme getirilmişti. Liyakate dayalı olmayan her türlü terfiye müsaade edilmeyeceği bildirildi. Bu politika uygulanırken takip edilecek yol şöyle izah

²⁷⁶ Kemal Yakut, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908- 1912)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. II, s. 447.

edilmişti: " *Memurinin azl ve nesb terfii için mevcut olan kavanin-i nizamatin ahkamını harfiyen tatbik ederek, her hizmeti meslekten yetişmiş erbab-ı ehliyete tevdi etme; kıdem ve istihkaka müstenid olmayan nesb ve terfilere kattiyen nihayet vermek, memuriyette beka ve terakki bir cemiyet veya fırkaya dahil olmakta değil, Kemâl-i Bî taraf ve metanetle ifa-yı vazifeye riayetde olduğu kanaatini faaliyet ile umum memurine bildirmek.* "277 Hükümet, çerçevesini çizdiği bu uygulama ile İttihat ve Terakkinin bakiyeleri olarak gördükleri devlet memurlarına karşı yaptırım içine girmişti. Bu hamle ile memurların siyasetin dışına itilmesi daha kolay olacaktı ve adalet esasına aykırı bir sisteme devre dışı bırakılmak suretiyle halkın hükümete olan güveni sağlamlaştıracaktı.

Hükümetin memuru ve askeri siyasi arenanın dışına itmeye yönelik bu adımının ardından, Sultan Mehmet Reşat, İrade-i Seniyye yayınlarak askerın memurun siyasetle işgalini yasakladı. Askere ve memura siyaset yolunu kapatan İrade-i seniyye şöyledir:

" *Erkan ve ümera ve zabitan ve memurin vesair mensubin ile kafê-i efrad-ı askeriyenin iş bu suret-i tahlife tatbiken yemin etmelerini ve efrad-ı askeriyeden maada bi'l-umum erkan ve ümera ve zabitan ve memurin ve mensubin-i askeriyenin suret-i muharereğe tevfiiken senet itaa etmelerini ve yemin etmekten ve senet itaa eylemekten istinkaf edenler hakkında madde-i mahsusa-i kanuniye mevki-i meriyete konuluncaya kadar, asker, ceza kanunnamesininin 98. maddesi mucibince tahdit ve mücâzât (cezalandırmak) olunmasını irade eylerim. İş bu irade-i seniyye'nin icrasına harbiye nezareti memurdur. Mehmet Reşat*"278

Sultan Reşat'ın bu iradesine müteakip Maarif Nezareti hiç bir partiye bağlı olmayan ve daha önce bir partiye bağlı olanlar için, siyasetle uğraşmayacaklarına, kayıtlı iseler partiden çıkacaklarına dair memurların kendi el yazıları ile doldurup imza edecekleri iki ayrı yemin senedi hazırladı. Tahlif senedi olarak anılan bu senetlerle memurlar hiç bir veya siyasi

²⁷⁷ "Memurin Meselesi", **İkdam**, 8 Ağustos 1912, s. 1.

²⁷⁸ "İrade-i Seniyye", **ikdam**, 10 Ağustos 1912, s1.

oluşumun içinde olmayacaklarına dair yemin edeceklerdi. ²⁷⁹Memurlardan böyle bir teminat alınması fikri Dâhiliye Nazarı Daniş Bey'in fikriydi. Daniş Bey Dâhiliye Nezaretinin başına gelince Sadrazam Paşa 'ya şöyle demişti:

"Paşam, eski zamanın idare adamlarına güvenim yoktur. Bunların hepsini atmakta mümkün değildir. Tensip buyurursanız hepsinden imzalı bir beyanname alalım. Bundan böyle hiç bir siyasi parti ile alakadar olamayacaklarını bize karşı resmen taahhüt etsinler. " demişti. Sadrazam Paşa 'da bunu çok yerinde bulmuştu. ²⁸⁰

Memurları siyasetin dışına itmeye çalışan bu senetler bazı memurlar tarafından imzalanmış ise de bazı memurlar tarafından kabul görmemişlerdi. Üst düzey devlet memurları bu kararı hürriyetlerine indirilen bir darbe olarak görmüş ve reddetmişlerdi. Bunca Vali içinde bir tek adam, Edirne Valisi Halil Bey bu beyannameyi (senedi) imzalamıştı. ²⁸¹ Kara uymayan memurin hakkında iş el çektirilme kararları dahi uygulanmaya başlanmıştı.

Ülke içinde böylesi gelişmelerin yaşandığı sırada İtalyanlar 7 Ağustos'ta 1912'de Rodos Adasına asker çıkarmaya başladılar. ²⁸²

Hükümet, toplumdaki siyasallaşmanın önünde geçmek için böylesi bir adım attıktan sonra bu uygulamayı subaylara ve erlere de uygulamak için çalışma başlattı. Bu çalışma ile uzun yıllardan beri orduda yaşanan aşırı siyasallaşmanın önüne geçilmek isteniyordu. Bu amaçla Harbiye nezareti 10 Ağustos 1912'de bir yönerge yayınlayarak tüm subay ve erlerinde "tahlif" edilmesini istedi. Yapılacak törende Bahriye ve Harbiye subayları ile erleri her türlü durum karşısında padişaha ve vatana, Kanun-i Esasi çerçevesinde bağlı kalacaklarına, kanun ve nizama uyacaklarına, komutanlarının emirlerini dinleyeceklerine, askerlik boyunca hiç bir siyasi cemiyete girmeyeceklerine

²⁷⁹ Yemin senedinin muhtevası şöyledir: "Her hal ve mekanda padişaha ve vatana, Kanun-i Esasi ahkamı dairesinde sadakatle İfa-yı hizmet edeceğime ve kavanin ve nizamatı- mevzuat-ı devlete ve üstlerim emrine itaa ve riayet edeceğime ve hizmet-i askeriyede bulunduğum müddetçe firka ve cemiyet-i siyasiyeden hiç birine intisap ve dehalet ve devlet-i Osmaniye'nin dahili ve harici umur-i siyasiyesine veçhen kattiyen müdahale etmeyeceğime yemin ederim. " " Suret-i Tahlif", **İkdam**, 13 Ağustos 1912, s. 3.

²⁸⁰ Vardar, **a.g.e.**, 134.

²⁸¹ Vardar, **a.g.e.**, 134.

²⁸² **Tanin**, 7 Ağustos 1912, s. 1.

ve ülkenin iç ve dış işlerine hiç bir şekilde müdahale etmeyeceklerine dair yemin edeceklerdi.²⁸³ Ordu ve donanmada ki Müslüman, Hristiyan ve Musevi subay ile erleri bu töreni ayrı ayrı kendi kitapları üzerinde gerçekleştireceklerdi. Alınacak senet ise şöyle düzenlenmişti: " Hafi veya celi hiç bir cemiyet-i siyasiyeye dâhil olmayacağımı ve devletin umur-i dâhiliye ve hariciyesine hiç bir suret ve sebeple kattiyen müdahale etmeyeceğimi cenab-ı hakka kalem ve namusla temin ederim"²⁸⁴

Aldığı karar ile askeri siyasetten uzak tutmaya çalışan Gazi Paşa Hükümeti, bu kararı daha da ileri getirerek tüm subay astsubay ve erlerle askeri hizmette bulunan seçme ve seçilme haklarını kullanmaları yasakladı.²⁸⁵ Tüm subay ve erlerden siyasetle meşgul olamayacaklarına dair alınan senetlerin dahada etkili ve anlamlı hale gelmesi için böylesi bir adım atılıyordu. Subay ve er olmalarının ötesinde aynı zamanda birer seçmen olan bu kimselerin, seçimlerde oy kullanma hakkı saklı olduğu için seçim sürecinde siyasete karışmamaları mümkün görünmüyordu. Seçmen olmaları itibariyle siyasi sürecin bir parçası haline gelmeleri tabii idi. Bu nedenle hükümet, "senet zorunluluğu" yasasının tamamlayıcısı olarak askerın oy kullanmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu amaca yönelik olarak Hükümet, 5 Ekim 1912 'de yasalaşmak üzere subay ve erlerin askerlik süreleri boyunca oy kullanmamalarını ön gören geçici bir yasanın çıkarılmasına karar vermiş ve bu yasa Hükümet tarafından 8 Ekim 1912'de yürürlüğe konularak askerın sahip olduğu demokratik hakka son verilmiştir.²⁸⁶

Parlamento ile kışlayı kesin çizgilerle birbirinden ayırmaya çalışan hükümet bu yolda aldığı kararlara aynı gün bir yenisini daha eklemiştir. Ordunun siyasetten uzaklaştırılmasını sağlamak üzere daha önce Mahmud şevket Paşa tarafından gündeme getirilen askerın siyasetle uğraşmasının yasaklayan fakat yasalaşmayan kanun tasarısı hükümet tarafından tekrar gündeme getirildi. 8 Ekim 1912'de bu yasa ile : Subayların açık bir şekilde

²⁸³ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal. . .*, C. I, s. 332.

²⁸⁴ Yakut, *a.g.m.*, s. 447.

²⁸⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal. . .*, C. I, s. 333.

²⁸⁶ Yakut, *a.g.m.*, s. 448.

parti ve siyasi nitelikli cemiyetlerin kurulmasına yardımcı olmalarına, siyasi nitelikli gösteri ve toplantılara katılmalarına, makale yayınlamalarına ve söylev vermelerine yasak getirildi. Bunlara uymayan ordudan atılacak; küçük zabıt onbaşı ve erler ise üç aydan altı aya kadar hapis cezasına çarptırılacaktı. Bu eylemlerin gizli yapılması halinde subayların ayrıca mahkemeye verilmesi, küçük zabıt onbaşı ve erlerinde altı aydan bir yıla kadar hapisleri mümkün olabilecekti.²⁸⁷ Hükümet Bu yasalar ile Askeri, siyasi arenadan uzaklaştırarak kışlaya çekmek için elinden gayreti ziyadesiyle sergilemiştir. Öce memurun sonra , askeri siyasetin dışına itmeye çalışan yasalar Hükümetin Programında da belirtildiği üzere parlamentoyu yani meclisi ve dolayısıyla hükümeti her türlü baskı müdahaleden kurtarma yada diğer bir ifade ile İttihat ve Terakkiyi bu süreçte tamamen saf dışı bırakmak niyetine yönelikti.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümetinin, İktidarda olduğu müddet içerisinde orduyu siyasetten arileştirmek için verdiği çabalar arzu edilen neticenin alınmasına tam olarak olanak sağlamamış, istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu durumun nedenleri arasında meşrutiyetin ilanından bu yana dört yıl boyunca ordunun İttihat Terakki ve muhalefet arasında iktidara gelmenin en önemli unsuru sayılması düzenlemeleri etkisizleştirmişti. Ayrıca bu kararı alan hükümetin ordu içindeki bir grubun siyasi çalışmaları sonucu iktidara tırmanması olumlu sonuç almasını engelleyen önemli bir etkendi.²⁸⁸ Bayur, alınan kararların başarısız olmasının ve hep kağıt üzerinde kalmasının temelinde yatan sebepleri şu şekilde izah etmiştir:

"Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti dış sorunların ezici baskısı altında bu işle var gücüyle uğraşamamıştır. Bu işte bir inkılapçı gibi davranmasını bilememiş ve sırf kanuni yoldan yürümeden önce çürük ve kangrenli motiflere karşı ani ve çok çetin ölçemler kullanmak gerektiğini anlamamış veya anlamış ise de bunu başaracak gücü kendisinde bulamamıştır. Gazi Paşa Hükümeti İttihat Terakki gibi gençliğin gönlünü kazanamamıştı. Öte

²⁸⁷ M. Naim Turfan, **Jön Türklerin Yükselişi**, (Çev. Mehmet Moralı), Alkım Yay., İstanbul, 2005, s. 234.

²⁸⁸ Yakut, **a. g. m.**, s. 447.

yandan Hükümet sağlam bir dayanaktan yoksun idi. Orduyu siyasetten ayırmak istedikleri için Hâlâskâr subaylara dayanamazlardı, Hürriyet ve İtilaf ise çok karışık ve güvenilmez bir örgüt idi."²⁸⁹ İşte bu sebeplerden dolayı bu uygulamalar başarısız olmuş, Hükümet bu uygulamalardan arzu ettiği neticeyi alamamıştır. Bu söylemin en güçlü dayanağı şüphesiz önce Trablusgarp savaşında ardından Balkan savaşlarında Osmanlı ordusunun içine düştüğü aciziyet ve başarısızlıktır.

Siyasi ayrışmaların merkezi haline gelen ordu, siyasileştiği ölçüde asli vazifesini savaşma özelliğini kaybetmiştir. İtilafçı, İttihatçı ve Hâlâskâran subay ve erlerden oluşan Osmanlı ordusu böylesine bir parçalanmışlık içindeyken askeri başarı sağlaması beklenilemezdi. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve nihayetinde I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ordudaki bu durumun faturasını çok ağır bir şekilde ödemiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi, orduyu siyasetten uzak tutmak ve kamuda adaletli hizmet vermeyen ve cemiyete mensup memurların siyasetle ilişkisini kesmek için çalışmalar yaptığı sırada, ülkedeki bir çok ittihatçı kimseler gönüllü olarak görevlerinden ayrılmış, ittihat ve terakki ileri gelenleri yakalanmak veya mahkemeye verilmek düşünce ve korkusu ile Avrupa'ya gitmişlerdir.²⁹⁰ Dolayısıyla hükümetin kararlılıkla attığı bu adımlar uzun vadede sorunların çözümünde istenilen neticeyi vermemişse de kısa vadede İttihatçıları tamamen iktidardan uzaklaştırdığı söylenilebilir.

1.6.5. Ordudan Bir Takım Askerin Terhisi Meselesi

Arnavutlukta isyan devam ettiği sıralarda hükümeti zor duruma düşüren bir takım gelişmeler yaşanıyordu. Arnavut asileri üzerine gönderilen askerlerden bazı eratlar vazifelerinin aksine asilerle mücadele etmek yerine terhis sürelerinin çoktan geçtiğini ifade ederek Arnavut asilerine katılarak devlete baş kaldırmışlardı. Erlerin temel istekleri terhis edilmeleriydi.

²⁸⁹ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 302.

²⁹⁰ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 300.

Kanunen 3 sene olan askerlik müddeti uzun süren isyanlar ve askere duyulan ihtiyaç nedeni ile 5-6 seneye kadar ulaşıyordu. Bu durum askerler arasında huzursuzluğa neden oluyor; askerler evlerine dönmeyi arzu ediyorlardı. İşte bu ruh halinde olan askerler Haziran 1912'den itibaren terhisleri için harbiye nezaretine baskı yapmaya başlamışlardı. Asker arasında baş gösteren bu huzursuzluğu gidermek arzusunda olan Harbiye nezareti terhis süreleri geçmiş olan 75. 000²⁹¹ askeri terhis etmek durumunda kalmıştır. Harbin devam ettiği sırada hükümetçe yapılan bu terhisler eleştirilmiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti Devlet ricalinden olan Şeyhülislam Cemallettin Efendi bu durumu, hükümetin bu durumdan haberdar olmadığını şu şekilde izah eder : " . . . *Bu terhis meselesinde heyet-i vükelanın katiyen rey ve malumatı yok idi. Binaenaleyh meclis-i vükelâda Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan istizah-ı keyfiyet eyledim. Mişarü'n-ileyh üç seneden beri isyan vuku bulan mahallere sevk ile yorgun bir hale gelmiş olan Salifü'z-zikr nizamiye taburları müddet-i nizamiyelerini ikmal etmiş oldukları cihetle silah çatarak terhislerini musırrane istida etmelerine ve İtalya gibi bir devlet-i muazzama ile muharip bulunduğumuz şu sırada orduda ihtilal vukuu katiyen tecviz edilmeyeceği gibi efradı merkumenin men'i terhisleri için de halen bir sebebi kanuni olmadığına mebni Erkan-ı Harbiye-i Umumiye karayla nezaretçe terhisleri cihetine gidilmiş ise de balkan hükümetlerinin ale'l-fevr seferberlik ilan etmesi üzerine efrad-ı merkume buldukları mahallerden hemen celp ile nikat-ı lazıme sevk edilmiş olduğu ifa eyledi.*"²⁹²

Trablusgarp'ta İtalyanlar ile savaşın devam ettiği, Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin aleyhine havanın gerildiği günlerde büyük miktarda askerin terhisi muhalif çevrelerce çok ciddi eleştirilmiştir.

²⁹¹ Harbiye Nezaretince terhis olunan asker sayıları hususunda kaynaklarda farklı bilgiler zikr edilmiştir. Cemaleddin Efendi terhis edilen eratın sayısını 75. 000 olarak yazarken, Baş mabeynci, Lütfi Simavi Bu sayıyı 60. 000 olarak vermiştir. Sadaret mektupçusu olan Ali Fuat Türkgeldi ise tam rakam vermeyerek 120 tabur nizamiye askerinin terhis edildiğini yazmaktadır. Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 61-62, Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 226; Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56.

²⁹² Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 61-62.

Lütfi Simavi askerlerin terhisi meselesinin "Rusya'nın bizi aldatmasına" bağlamıştır. Bu konudaki görüşlerini şöyle anlatmaktadır : " *Rusya Sefirinin harp olmayacağı mevzuunda hariciye nazırı Gabriyel Naradonkiyan efendiye çok kati bir garanti vermesi üzerine Türk ordusunda altmış bin efrat kadar tutan çok mümtaz ve iyi talim görmüş kısmı terhis edilmişti*" ²⁹³ görüldüğü üzere Rusya'nın Balkanlarda herhangi bir savaş çıkmayacağına dair teminatı üzerine terhis süreleri gelmiş olan 60.000 ile 75. 000 arasındaki Osmanlı askeri terhis edilmiştir. Hükümet, ortamın böylesine gergin olduğu bir sırada bahsi geçen bu kadar askeri terhis etmek suretiyle "gaflet" göstermiştir. ²⁹⁴

Lütfi Simavi terhis melesinde Rusya'yı suçlarken, Galip Vardar terhis meselesinde : " *İtalyanlarla Sulh yapılma teşebbüsleri Nazım Paşa'yı bu yanlış kararı almaya teşvik etmişti*" demek suretiyle olayda bizzat sorumlu olarak Nazım Paşa'yı göstermiştir. ²⁹⁵ Ağustos'un başından itibaren Osmanlı basınında sulhun iki, iki buçuk aya kadar yapılacağı konuşulmaktaydı. ²⁹⁶ Bu beklenti Nazım Paşa'yı yanıltmış olmalıdır. Kısa süre sonra Balkan savaşının patlak vermesi ile hükümet terhis ettiği bu askerleri tekrar silah altına almak durumunda kalmıştır.

Benzer bir hatayı Trablusgarp harbi öncesinde İtalya'nın Trablusgarp'a karşı istek ve emelleri ortada iken ordunun başında bulunan Mahmut Şevket Paşa yapmıştır. Mahmut Şevket Paşa, Trablusgarp merkezinde bulunan askeri gücün önemli bir bölümünü mühimmatı ile birlikte Yemen'e göndermeye karar vererek Nazım Paşa'nın verdiği yanlış karara benzer bir karar vermiştir. Çok kritik bir zamanda, atılan bu adımın savaşın seyri noktasında Osmanlı ordusunu menfi yönde etkilemiştir. ²⁹⁷

²⁹³ Lütfi Simavi, **a. g. e.**, s. 226.

²⁹⁴ Türkgeldi, **a. g. e.**, s. 57.

²⁹⁵ Vardar, **a. g. e.**, 134.

²⁹⁶ 10 Ağustos 1912 Tarihli Tanin'de: Mahafil-i Siyasiye'de mevcut olan kanaate göre hükümeti hazıra nihayet 2, 5 ayda sulhe girişmiş olacaktır, denilmekteydi. Sulh Etrafında, **Tanin**, 10 ağustos 1912, s. 1

²⁹⁷ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 56.

1.6.6. Arnavutluk İsyanı ve Büyük Kabine'nin Tutumu

Osmanlı Siyasi hayatında kökleri eskilere dayanan Arnavutluk meselesi ya da isyanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa iktidarında bütün sıcaklığı ile gündemdeki yerini korumuştur. Henüz Gazi Paşa kabinesi iktidara yeni geldiği sıralarda Arnavutlukta siyasi atmosferi, isyanı ve asilerin durumunu Bayur şu şekilde anlatmaktaydı: *“Temmuz sonlarında ve Ağustos başlarında gitgide artan Müslüman Arnavut kütleleri, Yakova'da Said Paşa hükümetine karşı durumu almış olan 1. ve 20. nci tümen subaylarının bir takımı ile Üsküb Priştine ve İpek'e girerler, Kosova sahrasında toplanırlar, özel veya siyasal birçok kıyamlar yaparlar ve suç işlerler suçluları hapisanelerden salıverirler. Arnavut elebaşlarından İsa Bulatin, Abdülhamid'i yeniden tahta çıkarmak ve hiç olmazsa onu Rumeli padişahı yapmak için and içerler... ”*²⁹⁸ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, iktidara geldiğinde Arnavutluk'taki durum bu minvalde idi. Devlet otoritesinin zaten zayıf olduğu Arnavutlukta terör eylemlerinin artması, yaşanan anarşi ortamı mevzu bahis otoritenin halk nezdinde iyice kırılmasına neden olmuştu.

Bu noktada analiz edilmesi gereken asıl olgu, Arnavutları 1912 yılı için isyana iten gerekçelerin ne olduğudur. Arnavut isyanının temel sebebi İttihatçuların ülke yönetiminde uyguladıkları politika idi. Cemiyet, meclisi fesh ettikten sonra genel seçimlere girilme aşamasında Arnavutlukta takip ettiği seçim kampanyası, Cemiyet ile bölgedeki Arnavutlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemişti.²⁹⁹ Cemiyet, Arnavutlukta uyguladığı seçim kampanyaları sonucunda Hasan Priştine ve İsmail Kemal gibi Arnavutların desteğini alan milletvekillerinin seçilmesini engellemiş, bu durum Arnavutlar arasında büyük honutsuzluk yaratmıştı. Arnavut halkının desteğini alan vekillerin parlamentoya girememesi, Arnavutlukta bazı kimselerin isyan etmesine ve dahi eşkıyalık yapmalarına neden oldu. Zaten hassas bir bölge olan Arnavutlukta bu hadiselerden dolayı İttihat Terakki Hükümetine karşı şiddetli

²⁹⁸ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 314.

²⁹⁹ İhsan Burak Birecikli, " **Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914**", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, s. 287.

muhalefet başladı. Arnavut liderlerinden Hasan Priştine'nin öncülük ettiği isyan hareketi kısa sürede destek bulmuş ve isyanın çapı genişlemişti. Cemiyetin yönetimine karşı oluşan sivil muhalefetin yanı sıra bazı Arnavut asilerinin kıskırtması ile ordu içindedeki cemiyetin iktidarına karşı muhalif subay kesimi oluşmuştu. Bu kesim Halaskar zabitan grubu idi. Buhareketin Nazım Paşa'nın Sebahattin Bey'in, Rıza Nur'un Parmağı olduğu gibi İngilizlerinde büyük etkisi vardı.³⁰⁰ Cemiyetin yönetimine karşı Arnavutlukta başlayan baş kaldırı, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidarındanda devam etti. Fakat Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Arnavutluk politikası İttihatçıların politikasından daha farklı idi.

Başkentte iktidar kavgalarının aralıksız sürdüğü, haricte İtalya ile harbin devam ettiği sıralarda Arnavutluk'ta devam eden isyanın neticelendirilmesi Büyük Kabine'nin atacağı diğer adımlara fırsat vermesi açısından elzemdi. Bu nedenle hükümet bu iş üzerinde yoğunlaştı. Bu düşünceler içinde meselenin halli için harekete geçen Gazi Paşa ilk iş olarak devletin Arnavut asileri üzerine göndermiş olduğu askerleri geri çekti. 2. aşamada asilerin isteklerini tam olarak tespit etmek maksadıyla, Arnavutlara etkileyici şekilde nasihatle bulunup taleplerinin derhal yerine getirileceğine dair kesin güvence vererek o bölgede sükûnet ve asayiş bir an önce sağlamak üzere eski Trablusgarp Kumandanı Müşir İbrahim Paşa'nın başkanlığı altında Arnavutların güvenini kazanmış bir kaç devlet adamından kurulu bir heyetin -"Tetkik Heyeti"- Arnavutluk'a gönderilmesine karar verildi (22 Temmuz 1912)³⁰¹ Arnavutluğa gönderilen heyetin ardından bizzat Gazi Ahmet Muhtar Paşa, hadisleri yakından tetkik etmek üzere Arnavutluk'a gitti.³⁰² Önce mütehassıs kişilerden müteşekkil bir heyetin gönderilmesi ardından hükümet başkanının bizzat bölgede izlenimlerde bulunması, bu konuya ne kadar ehemmiyet verildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Temmuz ayı başlarında Arnavutlukta vaziyet ciddiyetini artırmıştı. Bu bölgede yaşayan Müslüman Arnavutlar Üsküp, Priştine ve İpek dolaylarında

³⁰⁰ Fahri Belen, **Ordu ve Politika**, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971, s. 10.

³⁰¹ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 78, Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 315.

³⁰² "Yeni Kabine" **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 1.

toplanmış bir takım askerler de onlarla işbirliği yapmış ve hükümetten bir çok imtiyaz koparıırken İşkodra vilayetinde, Hıristiyan Arnavutlar ve bilhassa bir yıl önce Karadağ ile iş birliği yapmış olarak bir çok kazanımlar elde etmiş olan Malisörler, 29 Temmuzdan başlayarak Tuzla-Gosine arasında ve İşkodra ve Tuz sınırındaki kulelere baskın yaparak saldırmaya koyuldular, bazı kuleleri ele geçirdiler askerin silahlarını alıp ve kendilerini koyu verirdiler. 2 Ağustos'ta Karadağlılar da saldırılara başlamışlardı, 3-4 Ağustosta Mojkovaç ve Kolaşin bölgelerinde Türk ve Karadağlılar arasında çetin çarpışma ve top ateşi yaşanmıştı. Yine o sıralarda 1912 yazında, Makedonya'daki komitacı çalışmaları son aşama artar; bunun soygunculuk ve demiryolu ve köprülere karşı bombacılık gibi çok örnekleri olmakla birlikte asıl önemli olaylar Türkleri coşturup, onları öç almak için Bulgarlara saldırmaya kışkırtan ve Balkan ülkelerinde ve Avrupa da Türk karşıtlığı propagandasının yapılmasına yol açan olaylarla, Hristiyanları bazı işleri görmekten alıkoyarak tutumsal ve tinsel sıkıntılar çıkarmak veya komitacıları yardıma zorlamak amacını güden olaylardı.³⁰³

Terör olaylarının arttığı günlerde, Türklerin çokça meskun oldukları Kosova vilayet merkezi sancağı olan Koçana kazasında bir çok insanın bir araya geldiği pazarda Bulgar komitacılar tarafından bomba patlatıldı, birinci bombanın ardından 8 dakika sonra ikinci bomba patlatıldı.³⁰⁴ Patlatılan bu bombalar 28 kişiyi öldürünce Müslüman halk ve bazı kimseler galeyana gelip 21 Bulgar'ı öldürdüler.³⁰⁵ Yaşanan bu olaylar, Türk- Bulgar çatışmasını alevlendirmiş, bölgedeki gerilimi artırmıştı. Balkanlarda gerilim arttığı günlerde Kumandaları altında on bin silahlı adam bulunan İdris, Sefer, Rıza Bulatin ve Bayram gibi Arnavut asileri, Üsküp şehrini tamamı ile ele geçirerek, müfrezler ile birlikte Selanik'e doğru hareket etmişlerdi.³⁰⁶ İşte böyle bir gergin ortamda İbrahim Paşa'nın başkanlığında bulunan heyet Arnavutluk'a ulaşmıştı. Müslüman Arnavut asileri isteklerini 14 madde halinde hükümete sundular. 8

³⁰³ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 315-316.

³⁰⁴ "Koçana'da Patlayan Bomba", **İkdam**, 8 Ağustos. 1912, s. 2.

³⁰⁵ Akşin, **Jön Türkler...**, s. 318.

³⁰⁶ Tan gazetesinden aktaran **Tanin**, 11 Ağustos 1912. s. 1.

Ağustos 1912 tarihinde İbrahim Paşa'nın Piriştine'den başkentte çektiği telgrafta Arnavutlar'ın 14 maddeden oluşan isteklerini şunlardı: ³⁰⁷

"1) Mevcut adliye teşkilatının faydasız olduğu yerler için özel bir kanun çıkarılması.

2) Savaş durumu dışında askere alınan erlerin askerliğini Rumeli'de yapmaları.

3) Önceden toplanmış olan silahların geri verilmesi.

4) Arnavutça bilen ve Arnavutların adetlerini bilen memurların atanması.

5) Arnavutluk'ta idadilerin sultani(lise) durumuna getirilmesi, nüfusu 30.000'i aşan sancaklarda programa Arnavutça da konmak üzere yeni sultaniler açılması.

6) Medreselerin açılması ve ödeneklerin evkaftan verilmesi.

7) Özel okulların açılmasına müsaade edilmesi.

8) İlk ve ortaokullarda Arnavutça öğretim yapılması.

9) Bayındırlık, ticaret ve ziraat çalışmalarının geliştirilmesi.

10) Nahiye teşkilatının kurulması.

11) Müslüman ahlak ve adetlerinin korunması.

12) Said ve Hakkı Paşa hükümetlerinin yüce divana sevk edilmesi.

13) Son olaylar için genel bağış iradesi istenmesi.

14) Harap olan yerlerin onarılması." ³⁰⁸

³⁰⁷ İttihatçıların asilerin isteklerinin bunlarla sınırlı olmadığı bu isteklerin arkasında bir gizli tuttıkları istekleri olduğunu iddia ediyorlardı. İttihatçıların eleştiri getirdikleri bir başka mevzu ise hükümetin Arnavutlara karşı tuttukları tavizkâr tutum idi. Arnavutlar, İttihat ve Terakki'nin iktidardan çekildiği takdirde isyanın son bulacağını dair daha önce verdikleri beyanat ise unutulmuş idi. İttihat Terakki iktidar mevkiinden uzaklaştırılmış olmasına rağmen asiler, isyanlarına devam ediyorlardı. Öte yandan Gazi Ahmet Paşa hükümeti de Meclis'in Fesh edilmesi sürecinde bu kartı etkin bir şekilde kullanmıştı. Şartlar yerine gelmesine rağmen Asiler, isyanlarına devam ediyorlardı. "Arnavutluk Meselesi", **Tanin**, 12 Ağustos. 1912, s. 1.

³⁰⁸ Karal, a.g.e., s. 187; Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 319.

Bu isteklerde açıkça görüldüğü üzere Arnavutlar hükümetten özerklik talep etmiş oluyorlardı. Bu istekler, mevcut yönetim şekli olan Meşrutiyet rejimi ile çatışmakta olduğu gibi ayrılıkçı harekete örnek teşkil edebileceği nedeni ile kabul edilmesi güçtü. Fakat devletin içinde bulunduğu umum şerait ve etkili olan diğer amiller nedeniyle Gazi Paşa kabinesi 3 ve 12. maddeler hariç tutulmak üzere diğer maddeleri kabul etmiş ve Arnavutların adeta tam bir muhtariyet şeklini ihtiva eden taleplerini kabul etti.³⁰⁹ Bu isteklerin kabulü ile aslında bir yıl önce Hristiyan Arnavutlara verilmiş olan haklar Müslüman Arnavutlara da verilmiş oluyordu.³¹⁰ Hükümetin bu "tavizkar" hareketi İttihatçı basın tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Arnavut asileri namına ortaya atılan bu isteklerin Arnavutların dayatması olduğu, hükümetin tavizkar politikalarından vaz geçmesi gerektiği savunulmaktaydı.³¹¹

Muhtar Paşa Hükümeti, isyanın neticelendirmek ve Arnavut asilerini teskin etmek için Arnavutlara bir takım haklar vermeye devam etti. Hükümetin Arnavutlara bahş ettiği haklardan bir tanesi de Arnavutların askerlik hizmetlerinin mahalinde yapılmasına olanak tanınmasıdır.³¹² Bu öteden beri, Türklerden başka unsurların istediği bir imtiyaz idi. Türk vatanının çeşitli milli bölgelere ayırmak ve muhtariyet yolu ile istiklale yürümek için düşündükleri bir çare idi.³¹³ Hükümetin, Arnavutlara bu imtiyazı vermesi, diğer milletlere de örnek teşkil edecekti.

Hükümet, Arnavutluk'ta hep Arnavut lisanına ve mahalli idarelere vakıf memurlar kullanmayı da kabul etti. Ayrıca Arnavutluk'taki idadi mektepleri

³⁰⁹ K. Süsseim, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Eskişehir, 1997, s. 593.

³¹⁰ Bayur, **Türk İnkılabı**. . . , C. II, K. I, s. 319-320.

³¹¹ İttihatçı basının eleştirdiği bir başka nokta Arnavutluk İsyanının İttihat Terakki erkanının iktidardan çekilmesi ile son bulacağına dair görüşün çürümesi idi. İttihatçılara göre Gazi Ahmet Muhtar Paşa , Arnavut asilerinin desteğini alarak iktidar mevkine yükselmişti. İttihatçıların iktidardan uzaklaşması ile isyanın kendiliğinden son bulacağına inanılıyordu. Çünkü isyan, İttihatçıların ayrılıkçı söylemleri ve uygulamalarına karşı çıkmıştı. Halbuki Büyük Kabine kurulduktan sonrada isyan devam etmiştir. İttihat Terakki'nin iktidardan uzaklaşmasının Arnavutluk meselesini sonlandıracağına inananlar şu anda bunun böyle olmadığını görmüşlerdir. "Arnavutluk Meselesi her gün bitiyor, Her gün başlıyor", **Tanin**, 11 Ağustos 1912, s. 1.

³¹² "Arnavutluk İmtiyazatında", **Tanin**, 2 Eylül 1912, s. 1.

³¹³ Hüseyin Cahit Yalçın, " İttihat Ve Terakkiye Hücumlar", **Yakın Tarihimiz**, C. IV, S. 19, 31 Ocak 1963, s. 308.

sultanilere çevirmeği, Arnavutluk vakıflar bütçesine zam yapmayı, Arnavutlukta demiryolları ve yollar yapmayı da kabul etti.³¹⁴

Bu yatırımlardan sonra, Arnavutluk'a gönderilen heyetein Reisi Muşir İbrahim Paşa 10 Ağustos 1912 tarihli Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya gönderdiği telgrafta Arnavutluk ahvalinde vehametini tedricen sükûn bulmakta olduğunu meseleye nihai bir son vermek için 29 kişiden oluşan Arnavut rüesası ile görüşmelerin devam ettiğini bildırıyordu.³¹⁵

Bu sırada istekleri hükümet tarafından kabul edilmesine rağmen bazı Arnavut asileri daha önce kendilerinden toplanmış olan silahlarını kendilerini verilmelerini isteyerek, isyanlarına devam ettiler. Bu durum üzerine hükümet silahların Arnavut asilerine teslim edilmesinin Sırlar ve Bulgarları da harekete geçirebileceğini bu sebepten dolayı bunun mümkün olmadığını ancak silahı alınan Arnavutlara cüzi bir miktar para verilmesine hüküm ederek bu sorunu çözmüştür. Devletin eşkiyalar karşısında ikinci defa geri adım atması hükümetin tavizkar tutumunu bir kez daha ortaya koymuş, umumi anlamda kötü örnek teşkil etmiştir. Bayur kabinenin verdiği bu tavizleri ve sonrasında devletin başına açtığı sorunları şu şekilde değerlendirmiştir:

*" 1911'de bir takım Hıristiyan Arnavutlara verilmiş olan haklar nasıl Müslüman Arnavutların dileklerine yol açmıştı ise Müslüman Arnavutlara verilen haklarda Makedonya, Epir ve Arnavutluk'taki öbür ulusların bir sürü dileğine yol açacaktır. Hem bu iş öyle bir anda olacak ki Osmanlı coğrafyası ta temellerinden sarsılmaktadır, Türkler birbirine girmişlerdir, Osmanlı Devleti bir büyük devletle savaşmaktadır, Balkan devleti ise birleşmişlerdir ve Rusya onları var gücüyle korumaktadır. Bu durum nasıl Müslüman Arnavutlarca Hıristiyan Arnavutların kopardıkları hakların koparılmasına yardım etmiş ise, balkanlılarda onlardan örnek alarak veya daha doğrusu kendileri için her bakımdan olgunlaşmış bir durumdan yararlanarak isteklerini ileri sürmek dileklerini az çok haklı göstermek imkân ve bahanesi verecektir."*³¹⁶ Hükümet

³¹⁴ Yalçın, a.g.m., s. 309.

³¹⁵ "Arnavutluk Meslesi", **İkdam**, 10 Ağustos 1912, s. 1.

³¹⁶ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 323.

tarafından verilen tavizlerin Balkanlarda kıpırdanmalara yol açacağı, Balkan Savaşı'na uygun bir zemin hazırlayacağı savunulmaktaydı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Arnavutluk isyanına bakışı ve tavrı hususunda Ali Fuat Türkgeldi şunları aktarıyordu: "*Memuriyete başladığı sıra bir sabah teşekkür için Ahmet Muhtar Paşa 'nın Fener yolundaki köşküne gittiğimde Arnavutluk meselesinden bahis açarak " Benim niyetim sadareti Kamil'e yahut Hüseyin Hilmi'ye (Paşa) terk ile şurayı devlete çekilmektir. Nazım (Paşa)'ı da atarak harbiye nezaretine Mahmut'u (oğlu Mahmut Muhtar Paşa) getirip Arnavutluğa göndermektir. Onun üzerinde benim adım olduğundan ve Arnavutların bana büyük hürmetleri bulunduğundan o gidince derhal ihtilalı teskine muvaffak olur"*.

"Bir günde Arnavutlar kendileri hakkında tasavvur olunan müsaedata kanaat etmediklerini görünce burada bulunan Arnavut Rüesasını çağırıp Ah nankör Arnavutlar benim onlara ettiğim hizmetleri unutuyorlar demiş olduğunu ve onun üzerine müseadati vakayı kabul eylediklerini" söyledi. Türkgeldi, sözlerini "*Arnavutluk meselesinin bu defa sukut ettiğini, bunda amil olan Ahmet Muhtar Paşa tarafından söylenen tehditkar söylemler değil, devlet tarafından gösterilen müseadı-ı filiyedir"*.³¹⁷ diyerek tamamlamıştır. Anlaşıldığı üzere Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın isyanı neticelendireceğine dair düşüncesi kuvvetlidir. Bu düşüncenin oluşmasında Arnavutlar üzerindeki etkisini dayanak göstermiştir. Neticede Müslüman Arnavutların taleplerinin kabul edilmesi neticesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidarı dönemine denk gelen üçüncü Arnavut İsyanı da neticelendirilmiş oluyordu.

Müslüman Arnavutların isyanları, isyanı taleplerinin kabulü ile son bulmuş olmalarına rağmen, Hristiyan Arnavutlardan Malisörlerin isyanı bütün yaz boyunca devam etti. Nitekim 19 Eylül 1912 tarihli kabine toplantısında, Malisörlerin genel isyan ile İşkodra ve civarına hücum etmeleri üzerine İşkodra ve civarının önem kazanması dolayısıyla Kosova'da bulunan Tahkik Heyeti Reisi Müşir İbrahim Paşa 'nın İşkodra'ya gitmesi kararlaştırıldı.³¹⁸

³¹⁷ Türkgeldi, a.g.e., s. 54.

³¹⁸ Uçarol, a.g.e., s. 347.

Kabine, Hristiyan Arnavutların isteklerini temin hususunda gerekli çalışmayı yapmaya başladığı sıra aynı zamanda devam eden harici gelişmelere Trablusgarp Savaşı ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine olmak üzere oluşan ittifaklar devletin bu sorunla çok fazla ilgilenmesine olanak vermemiştir.

Balkan Savaşı'na gidilen süreçte Osmanlı Devleti'nin kanayan yarası, Arnavutluk meselesi yada Makedonya sorunu bütün sıcaklığı ile devletin gündemindeki yerini korumaya devam edecektir.

1.7. BÜYÜK KABINE'DE BUHRANLAR VE İSTIFALAR

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın büyük kabinesi, çok zor şartlar altında göreve gelmişti. Siyasal ve sosyal gerginlin iyice arttığı, harici ve dahili sorunların ardının arkasının kesilmediği günlerde bir uzlaşma kabinesi olarak tarafsızlık parolası ile göreve devr alan bu kabineden çok şey bekleniyordu. Bunun için böylesine nazik bir ortamda iktidar mevkiinde olanların siyasi tecrübesi olan, deneyimli, muktedir, asker üzerinde nüfuzu olan, sağlam karakterli devlet adamları olması icap ederdi. Sultan V.Mehmet Reşat'ın Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan kabineyi kurarken bu kıstaslara ihtimam göstermesini istemişti. Bu nedenle kabinede ziyadesiyle siyasi tecrübesi olan Kamil Paşa Şurayı Devlet Başkanlığına Hüseyin Hilmi Paşa da Adliye Nazırlığına getirilmişti. Şeyhülislamlığa ise yine siyasi tecrübesi bulunan Cemaleddin Efendi getirilmişti. *"Bu dehşetli durum karşısında yönetimi ele almak, ateşten gömlek giymekten başka bir şey değildi"* diyen Cemaleddin Efendi, memleketin içinde bulunduğu durum dolayısıyla bu ağır yükü zorunlu olarak üzerine almaya karar vermişti.³¹⁹ Bununla birlikte kendisine tevcih edilen nazırlık vazifesini kabul etmeyenler yahut daha sonra istifa edenlerde mevcuttu. Bütün bu gelişmeler Gazi Ahmet Paşa'yı ve Kabinesini zor durumda bırakmıştır.

³¹⁹ Cemaleddin Efendi, a.g.e., s. 76.

Hükümeti zor durumda bırakan ve kısa süreli kabine buhranına neden olan ilk olay henüz kabine kurulduğu sırada Dahiliye Nezaretine tayin olunan Ferit Paşa'nın bu görevi kabul etmemesinden kaynaklanan olaydır. Kendisine Dahiliye Nezareti tevcih olunduğu sırada Avrupa'da bulunan Ferit Paşa çeşitli bahaneler ileri sürerek bu vazifeyi kabul etmedi. Aslında Arnavut olan Ferit Paşa, Arnavutların bir Kamil Paşa Hükümeti istediklerini bildiği için Gazi'nin hükümetin de yer almak istemiyordu.³²⁰ Bu nedenle kendisine götürülen bu teklifi reddetmişti. Henüz kabinenin kuruluşu döneminde Dahiliye Nezaretine bir nazırın bulunamaması siyasi ortamın gerilmesine yol açabileceği için derhal nazır bulunulması işine girilmişti. Ferit Paşa'nın red cevabı üzerine Dahiliye Nezareti için daha önce Kudüs şerif ve mutasarrıflığı yapan ve farklı vilayetlerde valilik görevi yürütmüş olan Reşit Bey'in tayini düşünülmüş ise de³²¹ daha sonra bu isim üzerinde mutabakata varılamadı ve Dahiliye Nezaretine Ziya Paşa getirildi. Ferit Paşa ise Âyan Reisi başkanlığına getirildi. Fakat Dahiliye Nazırı Ziya Paşa'da bu makamda fazla kalmayarak 12 Ağustos 1912'de istifa etti. Ziya Paşa'nın istifa sebebi: *"Dahiliye Nezaretine müteallik icraattan dolayı Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile birlikte diğer bazı rüfekası arasında nokta-i nazar ihtilafı zuhur etmiş olmasından kaynaklıydı"*.³²² Ardından Dahiliye Nezareti Şerif Paşa ya tevcih olunmuş ise de o da Ahmet Muhtar Paşa ile itilaf edemeyerek iki gün sonra çekildi. Bu istifalar kabinenin ahengini bozmuştur.³²³

Şerif Paşa'nın Dahiliye Nazırlığından ayrılmasının ardından eski Selanik Valisi olan Daniş Bey, Dahiliye Nezareti için önerildi. Sultan Reşat Daniş Bey'in nazırlığını *"Böyle mühim bir zamanda tecrübe olunmamış bir adam hiç Dahiliye Nezareti gibi bir mevkiye getirilir mi? Şimdi Babıaliye git, benim tarafımdan Sadrazama söyle ya Hüseyin Hilmi Paşa'yı yada Ferit*

³²⁰ Çavdar, **Talat Paşa**, s. 251.

³²¹ **İkdam**, 27 Temmuz 1912, s. 2.

³²² **İkdam**, 14 Ağustos. 1912, s. 2.

³²³ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56, Çok kısa sürede iki Nazırın göreve gelip akabinde istifa etmesi, halk nezdinde hoşnutsuzluk sebebi oluşturuyordu. Önce Ziya Paşa'nın şimdi Şerif Paşa'nın İstifa etmesinin sebebi ise Dahiliye Nazırının görevinde serbest bırakılmamasından kaynaklanmaktaydı. **İkdam**, 17 Ağustos 1912, s. 4.

Paşa 'yı ikna ederek onlardan birine arz etsin"³²⁴ diyerek reddetmiştir. Padişah böyle hassas bir ortamda, Ferit Paşa yahut Hüseyin Hilmi Paşa'nın Nezarete getirilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. Bu sırada Dahiliye Nezareti sadrazam tarafından vekaletle yönetilmeye devam ediliyordu.

Padişah'ın irade-i seniyyesini sadrazama getiren Ali Fuat Türkgeldi sonraki gelişmeleri şöyle anlatmaktadır : "*Babıaliye gidip Sadrazama irade-i seniyyeyi tebliğ edince Sadrazam Hakk-ı hümayunları var, ne yapalım? Hepsi birer birer çekiliyor. dün akşamda Hüseyin Hilmi Paşa gelerek Harbiye Nezaretinden istifa etti; veda edip gitti. Ferit Paşa evvelce Nezareti kabul eylemediği gibi gene teklif etsem kabul etmez. Memurinden her kime teklif ettimse geçici olduğunu bildiklerinden memuriyetlerini feda etmemek için kabul etmiyorlar. Efendimiz Ferit Paşa 'yı celp ile kendilerine teklif ve ısrar buyursunlar eğer kabul ederse bende memnun olurum dedi ve ekledi: Bu istifalar hep benim çekilmekliğim için yapılıyor. Halbuki diğerleri de istifa etseler yerlerine adam bulup boşlukları dolduracağım; genede ben istifa etmeyeceğim*".³²⁵ Kabinenede meydana gelen bu istifalar, devletin sağlıklı politika üretmesini engellediği gibi hali hazırda çözüm bekleyen sorunların çözümünü sürecini de uzatıyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, nezaretlere münasip bir kimse bulmak çaba için sarf ederken asıl sorun olan Arnavutluk meselesi ile gerektiği kadar ilgilenemiyor, bu durum sorunun dallanıp budaklanmasına neden oluyordu.³²⁶

Kabinede meydana gelen buhran ve çatırdamaların, hükümeti zora düşürdüğü yorumları yapılmaya başlandığı sırada Harbiye Nazırı Nazım Paşa : "*Kabinede hiç bir güne buhran mevcut değildir. Kabine mevkiini edecek ve icrasını deruhte ettiği mesailin mevki-i tatbiki vazı hususunda sarfı gayret eyleyecektir*".³²⁷ beyanatını vererek hükümetin güçlü olduğu mesajını vermiştir.

³²⁴ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56.

³²⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56.

³²⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Daima Kabine", **Tanin**, 25 Ağustos 1912, s. 1.

³²⁷ **İkdam**, 17 ağustos 1912, s. 3.

Nazırlar buhranı, içinden çıkılmaz bir hal arz etmeye başlayınca Ferit ve Hüseyin Hilmi Paşalar kendilerine teklif edilen görevi kabul etmeyince Sultan V. Mehmet Reşat, daha önce "tecrübesiz" olduğu gerekçesiyle Dahiliye Nazırlığına uygun görmediği Daniş Beyi Dahiliye Nazırı olarak atamayı kabul etmiştir. Diğer Nazırlıklardan Adliye Nezaretine Hüseyin Hilmi Paşa'dan boşalan koltuğa Âyandan Halim Bey, Posta ve Telgraf Nezaretine Eski Maliye Nazırı Sabri Bey getirildi. Böylece hükümeti çok zor duruma düşüren "*Nazırlar Buhranı*" neticelenmiş oluyordu.³²⁸

Nazırlar Buhranı neticelenmiş olmasına rağmen Nazırların atanmasının gecikmesi, atanan nazırların görevi kabul etmemesi Dahiliye Nezaretinin uzun süre başsız kalması gibi durumlar kabinenin iktidara geldiğinin birinci ayında kabinenin dağılacağı, hükümetin değişeceği şeklinde yorumlanmaya başlamıştı. Tabii olarak bu düşüncesinin kabul görmesinde kabinede birbiri ardına gelen nazırların istifaları önemli bir yer tutuyordu. Bu istifalar, kabinenin içindeki fikir çatışmalarından kaynaklıydı. Kabine içi fikir çatışmaları neticesinde doğan istifaların nedenini ve genel siyasi havayı Tan gazetesi şöyle açıklıyordu:

"Daha ilk kurulduğunda Muhtar Paşa Kabinesi iki eğilim ile bölünmüş olduğu görülmüştür. Kabine üyelerinden bazıları, şiddetli bir politika uygulanmasının zorunu olduğunu ve İttihat Terakki Cemiyeti ile anlaşmanın aldanmak demek olacağını tahmin ediyorlardı. Diğer bazıları da tersine dün başta olanlara karşı daha çok ölçülü hareket edilmesini ve bunlara meşruti bir muhalif şeklinde işlem yapılmasını istiyorlardı. Uyuşmazlık politikasının destekleyenler, şüpheli vali ve mutasarrıfların değiştirilmesini istiyorlardı. Muhtar Paşa kabinesinden İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde olan kişilerde bu istekler ile dolu bulunuyorlardı. İşte daha Ağustos ayı başında ortaya çıkan hükümet değişikliği söylentileri bundan ileri gelmiş idi. Onlara uyuşma taraftarları galip geldi. Dahiliye Nazırı Ziya Paşa muhtelif valileri

³²⁸ İttihatçılara göre bu istifalar , ittihat terakkiye düşman nazırların iktidarda bırakılması amacını taşıyordu. Hüseyin Hilmi Paşa'nın nezaretten el çektilmesi hükümetin politikasının bir parçası olarak telakki ediliyor. Tarafsızlık parolası ile yola çıkan büyük kabinenin bu hamleler ile "günden güne bir husumet ve intikam kabinesi" şeklini aldığı ifade ediliyordu. **Tanin**, 9 Eylül 1912, s. 1.

değiřtirmek isteęinde bulundu. Kamil Pařa ile Nazım Pařa 'da onun dūřüncesinin desteklediler. Fakat hūkūmetin geri kalan kısmı bu dūřüncüyü benimsemedi. İřte Ziya Pařa'nın istifasına sebep olan anlaşmazlıktan bundan meydana geldi. Ancak Ziya Pařa istifa yazısından bazı saęlık problemleri ileri sūrdū. Fakat onun İttihat ve Terakki Partisi'ni korumak ve bu parti tarafından tayin edilen Vali ve mutasarrıfları yerlerinde bırakmak amacıyla, Hilmi Pařa tarafından sadrazama kabul ettirilen istek üzerine, istifa ettięi herkesçe bilindi ve söylendi. Sadrazam Ziya Pařa'yı makamında bırakmak için boşuna ısrar etti. Ve yerine dięer bir kiřiyi getirmek gerekti. Bu işte o kadar kolay deęildi. Önce İbrahim Pařa'dan ve sonra Reřit Bey ile Nafia Nazırı řerif Pařa'dan söz edildi. Tefvik Bey'in veya Salih Pařa'nın Nafia Nezaretine gelecekleri söylendi. Fakat řerif Pařa daha tayin edilir edilmez Ziya Pařa'nın baęlı olduęu aynı sebeplerden ötürü istifa etti. Arkasından bir aksi etki sonucu olarak Hilmi Pařa'da istifasını verdi. Bunun üzerine uyuřmazlık taraftarları galip geliyor ve kabinenin dostları da genel olarak bundan memnun kalıyordu. Fakat bu memnuniyetinde uzun zaman sürmeyeceęi ve Ferit Pařa'nın kabul etmemesi üzerine bütün kabinenin istifası beklenir olduęu haber veriliyor. Yeni kabineyi Kamil Pařa'nın kuracaęı belirtilmekte ve bu durum řiddet usulünün izleneceęini göstermekte ise de bu konuda řimdilik bir karar vermek uygun deęildir. Türkiye için en esaslı cihet, kurulmuř bir hūkūmete sahip olmaktır. Her gün bir nazır kaybeden bir kabine, iş yapmak için lazım gelen etkiye sahip deęildir. Halbuki, Osmanlı hūkūmetinin ne istedięini ve nereye gitmesi gerektięini bilmesi gerekir. Trablusgarp Savařı ile Arnavutluk sorunu bu son on gün içinde hūkūmetin bulunduęu durumla çözülemez ve düzeltilemez. Her halde bir řey yapmak gerekir. Fakat ne yapmak gerektięi geleceęe ait bir řeydir".³²⁹

Görüldüğü üzere kabinede iki farklı güç odağından bahsedilmektedir. Kamil Paşa 'nın başını çektii ittihatçı karşıtı uyuşmazlık politikasından yana olan bir grup ve barış yanlısı olan ve ittihatçılara karşı dostane politikalar takip edilmesi gerektiğine inanan başka bir grup'un varlığı söz konusu idi. Bu

³²⁹ "Osmanlı Kabinesi Hakkında" Tan Gazetesin aktaran **İkdam**, 27 Ağustos 1912. s. 1.

durumu Tanin "*Vükela arasında ihtilaf gittikçe göze çarpacak bir şekil alıyor. Heyet-i vükela'da başlıca iki nüfuz müsademe etmektedir. Bunların biri Kamil Paşa ve Nazım Paşa diğer Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Hilmi Paşa tarafından Heyet-i Vükela'nın bir kısmı Zat-ı Hazreti Padişahinin Sadaret-i Hat-ı Hümayununda İrade-i İhtiyar buyrulduğu veçh ile bitaraf dairesinde Kanun-i tevfik ifası vazife etmek fikrinde oldukları halde, Kamil Paşa tarafı behemehal İttihat Terakki Cemiyeti'nden ahz-ı İntikam etmek erkan-ı cemiyeti bir bahane ile hapis ve tevkif etmek ve cemiyeti kökünden yıkmak politikasını iltizam etmekte ve esbab-ı şahsiyeden mütevellid olan adem-i iltizam yüzünden bütün bütün kesb-i şiddet etmektedir*"³³⁰ ifadeleriyle sayfalarına taşımıştır.

Bu iki grup arasından cereyan eden siyasi çekişmelerin neticesinde dostane politikayı savunan Hüseyin Hilmi Paşa, diğer nazırlarla anlaşamayarak istifa etmişti.³³¹ Dolayısıyla istifaların özünde fikir ayrılığı olduğundan bahis edilebilir.

Kabinede siyasi çatışmanın yaşandığı sıralarda, İttihatçılara göre barış yanlısı nazırların kabineden ayrılması, hükümete karşı yeni bir mücadele ve muhalefeti başlatıyordu. Tarafsızlık parolası ile yola çıkan kabineye karşı eleştirilerin dozu artırılıyordu. Kabineyi teşkil eden nazırlar ve hükümetin uygulamaya koyduğu politikalar nedeniyle İttihatçılar tarafından artık kabine farklı isimlerle anılmaya başlanmıştı. "*İntikam kabinesi*", "*itilaf kabinesi*" bu yakıştırmalardan bazılarıdır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya ve kabinesine karşı muhalefetin çok taraflı olarak her gün arttığını söyleyebiliriz. Bu durumun oluşmasında şüphesiz Gazi Paşa 'nın her iki tarafı da memnun etme isteğinin olması

³³⁰ "Heyet-i Vükela'da İhtilaf", **Tanin**, 11 Ağustos 1912, s. 1.

³³¹ Hüseyin Hilmi Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesindeki yeri ve istifası ile ilgili olarak : " Benim o kadar çalıştığım uğraştığım Muhtar Paşa kabinesine hizmet için değil, fakat meşrutiyeti muhafaz etmek, hükümeti kanun dairesinde iş görmeğe alıştırmak vatana ve meşrutiyete hizmet etmek maksadına müsteniz idi. Çünkü Muhtar Paşa Kabinesi Meclis-i Mebusanı dağıtmağa karar vermişti ve işi kanun-i esasiye tevfik etmek istemeyerek, meclisi keyfi bir surette kapayacaklardı. bu hal, meşrutiyeti, Kanun-i esasiye ihlal edecekti. Fena bir kanunsuzluk çığırı açılacaktı. Ben hiç olmazsa kanuna tevfik etmeğe uğraştım. Kanun ile iş yaptırıldı ve sonra kabineden ayrıldım". Fazlı Necip, "Makedonya'da Son günlerimiz Ve Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa", **Yakın Tarihimiz**, C. IV, S. 51, 14 Şubat 1963, , s. , 361.

önemli bir etkidir. Bu nedenle Büyük Kabine, izlemeye çalıştığı tarafsızlık politikası ile ne İttihatçıları, ne de onların muhaliflerini memnun edebildi. Üstelik her iki tarafında hücumlarına hedef oldu. Hükümetin kendisine destek olacak özel bir kuvveti de yoktu. Bu da onun iktidar gücünün gittikçe azalmasına neden olmuştur.³³² İşte Büyük Kabine, siyasi çekişmelerin tam ortasında, arafta kalmıştır. Özellikle tarafsızlık söylemleri nedeni ile kendisini iktidara taşıyan İtilafçılarında desteğini kaybetmiştir. Bu durum hükümetin sağlam bir dayanaktan yoksun bıraktığı gibi elini de zayıflatmıştır.

Bu koşullar altında oluşan bir kabinenin ne yaklaşan Balkan Savaşı'na ilişkin ön tedbirleri alması, neden yurt içinde ıslahatlarda gerekli başarıyı göstermesi beklenebilirdi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın' kabinesi kendisinin de belirttiği gibi bir geçiş kabinesi idi.³³³ Bununla birlikte büyük ümitlerle iş başına gelmişti. Fakat kendisinden bekleneni yerine getiremedi. Osmanlı Devleti, hem askeri hemde siyasi parçalanmışlık içinde henüz daha Tarblusgarp Harbi neticelenmeden Balkan savaşının başlaması ile kendini savaşını içinde bulacaktır.

1.8. İKTIDAR'IN MUHALEFETİ SINDIRME ÇABALARI

Büyük Kabine dâhilde ve hariçte birçok sorunla meşgul olduğu sırada hükümetin attığı adımlar ve takip ettiği politikalar İttihatçılar tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalıyordu. Hükümet bu nazik durumda ülke içi muhalefetin yani ittihatçıların sesini kısmak ve onları siyasetin dışına itmek için yeni politikalar üretmeye, bir takım adımlar atmaya başladı. Hükümetin bu politikalarını İttihatçıları sindirme politikası olarak özetleyebiliriz. Bu politikanın gereği olarak bir kararname ile gazetelerin askeri meselelerden söz açmaları ve siyasal bir parti çıkarına propaganda yapmaları halinde ağır cezalara çarptırılacakları duyuruldu.

³³² Uçarol, **a.g.e.**, s. 354.

³³³ Çavdar, **Talat . . .**, s. 251.

Alınan karar, Tanin ve Hak gibi İttihatçı gazeteleri susturmayı hak tutuyordu. Hükümet bu kararname ile İttihatçılara medya desteğini kesmek, umumi efkârı galeyana getirebilecek her türlü neşriyatın önüne geçmek istiyordu. Basın kanununa aykırı hareket eden ittihatçıların en önde gelen isimlerinden ve İttihatçıların basın organı olan Tanin de başyazarlık yapan Hüseyin Cahit, bahsi geçen kararnameye uygun hareket etmeyerek muhtelif defalar muhalif yazılar yazmaya devam etti.³³⁴ Hükümetin politikalarının şiddetle eleştirildiği ve hükümetin tarafsız olmamak suçlandığı bir başka makalenin Tanin gazetesi tarafından neşri, hükümet ile Tanin gazetesi arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir.³³⁵ Tanin gezetesinin hükümet aleyhine yaptığı "pervasızca" eleştiriler, İkdâm gazetesi tarafından da eleştirilmiştir. Yazılan yazıların ortamı gerdiği ve devlet aleyhine olumsuz bir tesir yarattığı bildirilmiş ve bu tutum, "*Hürriyet ve Matbuat vatana ihanet etmek için değildir*" ifadesi ile eleştirilmiştir.³³⁶

Hükümet, siyasi havanın gergin olduğu böyle kritik bir ortamda halkı galeyana getirecek, hükümetin itibarını sarsacak zararlı neşriyatı engellemek için ilk iş olarak Tanin gazetesini süresiz tatil etti. İkdâm, "*Tanin'in bu suretle düçar-ı tatil olmasını hiç arzu etmezdik*" yorumuyla bu kararı değerlendiriyordu.³³⁷

Tanin'in tatil edilmesinin ardından "*Hükümet-i Askeriye'nin emrine itaat etmeyip*" hükümet ve ordu aleyhine "*zararlı neşriyat*" yaptıkları gerekçesi ile Tanin gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Bey ve gazete idarecilerinden Mahmut ve Cevat Talat ve Orhan beyler, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve Divan-ı Harp azasından Binbaşı Rifat Bey'in bulunduğu Divan-ı Harpte

³³⁴ Hükümetin çok sert eleştirildiği makalelerden bir tanesi Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Hükümete İhtiyaç Var" başlıklı makalesidir. Yalçın, gerek Arnavutluk mes'elesinin halli noktasında hükümetin takip ettiği politika gerek genel manada hükümetin idari noktada yetersizliğini : Hükümete ihtiyaç var. İttihat Terakkiye mensup olmayan hatta İttihat Terakki'yi beğenmeyen bazı zevat görüyoruz ki : " Bunlar acaba ittihatçıları aratacaklar ! " diye daha şimdiden ümitlerini kesmeye başladılar. " ifadeleriyle dile getirmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, "Hükümete İhtiyaç Var", **Tanin**, 4 Eylül 1912, s. 1.

³³⁵ "Memleketi Felakete Sürüklüyorlar", **Tanin**, 9 Eylül 1912, s. 1.

³³⁶ "Hürriyet Ve Matbuat Vatana İhanet Etmek için Değildir" **İkdâm**, 1 Eylül 1912, s. 1.

³³⁷ "Gazetelerin Tatili" **İkdâm**, 1 Eylül 1912, s. 2.

yargılandılar. Hüseyin Cahit Bey 1 ay, Mahmut, Cevat, Talat ve Orhan Beyler 25'er gün hapis cezasına çarptırıldılar.³³⁸

Hüseyin Cahit Yalçın, nihai gerekçe olarak "*Hükümetin Arnavutlukta eşkiyaya verdiği imtiyazatın vatan hakkında ne kadar muzır ve mahluk olduğuna*" dair düşüncelerini içeren makalesini neşr ettiği için tutuklandı.³³⁹

Cezaya çarptırıldığı zaman müddetinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın hükümet tarafından yasaklandığı halde bazı konularda yazı yazamaya ve hükümeti eleştirmeye devam etmesi üzerine ikinci aşamada makale yazmaktan men edildi. Alınan bu karar muhalif çevrelerce "*meşrutiyette zorbalık*" olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁰

Hüseyin Cahit Yalçın hapse atılmasına rağmen üzerindeki baskı devam etmiştir. Hapishanenin büyük bir ziyaretgah haline geldiğini ve Hüseyin Cahit Beyin hapishaneden efkar-ı umumiyeyi tenvire devam ettiğini savunun Hürriyet ve İtilaf Partisi, Hüseyin Cahit Beyi tamamen tecrit etmek için hükümet nezdinde girişimlerde bulunmaya başladı. İtilafçılar, hükümeti bu konuda ikaz ederek, Hüseyin Cahit Bey ziyaretçilerle görüştürülmemesini istedi. İtilafçıların bu talebi üzerine Dahiliye Nazırı bu teklifi kabul ederek Hüseyin Cahit Bey'in ziyaretçilerle görüşmesini yasakladı.³⁴¹ Ayrıca hükümet, Ülke'de yaşanan bütün menfi gelişmelerin kaynağının İttihat Terakki olduğunu savunuyordu. Hükümet bu tavrı, Tanin gazetesi tarafından şiddetle eleştirilmişti. Ahmet Şefik'in İktidara meydan okuyan makalesi şöyledir:

" *Meydan Okuyoruz!*

Evet bu gün meydan okuyoruz. Bütün düşmanlarımıza ve intikam ve husumet hissiyatına esir olan hükümete karşı meydan okuyoruz diyoruz ki ;

İttihat Terakki Cemiyeti ile Cemiyetin erkanı aleyhine şimdiye kadar bin türlü isnadlarda bulundunuz, Trablusgarp'ı İtalyanlara satmış olmak cürümlerinden başlayarak mukaddes muhterem ne varsa onların hepsine

³³⁸ Hüseyin Cahit Divan-ı Harp'te Yargılanıyor, **Tanin**, 12 Eylül 1912, s. 1.

³³⁹ **Tanin**, 23 Eylül 1912, s. 1.

³⁴⁰ "Meşrutiyette Zorbalık", **Tanin**, 20 Eylül 1912, s. 1.

³⁴¹ **Tanin**, 23 Eylül 1912, s. 1.

*tecavüz ettiniz, paralar çaldırdınız, imtiyazlar verdirdiniz, akıl ve hayale gelmeyecek bütün kötülükleri kalplerinizde doğurarak ruhlarınızda hep İttihat Terakkiye yükletmek istediniz, söylediniz, bağırdınız, yazdınız kulaktan kulağa fısıldadınız, dört seneden beri bu millete ahlaksızlık safhaları arz ettiniz ve nihayet Amavutlukta dağlara çıkardığınız eşkiyanın İstanbul'da tertib ettiğiniz suikastın yardımı ile İttihat Terakki hükümetini iskat ederek onun yerine geçtiniz. İşte şimdi hükümete sahip bulunuyorsunuz. Hükümetin bütün esrarı evrakı vesaiki elinizdedir. Hükümetin vesait-i istihbariyesi, zabıtası emrine amadedir. Haydi ! Arayınız tahkik ediniz ve söylediklerinizin binde birinin delillerini meydana çıkarınız. İşte meydan okuyoruz İspat ediniz."*³⁴² Bütün bu serzenişlere rağmen hükümet mevcut politikalarına devam etmekteydi.

Bu uygulamalar ile ittihatçıların sesini kesmeye çalışan hükümet yaklaşan seçimlere yönelik bir yatarım olarak ta ittihatçı memurları görevlerinden almaya başlamıştır. Hükümet memurların kilit yerlerine kendi adamlarını atamaya başladı. İstanbul Belediyesi Başkanlığı'na Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin oğlu Cemil getirildi. İstanbul Merkez komutanlığına Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın Halep valiliği sırasında tanımış olduğu biri tayin edildi."³⁴³

Hükümetin, bütün bu "*baskı ve sindirme* " politikaları ve faaliyetleri ittihatçı basın tarafından çok sert eleştirilmiştir. Bu uygulamaların "*tarafsızlık*" ilkesine aykırılığı ve kabinenin asıl kimliği bir makalede şöyle dile getirilmiştir:

"Büyük kabine, takip ettiği bu politika ile takınmak istediği bitarafılık maskesini yere atarak hakiki çehresini ilan etmiştir. Malum olduğu üzere bu kabine bitaraf ve her türlü tesirat-ı hariciyeden amade olacaktı. İşte bu kıyafetle kendisini intizar-ı millete vaz eden daha ilk teşkilinde bitarafılıktan mahrum olduğu ve içindeki bazı siyasilerin dirilmiş gözlerinden intikam bakışları saçılmaktaydı. Bu kabine gerek suret-i terki, gerek tarzı icraatı

³⁴² Ahmet Şefik, " Meydan Okuyoruz", **Tanin**, 24 Eylül 1912, s. 1.

³⁴³ Karal, **a. g. e.**, s. 185-86.

itibariyle tamamen hürriyet ve itilafındır. Kabinenin diğer ortağı Halaskalardır; Kabine Hürriyet ve İtilaf ile Halaskaranın vasıtayı icrasından ibarettir."³⁴⁴

Tanin gazetesi, büyük kabinenin "*tarafı, kin ve nefret*" kabinesi olduğunu savunurken, İktiham gazetesi kabinenin bu siyasi duruşunun "*tarafsızlık*" ilkesiyle ziyadesiyle bağdaştığını dile getiriyordu: "*Hükümet, lüzumundan çok ziyade bitaraftır. Çünkü İttihat Terakkinin hayat-ı sabıka ve müstakbelesinde kullanmak üzere milletin başına diktiği belaları devirmedikçe teşkilat-ı sabıka neyic-i intac edeceğinden bu mutedil tavrı ile hükümet, kendini itilaftan ziyade ittihad-ı hadim bir vaziyette bulunduruyor*".

345

Fakat hangi değerlendirme yapılırsa yapılsın hakikat olan şey bu hamleler ile önemli noktalardan ittihatçı kimseler alınarak devletin bütün stratejik noktaları Gazi Paşa Hükümetinin eline geçmiş olduğuydu. Bu politikaları uygulayan hükümetin yegâne maksadını İttihat ve Terakki taraftarını ezmek, onlara elinden gelen fenalığı yapmak, Hürriyet ve İtilaf erkanının memuriyetlere doldurmak³⁴⁶ olarak gören Cemiyet, bu baskı politikalarına karşı silahlı direniş içine girmeye hazırlanıyordu. Selanik Kolordu Kumandanı Said Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik vilayetinin bütün kazaları ile Kosova vilayetinin bazı taraflarında çete tertibatı vücuda getirdiğini çetelerin asker ve silahlarının temin olunduğunu verilecek ilk işaretle dağlara çıkmaya hazır olduklarını harbiye Nezaretine bildirdi. Bu durum üzerine, Selanik jandarma zabitanından İttihat Terakki ile bağlantısı olduğuna inanılan 38 jandarma tebdil edilmek suretiyle hükümet tedbirleri artırmıştır.³⁴⁷ Toplumsal gerilimi tırmandıran bu tarz hadiseler, bir baskı aracı olarak belli oranda muhalefeti dizginlemiştir. Fakat bu defa Kabine'ye muhalefet, kabine içinden gelmiş; kabine, kabine içi muhalefetin önünü alamamış hükümete kan kaybettiren nazırlar buhranı önlenememiştir.

³⁴⁴ "Kabine'nin Siya-ı Hakikisi", **Tanin**, 23 Eylül 1912, s. 1.

³⁴⁵ Şefik Esad, "Hükümetin Bitarafılığı Meselesi" **İkdam**, 11 Eylül 1912, s. 1.

³⁴⁶ "Zulum ve Adavet politikası", **Tanin**, 21 Eylül 1912, s. 1.

³⁴⁷ **Tanin**, 19 Eylül 1912, s. 1.

1.9. BÜYÜK KABINE'NİN DIŞ SIYASETİ

Büyük Kabinenin dış siyasetine yön veren, sınırlarını çizen olaylar, hem hariçte hem de dahilde meydana gelen gelişmeler vardı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren dünya, hızlı bir silahlanma yarışına girmiş, sömürgecilik anlayışı birçok devleti dış siyasetinin dayanak noktası haline gelmişti. Yeni yerler, yeni topraklar elde etme arzusu saldırgan ve fırsatçı bir dış siyasetin izlenmesine yol açmıştı. Osmanlı Devleti ikinci meşrutiyetin ilanından sonra bu saldırgan ve de fırsatçı emperyalist politikaların hedefi haline gelmişti. Balkanlarda söz sahibi olmak isteyen Avusturya- Macaristan İmparatorluğu Balkan siyasetinin bir parçası olarak, ayrılıkçı söylemlerin sıkça dile getirildiği Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını açıkladı. Ardından 1878 Berlin Antlaşması ile ciddi kazanımlar elde eden Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti için uzun zamandır sorun kaynağı olan Girit, Yunanistan'a bağlandığını açıkladı. Kısa süre içinde üstü üste kaybedilen topraklar dış siyasette Osmanlı Devletinin gücünü büyük oranda kırmıştı.

Osmanlı Devletinin dış siyasetine yön veren bir başka vaka 1878'den beri Devletin başına ağırtan önemli bir sorun Makedonya meselesiydi. Bu mesele, bir iç mesele olmasına rağmen büyük devletler bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale için önemli bir koz olarak kullanmaya başlamışlardı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa iktidarında bu mesele güncelliğini koruyordu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti İtalya ile savaş halindeydi. Şimdi ise Balkan Devletleri ise kendi Osmanlı Devletine karşı kendi aralarında bloklaşmalara varan bir iş birliği içine girmişlerdi. İşte bütün bu gelişmeler Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kabinesinin dış siyasetini belirleyen unsurlardı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, dış siyasette rasyonel davranarak devletin içinde bulunduğu durumu gözeterek barış siyasetine ağırlık vermişti. İtalyanlar ile barış görüşmelerine derhal girişilmesi ve sonuçlandırılması bu siyasetin bir ürünüdür. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Büyük Kabine'nin barış siyaseti, Balkan Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK KABİNE VE SAVAŞLAR

2.1. BÜYÜK KABİNE'YE KADAR TRABLUSGARP SAVAŞI

Yukarıda ifade edildiği üzere silahlanma ve sömürgecilik yarışına giren devletler, yeni topraklar elde etmek yeni kaynaklara ulaşmak için fırsatçı ve saldırgan bir siyaset izlemekteydiler. 19 yüzyılın son çeyreğinde bağımsızlığını kazanan İtalya, sömürgecilik yarışında geç kaldığı düşünerek sömürge elde etmek adına, o zaman zor durumda olan Osmanlı Devletinin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'a göz dikmişti. Zira, sömürge olmaya elverişli topraklardan hemen hepsi diğer sömürgeci devletler tarafından paylaşılmıştı. İtalya, Afrika'da, özellikle Tunus ve Trablusgarp ile Habeşistan'ı ele geçirmek ve bu ülkeleri birleştirerek bir Kuzey Doğu Afrika imparatorluğu kurmak emelinde idi. Ancak, Tunus 1881 yılında Fransızlarca işgal edilmiş, çok geçmeden İngilizler de Mısır'a yeleşmişlerdi (1882). İtalyanların Kızıldeniz kıyılarında elde ettikleri topraklardan Habeşistan içlerine bu verimli ve geniş ülkeyi ele geçirmek yolundaki bir girişimleri de, 1 Mart 1896'da Adua'da Habeşlerce büyük bir yenilgiye uğratılmaları ile suya düşmüştü. Şimdi İtalya, Osmanlı Devleti'ndeki karışıklıklardan faydalanarak hiç olmazsa karşı kıyı durumunda olan ve, stratejik önem taşıyan Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmeği ve sonra buradan Afrika'nın içlerine doğru topraklarını genişletmeği tasarlıyordu.³⁴⁸ İtalyanlar, Trablusgarp üzerindeki emellerini 19. yüzyılın son çeyreğinde İngilizlere açmışlar, 12 Aralık 1887'de İngilizlerle yaptıkları görüşmede, İtalyanlar Mısır hakkında gösterecekleri musamaha mukabilinde Trablusgarp için üstünlük hakkını elde etmişlerdi. İngilizlerle anlaşan İtalyan Ardından 16 Aralık 1900'de Fransızların Fas'taki çıkarlarına göz yumması karşılığında Trablusgarp'ta hareket serbestisi hakkını elde etti. 24 Kasım 1909 tarihinde

³⁴⁸ Çoşkun Üçök, *Siyasal Tarih 1789-1950*, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s.276.

ise Rus çarı ile İtalya Kralı arasında, boğazlar ve Trablusgarp arasında bir mukavele imzalandı. Dolayısıyla İtalya, dört başı mamur bir siyasi vaziyet oluşturmuştu.³⁴⁹ İtalya, Trablusgarp'a saldırmak için uygun ortamının oluşmasını bekliyordu. Uygun fırsat oluşunca da harekete geçmek için bir an bile tereddüt etmedi. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu fırsattan da yararlanmak isteyen İtalya 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devletine verdiği ultimatom'un üzerinden henüz 24 saat geçmeden savaş ilan etti. Osmanlı Devleti, Bulgarsitan'ın doğu Rumeli'yi ilhak etmesi ile başlayan ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali ile devam eden oldubittilere bir son vermek için İtalyanların bu hamlesine savaş ilan ederek cevap verdi. Savaş kararını almanın amacı başka devletlerin iştahlarını kapamak ve yeni oldubittilere engel olmak idi.³⁵⁰

İtalya bu savaşa uzun zamandır hazırlanmaktaydı. Her çapta kara ve deniz topları sayısız mitralyöz cephaneye ve çok kalabalık ordusu vardı. İtalya o sırada dünyanın en güçlü donanmalarına sahipti. Osmanlı Devletinin ise savaş başladığı zaman Trablusgarp'daki asker sayısı 2000'i geçmiyordu. Subay mevcutları çok noksandı. Bütün ordunun subay mevcudu 16.121 olup kadronun ancak % 55 idi.³⁵¹ Donanması ise yok denecek kadar güçsüzdü.³⁵²

İtalya ordusu, 28/29 Eylül 1911 gecesini Trablusgarp'a çıkarma yapmaya başladı. İtalyan donanması 30.000 kişilik ilk çıkarma kademesi ile Trablusgarp kıyılarına yanaşarak bombardımana başladı. Bölgeyi savunmakla görevli tümen çok zayıf bir durumda idi. Çıkarma hareketi karşısında dört piyade, bir süvari ve bir topçu alayından oluşan 4.000 mevcutlu bu kuvvetin başarılı bir kıyı yapması mümkün değildi.³⁵³

³⁴⁹ Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap...**, s. 541.

³⁵⁰ Talat Paşa, **a.g.e.**, s.20.

³⁵¹ Osmanlı Ordusunun Trablusgarp ve Bingazi'deki kuvvetlerinin tam sayısı için Bkz. Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk., **1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Kül. ve Tur. Bak. Yay., Ankara, 1985, s. 25.

³⁵² Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2006, s. 57.

³⁵³ Cemal Özkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar", **Tanzimatta'tan Cumhuriyet'e Türkler Ansiklopedisi**, C,V, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.1372.

İtalya savaşa başlarken işi kısa sürede sonuçlandıracağını inanıyordu. Kuvvetli donamasına ve kıyılara çıkardığı binlerce askerine rağmen kıyılardan ancak bir kaç kilometre içeri girebildi ve orada kaldı. İtalyan ordusu, Ekim ayı içinde Trablus, Torbruk, Derne ve Bingazi gibi kıyı şehirlerini düşürmüş ise de ülkenin iç kısımlarına giremedi. Türk kuvvetleri ise hem az sayıda hemde gerekli silahlara sahip bulunmadıkları için İtalyanları kıyılardan söküp atamadı.³⁵⁴ Böylece İtalyanlar Trablusgarp'da kesin bir başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine donanmalarının üstünlüğü sayesinde Ege ve Akdeniz de Osmanlı Devletinin Trablusgarp ile denizden bağlantısını kesmek için bazı hareketlere giriştiler. İtalya gerçekten savaşın başında, savaşın sadece Libya'da olacağını ilan etmesine rağmen, Adriyatik'te Beyrut ve Çanakkale'de Kızıldeniz de bazı hareketlerde bulunmuştur. İtalyanların ifadesi ile " harp içinde meydana gelen zaruretler" onların Libya'da ummadıkları bir mukavemetle karşılaşmış olmalarıydı.³⁵⁵ İtalyanlar, Osmanlı Devleti'nin Libya'da bu kadar mukavemet göstereceğine inanmıyordu. Anlaşıldığı üzere denizden saldırı planı, beklenmeyen bir gelişme idi ve Osmanlı Devleti denizden zorlanarak barışa ikna edilmek isteniyordu.

Libya'da Arpalarla iş birliği yaparak İtalyanlara karşı mücadele eden Osmanlı Ordusu karşısında İtalyan ordusu zaman zaman geri çekilmek zorunda kalıyor bu durum İtalyan kamuoyunda şiddetli rahatsızlıklara yol açıyordu. İtalyan Ordusu, Osmanlı askerleri karşısında aldıkları mağlubiyetleri unutturmak ve kamuoyu desteğini sağlamak için 5 Kasım 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi İlhak ettiğini ilan etti.³⁵⁶ Fakat bu hamle de istenilen etkiyi yaratmadı.

Savaşın çok kısa süreceğini ve az bir direniş gösteren Türkler'in Trablusgarp'ı bırakmaya mecbur olacaklarını tahmin eden İtalyan hükümeti, karşılaştığı güçlü direniş karşısında güçlü bir çıkmaza girmişti. En son teknolojilerle donatılan sayıları yüz bini bulan İtalyan ordusu, beklediği başarıyı elde edemediği için hayal kırıklığına uğramıştı. Karadan tam bir başarı

³⁵⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 640.

³⁵⁵ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 60.

³⁵⁶ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 94.

elde edemeyen İtalya, Osmalıyı barışa zorlamanın yollarını aradı ve savaşı Akdeniz'e kaydırma kararı aldı. 24 Şubat 1912'de Beyrut İtalyan donanması tarafından bombalanmaya başlandı. Bombardıman sonunda bölgedeki Türk Filosu büyük kayıplar verdi.³⁵⁷ İtalyanlar bu hamleden de sonuç alamayınca, üçüncü bir baskı yoluna başvurdular. 18 Nisan 1912 günü İtalyan donanması Çanakkale boğazını zorlayıp, hesapta Marmara'ya veya İstanbul'a yönelmek istedi. Fakat Osmanlı Devleti, Çanakkale boğazının girişini torpille kapatınca İtalyan donanması boğazdan içeri girmeye cesaret edemedi.³⁵⁸ İtalyanların Çanakkale'ye saldırdıkları günü meclisin açılış gününe denk getirilmişti. Bu hamleyle Osmanlı Devletini korkutmak ve mebusları etkilemek için yapıldığı söylenebilir. Osmanlı Devleti ise bu hamleye boğazları kapatarak cevap verdi.

Osmanlı Devletine isteklerini kabul ettirmek için Çanakkale boğazını zorlayan İtalyanlar, bu girişimleri sonucunda başta Rusya olmak üzere Avrupa devletlerinin tepkisini çekmiştir. Boğazlar üzerinde statükonun korunması taraftarı olan Rusya, bu durumu engel olmak istemiştir. Hakeza İngilizler boğazlar üzerinde emelleri olan bir başka devletti ve haliyle Çanakkale boğazına yapılan saldırı İngilizlerin de tepkisini çekmişti. Öyle ki, Trablusgarp Harbinde İtalya'yı destekleyen İngiliz basını, İtalyanların Çanakkale'ye saldırmasından sonra ağız değiştirerek Osmanlı Devleti lehine yazı yazmaya başlamışlardı. Osmanlı kamuoyunda ise İngiliz gazetelerinin Osmanlılara yakınlığından dolayı bu yakınlığın resmi sahaya intikal edebileceği de düşünülmüş ve Osmanlı Devleti'nde İngiltere'ye yakınlaşma çabaları başlamıştı.³⁵⁹

İtalya hükümeti, Çanakkale boğazına saldırmadan 2 gün önce yani 16 Nisan 1912'de büyük devletlerin barış için bir araya girmelerini istemiş olmasına rağmen kendi isteğini yine kendisi geçersiz kılmıştı. 2 gün sonra Çanakkale'ye yapılan saldırı barış ihtimalini rafa kaldırmıştı. Öte yandan Osmanlı Devleti, barış için araya giren 5 Avrupa devletine, İtalyanların

³⁵⁷ İsrail Kurtcepe, *Türk İtalyan İlişkileri 1911-1916*, TTK. Yay., Ankara, 1995, s. 108.

³⁵⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 641.

³⁵⁹ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 101.

Trablusgarp ve Bingazi'den İtalyan askerlerinin geri çekilmesi suretiyle ancak barış yapılabileceğini vurguluyordu. Osmanlı Devleti'nin bu cevabı üzerine, barış ümitlerini kaybeden İtalyanlar son hal çaresi olarak Osmanlı Devleti'nin denizlerde mağlup etmek için Rodos ve On İki adaya saldırdı. Rodos 4 Mayıs'ta işgal edildi. Diğer adalar ise, buralarda zaptiye neferlerinden başka asker bulunmadığı için kolaylıkla işgal edildi: 9 Mayıs Herke (Kasos), 12 Mayıs Kerpe (Karpathos), Kaşot (Kasos), İncirli (Nisyros), İlyaki (Piskopitilos), Leros, Patmos ve Kilimli (Kalimnos), 16 Mayıs Liptos, 19 Mayıs Sömbeki(Symi), 20 Mayıs İstanköy(Kaos) adaları İtalyanlar tarafından işgal edildi.³⁶⁰ Bu işgallerle İtalyanlar, On İki ada ve Rodos'a neredeyse tam anlamıyla hâkim olmuşlardı. İşte Büyük Kabine İktidara geldiği sırada Trablusgarp savaşı minvalde idi.

2.2. TRABLUSGARP SAVAŞI VE BÜYÜK KABİNENİN TUTUMU

Gazi Paşa, henüz iktidara geldiği sırada böylesine büyük bir problemle karşı karşıya kalmış bulunuyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin mecbur kalmadıkça bir savaşa girmesine taraftar değildi. Bundan dolayı Trablusgarp savaşına baştan beri karşı çıkmıştı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, savaşın başından beri Trablusgarp'ın nasıl olsa elden çıkacağına kanaat getirmiş bulunuyordu. Bu işin her ne kadar barış ile çözümlenmesini istediye de bu yerlerin Osmanlı Devletinden ayrılmasına gönülden razı olmamıştı.³⁶¹ Fakat bununla birlikte savaşın bir an önce neticelendirilmesinin Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durum nedeniyle lehine olacağını şu düşüncelerle savunuyordu: "*Osmanlı Devletinin eskiden beri fırsat bekleyen düşmanlarının bu kargaşalıktan istifadeye kalkışmayacağını kim temin eder? Gerçi vatanımızdan parmak kadar yerin terki şöyle dursun, zorla kaybedilmesini görmek bile tahammül bırakmayan çok acı veren bir ızdıraptır. Ancak geleceğin daha ağır sonuçlar meydana getireceğini*

³⁶⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 103.

³⁶¹ Şıvgın, a.g.e., s. 100.

gördüğümden, zararın neresinden dönülürse kar olacağı belli olduğundan İtalyanlar ile müzakereye girilerek devletin haysiyeti mümkün olduğu kadar korunmak şart ile sulh yapmak gerekir." diyerek bu konuda ki görüşünü ortaya koymuş; bu çerçevede Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İtalya ile sulhun hukuk ve haysiyeti Osmanlıya ile bağdaşması halinde hemen yapılabileceğini ifade etmiştir.³⁶²

Gazi Ahmet Muhtar Paşa 'nın Trablusgarp siyaseti mümkün olduğu kadar barış esasına dayanan bir siyasettir. Burada Gazi Paşa'yı böyle bir siyasete takibine iten zorunluluğun Osmanlı Devletini içinde bulunduğu durum olduğu söylemek gerekir.

2.2.1. İtalyanlarla Yapılan Barış Müzakereleri

Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadaret mevkiine geldikten sonra bu mesele ile özel olarak ilgilenmiştir. Barış siyasetinin gereği olarak daha dostane adımlar atmıştır. 18 Haziran 1912'de Rusya, Fransa ve İngiltere'nin Roma elçileri, Türkiye ve İtalya Dış İşleri Bakanları ile görüşüp arabuluculuk önerisinde bulunmuşlardı. Bunun sonucu olarak, Osmanlı hükümeti ile İtalya arasında bir mütareke yapılması için ön görüşmelere girildi. Lozan'da 12 Temmuz 1912'de iki devlet arasında savaşa son vermek için resmi olmayan görüşmeler yapıldı. Bu toplantılarda Babıâli'yi Şura-yı Devlet Reisi Said Halim Paşa, İtalya ise Fusinato ve Volpi temsil etmişlerdi.³⁶³ Ağustos ayı başından Görüşmelerin devam ettiği sırada Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Sulhun iki buçuk aya kadar yapılacağı bildiriliyordu.³⁶⁴

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İktidara geldikten sonra mesele ile daha yakından ilgilenmeye başladı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi, bu konuda bir sonuca varmak için ilk iş olarak, o tarihlerde eski hükümet adına Lozan'da özel görüşmeleri sürdüren Said Halim Paşa'nın görevini yenilemeyerek onu

³⁶² **Tanin**, 9 Ağustos 1912, s. 1.

³⁶³ Timothy W. Childs. **Trablusgarp Savaşı Ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, (Çev. Deniz Berktaş), İş Bankası Yay., İstanbul, 2008, s. 175.

³⁶⁴ **Tanin**, 10 Ağustos 1912, s. 1.

geri çağırıldı. Said Halim Paşa, 28 Temmuz'da Lozan'dan ayrıldı ve İstanbul'da ki yeni hükümetin yeni delegeler atayacağı zamana kadar barış müzakereleri geçici olarak askıya alındı.³⁶⁵ Yeni hükümetin seçtiği elçiler Sofya Elçisi Nabi ve Çetine Elçisi Rumbeyoğlu Fahrettin Beyler İtalyan temsilcileri ile 13 Ağustos'ta İsviçre'de Caux'da buluştular. Böylece Gayri resmi görüşmelere tekrar ve daha ciddi başlanıldı.³⁶⁶ 19 Ağustos günü Hariciye Nazırı Naradonkiyan Efendi bu kararı İstanbul'da bulunan büyük devletlerin elçilerine açıklıyordu.

Harp devam ettiği sırada İtalya ve Osmanlı devleri arasında görüşmeler çok çekişmeli şekilde geliyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, hükümet temsilcilerine gönderdiği talimatta, Trablusgarp'ta İtalyanların ancak ele geçirdikleri yerlerde, hukuken değil sadece fiilen egemenlik kurabileceklerinin kabul edilmesini bildirdi. İtalyanlar ise daha geniş haklar istiyorlardı³⁶⁷ Gazi Paşa Hükümeti, İtalyan Hükümetine barışın tesisi için şu teklifleri sunulmuştu:

1) İtalya'nın ele geçirmiş olduğu yerler Türkiye'de kalacak ve Derne ile Sollum arasındaki kıyı da onlara verilecek.

2) Trablus sancağı İtalya'ya verilip Türkiye'de kalacak, Bütün Trablusgarp vilayeti ile Bingazi müstakil sancağı Osmanlı egemenliği altında özgür olacak ve İtalya'nın iktisadi menfaatleri yemin edilecekti.³⁶⁸ Osmanlı hükümetinin öne sürdüğü bu şartlar, İtalyan hükümeti tarafından kabul görmedi. Özellikle, İtalya'nın ele geçirdiği yerlerin terkinin istenmesi anlaşmazlık yaratan önemli bir maddeydi. Zira, İtalyan hükümetin ele geçirdiği Osmanlı topraklarında çekilmesi, İtalya hükümeti lehine büyük olumsuz tesirin oluşmasına sebep olabileceği gibi İtalyan kamuoyunun da çok ciddi tepkisini çekebilir, halk İtalyan hükümetinden desteğini çekebilirdi. Bütün bu sebepler iki ülke arasındaki barış müzakerelerini kısa süreli

³⁶⁵ W. Childs, **a. g. e.**, s. 178.

³⁶⁶ Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı...**, s. 131.

³⁶⁷ Uçarol, **a. g. e.**, s. 361.

³⁶⁸ Bayur, **Türk İnkılabı...**, C. II, K. I, s. 433.

çıkmaza sokmuştu. Bu şartlar altında Türk ve İtalyan temsilciler görüşmelere devam etmek üzere Caux'tan ayrılarak Uşi'ye geçtiler.

İtalya tarafı Türk isteklerinin reddettikten sonra, barış sağlanabilmesi için şu isteklerde bulunuyorlardı:

1) Türkiye'ce Trablus egemenliğinden vazgeçildiğini ve İtalya'ca da ilhak etme buyruğunun bozulduğunu açıklayan her hangi bir şeyden sakınmak.

2) Her bir devlete anlaşmayı iç siyasi bakımından ulusal onuruna dokunmayacak biçimde yormak olabirliğini vermek, ancak bu yorma aykırılığı iki devlet arasında bir anlaşmazlık doğuracak özde olmamalıdır.

3) Hemen savaşı durdurmak³⁶⁹ şeklinde tekliflerini dile getirmişlerdi.

Türk tarafı bu görüşmelerde İtalyanların barış şartlarına sıcak bakmamışlardır. Aslında İtalya hükümeti, her çabadan abad bir sulh akdine taraftar olduğu halde memleket-i Osmaniye'de ahval ve dahiliyenin arz ettiği müşkülattan yararlanarak³⁷⁰ Osmanlı Devletine ağır şartlar içeren barış önerileri sundular.³⁷¹ Türk tarafı, İtalyanların bu istekleri karşısında büyük devletlerden sorunun halli için yardım talep edeceğini bildirdi. İtalyan tarafı ise, büyük devletlerin olaya müdahalesine hiç aldırmış etmeyeceğini ifade etmiştir.

Uşi'de barış müzakereleri devam ettiği sırada Trablusgarp'ta savaş olağanca hızıyla devam etmekteydi. Savaşın uzaması sonucunda hem halk hem asker çok zor durumdaydı. Nitekim Trablusgarp Komutanı, İstanbul'a gönderdiği mesajda halkın büyük ihtiyaç içinde bulunduğunu bildirerek yardım gönderilmesini istedi.³⁷² Hükümet, Trablusgarp'ta direnişi sürdürmek

³⁶⁹ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 434.

³⁷⁰ "İtalya'nın Teklifatı", **Tanin**, 28 Ağustos 1912, s. 1.

³⁷¹ İtalya'nın Türkiye'ye karşı elini güçlendiren olgu Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine gelişmekte olan siyasi durumdur. Zira Başını Bulgaristan'ın çektiği 4 balkan devleti Osmanlı Devletine karşı harekete geçmek için uygun fırsatı kolluyorlardı. İtalyanlar ile görüşmelerin devam ettiği sırada 8 Ağustos 1912'de Karadağ askerinin Osmanlı sınırını geçerek küçük çaplı çatışmaların yaşandığı bildiriliyordu. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı Devletine diplomatik ilişkilerde güç kaybı yaşatırken İtalyan tarafının elini güçlendirmiştir. **İkdam**, 8 Ağustos. 1912, s. 2.

³⁷² Uçarol, **a.g.e.**, s. 360.

için gerekli yardımı temin ettiyse de umumi manada savaş Osmanlı Devletinin aleyhine dönmüştü. Bölgede Araplarla iş birliği yaparak düşmana karşı kahramanca mücadele eden Osmanlı birliklerinin direnişi kırılmaya başlamıştı.

Trablusgarp Savaşında Osmanlı Devletinin fiili ve siyasi yenilgiye doğru gidişi, bir süreden beri hazırlanmakta olan Balkan devletlerinde, Yani Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ'da Osmanlı Devletine karşı fiili bir mücadelenin başlanması zamanı geldiği kanaatini uyandırmıştı. İşte bu durumu gören Büyük Kabine, Eylül ayı ortalarında yapılmakta olan barış görüşmelerini hızlandırdı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kendi ifadesine göre, Trablusgarp savaşı, bütün Balkan Hükümetleri'nin o ana kadar henüz taslak halinde bulunan "ittifak" düşüncesine bir şekil ve kesinlik vermelerine sebep olmuştu.³⁷³ Hakikatten 1912 yazından itibaren Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine belirgin bir faaliyet göze çarpıyor, Balkan devletleri, Trablusgarp savaşının yaratmış olduğu etkilerden yararlanmak istiyorlardı. Karadağ Hükümeti, bütün yaz ayı boyunca askeri hazırlıkları artırdı ve Osmanlı sınırına yığınak yapmaya başladı. Karadağ'ın vuku bulan tahşidat ve Tedarikat-ı askeriyesinin sebebi Saltanat-ı Seniyye tarafından sorulduğunda soruya kaçamaklı bir şekilde cevap verilmiş³⁷⁴ Karadağ Hükümeti gerçek niyetini açıklamamıştır. Bu sırada Karadağ Hükümeti Osmanlı sınırına yığınak yaparak, 26-40 bin kişiden ibaret olan bütün askerini silâh altına alarak hudut civarına sevk etti.³⁷⁵

Osmanlı-İtalyan barış görüşmelerinin sürdüğü Ağustos ayında Balkanlarda durum gözle görülür biçimde kötüleşmeye başladı. İlk çatışmalar 4 Ağustos'ta Osmanlı- Karadağ sınırında Movyak bölgesinde meydana geldi. Bundan bir hafta sonra 13-14 Ağustos'ta Osmanlı kuvvetleri nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslümanlardan oluşan Meran bölgesine baskın yaptı.³⁷⁶ Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında mahalli çatışmalar devam

³⁷³ Uçarol, **a.g.e.**, s. 361.

³⁷⁴ "Karadağ ile Muharebe İhtimali Artıyor", **Tanin**, 23 Ağustos 1912, s. 1.

³⁷⁵ **Tanin**, 28 Temmuz, 1912, s. 1.

³⁷⁶ W. Childs. **a.g.e.**, s. 213-214.

ederken Balkan devletleri kendi aralarında Osmanlı Devletine karşı ittifak arayışları içine girmişlerdi. Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan Hükümetleri arasında Osmanlı Devletine karşı bir Balkan ittifakının kurulduğuna dair haberler gelmeye başladı.³⁷⁷ Gelen bilgiler, Sırbistan ile Bulgaristan arasında daha önceden yapılan ittifaka son gelişmelerden sonra şimdi de Karadağ eklendiği yönünde idi. Yani Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ Osmanlı Devletine karşı bir araya gelerek harekete geçmek için uygun fırsatı kollamaya başlamışlardı. Balkanlarda siyasi hava bu minvalde idi. Balkanlardaki gergin hava Eylül ayı itibariyle daha da gergin bir hal almıştı. Artık savaşın kaçınılmaz olduğuna kati suretle bakılıyordu. Trablusgarp'ta İtalyanlar ile mücadele devam ederken yeni bir savaşın çıkması Osmanlı Devleti için felaket demektir. Bu nedenle İtalya ile barış görüşmelerini şimdi daha çok ehemmiyet verilmeliydi.

Balkanlarda siyasi ve askeri çatışmanın yaşandığı sıralarda, Osmanlı ve İtalya arasındaki müzakerelerden henüz bir sonuç çıkmamıştı. Türk ve İtalyan delegeler 3 Eylül 1912'de Caux'dan Ouchy'ye geçtiler ve müzakerelerine burada devam ettiler.³⁷⁸ Ouchy'de devam eden müzakerelerde İtalya tarafı savaşın bir an önce bitirilmesini istiyordu. Almanya ise, Osmanlı Devletine bir an önce İtalya ile barış yapmasını tavsiye etmişti.³⁷⁹ Eylül ayı boyunca Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yapılan görüşmelerde her ki taraf adına da müspet bir netice elde edilemedi. Anlaşmazlığın temelinde İtalya'nın barış için öne sürdüğü yukarıda ifade edilen şartların Osmanlı Devleti açısından kabul edilemez olmasıydı.

2.2.2. Uşi Barışı'nın İmzalanması

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Ouchy(Uşi)'de barış görüşmelerinin yapıldığı esnada Osmanlı hükümetinin önceden öngördüğü, Avrupa

³⁷⁷ "Balkan İttifakı" **İkdam**, 14 Ağustos 1912, s. 1.

³⁷⁸ Şıvgın **a.g.e.**, s. 135.

³⁷⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 642.

devletlerinin beklediği üzere "Balkan Kazanı" kaynamaya başladı. 7 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devletine savaş ilan etti. 8 Ekim'de Karadağ, Osmanlı hükümeti ile diplomatik münasebetlerini kesti. Bunun üzerine İtalyanlar, Ouchy'de ki Türk murahhaslarına bir Ültimatom vererek teklif edilen şartlar dâhilinde anlaşmanın yapılmasının istediler. Diğer yandan, Osmanlı Devleti anlaşmayı imzalamazsa, İtalya'nın başka yerlere saldıracağı şayiası yayıldı. Bu durumda bilhassa, Balkanlar'daki vaziyetin gittikçe ciddileşmesi üzerine Osmanlı hükümeti İtalyan tekliflerini kabul etmek zorunda kaldı.³⁸⁰ Bu durum üzerine Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Uşi'de 15 Ekim 1912 günü gizli bir ön anlaşma(Sulh protokolü) yapıldı. Sulh Protokolünde şartlar şöyleydi:

1. *Trablusgarp'a taraf-i şahaneden yedişer sene müddetle veya bir vali tayin edilecektir.*

2. *Trablusgarp'ta ki Arabiyandan milis askeri teşkilatı yapılacaktır. Hakimler halife-i islam-i padişahimiz efendimiz tarafından nasb ve tayin edilecektir.*

3. *Senelik elli bin lira vergi alıcaktır.*

4. *İtalya taht-ı işgalinde bulundurduğu adaları terke decektir.*

5. *Balkan muharebesinde İtalya, Devlet-i Osmaniye'ye müzaheret ve muavenet edecektir.*³⁸¹

Bu ön sulh protokolünden sonra, Trablusgarp savaşına son verildi. Savaşa son veren Uşi antlaşmasının metni şöyleydi:

"Zat-ı Hazreti Padişahi ile Haşmetli İtalya kralı hazretleri memleketeyn arasında berdevam olan hal-i harbe nihayet vermek arzusu ile aynı surette mütehassı olduklarından taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden birinci rütbeden "nişan-ı osmani"yi haiz fevkalde Murahhas Nabi efendi ile, ikinci rütbeden "mecidi " üçüncü rütbeden "osmani" nişanlarına hazi fevkalade Murahhas Fahreddin bey ve Haşmetli İtalya Kral hazretleri canibinden "Kuron D'Itali" ve

³⁸⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 137.

³⁸¹ "Türkiye İtalya Şerait-i Sulhiyesi", **İkdam**, 17 Ekim 1912, s. 2.

" Sen Morise lazar" nişanlarına hazi parlamento'da mebus mösyö Gido Fuzinati, " Sen Morise Lazar" ve " Kuron D'Itali" nişanlarına haiz Mösyö volpi murahhas tayin edilmiştir. Mişarünilaeyhin selahiyeti kamilelerine müşir vesaiki teati ettikten ve bunları usu-i muvazasına muvaffık bulduktan sonra, mavadd-ı atiyi karalaştırmıştırmışlardır.

1. madde: her iki hükümet muahede-i haziranın imza edilmesini müteakip muhasematın derhal aynı zamanda nihayet bulması için tedabir-i lazıme ittihazının taahüd ederler. tedabir-i mezkurenin mevki-i icraya vaz'ının temin için mahallerine hususi komiserler izam edecektir.

2. madde: her iki hükümet muahede-i haziranın imza edilmesine müteakip zabitlerine, askerlerine ve kezalik memurin-i mülkiyelerine avdet emrini hükümet-i seniye, Trablusgarp ve Bingazi'dekilere İtalya hükümeti'de adalr denizinde işgal edilmiş cezair'dekiere vermeye taahüd ederler. Salüfüzzikr adaların İtalyan zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi tarafından tahliye-i fiiliyesi Trablusgarp ve Bingazi kıtalarının Osmanlı zabitan asakir ve memurin-i mülkiyesi canibinden tahliyesine müteakip vukua gelecektir.

3. Madde: Esra-i harbiye ile rehineler mümkün olduğu kadar çabuk bir zamanda mübadele edilecektir.

4. Madde: Her iki hükümet tam ve mutlak bir aff-ı umumi bahş etmeyi taahüd ederler. İtalya hükmeti Trablusgarp ve Bingazi ahalisini Hükümet-i seniye'de taht-ı Hakimiyet-i Osmaniye'de bulunupta muhasemata iştirak eden veya muhasemat sebebiyle celb-i töhmet eden Cezair-i bahr-i sefid sekenesine ceraim-i adiyeye müstesna olmak üzere aff-ı umumi ilan edeceklerdir. Binaenaleyh, hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun, hiç kimse muhasemat esnasında icra ettiği harekât-ı askeriye veya siyasiyeden yahut izhar eylediği efkâr ve siyasiyeden dolayı ne şahşa ne emvali takip ve tazip ve hukuku haleldar edilmeyecektir. Bu sebeple mevkuf veya menfi bulunan kimseler derhal serbest bırakılacaktır.

5. Madde: *Tarafeyn-i akideyn beyninde ilan-ı harpte mukaddem akdedilmiş veya meriy'ü-l icra bulunmuş olan bütün muahedat mukavelet ve her nevi taahhüdât derhal muteber olmaya başlayacaktır. Gerek her iki hükümet gerek tab'aları birbirlerine karşı muhasemattan evvel buldukları aynı hal ve mevkiye vaz edecektir.*

6. Madde. *Hükümet-i seniye düvel-i saire ile ticaret muahedelerini tecdid ettiği zaman İtalya hükümeti Devlet-i Osmaniye ile Avrupa hukuk-i umumiyesi üzerine müesser bir ticaret muahedesi akdetmeye yani Hükümet-i Seniye bütün istiklal-i iktisadisini ve ticaret ve gümrük işlerinde uhud-i atika ile bağılı olmaksızın sair Avrupa devletleri gibi hareket etmek hakkını bırakmaya muvaffakat eder. Şurası malum olmak iktiza eder ki, muahede-i mezkure düvel-i saire ile aynı esas üzerinde Bab-ı ali canibinden münakit ticaret muahedeleri mevli-i fiile konulduğu zaman mer'i olacaktır. Bundan başka İtalya hükümeti Türkiye'de kıymet üzerinden alınan % 11 gümrük resminin 15'ine iblağı yeni inhisarlar vaziyete hayut petrol, sigara kağıdı kibrit, alkol, oyun kağıdı, istihlak üzerine yeni zam itaasını aynı muamelenin memalik-i saire ithalatında da aynı zamanda bila istisna tatbiki şartıyla muvaffakat ederler. Bu inhisarlar idaresi taht-ı inhisara alınan mevadın sened-i miktarı ithalatı nisbetinde İtalyan muhsulâtı iştirak etmek mecburiyetindedir. İnhisar-ı mevadının teslimi için teklif edilecek fiyat hin-i istişarede piyasanın haline tevaffuk edecek ve mevad-ı mezkurenin cinsi ile ilan-ı harpten evvelki üç sene zarfında fiyatın vasatı nazar-ı dikkate alınacaktır. Bundan başka şurası da mukarrerdir ki, Hükümet-i Osmaniye Slifüzzükr 5 madde üzerinde yeni inhisarlar tesis edecek yerde bunların istihlakin resmi vaz etmekte karar verirse rüsum memalik-i Osmaniye veya diğer milletler muamelat-ı müşaveresine de teşmil edecektir.*

7. Madde: *İtalya hükümeti Düvel-i saire Türkiye'deki postanelerini kaldırdığı zaman, Memalik-i Osmaniye'de bulunan posta idarelerini lağv etmeyi taahhüt eder.*

8. Madde: *Bab-Âli Türkiye'de cari olan uhud-i atika usulüne nihayet verilerek hukuk-i beynelminel esasatını ikame etmek üzere alakadar olan*

Düvel-i Muazzama ile konferans vesaire suretlerle müzakerata girişmek niyetinde bulunduğu İtalya hükümeti Bab-âli'nin amalindeki isabeti teslim ederek bu babda kendisine müzaherename ve samimiyesine ibraz edeceğini şimdiden beyan eder.

9. Madde: Hükümet-i Osmaniye devair-i tesmiyesinden müstahdem olup da muhasemat esnasında çıkarmaya mecbur olduğu İtalyan tabasının ifa ettikleri idamat-ı hasenelerine karşı menununiyeti izhar etmeye müheyya olduğu beyan eder. Memuriyet maaşına tevdi edilecek ve bu inkita-i hizmeti bir taaküt maaşına hakkı olan memuriyete zarar vermeyecektir. Bundan başka hükümet-i osmaniye münasebatında bulunduğu müessesat duyun-i umumiye şimendifer şirketleri bankalar nezdinde vaktinde istihdam edilmek ve aynı şerait dahilinde bulunan İtalya Tabalarına karşı aynı surette muamele edilmesi için tavassut ve şafaatte bulunmayı taahhüd ederler.

10. Madde; İtalya hükümeti ilan-ı harpten evvelki üç sene zarfında iki vilayet hasılatı üzerinde Duyun-i Umumiye'ye tahsis edilen mebaliğin vasatisine muaddil bir meblağı Devlet-i Aliye-i Osmaniye hesabına Duyun-i Umumiye veznesine her sene tediye etmeyi taahhüd eyler. Bu miktar-ı senevinin yekunu biri hükümet-i osmaniye diğeri İtalya devleti tarafından tayin edilecek işki komiser tarafından müttefikten tayin edilecektir. İhtilaf vukuunda karar karar itası her iki taraftan riyaset edilen bir heyet-i hakimiye tevdi edilecektir. Hakem, alel-hakem tayininde ittifak husule gelmediği takdirde tarafeynden her biri muhtelif devlet gösterecek ve intihab bu devletlerle müşterek vukua gelecektir. İtalya, Hükümet-i Osmaniye idaresi salifüzzikr miktar-ı senevinin yerine %4 faizle reisülmale kalbedilmiş bir meblağın tediyesine talep etmek hakkına malik olacaktır. İtalya Hükümeti, fırka-ı sabıka mucibince tesviye edilecek miktar-ı senevinin 2 milyon Franktan aşağı olmayacağını ve kendisinden talep bulur bulmaz reisülmâle kalbedilmiş meblağı tesviye edileceğini şimdiden kabul eder.

11. Madde: Muahede-i hazıra imza edildiği günden itibaren meriyül icra olacaktır.

Murahhaslar Mevad-ı Salife üzerine bil ittihat muahede-i saireyi imza ve takdim etmişlerdir Lozan 18 Teşrin-i evvel 1912, Pietro Bertolini, Cozepe Volpi, Gido Fuzinati, Memhet Nabi, Rumbeyoğlu Fahreddin. ³⁸²

Bu garip bir barış olmuştur. İtalya, Trablusgarp üzerindeki egemenliğini tesis etmek için 25 Şubat 1912'de bir kanun yayınlamıştı. Osmanlı Devleti bu kanunu açıkça kabul etmeyip, bir fermanla Trablusgarp halkına özerklik veriyordu. Fakat esas anlaşmada, Osmanlı Devleti Trablusgarp topraklarındaki kuvvetlerini geri çekmeyi kabul ettiği için bu özerklik bir hüküm ifade etmeyip, bu topraklar fiilen İtalya'nın eline geçiyor ve tabii o da 25 Şubat 1912 kanunu ile bu toprakları egemenliği altına alıyordu. Güya Osmanlı Devleti Trablusgarp'ı terk etmemiş oluyordu.³⁸³ Fakat hakikatte Osmanlı Devleti Trablusgarp'ı kaybetmiş oluyordu.

Görüldüğü üzere bir yılı aşkın süredir devam eden Tarblusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde ağır şartlarda imzalanarak sona ermişti. Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Tarblusgarp ve Bingazi'yi İtalya hükümetine terk etmek zorunda kalıyordu. Her ne kadar, bölgedeki Müslüman nüfusun haklarını savunmak ve orada temsili sağlamak için Naib tayin edilmiş ise de bu, aslında görüntüden ibaret idi. Osmanlı kamuoyunda oluşacak eleştirileri yatıştırma, suspense etme amacına yönelikti.

İtalya'da Rodos ile civarındaki 12 adayı Osmanlı Devletine geri verdi. Fakat Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Yunanistan mevzu bahis bu adaları işgal etmesi muhtemel olduğundan adalar geçici olarak İtalya'da kalmaya devam edecekti. Ayrıca adalar halkına bazı haklar ve umumi af ilan edilecekti. İşte bu şartlar altında sulh imzalamış oluyordu.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kabinesi böylelikle önemli bir sorunu halletmiş oluyordu. Gazi Paşa 'nın başından beri "cinayet" olarak yorumladığı Trablusgarp harbinin ne suretle olursa olsun sonuçlandırılması Kabine tarafından olumlu karşılanmıştı. Harbin başladığı sırada Harbiye Nazırlığı

³⁸² "Muahede-i Sulhiyenin Metni", **Tanin**, 24 Ekim 1912. s.

³⁸³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 643.

görevini yürüten ve aynı zamanda Gazi Paşa'nın oğlu olan Mahmut Muhtar Paşa Trablusgarp Barışını:". . . *Hakim olan zorluklara rağmen en uygun şartlarda bir anlaşma imzalanmaya muvafık olundu. Gazi Muhtar Paşa'nın ta başlangıçta, devletin hayatına karşı bir suikasttan bir cinayetten başka bir şey olmayacağını söylediği bu bahtsız Trablus serüveni bu suretle sona erdi*"³⁸⁴ şeklinde yorumlayarak sonucun bir kazanım olduğuna işaret etmiştir.

Bu arada Osmanlı ve İtalya devletleri arasında 14 Ekim 1912 Tarihinde, İtalyan hükümeti ile barışın imzalanmasına bir gün önce Osmanlı Hariciye Nazırı Naradonkiyan Efendinin İtalya'dan Balkan devletlerine karşı kullanılmak üzere bir kaç zırhlı istemesi Balkan Savaşı'nın başladığı sırada Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu ortaya koyması bakımından manidardır. İtalyan hükümeti Osmanlı Devleti'nin 14 Ekim 1912 tarihli telgrafına, 15 Ekim 1912'de: " *Henüz aramızda savaş var, barış imzalayınca yansız olacağız, dolayısıyla size savaş gemisi vermeyiz*" ³⁸⁵ cevabını vererek Osmanlı'nın bu isteğini geri çevirmiştir. İşte bu şartlarda Osmanlı Devleti İtalya ile harbe son vermesinin ardından başka bir keşmekeşliğin, başka bir savaşın içine giriyordu: Balkan savaşı.

2.3. BALKAN SAVAŞI

Gazi Ahmet Muhtar Paşa 'nın yaklaşık 5 ay süren iktidarında ilgilendiği en büyük ikinci savaş Balkan savaşıydı. Osmanlı Devleti henüz İtalya ile barış imzalamadan önce Karadağ'ın 7 Ekim 1912'de Osmanlı Devletine harp ilan etmesi ile Osmanlı Devleti kendini ikinci bir büyük savaşın içinde buldu. Bu durum üzerine, kabine bir an önce İtalyanlarla barış imzalayarak Balkanlara dönmek durumunda kalmıştır. Balkan savaşlarındaki mağlubiyetler, yıkımlar çok büyük ümitlerle iş başına gelen kurtarıcı kabine olarak görülen Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin çekilmesine sebebiyet vermiştir. Bu noktada konunun daha net aydınlatılması açısından balkan

³⁸⁴ Mahmut Muhtar Paşa , *Maziye Bir Nazar*, Ötüken Yay., İstanbul, 1999, s. 164.

³⁸⁵ Bayur, *Türk İnkılabı. . .* , C. II, K. I, s. 437.

savaşlarının nedenlerini ve büyük devletlerin savaşın çıkmasındaki etkilerinden kısa da olsa söz etmek yerinde olacaktır.

2.3.1. Balkan Savaşının Sebepleri

Osmanlı Devleti aslında ikinci meşrutiyetin ilanından itibaren geçen 4 yıllık süre içinde sürekli kan kaybediyordu. İkinci meşrutiyetin ilanından hemen sonra Avusturya Bosna-Hersek'i işgal etmiş, Bulgaristan Bağımsızlığını kazanmıştı. Girid'in Yunanlılar tarafından ilhak teşebbüsünü, Makedonya'da patlak veren isyanlar takip etmişti. Makedonya'da baş gösteren terör ortamı ve asayişsizlik uzunca bir süre devletin en büyük meşguliyeti haline gelmişti. En son olarak ise İtalya Trablusgarp'a saldırdı. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı'nın başlangıcı oldu. Bu savaş İtalya'nın tutkularına bir uğraş alanı yaratırken Osmanlı topraklarının parçalanma sürecini başlatmış oluyordu.³⁸⁶ Çünkü Osmanlı Devletinin İtalya ile savaşa tutuşması, balkan devletlerinin Yani Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Makedonya'yı ele geçirmek hususundaki yeni çabalarına zemin hazırladı ve bu çabaların sonucu olarakta Balkan savaşı veya balkan savaşları patlak verdi.³⁸⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal ortam, balkan savaşına davetiye çıkarmıştır.

Savaşın en önemli harici sebebi Avrupa devletlerinin Balkan devletleri nezdinde yapmış olduğu kışkırtmalardı. Avrupa devletleri, Balkan Milletleri arasında sürekli devam eden mücadeleleri, çatışmaları fırsat bilerek sorunlara müdahil olmak gayreti içine girmişlerdi. Bu devletler, kendi siyasi çıkarları uğruna, balkan devletlerini Osmanlı Devletine karşı kullanmaktan geri durmuyorlardı. Balkanlar, büyük Avrupa devletlerinin gövde gösterisi yaptığı siyasal arena haline gelmişti. Özellikle Bosna Hersek'in Avusturya tarafından işgali bütün Avrupa devletlerinin dikkatini buraya celp etmişti.

³⁸⁶ Hikmet Öksüz, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Sünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç", **Osmanlı**, Ed. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz, C. II, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 1999,s,486.

³⁸⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 643.

Avusturya'nın balkanlarda yayılma politikası bölgeyi ilgi merkezi haline getirdiği gibi, bölgedeki çatışmaların yoğunlaşmasında menfi bir rol oynamaya başladı. Avusturya'nın "*aktif balkan politikası*" kısa sürede Balkanlarda, Avusturya-Rusya rekabetini doğurmuştur. Bu rekabet, balkanların bu iki devletin nüfuz çatışması haline getirmiştir.

Özellikle balkan yarımadasına, Karadeniz'e Boğazlara, Akdeniz'e hakim olma düşüncesi Rusya'nın değişmez politikasını teşkil etmiş olduğundan Rusya, balkanlarda değişim ve dönüşüm siyasetinin baş aktörü haline gelmiştir.

Balkan Savaşları'nın kökeni araştırıldığında savaşın en önemli bir başka nedeninin Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımının Balkan milletleri üzerindeki etkisi olduğu görülmektedir. Fransa ve Almanya'dan gelen milliyetçilik akımı 19. yüzyılın başlarında Balkan yarım adasına hızla yayıldı. İlk etki ağırlıkla kültürel idi. Entelektüeller, Balkanların bölgesel dillerini standardize etmek ve halka mal olmasının sağlamak için büyük gayret gösterdiler. Kısa süre içinde milliyetçilik vurgusu politik hale gelerek, Balkan milli birliklerini sağlama yönünde güçlü istek duymalarına ve balkan devletlerini Osmanlı Devletine karşı harekete geçirmelerine neden oldu.³⁸⁸ Bu anlamda milliyetçilik akımı, balkan halklarını harekete geçiren siyasal-politik bir araç haline geldi.

Balkan Savaşlarına siyasi-askeri zemin hazırlayan bir başka temel olgu ise Trablusgarp savaşıdır. Mahmut Muhtar Paşa, Trablusgarp Savaşını Balkan savaşına zemin hazırlayan en önemli nedenlerden birisi görmektedir : "*İtalya ile Muharebe, Türkiye'nin Akdeniz Ulaşımını kesmiş, Yunanistan'ın mütemadiyen ihtilale verdiği adalar denizi adalarını müdafaasız bırakmış ve balkan hükümetlerinin göz dikerek fesat dolabı çevirmekten bir an geri durmadıkları Makedonya'yı her türlü imdattan mahrum kılmıştı. Tarihimizde bundan daha tehlikeli bir askeri ve siyasi vaziyet aransa bulunmaz.*"³⁸⁹

³⁸⁸ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 1.

³⁸⁹ Mahmut Muhtar Paşa , **a.g.e.**, s. 146.

Tarih literatürüne 93 Harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonuçları itibariyle Balkan savaşlarının köklerinin aranacağı bir başka olgudur. Dokuz ay süren bu savaş neticesinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile Bağımsız bir Bulgaristan Devleti doğmuş, Sırbistan ve Karadağ ise bu antlaşmaya sınırlarını genişletme şansı bulmuşlardı. Fakat Rusya'nın Balkanlarda dolaylı olarak elde ettiği bu gücü kırmak üzere harekete geçen Başta Avusturya- Macaristan, İngiltere, Fransa gibi büyük devletler derhal Balkanlarda Rusya lehine gelişen Statükoyu değiştirmek için harekete geçtiler ve Ayestefanos antlaşmasının hükümsüz sayarak Berlin'de yeni bir anlaşma meydana getirdiler. Berlin Antlaşması ile Büyük bağımsız bir Bulgaristan yerine Osmanlı vesayeti altında otonom bir Bulgar prensliği kurulacaktı. Ayestefanos anlaşması ile kendilerine verilmiş olan Makedonya'nın yeniden Osmanlı Devleti'ne bırakılması nedeniyle hayal kırıklığına uğrayan Bulgarlar, bu durumdan büyük hoşnutsuzluk duymuş bütün Makedonya'ya ve İstanbul'a sahip olmayı ulusal politikaları haline getirmişleridir.³⁹⁰ Dolayısıyla Berlin anlaşması ile Balkanlar'da on yıllarca sürecek bir kargaşanın tohumları atıldı.³⁹¹

Sırbistan ise Berlin kararları gereği tam bağımsız devlet olarak kabul edildi. Karadağ devleti ise Ayestefanos anlaşmasının kendisine tanıdığı birçok kazancı Berlin anlaşması ile kaybediyordu. Yeni Pazar sanacağı ve Kuzey Arnavutluk yeni anlaşma gereği Karadağ'dan alınıyordu. Dolayısıyla, Berlin anlaşması tıpkı Bulgaristan'ın olduğu gibi Karadağ'ın da çıkarlarına indirilmiş bir darbe idi. Bulgarlar, Berlin anlaşması karşısında duydukları derin hayal kırıklığı konusunda yalnız değillerdi. Yunanlılar, Karadağlılar ve Sırlar da Berlin Antlaşmasını milli emelleri karşısında bir engel olarak görmeye başladılar. 1878'den sonra Bütün Balkan Devletleri Berlin kararlarının yıkmak ve ulusal birliklerini gerçekleştirmek için çabalamaya başlamışlardı.³⁹² İşte bu emeller, 1912 sonlarında "*Balkan Kazanı*"nı kaynamasına neden olan sebepler olacaktı.

³⁹⁰ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **Balkan Harbi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1979, s. 4.

³⁹¹ Toprak, **a.g.m.**, s. 46.

³⁹² Hall, **a.g.e.**, s. 4.

Balkanlarda genel manada sıkıntılı durumu dolaylı da olsa tesis eden Rusya devleti, bu tablonun en büyük sorumlusudur. Balkan devletleri arasındaki nifak Rusya hükümeti tarafından atılmış olması hasebiyle Balkan savaşının baş faktörü Rusya olmuştur.

2.3.2. Balkan İttifakının Kurulması

Esas itibariye parçalanmakta olan İmparatorluktan en büyük payı almak için birbiri ile yarışa giren Balkan devletleri, bu siyasi maksatlarını maskelemek suretiyle farklı söylemler üreterek Osmanlı Devletine karşı bir ittifak kurma gayreti içine girmişlerdi. Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir imparatorlukta Balkan Devletleri'nin kullanabileceği en önemli unsur şüphesiz Gayrimüslim Balkan milletleri idi. Balkan Devletleri, hali hazırda Türk idaresi altında yaşayan Bulgar, Sırp ve Rum ırkdaşlarını sözde Trük Baskısından kurtarma söylemini geliştirerek, bu söylemi bir devlet politikası haline getirmeye başlamışlardı. Hakikatte ise amacın Osmanlı Devletinin Balkan topraklarını paylaşma gayesi olduğu söyleyebiliriz.

Balkan devletleri arasında ilk yakınlaşma girişimi 1910'da gerçekleşti. Fakat Balkan Devletleri arasındaki bu yakınlaşmanın çok daha önceden ve kiliseler arasında başladığını söyleyebiliriz. Balkan İttifaklarının resmen kurulmadan önce altyapısının kiliseler din adamları ve çeteler tarafından hazırlanmıştı.³⁹³ 18 yüzyılın sonlarına kadar varan bu yakınlaşma, 20 yüzyılın başında resmen ortaklık'a dönüştü. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın verdiği bilgiye göre 1911 yılı sonlarına doğru Yunanistan özel bir aracı ile Sofya'ya Balkan İttifakının kurulması için teklifte bulundu. Atina Bu hususta gönderdiği mektubunda Osmanlı Devletinin tebaası olan Hristiyanları imtiyazlarını korumak için birlikte hareket etmek amacıyla bir anlaşma; aynı zamanda Osmanlı Devletinin hücumuna karşı bir savunma ittifakı kurulmasını

³⁹³ Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler ve Çeteler Arasında Başlaması", **Osmanlı**, Ed. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz, C. II, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 1999, s. 478-483.

istemekte ve ayrıca iki hükümet arasında Balkan İttifakının başlangıcını teşkil edebilecek yaklaşma hususunun sebeplerini de açıklamaktaydı.³⁹⁴ Yunanistan bu girişimi ile Balkan liginin kuruluşuna fikir babalığı yapmıştı.

Balkanlarda ittifakın kurulmasında önemli bir rol oynayan devlet Rusya idi. Rusya, Balkanlarda kendisine hizmet edecek bir Slav devletleri birliği kurmak için Sırbistan ve Bulgaristan'ın yakınlaşmasından yana politikalar üretiyordu. Böylelikle Balkanlarda söz sahibi olacak Balkanlar üzerinden denizlere inme politikasında başarı sağlayacaktı. Rusya'nın Balkan politikasına yön veren gelişmenin Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna-Hersek'i işgal etmesi olduğunu söylemeliyiz. Rusya, Avusturya'nın bu hamlesinin ardan Balkanlarda aleyhine gelişen statükoyu lehine çevirmek için Balkanlar üzerinde daha aktif bir politika izlemeye başladı. Rusya Balkan Devletlerini ittifak içinde müzakereler yapmaya teşvik etmeye başladı. Rusya'nın gayesi bir savaşı veya Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının nihai parçalanışını kışkırtmak değil Habsburg monarşisine karşı cephe kurmaktı.³⁹⁵

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna-Hersek'i işgal etmesinin ardından Sırlar, faaliyetlerini Makedonya'da yoğunlaştırarak, Avusturya ile Bosna Hersek'te çatışmaya başlamışlardı. Sırlar, bütün Makedonya Sırlarını bir çatı altında toplamak istiyorlardı. Bu Makedonya politikası, aynı topraklarda emelleri olan bir başka devlet olan Bulgaristan ile Sırbistan karşı karşıya getirmişti. Balkan devletleri arasında baş gösteren bu çatışmalar aslında Osmanlı Devletinin lehine gelişmelerdi. Fakat bu sıralarda Osmanlı Devleti İtalyanlar ile mücadele içine girince kendi aralarında çatışma noktasına gelen, Sırbistan ve Bulgaristan Ortak düşman olarak gördükleri Osmanlı Devletine karşı ortak çıkarları uğruna yakınlaşma sürecine girdiler. Şartların bu şekilde olgunlaşması üzerine, Rusya'nın da baskısı sonucu olarak,³⁹⁶ Sırp -Bulgar ittifak anlaşması 13 Mart 1912 de (29 Şubat 1912) Sofya'da imzalandı. " Dostluk ve İttifak Anlaşması"na göre Bulgaristan veya Sırbistan bir saldırı halinde ortak savunma, herhangi bir devletin Makedonya

³⁹⁴ Uçarol, a.g.e., s. 364.

³⁹⁵ Barbara Jelavich, **20. Yüzyıl Balkan Tarihi**, Küre Yay., Küre Yay., İstanbul, 2009, s. 102.

³⁹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 364.

ve eski Sırbistan'ı ele geçirme teşebbüsüne karşı ortak karşı koyma ve yine Makedonya ve Eski Sırbistan'ı kurtarmak için Osmanlı Devletine karşı bir ittifak yapmak idi.³⁹⁷ Bu anlaşma ile aslında Rusya'nın istediği Slav Devletleri bütünleşmesi de gerçekleşmiş oluyordu.

1912 Şubatında iki Balkan devleti arasında İttifak'ın yapılmasının ardından Yunanistan da Osmanlı Devletine karşı kurulan ittifaka katılmak istedi. Bulgaristan ile Yunanistan arasında cereyan eden Müttefiklik görüşmelerinde Makedonya meselesinden dolayı ilk aşamada anlaşma sağlanmadı ise de beklenen ittifak anlaşması iki ülke arasında 29 Mayıs 1912'de Sofya'da imzalandı. Kurulan "*Balkan Ligi*"ne son olarak Karadağ katıldı. 1912 başlarında Karadağ ile- Sırbistan arasında, Mayıs ve Ağustos 1912'de ise Yunanistan ve Bulgaristan ile sözlü anlaşma yapılarak Osmanlı Devletine karşı balkan İttifakı kurulmuş oldu.³⁹⁸ Yunan-Sırp ve Yunan-Karadağ anlaşmaları uygulatılması zor olan sözlü anlaşmalardan ibaretti. Balkan Müttefikleri artık ulusal birliklerini tamamlama süreci için savaşmaya hazırlardı.³⁹⁹ Savaşın başlaması için bütün şartlar oluşmuştu.

Balkan Devletleri arasında yapılan Balkan İttifakı'nın hedef aldığı şey, Makedonya'da ve Trakya'da ıslahat tatbiki ve müstakil idareler kurulması olup, muhtelif cemaatleri devlet işlerinde ortak etmek ve imtiyazlarını genişletmek, yani cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın meşrutiyetin Osmanlı tebasına bahş ettiği haklarla bağdaşması kabil olmayan bir vaziyet ortaya çıkarmak idi.⁴⁰⁰ Balkan devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne parçalamaya yönelik olarak yapılan bir dizi ittifak anlaşmasından sonra harekete geçmek için uygun zaman gözlenmeye başlamıştı. Balkan devletlerinin beklediği ilk fırsat itlaya'nın Trablusgarp'a saldırması ile doğdu.⁴⁰¹

³⁹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 656.

³⁹⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 661.

³⁹⁹ Hall, **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁰⁰ Mahmut Muhtar, **a.g.e.**, s. 162.

⁴⁰¹ Toprak, **a.g.m.**, s. 47.

2.3.3. Balkan Savaşı'na Hazırlık Dönemi ve Büyük Kabine'nin Tutumu

Balkanlarda Osmanlı Devletinin aleyhine tertip edilen hazırlıklar son aşamasına gelmişti. Balkan devletleri, birleşmek adına gerekli siyasal ve politik alt yapıyı hazırlamış, iş, savaşı başlatmak üzere bahane aramaya kalmıştı. Böyle bir ortamda Balkan devletleri savaş başlatmak için bahane bulmakta gecikmediler: Rumeli Islahatı.

Bulgaristan, Berlin Anlaşması'nın Makedonya'da özerk bir yönetimin kurulması olarak yorumladığı 23. maddenin uygulanması için ısrar etmeye başladı. Bulgarlar, özerk bir Makedonya'yı ve tüm bölgeyi kendilerine ilhak imkânı sağlayacak bir avantaj olarak algılıyorlardı. Osmanlı Devleti, Avrupa vilayetlerinde özerkliğe yol açacak reformları ele almayı reddedince Balkan ittifakı seferberliğe başladı.⁴⁰² Karadağ, Osmanlı sınırına tecavüz etmeye başladı.⁴⁰³

Karadağ hududunda meydana gelen gelişler üzerine, Osmanlı devleti hududu güçlendirmek maksadına yönelik olarak asker tavkiyesi yapma kararı almış ve bunun uygulamaya koymuştu. Osmanlı Devletinin bu adımı üzerine Karadağ Hükümeti Reis-i vükelası Mösyö Tumanviçek yaptığı açıklama da : *"Şayet Türkiye Karadağ hududunu takviye için sevk ettiği kuvve-i askeriyeyi geri çekmezse, Karadağ hükümetinin barışı muhafaza edemeyeceğini, muhtemel bir savaş durumunda bile geri adım atamayacağını beyan etti."*⁴⁰⁴

İtalya ile savaş devam ederken, Arnavutluk meselesi henüz çözülmemişken Osmanlı-Karadağ sınırında çatışmaların başlaması ve Bulgaristan'da meydana gelen olaylar Bulgar basınını tarafından savaşa başlamanın tam zamanı olarak değerlendiriliyor ve bu düşünce bir kısım Bulgar milliyetçisi tarafından da destekleniyordu. Bulgar basınında yer alan

⁴⁰² Hall, a.g.e., s. 20.

⁴⁰³ Osmanlı Karadağ hududunda yaşanan gerginlikler, siyasal gerilimi artırırken Karadağ askerinin Osmanlı sınırına tecavüz ettiği haberi geldi. Bunun durum üzerine Karadağ hükümetinden bilgi isteyen Osmanlı Devletine Karadağ hükümeti bu bilgilerin asılsız olduğunu bildirmiş ise de, gerçekte ilk sınır çatışmalarının başladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda Ağustos ayı itibarıyla siyasal gerginlik askeri hareketliliğe yerini bırakmıştır. "Karadağ Hükümetinin Beyanatı", **İkitiham**, 8 Ağustos 1912, s. 2.

⁴⁰⁴ "Mösyö Tumanviçek'in Beyanatı", **İkdam**, 17 Ağustos 1912, s. 3.

"*Harp isteriz*" başlıklı haberlerde: "*Türkiye ile muharebenin tam zamanı olduğu ve bu muharebede Bulgaristan'ın İhraz-ı muzafferiyet edeceğinden ve bunun neticesinde Makedonya'nın kurtarılacağından bahis ediliyordu.*"⁴⁰⁵

Bulgaristan'da savaşa taraftar bir kesim olduğu gibi savaş aleyhtarı bir grubun varlığı da söz konusu idi. Savaş aleyhtarı olan bazı Bulgarlar, şehir ve kasabalarda mitingler düzenleyerek Bulgaristan'ın Türkiye'ye savaş ilan etmesine şiddetle karşı çıkıyorlardı.⁴⁰⁶

Siyasi gerginliğin kat kat arttığı günlerde, Avrupa devletleri Balkanlarda olup bitenleri yakında takip ediyordu. Savaş ihtimalinin ufukta belirmesi üzerine İngiltere Hariciye Nazırı, Osmanlı Devletinin Londra büyük elçisi Tefvik bey ile mülakattında Balkanlardaki mevcut siyasi durumu değerlendirerek Balkanların durumu hakkında İngiliz hükümetinin nokta-i nazırını ortaya koymuştur : "*İngiliz Hükümeti, Balkanlarda sükun ve asayişin idamesi arzusunda ve Balkanlarda statükonun muhafazası emelindedir.*"⁴⁰⁷ Bu beyanat ile İngiliz hükümeti, Balkan coğrafyasında her hangi bir operasyona müsaade etmeyeceğini beyanla barış yanlısı bir politikanın tatbikini öğütüyordu.

Fakat Bulgar Hariciye Nazırı, İngiltere'nin bu beyanatının aksine olarak, Osmanlı sınırları içinde yaşayan ırkdaşlarının durumlarının endişe yaratıcı derecede kötüye gittiğini bu durumun halk üzerinde büyük baskı oluşturduğunu ve yine bu durumun savaşa yol açabileceğini savunuyordu: "*Bulgaristan farklı kesimlerden oluşan kabinesi, geçen şu birçok sene zarfında kendisinin Türkiye'ye karşı emel-i sulhperverane takip etmekte olduğunun birçok delili vardır. Bununla beraber Türkiye dahilindeki anasırın ve husus-i millettaşlarımız bulunan Bulgarların ahvali iyileşmek şöyle dursun tahammül olunmayacak derecede fenalaşmıştır Bu ahvale binaen kabinemizin sulhperverliği büyük bir imtihan geçirmektedir.*"⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ **İkdam**, 14 Ağustos 1912, s. 3.

⁴⁰⁶ "Balkanlarda Muharebe Aleyhtarları" **İkdam**, 1 Eylül 1912, s. 4.

⁴⁰⁷ "İngiltere Hükümeti Ve Balkanlar", **İkdam**, 17 Ağustos 1912, s. 1.

⁴⁰⁸ "Bulgar Dahiliye Nazırının Beyanatı", **İkdam**, 1 Eylül 1912, s. 2.

1912 yılının Eylül ayı boyunca hem Osmanlı devleti hemde Balkan Devletleri ve özellikle Bulgaristan savaş hazırlıklarının gizliden gizliye devam ettirmişleridir. Bulgaristan, Osmanlı sınırına yakın Şumnu civarında yığınak yapmaya başladı. Bulgaristan, Elli bin askeri istihkam manevraları icra etmek üzere Şumnu'ya sevk etme kararını aldı. Bulgaristan'da bu kadar külliyetli miktar ile manevra icrası ilk defa vuku buluyordu.⁴⁰⁹ Bulgar hükümetinin şumnu civarına yığınak yapması üzerine, Romanya'da harekete geçerek Bulgar sınırına yakın yerlere asker ve mühimmat sevk etmeye başladı.⁴¹⁰

Bulgaristan ve Osmanlı hükümetinin karşılıklı savaş hazırlıkları, siyasi ilişkileri tamamen kopma noktasına getirdi. Her geçen gün savaş ihtimalinin arttığını dahası savaşın kaçınılmaz bir hal olduğunu Bulgar Meclisi Reisi Mösyö Danef. " *Muharebenin vukuu muhakkaktır. Artık barışın idamesi hükümetin tekelinde değildir*"⁴¹¹ ifadeleriyle dile getiriyordu. Bulgaristan'ın şimdiye kadar harekete geçmemesinin nedeni Kral Ferdinand'ın denge politikasından kaynaklıydı. Zira Ferdinand, çıkacak bir savaşın sadece Türkiye'yi değil, Avusturya, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletleri yakından ilgilendirdiğini bildiği için hemen harekete geçmenin bu devletler tarafından olumlu karşılanmayacağını tahmin ediyordu.⁴¹²

Bulgar Hariciye reisinin bu beyanlarına karşın Osmanlı Hariciye Nazırı Naradonkyan efendinin Jön Türk gazetesi Muhabirine verdiği mülakat ilginçtir:

"-Muhabir: *Balkan ahvalinin mahiyet-i hakikisi neden ibarettir? Ahval-i hazırada tasvir edildiği kadar heyecan var mıdır?*

- *Paşa: Zannetmiyorum. Vak'a, Balkan siyaseti büsbütün saf ve berrak bir halde değildir. Fakat öteden beriden belen bulutların bir fırtınaya meydan vermeden dağılması ümit ve ihtimal dâhilindedir. Bulgaristan hükümet-i hazırasından sulh ve müsalemet lehindeki hissiyat-ı samimiyesinden şüphe ve teraddüt düşünmekliğimize hiç bir sebep yoktur. Türkiye ve Bulgaristan*

⁴⁰⁹ "Bulgaristan'da İstihkam Manevraları", İkdâm, 1 Eylül 1912, s. 4.

⁴¹⁰ "Romanya'da Tahşidat ve Tedarikat", İkdâm 26 Eylül 1912, s. 2.

⁴¹¹ "Bulgaristan'da Tahrikat", İkdâm, 1 Eylül 1912, s. 1.

⁴¹² İkdâm, 1 Eylül 1912, s. 1.

gibi bir revabit-ı iktisadiye ile birbirine bağılı olan iki memleket, münasbet-i mütekabelelerinde yalnız bir fikir-i itilafperverane ile hareket etmelidirler. Aksi takdirde terakkiyat- ı maddiye ve maneviyelerini kendi elleri ile ihlal etmiş olur."⁴¹³ Hariciye Nazırı, Balkanlardaki mevcut hareketliliğin yatışacağına inanmaktadır. Savaş ihtimalini ortadan kaldıran gerekçe olarak gördüğü olgu ise iki ülke arasındaki iktisadi bağları. Bulgar tarafının savaş söylemini güçlü bir şekilde dillendirmeye başladığı sıralarda Hariciye Nazır'nın mevcut durumdan ümitvar olması dikkat çekici bir olgudur.

Naradonkyan Efendi, müspet bir hava oluşturma gayreti içindeyken Balkanlarda gerilen ortam Yunanistan'ı rahatsız etmeye başladı. Bulgaristan ve Sırbistan'da savaş lehine şahit olunan galeyan, Yunanistan'ın efkar-ı umumiyesini de menfi yönden derinden etkilemiştir.⁴¹⁴ Özellikle Bulgaristan ve Sırbistan'ın savaş sebebi olarak saydıkları fakat hakikatte asıl gayelerini maskeleyen için kullandıkları "Hristiyanların zorda olduğu" söylemi Atina da kabul gören bir söylem olmuş; Atina'da Türkiye aleyhtarı bir havanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yunanistan'da Türkiye'deki Rumların durumunu protesto etmek için büyük bir miting düzenlenmiştir.⁴¹⁵ Yaşanan bütün bu gelişmeler üzerine Yunan Hükümeti savaşın yaklaştığına kanaat getirerek ordusunun seferber etmek için bir emirname yayınlamak emekli bulunan bütün zabitanı iş başına davet etti.⁴¹⁶

Bulgar, Sırp ve Yunan hükümetleri savaş hazırlıklarını hızla sürdürürken Romanya hükümeti de savaş ihtimaline karşı Bulgaristan sınırlarına asker yığmaya başladı.⁴¹⁷ Aynı hareketlilik Yunanistan'da görülmeye başlandı. Yunan ordusu, geceli gündüzlü çalışarak" mühimmat eksiklerini gidermeye ve sınır boylarına yığınak yapmaya başlamıştı.⁴¹⁸

⁴¹³ "Naradonkyan Efendinin Beyanati", **İkdam**, 28 Eylül 1912, s. 1.

⁴¹⁴ "Yunanistan'da Endişe", **ikdam**, 8 Eylül 1912, s. 4.

⁴¹⁵ Anadolu, Rumeli, Kıbrıs, Girit ve Sisam'dan hicret eden Rum cemaati azası, Yunanistan'da ki Vatanperver cemiyetler ve civardan köylülerin dahil olduğu 30. 000 kişiden fazla kimsenin katıldığı bir miting düzenlenmiştir. "Atina'da Miting", **İkdam**, 10 Eylül 1912, s. 3.

⁴¹⁶ "Yunanistan Tedarikati", **İkdam** 11 Eylül 1912, s. 2.

⁴¹⁷ "Romanya Tahşidati" **İkdam** 11 Eylül 1912, s. 3.

⁴¹⁸ "Yunanistan'da Hazırlık", **İkdam** 25 Eylül 1912, s. 2.

Böylece Balkanlarda genel manada resmi olmasa bile seferberlik faaliyetleri başlamış oluyordu.

Bulgaristan hükümeti seferberlik hazırlıklarını sürdürürken, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesini Osmanlı Devletinden tatbik etmesini istedi. Rumeli ıslahatını öngören bu maddenin hayata geçirilmesi için Bulgaristan, Düvel-i muazzama'dan kontrolörlük yapmasını talep etti. Bulgaristan, Düvel-i Muazzama'ya verdiği notada *"Hükümet'in Efkar-ı umumiye muvacehesinde mühim müşkülata maruz bulunacaktır. Bu durum ancak Türkiye'de öteden beri talep edilen ıslahatın tatbik edilmesi ile önlenebilecektir. Düvel-i Muazzama'dan Fransa ve Rusya Hükümetleri, Bulgaristan hükümetinin bu teklifine sıcak bakmışlarsa da Balkanların statükosunun katiyen muntazam olduğunu ve bu arzuya rağmen barış ihlal edilerek Hükümet-i Osmaniye ile Bulgaristan arasında bir muharebe olacak olursa, harbin neticesi ne olursa olsun Düvel-i Muazzama tarafından bir karış arazinin diğer tarafa inkılabına meydan vermeyerek statükoyu muhafaza edeceklerini bildirmişlerdir."*⁴¹⁹

Eylül ayının ilk günlerinde Balkanlardaki atmosfer git gide gerildi; ve büyük devletlerin barışı öğütleyen beyanlarına rağmen Balkanlarda ilk çatışmalar başladı. 10 Eylül 1912'de Türk-Bulgar sınırında meydana gelen çatışmada 2 onbaşının öldüğü haberi geldi.⁴²⁰ Bu çatışma ile birlikte ilk ciddi ve kanlı çatışmalar başlamıştır.

Tamda Bulgar basınının ve bir kesim halkının da istediği üzere savaş artık kaçınılmaz bir hal almaya başladı. Basında yer alan haberlerde savaşın Bulgaristan'ın lehine olacağını Bulgar askerinin Osmanlı askerinden hem nitelik hemde nicelik olarak üstün olduğunu iddia eden kitaplar, risaleler dahi yazılmaya başladı. Eski Bulgar zabitlerinden olan topçu yüzbaşı Atanasof'un *"Türkiye ile muharebe için müsaid dakika ve Ferdinand"* başlıklı risalesi bu risalelerin en önemlilerindendir. Risalede *" Bulgaristan'ın 400 bin askerine mukabil Türkiye'nin 100 bin askeri olduğu, son derece mükemmel olan*

⁴¹⁹ "Bulgaristan Ve Harb" **İkdam** 11 Eylül 1912, s. 3.

⁴²⁰ "Bulgaristan Hududunda", **ikdam**, 11 Eylül 1912, s. 3.

Bulgar topçusu karşısında Türklerin kaçacak delik arayacaklarından" bahis ediliyordu.⁴²¹

Balkanlardaki gerilimi doğru okuyamayan Avrupa basını, Balkan devletlerinin Osmanlı Devletine saldıracak kadar kuvveti toparlayamayacakları dolayısıyla Balkanlarda bahara kadar barışın devam edeceğini savunuyorlardı.⁴²² İngilizler ise, savaşın çıkmayacağına kesin gözü ile bakıyorlardı.⁴²³ Fakat ilginçtir ki Avrupa basınında bu kanaatin hakim olduğu sıralarda Karadağ Kralı, Balkanlarda günden güne artan tansiyonu ve gerilen ortamı "*Balkanlar ahvali pek vahim bir hal almıştır*" ifadeleriyle değerlendirerek, durumun Avrupa basını ve ülkelerinin gördüğü gibi olmadığını belirtiyordu.

Yanılığ içinde olan bir başka ülke Rusya idi. Rus lider Sazanof, Avrupadakine benzer bir yanılığın içine düşerek:"Artık Balkanlarda harp tehlikesinin bertaraf edildiği kanaatinin hasıl olduğunu beyan etti.⁴²⁴ Bu düşünce ile birlikte Rus hükümeti, çıkmayacağına kesin gözü ile baktığı savaşı engellemek için bir takım adımlar atmaktan da geri durmamıştır. Rusya, savaşın muhtemel taraflarından olan Bulgaristan ve Sırbistan sefirlerine yaptığı uyarıda "*Balkanlar'da Türkiye aleyhine her hangi bir harekete yardım etmeyeceğini, zira Rusya'nın statiko'yu koruma taraftarı olduğunu*" bildirmiştir.⁴²⁵ İngiltere'de Rusya'nıninkine benzer bir tavır sergiledi. Savaşın çıkmayacağına dair güçlü kanaatine rağmen, olası bir savaş durumunda takip edeceği yolu çizmiştir. İngiltere'nin İstanbul maslahatgüzarı, Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi ile yaptığı mülakatta İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza emelinde olduğunu bildirmiştir.⁴²⁶

Bütün bu beklentilerin aksine olarak, Eylül'ün sonlarına doğru yaklaşılırken Balkan Devletleri arasında askeri ve diplomatik faaliyetler

⁴²¹ "Bulgaristan'da Harp Taraftarlığı", **İkdam** 11 Eylül 1912, s. 3.

⁴²² **İkdam** 18 Eylül 1912, s. 2.

⁴²³ "Muharebe Tehlikesi Bertaraf Edilmiş" **İkdam**, 27 Eylül 1912, s. 2.

⁴²⁴ "Mösyö Sazanof'un Fikri", **İkdam** 11 Eylül 1912, s. 3.

⁴²⁵ "Rusya Ve Balkanlar" **İkdam**, 27 Eylül 1912, s. 2.

⁴²⁶ "İngiltere Maslahatgüzarı" **İkdam**, 29 Eylül 1912, s. 2.

hızlanmıştı. Bu diplomatik faaliyetlerin sonucu olarak Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir ittifak anlaşması imzalandı.⁴²⁷ Bu anlaşma ile birlikte Balkanlardaki siyasi oluşum ve o, oluşumun amacı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Balkanlarda Bulgar-Yunan ittifakının ardından, Romanya ve Sırbistan'ı da içine alacak olan ve Osmanlı Devletine karşı bir "Balkan İttifakı" kurulmaya çalışılıyordu. Fakat bu siyasi oluşumun gerçek amacı gizlenmiştir. Sırbistan hükümetinin Londra Maslahatgüzarı bu oluşumu "*Balkan hükümetleri arasında görüşmeler yaşanmaktadır. Fakat bu görüşmeler, Türkiye'ye karşı İttifak kurma amacına yönelik değil daha ziyade hükümet-i mezkure'nin Balkanlardaki menafii müştereken himaye edebilmeleri gayesine yöneliktir*"⁴²⁸ ifadeleriyle izah etmiştir.

Balkanlarda meydana gelen bütün bu görüşmelere ve gerilen siyasi ortama Osmanlı Devleti Rumeli'de 22 Eylül 1912'de yarım seferberlik ilan etmek suretiyle mukabele etti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa sonraları seferberliğin genel değil de sadece Rumeli'de yarıl olarak ilanının bir ihmalin sonucu olmayıp, o günlerdeki devletlerarası siyasal durumun bir gereği olduğunu şöyle belirtmiştir. :

" . . . Barış ümitlerinin kesilmiş olmadığı ve Balkan hükümetinin hiçbirinin henüz seferberliğe kıkışmadığı o sırada Bulgaristan tarafından harp ihtimalinin çoğaldığı ihbarlarına dayanarak genel seferberliğimizi hemen ilan etmiş olsaydık, iyi mi yapmış olurduk? En küçük hasmane hareketi harp bahanesi kabul etmek için birleşerek fırsat bekleyen müttefik devletler, ertesi günü derhal genel seferberliklerini ilan etmiş ve harp çabuklaştırılmış ve ona tarafımızdan sebebiyet verilmiş olmaz mı idi ? Rumeli'deki kıtaların seferberlik haline koyma kararını dışarıdan gizlemeye ve sonbahar manevraları perdesiyle onu gizlemeye ve değişik şekilde göstermeye bile

⁴²⁷ "Bulgaristan-Yunanistan İttifakı", **İkdam** 21 Eylül 1912, s. 2.

⁴²⁸ "Sırbistan Maslahatgüzarı'nın Beyanı", "**İkdam** 24 Eylül 1912, s. 2.

*mecbur olduk. . . Seferberlik hususunda öncelik faslı Balkan hükümetlerinde değil tersine açıklandığı şekilde bizde idi.*⁴²⁹

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, anlaşıldığı üzere ufukta görünen Balkan harbi için gerekli hazırlığı yapmakla birlikte bu tavrının alenen sergilemekten çekinmiştir. Gazi Paşa, zaten bahane arayışında olan Balkan hükümetlerine karşı zamansız ve yersiz bir hamlenin savaşı daha erken başlatacağı kanaatine varmıştı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa her ne kadar Balkan hükümetlerini uyandırmadan kısmi seferberlik ilan etmek suretiyle savaş hazırlıklarına başlamış ise de, Balkan hükümetleri Gazi Paşa'nın bu hamlesine seferberlik ilan ederek karşılık verdiler ve ilk olarak, Sırp Kralı Sırp ordusuna 30 Eylül 1912'de seferberlik emrini verdi.⁴³⁰ Sırbistan'ın seferberlik ilan ettiği gün Bulgaristan'da seferberlik ilan etti. Bulgar hükümeti "*Edirne havalisinde Hükümet-i Osmaniyenin asker yığmaya devam etmesi üzerine Bulgaristan Hükümeti her ihtimale karşı umumi seferberlik ilan ettiğini bildiriyordu.*"⁴³¹ Seferberlik ilan eden Balkan Hükümetleri, hazırlıkların savaş hazırlığı olmadığını Umumi seferberliğin Balkan ahvalinin ahz ettiği şekil ve netayice karşı karşı tedabir-i ihtiyatiyeden ibaret olduğunu savunmaktaydılar.⁴³² Üçüncü bir gelişme olarak, seferberlik ilan eden Sırbistan ve Bulgaristan devletleri Makedonya'ya muhtariyet verilmesini talep eden bir notayı Osmanlı Devletine verdiler.⁴³³ Bütün bu olağanüstü gelişmeler üzerine Meclis-i vükela olağan üstü olarak toplandı. Eksiksiz olarak toplanan Meclis-i Vükelada, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Hadi Paşa, Reis-i Sani Mahmud Paşa ile I. Ordu müfettişi ve sair erkân-ı asakir katıldı. Yapılan görüşmeler sonucunda Balkanlarda ilan edilen seferberlik sonrası, Osmanlı Devletinin seferberlik ilan etmesine karar verildi. Seferberlik kararı üzerine Harbiye Nezaretine, umum

⁴²⁹ Aktaran, Uçarol, **a.g.e.**, s. 373.

⁴³⁰ "Sırbistan'da Seferberlik" **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 3.

⁴³¹ **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 3. Bulgar hükümetinin seferberlik kararını değerlendiren Tanin gazetesi bu karardan duydukları memnuniyeti : "Eğer istiyorlarsa ne âla ? Bize zaten Rumeli davasının nihayet bulması için bir harp lazımdır" ifadesiyle dile getirmişlerdir. **Tanin** , 1 Eylül 1912, , s. 1.

⁴³² **Tanin**, 3 Ekim 1912, s. 1.

⁴³³ "Bulgaristan Ve Sırbistan Notası", **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 3.

kolordu kumandalıklarına efrad, redif ihtiyatına taht-ı silâhaltına alınması emri telgraflarla tebliğ edildi.⁴³⁴ Meclis-i Vükela'nın bu kararı İttihatçı basın tarafından olumlu karşılanmıştır. Öteden beri savaş yanlısı olan İttihatçı basın, savaş kararını "*Bu gün önümüzde iki yol var: "Ya Rumeliden zelilane çıkmak, yahut şanlı bir harp ile Rumeli'ye tekrar sahip olmak"* ifadeleri ile değerlendirmiştir.⁴³⁵

Umumi seferberlik kararının ardından Osmanlı Devleti tarafından Düvel-i Muazzama devletlerine tebligat gönderilmiştir. Gönderilen tebligatta Hükümet-i seniyye'nin ihlal-i müsalemet fikrinde olmamakla beraber, Balkan hükümetlerinin umumen seferberlik ilan etmeleri sebebiyle böyle bir karar verildiği bildiriliyordu. Osmanlı Devleti bu hamle ile savaşın sorumlusu olmadıklarını ifade ediyordu.

Art arda seferberliklerin ilan edilmesinin ardından savaşın kaçınılmaz bir hale geldiği Balkanlarda Osmanlı Karadağ hududunda da kanlı çatışmalar yaşanmaya başladı. Karadağ hududunda bulunan Osmanlı askerine Karadağlılar ve Malisörler tarafından açılan ateşte 7 Osmanlı askeri şehit oldu ve Karadağ kuvvetlerinden 15 kişi esir edildi.⁴³⁶ Bu son gelişmelere Karadağ hükümeti ile siyasi ilişkileri kopma noktasına getirdi. Cereyan eden gelişmeler karşısında Ulusal basın, Balkanlardaki son gelişmeler karşısında savaş destek vermeye başlamıştır. Bulgarların uzun zamandır takip ettiği "*Harp Politikası*" ve ulusal basının hararetle savunduğu "*Harp*", Osmanlı basının tarafından da aynı ölçüde kabul görmeye başladı. Öyle ki Osmanlı basını, Bulgarların "*Harp isteriz*" nidalarına, "*Harp istiyorlarsa Harp isteriz*" nidalarıyla cevap vermeye başlamıştır.⁴³⁷ Osmanlı halkı ise Babıali'nin önüne gelerek savaş lehine tezahüratlarda bulunmaya başladılar.⁴³⁸

Balkanlarda suların iyice ısınmaya başlaması üzerine harekete geçen Rusya ve İngiltere gibi büyük devletler, Balkanlar'da mevcut statükoyu

⁴³⁴ "Balkanlarda Seferberlik", **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 1.

⁴³⁵ "Balkanlar'da Seferberlik", **Tanin**, 3 Ekim 1912, s. 1.

⁴³⁶ "Karadağ Hududunda" **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 2.

⁴³⁷ "Harp İstiyorlarsa Harp İsteriz", **İkdam**, 2 Ekim 1912, s. 1.

⁴³⁸ "Tezahürat", **İkdam**, 2 Ekim 1912, s. 2.

korumak adına her hangi bir savaşın çıkmasını engellemek için arabulurcuk faaliyetlerine giriştiler. Rusya Hariciye Nazırı Mösyö Sazanof, İngiltere Hariciye Nazırı ile bir araya gelerek Balkanlarda statükonun korunması ve harp ihtimalinin önlenmesi amacına yönelik olarak Bulgaristan ve Osmanlı devletleri arasında arabuluculuk yapmaya karar verdiler.⁴³⁹ Balkan Devletleri, Düvel-i Muazzama'nın barışın muhafazası uğrunda vaki olan teşebbüslerine artık, Makedonya ıslahat icrası vaatlerinin itimat-ı haiz olmadığı cevabıyla mukabelede bulunmuşlar; memalik-i Osmaniye'de mukim millettaşlarının muhafaza-i hukuku için meşhud olan tezahürata mukavemetin kabil olmadığını beyan ederek Düvel-i Muazzama'nın teklifini reddetmişlerdir.⁴⁴⁰ Bu teklifin reddedilmesi üzerine savaşın çıkmasına kesin gözü ile bakıldığından, İstanbul'da ki Bulgar sefareti, İstanbul'da yaşayan Bulgar tebasına pasaportlarını vererek Bulgaristan'a göndermeye başladı. Öte yandan Bulgaristan'da bulunan Osmanlı tüccarları mallarına el konularak, İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştı.⁴⁴¹ Sırbistan ve Yunanistan teb'aları da birer ikişer memleketlerine dönmeye başladılar.⁴⁴²

Öte yandan Balkan coğrafyasıyla yakından ilgilenen Avusturya devleti ve diğer büyük devletler, barışın ve statükonun bozulmasına karşı olduklarını, Statükonun bozulması halinde toprak değişikliğini, yani toprak kazancını kabul etmeyeceklerini bildirdikten sonra, Padişahın haklarına hanel gelmemek üzere Makedonya'da Osmanlı Devleti'nden ıslahat yapılması istediler. Bu talep üzerine, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi, daha önce 1880 yılında hazırlanmış olan Berlin Antlaşmasınının 23. maddesini yani Rumeli'de ıslahatı şart koşan maddeyi raftan indirerek uygulamaya koymaya karar verdi. Meclis-i vükela tarafından alınan kararda ıslahat nizamnamesinin havi olduğu mevad dairesinde muvakkat bir layiha-i kanuni ile mevki-i icraya vaz olunacaktır deniliyordu.⁴⁴³ Gazi Paşa kabinesinin aldığı bu karar, olaya müdahil olan devletleri yatıştırmak amacı gütmekteydi. Meclis-i vükelaca

⁴³⁹ "Rusya'nın Teşebbüsü", **İkdam**, 1 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁴⁰ "Düvel-i Muazzama'nın Teşebbüsü", **İkdam**, 3 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁴¹ "İstanbul'daki Bulgar Tebası", **İkdam**, 3 Ekim 1912, s. 3.

⁴⁴² **Tanin**, 3 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁴³ "Rumeli ıslahatı, Meclis-i Vükela Mukarreratı", **İkdam**, 7 Ekim 1912, s. 1.

uygulanmaya karar kılınan ıslahat'ın balkan devletlerini yatıştıracağı düşüncesiyle ıslahatın bir an önce uygulamaya konulması istenmişti.

Bütün bu gelişmeler, Osmanlı Devletinde savaş taraftarı bir grubun doğmasına zemin oluşturuyordu. Harp taraftarlığı siyasi partiler tarafında da desteklenmeye başlamıştı. Bu cümleden olarak Balkan devletlerini eleştirmek ve Gazi Ahmet Paşa hükümetine destek vermek amacıyla 4 Ekim 1912'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Fuat Paşa önderliğinde Sultan Ahmet Meydanında geniş katılımlı bir miting düzenledi.⁴⁴⁴ Aynı gün İttihat ve Terakki Fırkası, aynı amaca yönelik olarak savaşı destekleyen ve Osmanlı hükümetine bu hususta destek veren geniş katılımlı bir miting düzenledi. Mitingte "*Her Osmanlı ferdi, Osmanlı vatanının name-i mülkisini milletin şeref ve namusunu muhafazaya mahirdir*" mesajı verilmiştir.⁴⁴⁵ Savaş konusunda büyük kabineye destek sadece başkent İstanbul'dan değil yurdun çeşitli yerlerinden gelmiştir. Balıkesir, Eskişehir, Üsküp ve İşkodra'da da destek mitingleri tertip edilerek hükümete büyük destek verilmiştir.⁴⁴⁶ Savaş gürültüleri içinde durumu değerlendiren Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi, "*Hükümet-i haziranın, Balkan hükümetinin harekât-ı vakasına karşı şeref ve haysiyetini muhafazada azimkâr olduğunu*" bildirerek her türlü zorlukla mücadele edebileceklerini dile getiriyordu.⁴⁴⁷

Siyasi gerginliğin tırmandığı Ekim ayının ilk günlerinde 5 Ekim 1912'de Balkan hükümetleri süferası Makedonya'ya üç gün zarfında muhtariyet verilmesi için Babıaliye nota verdiler.⁴⁴⁸

Nota Osmanlı Devletine verilmeden önce Osmanlı Devleti zaten Makedonya'da ıslahat yapma kararını almıştı. Fakat büyük Kabine'nin Avrupalı Devletler ve Balkan devletlerinin baskısı sonunda Rumeli'de uygulanmasını kabul ettiği ıslahat hareketi, halk nezdinde itibar bulamamış, desteklenmemiştir. 5 Ekim'de kabinenin ıslahat kararını almasının hemen

⁴⁴⁴ "Müzaheret Mitingi", **İkdam**, 3 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁴⁵ "Harp Mitingi", **Tanin**, 4 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁴⁶ "Eskişehir Ve Bandırma'da Tezahürat" **İkdam**, 6 Ekim 1912, s. 3.

⁴⁴⁷ "Hariciye Nazırının Beyanâtı", **İkdam**, 5 Ekim 1912, s. 2.

⁴⁴⁸ "Nota", **Tanin**, 5 Eylül 1912, s. 2.

ardından halk bu karara büyük tepki göstermiştir. Bu tepki Protestolarla dile getirilmeye başlanmıştır. Dar'ü-l Fünün öğrencilerinin protestosu bu protesto mitinglerinin en önemlilerindedir. Cemaleddin efendi bu mitingi şöyle anlatmaktadır: “7 Ekim 1912'de Dar'ü-l Fünün öğrencileri ellerinde sancaklar olduğu halde Bab-ı Âliye geldiler; sözü geçen layiha'nın uygulanmasının devletin bağımsızlığını yaralayacağını söylediler; Milletçe kabul edilemeyeceğini coşkulu bir ifade ile belirterek epey bir gürültü ettiler. Bunlar arasına karışmış olan bazı basın mensupları bastonla Babıali'nin giriş kısmında bulunan camlardan bir kaçını kırarak öğrencileri daire-i sadarete girmek için kışkırttılar ise de öğrenciler içeri girmeye cesaret edemedi. O sırada Sadrazam ile Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa dışarı çıkarak, devlet işlerinden heyet-i Vükelanın sorumlu olduğunu, kendilerinin terbiye sınırını aşmadan öğrenimleriyle meşgul olmalarını, görevlerinin dışına çıkıp hükümet işlerine karışmamalarını sert bir dille hatırlatarak öğrencileri susturdular. İki saat kadar süren bu gösteriden sonra bu öğrenciler dağıldı”.⁴⁴⁹ Halk, Balkanlarda meydana gelen gelişmeler karşısında sükûneti ve sağduyusunu yitirmiş savaş aleyhtarı bir Kamuoyu oluşmaya başlamıştı.

Ali Fuat Türkgeldi Harp taraftarı olan gençlerin durumunu "*İttihat Ve Terakki taraftarları Balkan devletlerine karşı Kuvve-i askeriyemizin tefevvukuna kani olup Rumeli Kıtaasının elimizde kalması ancak düvel-i mezkureye harben ihraz-ı galebe ile kabil olacağı fikrinde bulduklarından ve bu fikre fırkacılık gayreti de inzimam ettiğinden Darülfünun talebesinin bitteşvik Babıali önünde harbcüyane nümayişler yaptırıldılar. Ahmet Muhtar Paşa binek taşına çıkarak Zivin ve Yahniler Muharebatından ve kendi muzafferiyetinden bahis ederek güç hal bunları dağıtabildi*"⁴⁵⁰ şeklinde yorumlamak suretiyle gençlerin İttihatçıların dolduruluşuna geldiğini ima etmiştir.

Mehmet Selahattin Bey, “Nümayişte İttihat ve Terakkinin önde gelen erkanınından Talat, Hayri, Ömer Naci, Edirne ve İzmir Mebusları, Faik,

⁴⁴⁹ Cemaleddin Efendi, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁵⁰ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 54.

*Ubeydullah ve Sair Mebusin ve kaynakam, bin başı, yüz başı, mülazım rütbesindeki ümerayı askeriye ve Zabitan beyler ve İttihat Terakki Cemiyeti azaları Efendilerle, Tanin, Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Hakikat gazeteleri umur-i tahririye ve idariyesi temsilcileri orda bulunmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyet-i Muhteremesi (!) vatanperver Rüeasasıyla (!) fırsattan istifade ederek, kabineyi düşürmek için darülfünün öğrencilerini kullanmıştı*⁴⁵¹ demek suretiyle nümayişin tertip edenlerin İttihatçılar olduğunu söylemektedir.

Osmanlı Devletinde sosyal hareketlilik devam ederken, sınırlarda da askeri hareketlilik devam etmekteydi. Sırp hükümeti 16 bin Sırp askerini Filibe'ye sevk etti.⁴⁵²

Nihayet beklenen muharebe 8 Ekim 1912'de başladı. Karadağ Ordusu, Osmanlı Karadağ hududunda bir kaza merkezimiz olan Berena'ya saldırdılar. Aynı dakikalarda İşkodra vilayetine tabi bulunan tuz taraflarına doğru Karadağ ordusu harekete geçti. Karadağ hükümetinin savaş ilanı üzerine Osmanlı Devleti Beyoğlu'nda Karadağ sefaretnamesinin armasını indirdi.⁴⁵³ Savaşın resmen başlaması üzerine, Osmanlı Devleti Karadağ maslahatgüzarını geri çağırdı.⁴⁵⁴ Savaşın başlaması ittihatçı çevreler olumlu karşılamışlardır. İttihatçıların basın organı Tanin, savaşı " *hele şükür başladı*"⁴⁵⁵ yorumuyla karşılamıştır.

Savaşın resmen başladığı sırada gerilimi azaltan ve barış konusunda yeni ümitler uyandıran bir olay oldu Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya Devletleri tarafından dört Balkan Devletine ve Osmanlı İmparatorluğuna 10 Ekim 1912'de nota verildi.⁴⁵⁶ Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya Devletlerinin büyük elçileri tarafından verilen notada Rumeli Vilayet-i Osmanisinde icap eden ıslahatın, bu ıslahatın efrad-ı ahalinin menfaatine muvafık bir şekilde gerçekleştirilmesini Osmanlı

⁴⁵¹ Selahattin, **a.g.e.**, s. 48-49.

⁴⁵² "Askeri Hareketlilik", **Tanin**, 5 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁵³ "Muharebe Başladı! Evvela Karadağ", **Tanin**, 9 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁵⁴ "Çetine Maslahatgüzarımız", **İkdam**, 17 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁵⁵ "Muharebe Başladı! Evvela Karadağ", **Tanin**, 9 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁵⁶ "Devletlerin Umur-i Dahiliyemize Müdahaleleri", **Tanin**, 12 Ekim 1912, s. 1, Artuç, **a. g. e.**, s. 85.

Devletinden talep ettiler.⁴⁵⁷ İstenilen şey, Rumeli'de bulunan Hıristiyan halkın kötü durumuna son vermek ve Osmanlı Avrupa'sındaki huzur ve güveni sağlamak üzere Berlin Anlaşması'nın 23. maddesinde açıklanan reformların uygulamaya konması idi. Osmanlı Devleti, Düvel-i muazzamanın verdiği notaya cevaben; Hükümet-i Osmaniye'nin Rumeli vilayeti şahanesince icap eden icraatın icrası lüzumunu zaten teslim etmiş olduğunu ve gerekli olan ıslahatın yapılacağını bildirdi.⁴⁵⁸ Bununla birlikte Osmanlı devleti bu ıslahatın tatbiki için ne Düvel-i Muazzama tarafından vuku bulacak müdahaleyi, nede Bulgaristan talebi üzerine bir kontrol kabul edilmeyeceğini bildiriliyordu.⁴⁵⁹ Büyük devletler bu notlarında bir muharebe zuhur ederse neticede hali hazırın değişmesine müsaade etmeyeceklerini de bildirdiler.⁴⁶⁰

Büyük devletlerin Babıaliye verdikleri müşterek notanın üzerinden henüz üç gün geçmiş iken, 13 Ekim 1912 de üç Balkan Devleti Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Osmanlı Devletine sert dille kaleme alınmış bir nota verdiler. Notaya Makedonya etnik gruplarına göre parçalara ayrılıyor, her etnik bölgenin kendi meclisi, kendi askeri olması isteniyor, Osmanlı Devleti Makedonya'dan kendi askerlerini çekmesi, ayrıca bütün bu reformlar büyük devletlerle Balkan devletlerinin temsilcilerinden meydana gelen komisyonlar tarafından denetlenmesi öneriliyordu.⁴⁶¹ Ayrıca bu taleplerin kabulü 6 ay içinde yürürlüğe konulması ve bunun teminatı olarak seferberliğin geri alınması isteniyordu. Bu akıl almaz istekler Balkanlıların savaş kararının bir diğer kanıtıdır.⁴⁶²

Meclis-i vükela, Balkan Devletleri'nin bu notasını görüşmek üzere 15 Ekim 1912'de Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın taht-ı riyasetinde saat dört'te toplandı. Toplantıda Balkan hükümetleri tarafından Osmanlı Devletine verilen "*Küstahane Nota*" müzakere edildi ve neticede bu küstahça tertip

⁴⁵⁷ "Müşterek Nota", **İkdam**, 15 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁵⁸ "Düvel-i Muazzama Notasının Mezkure-i Cevabı", **İkdam**, 15 ekim 1912, s. 2.

⁴⁵⁹ **Tanin**, 14 Eylül 1912, s. 1.

⁴⁶⁰ "Devletlerin Teşebbüsü"**Tanin**, 10 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁶¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 667.

⁴⁶² Sina Akşin, **Jön Türkler. . . .**, s. 320.

edilmiş notaya cevap itası tenezzülünde dahi bulunmamasına karar verildi.⁴⁶³ Bu kararın ardından "*Küstahane ve devlet izzetine ve şerefine yakışmayan bu notaya*" imza koyan Balkan Devletleri ile bütün münasebetlerin kesildiği bildirildi.⁴⁶⁴

Cemaleddin Efendi, bu durumu ve Ültimatom'un kabul edilemezliğini şu şekilde dile getirmiştir:

*"Osmanlı ülkesinin birer parçasıyken, bir asırdan az bir zaman dilimi içinde bizden koparak bağımsızlıklarını kazanmış olan bu küçük devletlerin, milli gururumuzu yaralayacak bir dille ileri sürdükleri bu önerilerden birincisinin kabul edilmesi, Rumeli bölgesinin elimizde bulunan kısmını Balkan Devleti ile aramızda ortak saymak, askerlerimizin terhis edilmesi ise kendimizi eli bağlı olarak düşmana teslim etmekten başka bir anlama gelmezdi. Bunları kabul etmek bir yana böyle terbiyesizce yapılmış olan bu öneriye cevap vermek bile milli onurumuzla bağdaşmazdı."*⁴⁶⁵

Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, Osmanlı ordusunun bu savaşta çok zor duruma düşeceğini ön görerek 4 balkan devleti ile savaşa tutuşulmasını istemiyordu. Cemalleddin Efendi ordunun durumunu ve hükümetin savaş hususundaki tutumunu şöyle izah etmekteydi:

"Balkan devletleri ile korkunç bir savaş açığa çıktığından ve gelecek saldırıların savuşturulması gerekli olduğundan ilk önce bu işlerle görevli askeri heyetin bilgi ve görüşüne başvurulmalıydı. Mahmut Şevket Paşa 'da içlerinde olduğu halde daire-i Harbiye Erkânı Babıali'ye çağrılarak mevcut durum bütün ayrıntılarıyla kendilerine anlatıldı. Bu konudaki istekleri düşünceleri ve alınması gereken önlemler soruldu. Ferik Abdullah Paşa dışında, diğer askeri erkân Rumeli'nin çeşitli yerlerindeki Osmanlı askerinin on sekiz gün içinde dört yüz bin kişiye çıkarılarak savaş bölgesine gönderileceğini, Edirne, İşkodra, Yanya gibi mevkiiler elde olduğuna göre bu kuvvetle düşmana karşı savunmanın mümkün olduğunu bunun içinde Babıali

⁴⁶³ "Meclis-i Mahsus-i Vükela", **İkdam**, 15 Ekim 1912, s. 1

⁴⁶⁴ "Kat-i Münasebet", **İkdam**, 16 Temmuz 1912, s. 1.

⁴⁶⁵ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 85.

tarafından bu sürenin kazanılması için gerekenin yapılmasına çalışılmasının icap edeceğini söylediler.

İç durumumuzun, maliyemizin ve özellikle meşrutiyetten bu yana ordudaki subayların çoğu siyasetle meşgul olduklarından askerliğin ruhu olan emirlere itaatin ve disiplinin bozulması nedeniyle şu sırlarda savaş olmasını Heyet-i vükelâ, özellikle de ben, kesinlikle istemiyorduk."⁴⁶⁶

Mahmut Şevket Paşa ise aynı toplantıda Balkan savaşı öncesi ordunun durumunu şöyle değerlendiriyordu:

*"Ben Harbiye Nezaretinde bulunduğum müddet zarfında Islahat ve yeni teşkilat yaptım. Orduyu tam bir nizam ve disiplin altına aldım. Bu orduya tamamıyla güvenebilirsiniz. Müttefik düşman devletleri ancak 650. 000 asker çıkarabileceklerdir. Bununda yüz bini geri hizmetlerinde kullanarak cephelere ancak 550. 000 asker sevk edilecektir. Hâlbuki biz 450. 000 kişilik bir ordu çıkararak ve Edirne İşkodra ve Yanya kalelerine dayanarak düşmanlara mukabele edersek zafer muhakkaktır. . . Ancak şu var ki, Seferberliğin ikmali ile kıtaların yerlerine Sevki için 18 günlük bir vakte ihtiyaç vardır. Bu vakti kazanmak için derhal siyasi müzakereye girişmeli, düşmanları oyalamaya gayret göstermeli".*⁴⁶⁷

Görüldüğü üzere Kabine'de savaş meselesinde nasıl bir politika takip edilmesi gerektiği hususunda farklı fikirler vardı. Gazi Ahmet Muhtar ve Hariciye Nazırı bu şartlarda Balkan Devletleri ile böyle bir ortamda savaşa tutuşmaya kati suretle sıcak bakmıyordu. Ordunun ve maliyenin durumu zevat tarafından bu söyleme dayanak gösteriliyordu. Dolayısıyla Kabine'nin önde gelen isimleri savaş karşıtı bir devlet politikası yürütüyordu. Hatırlanacağı üzere Büyük Kabine'nin hükümet Programında dış politika "*dostluk esası*" üzerine tesis edilmişti.

Büyük Kabine, savaş hususunda böylesi bir tavır ortaya koyarken Harbiye Nezaretinin ordunun durumu ile ilgili değerlendirmesi şaşkırtıcıdır. İleri

⁴⁶⁶ Cemaleddin Efendi, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁶⁷ Ziya Şakir, **Mahmut Şevket Paşa** , Ahmet Said Matbaası, t. y, s. 106.

gelen askeri erkân bu arada Mahmut Şevket Paşa 'da dört yüz bin kişilik Osmanlı ordusunun yaklaşık iki katı kadar olan Balkan ordusuna karşı başarı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu tespitin yanlış bir öngörü olduğu söylenebilir.

Büyük Kabine savaş karşıtı bir politika izlemesine rağmen, 13 Ekim 1912 tarihli Balkan Devletlerinin Ültimatomu artık savaşın kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Zira bu istekler, devletin itibarını incitici derecede küstah ve tehditkar isteklerdi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin ultiyatomu görüşmek üzere bir araya geldiği toplantıdan çıkan karar Büyük Kabinenin gelip çatan savaş karşısında daha fazla kaçamadığını ve savaşmaya mecbur kaldığını göstermektedir. 15 Ekim 1912'de alınan Mevzu bahis bu karar şöyleydi:

"Üç hükümet tarafından verilen bu nota kapsamı Osmanlı Devletinin iç işlerine karışma anlamına gelerek ve milli onurumuzu yaralayacak bir şekil ve nitelikte bulunduğu cihetle, kesin olarak göz önünde alınmaması gerektiği gibi askerlerini Osmanlı sınırına yollayarak Osmanlı saltanatının tehlide ve böyle haddini bilmez bir nota ile Osmanlı Hükümetinin hukukuna şeref ve haysiyetine tecavüze cüret ve sınır boyunda kalelerimize, Askerlerimize ve halkımıza taarruza başlayan Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan hükümetinin bu küstahça önerisine ve tecavüzkar hareketlerine karşı, Türk ordusunun taarruza başlamasından başka yapılacak bir tedbir olmadığından, cevaba layık olmayan bu nota karşılıksız bırakılarak, bu üç hükümet nezdinde bulunan elçilerimizin ilki Sofya, Belgrat ve daha sonra Atina elçilerimizin derhal İstanbul'a alınması ve durumun büyük devletlere bildirilmesine karar verildi.⁴⁶⁸

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, bu kararın ardından 16 Ekim 1912'de daha önce baş gösteren Bulgar ve Sırp saldırılarına karşı o da saldırı da bulunmaya ve diplomatik ilişkileri kesmeye karar verdi. 17 Ekim 1912'de Babiâli, Bulgar ve Sırp elçilerine pasaportlarını verdi. Aynı gün

⁴⁶⁸"Vereceğimiz Cevap", **Tanin**,17 Ekim 1912, s. 1.

Balkan Devletleri Osmanlı Devletine karşı savaş ilan ettiler.⁴⁶⁹ 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti Yunan Sefarethanesi armasını kaldırarak Yunanistan ile de bütün ilişkilerini kesti.⁴⁷⁰ Savaşın ilanı ittihatçı basın tarafından büyük sevinçle karşılandı.⁴⁷¹ Öteden beri savaşı Osmanlı Devletinin haysiyet ve şerefini kurtarmanın tek yolu olarak gören İttihatçı basın harbin tek sorumlusu olarak Balkan devletlerini göstererek onların "küstahça" isteklerini Osmanlı Devletini savaşımaya mecbur ettiğini "*harbin vukuunda bütün dünya şahittir ki Hükümet-i Osmaniyeye zerre kadar mesuliyet tertip etmesinin ihtimali yoktur*"⁴⁷² ifadeleriyle savunmuştur.

Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında savaşın resmen başlaması üzerine Âsakir-i Berriye ve Bahriye Baş Kumandanı bulunan Sultan Mehmet Reşat Osmanlı Ordusuna hitaben yayınladığı beyannamede :

" Ey zabitan ve Efrad !

Asırlardan beri vatanımız için bu kadar mühim bir saat hulul etmemiştir. Kendilerine sulh ve müsalemet üzere hatta dostane yaşamaktan başka bir şey istemediğimiz komşu hükümetler, her güna faide-i adaleti ve kafiye-i hukuku ayaklar altına alarak ve Avrupa Düvel-i muazzamının nesayih ve ihtirat-ı vakalarına ehemmiyet vermeyerek sulh ve mesaletin muhafazası emrindeki mesaimizi hükümsüz bırakmak için bize küstahane meydan okuyorlar. Bütün millet oların bu vaz-i cüretkarlıklarına kemal-i tefrit ve istihkar ile telakki etmiş ve bunu mütecavizlerin yüzlerine çarpmak hususunu size tevdi eylemiştir.

Ey zabitan ve Efrad!

Bu hakaretin intikamını almak devletimizin şeref ve namusu ile hukuk-i mukaddesini muhafaza etmek ve şanlı Osmanlı ahlakına halel gelmediğini ve onların İn'atat- ı Kahramanesiyle her halükarda gösterdikleri şecaat

⁴⁶⁹ Bayur, **Türk İnkılabı. . .**, C. II, K. I, s. 430.

⁴⁷⁰ "Yunan Sefarethanesi", **Tanin**, 19 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁷¹ "Yaşasın Harp: Pasaportları verildi", **Tanin**, 18 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁷² Hüseyin Cahit Yalçın, "Harp", **Tanin**, 18 Ekim 1912, s. 1.

vatanın selameti uğrundaki bi had ve payan fedakarlıklarını tamamıyla muhafaza ettiklerini düşmana karşı ispat etmek sizlere kalmıştır.

Ecdadınız vaktiyle Anadolu'dan Rumeli yakasına geçerek bu akalim-i Azimi feth etmiş ve onların şanlı evlatları dahi şimdiye kadar vuku bulan her bir muharebeye kahramanca bir hareketle bütün cihanın takdir ve hayretini celp ederek, sizler için imtisale şayan birçok numune ve misal göstermişlerdir. Karşınızdaki düşmanlar fezail-i askeriyece sizin denginizde bulduklarından Allahın inayetiyle onlara şiddetli bir ders vermek sizin için bir vazife-i hizmettir. Memleket size güveniyor." ⁴⁷³ diyerek durumun ciddiyetini tarif etmiş, ve ordusuna duyduğu güveni ortaya koymuştur.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa bütün girişimlerine rağmen Balkan Savaşının çıkmasına engelle olamamıştır. Eylül ayından başlayan ve Ekim ayı içinde son raddesine varan gerginlik sürecinde Gazi Paşa Kabinesinin barışın korunması hususunda bütün adımları attığı söylenebilir. Fakat ne var ki önceden beri fırsat kollayan Balkan devletleri bir bahanesini bularak Osmanlı Devletine önce tehdit etmişler, sonrada saldırarak savaşı başlatmışlardır.

2.3.4. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı Ordusunun Durumu

Savaş başladığı zaman daha önce çeşitli vesilelerle dile getirildiği gibi Osmanlı ordusunun durumu iyi değildi. Osmanlı ordusu henüz yeni bir savaştan çıkmıştı. Öte yandan II. Meşrutiyetin ilanından bu yana fasılalarla devam eden İsyân hareketleri orduyu yıpratmış, zayıf düşürmüştü. Fiziki olarak yorgun olan ordu, aynı zamanda manevi parçalanmalara da sahne olmuştu. Hali hazırda ordu'da Hâlâskârcı, İttihatçı ve İtilafçı olmak üzere 3 farklı siyasi görüşü benimseyen subaylar vardı. Yani ordu, siyasi hizipleşmelerin merkezi haline gelmişti. İşte ordu böyle bir vaziyet içinde Balkan savaşına giriyordu. Bütün bu olumsuzluklara ek olarak, ordunun

⁴⁷³ Beyanname, **Tanin**, 19 Ekim 1912, s. 1;"Ordu-yu Osmaniye-i Beyanname", **İkdam**, 19 Ekim 1912, s. 1.

özünü teşkil eden muvazzaf erlerin % 75'i, seferberliğin ilanından 25 gün kadar önce terhis edilmişti.⁴⁷⁴

Balkan savaşında Türk Ordusu'nun başlıca kısımları ve asker sayıları şöyleydi:

Ordu Temel'de iki kola ayrılmıştı. Abdullah Paşa Komutasında Şark Ordusu adı ile Doğu Trakya'da, Edirne Kırkkilise dolaylarında ve bu çizginin gerisinde dört kol ordu vardı. Kolordu komutanları 1. Kolordu Ömer Yaver, 2. Kolordu, Şevket Turgut, 3. Kolordu, Mahmut Muhtar ve 4. Kolordu Ahmet Abuk Paşa idi; ve Edirne Garnizonu Şükrü Paşa Komutasında idi.

Daha batıda Kırcaali ve Paşmaklı dolaylarında Filibe'yi ve Filibe-Edirne Demiryolunu Tehdit edebilecek bir durumda Ali Yaver Paşa komutasında 15-16. 000 Kişilik bir kol ordu bulunuyordu. Bu Kol ordu Şark Ordusuna bağlıydı.

Ordunun diğer bir kolu ise Ali Rıza Paşa komutasındaki Garp Ordusu idi. Bunun Ana kısmı Üsküp dolaylarındaydı ve Vardar Ordusu adıyla Zeki Paşa Tarafından komuta ediliyordu. Bunun sağ kolu Bergalniça ve Struma ovalarına, Ve sol Kolu Priştine dolaylarına kadar yayılmaktaydı.

Garp ordusun başka iki kısmından biri Tahsin Paşa komutasında Kozana-Alasonya dolaylarında ve öbürü Esat Paşa 'nın komutasında Yanya bölgesinde bulunuyordu. Ayrıca yine garp Ordusuna bağlı olmak üzere İşkodra dolaylarında Karadağ'a karşı koymak üzere Hasan Rıza Bey komutasında küçük bir kuvvet daha vardı. Yeni pazar, Taşlıca, Gosine, Yakova gibi bölgelerde Garp ordusuna bağlı küçük birlikler mevcut idi.⁴⁷⁵

Cavit Paşa 'nın Komutasındaki Trakya ordusunun asker sayıları 20. 000 kişilik I. Kolordu, Mehmet Turgut Paşa 'nın Komutasında 14. 000 kişilik II. Kolordu, Mahmut Muhtar Paşa 'nın komutasında 38. 000 kişilik III. Kol ordu ve Abuk Ahmet Paşa'nın komutasındaki 20. 000 kişilik 4. Kol ordu bulunuyordu. Ayrıca, Şükrü Paşa komutasında 50.000 kişinin üzerinde bir

⁴⁷⁴ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , a.g.e., s. 27.

⁴⁷⁵ Bayur, **Türk İnkılabı**. . . , C. II, K. II, s. 20.

garnizon daha bulunmaktaydı ki bunlar Edirne kalesi ve daha küçük kalelerde görev yapan askeri personeldi. Şark cephesi ile birlikte Osmanlı ordusunun mevcudu 290.000 ile 320 civarındaydı.⁴⁷⁶ Genelkurmay kaynaklarına göre ise Balkan savaşında aktif muharebe edecek olan kuvvetin bütün cephelerdeki toplam sayısı 303. 000'di.⁴⁷⁷

Düşman ordularının durumuna gelince ;

Bulgar Ordusu: 250. 000 Kişi

Sırp Ordusu : 200. 000 kişi

Yunan Ordusu : 120. 000 kişi

Karadağ Ordusu : 40. 000 :Kişi

Toplam 610. 000 kişiden oluşuyordu.⁴⁷⁸ Bu sayı Genelkurmay kaynaklarında ise 468. 000'di.⁴⁷⁹ Türk genelkurmayına göre Osmanlı ve bağlaşıklık ordular arasındaki muvazzaf asker farkı 165.000 idi. Dolayısıyla Balkan Kuvvetleri Osmanlı kuvvetlerine nazaran sayıca daha üstün bir durumdaydı.⁴⁸⁰ Bu sayılar ile Balkan ordusu rakamsal olarak Osmanlı ordusuna büyük fark atıyordu. Bu halde Osmanlı Ordusunun, Balkan devletlerine karlı başarı sağlaması için insanüstü bir çaba göstermesi gerekiyordu. Osmanlı ordusu savaş için gerekli hazırlıklarını henüz tamamlayamadan bir anda kendini savaşın içinde bulmuştu.

⁴⁷⁶ Osmanlı Askerinin Balkan Harbinde ki sayısı hakkında farklı rakamlar ifade edilmektedir. Richard Hall, bu sayıyı 290. 000 civarında tutarken, Barbara Jelavich bu rakamı 320 bin olarak vermiştir. . Hall, **a.g.e.**, s. 30; Jelavich **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁷⁷ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁷⁸ Artuç, **a.g.e.**, s. 112, Bununla birlikte Düşman ordularının asker sayısı hakkında da farklı rakamlar ifade edilmektedir. Barbara Jelavich, Balkan Ordusunun asker sayısını 700. 000. olarak vermiştir. Jelavich, **a.g.e.**, s. 102.

⁴⁷⁹ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁸⁰ Türk Genelkurmay'ı müttefik devletlerin askerinin osmanlı askerinden sayıca üstün olduğunu ifade ederken, o günün yabancı basınında yazılıp çizilenlere bakıldığından Türk ordusunun Balkan müttefik ordularının toplamından daha fazla olduğu iddia edilmekteydi. Yabancı basın, Bulgaristan'ın 9, Karadağ'ın 1, ve Sırbistan'ın 5 Fırka askere sahip olduğunu Balkan müttefiklerinin toplamda ise 15 fırka askerden ibaret olduğunu, Osmanlının ise Alman zabıtları tarafından tensik ve terbiye edilmiş mukmil 45 fırkadan mürekkep bir kuvve-i osmaniyesinin olduğunu savunmaktaydı. "Balkan hükümeti Orduları Hakkında", **İkdam**, 1 Eylül 1912, s. 2.

2.4. SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.4.1. Doğu Cephesi

17 Ekim 1912'de Babıâli'nin Balkan devletlerine savaş ilan etmesinden bir gün sonra 18 Ekim 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan ve iki gün sonra 20 Ekim 1912'de de Sırbistan Osmanlı İmparatorluğuna harp ilan ettiler. Zaten Savaş halinde olan Karadağ'ın da aralarında bulunduğu dört küçük Balkanlıyla Osmanlı Devleti artık karşı karşıya gelmişlerdi. Düğümü şimdi silahlar çözecekti.⁴⁸¹

İlk çetin çatışmalar Bulgar kuvvetleri ile yaşandı. Bulgar ordusu, taaruza dayalı bir savaş taktiği izliyordu. Bulgarlar, Osmanlı ordusu henüz askeri hazırlığını tamamlamadan⁴⁸² en kuvvetli 3. Orduları ile Kırklareli'ni ele geçirerek buradan İstanbul'a ulaşmaya çalışacaklar, Osmanlı Devletini tarihe gömmek için ellerinden gelen gayreti sergileyeceklerdi. Bulgarların temel savaş taktiği bu düşünce etrafında şekilleniyordu. Bu taktiğin uygulanması için Osmanlı Ordusunun dikkatinin başka tarafa çekilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Bulgarların öncelikle Kırklareli tarafına değil Edirne üzerine yürüyeceği Bulgar ordusu tarafından duyurulmaya çalışılıyordu.

Bu nedenle Bulgarlar 18 Ekim 1912'de ilk saldırılarını gerçekleştirmek üzere Edirne istikametine doğru Harekete geçtiler. Edirne üzerine yürüyen ve komutasının General İvatof'un yaptığı 2. Ordu ile, ikinci ordunun doğusunda bulunan ve komutasını General Kutinçef'in yaptığı 1. Ordu iki koldan Edirne önlerine vardıkları sırada Edirne Komutanı Şükrü Paşa ile düşman kuvvetleri arasında küçük çaplı çatışmalar başlamak suretiyle ilk sıcak temas başladı.

Türk Ordusu, Baş Kumandan Vekili Nazım Paşa 'nın Taarruza geçilmesi hakkındaki kesin emri ile Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa , 21 Ekim Akşamı birliklere taarruz emrini verdi. Taarruz 22 Ekim 1912'de

⁴⁸¹ Artuç, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁸² Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ile Osmanlı devleti harbe tuttuğu vakit, Devlet-i Aliyye savaş tedariklerini ikmalden pek geri olduğu halde harbi kabule mecbur oldu. Mahmut Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s. 170.; Toprak, **a.g.m.**, s. 48.

başladı.⁴⁸³ 23 Ekim 1912 öğleye kadar şiddetli çatışmalar sürdürüldü Bu süre zarfında Türk ordusunun kusursuz direnişi devam etti.

3 gün devam eden muharebenin hali hazırdaki durumundan Kırkilise'de emrindeki 3. Ordu ile birlikte mücadele eden Mahmut Muhtar Paşa memnun idi. Zira toplam zayıat sayısı beklenenin çok altında idi. Bu nedenle ümitvar bir hava mevcut idi. Bu müspet hava bir taktik hata ile bozulmuştur. Kırkilise'de mücadele eden 3. Kolordunun üç tümeninden birisinin komutanı olan Aziz paşa, Osmanlı askerinin pekte alışık olmadığı biçimde gece saatlerinde Bulgar ordusuna taarruz emrini verdi. Berbat bir havada iki tabur ayrı ayrı yollarda harekete geçti. Karanlığın ve fırtınanın içinde kalan ve yönünü şaşırarak taburlardan biri öbürüne saldırdı. Çıkan çatışmada birbirinde habersiz iki Türk taburu birbirlerine kurşun yağdırmaya başladılar. Bu Olayı bir yazar şöyle aktarıyordu: "*Birbirine kurşun yağdıran askerlerin arasında korku başladı. Askerler kaçıyorlar;diğerleri adım adım onları kovalıyordu. Yardıma koşan bir Osmanlı alayı bozgunun ortasına düştü ve bozuldu. Artık panik vardı. Korkunç ürkütücü bir panik. . ! Aziz Paşa'nın bütün Tümeni bozulmuştu. Tümen korkunç bir düzensizlik için Kırkilise'ye doğru kaçılıyordu. Ordu komutanının Mahmut Muhtar Paşa, onları durdurmaya çalıştı, ama nafile. Bağırıyor tehdit etti, yalvardı. Eğer askerler geri dönmezlerse Kurmay subayı ile birlikte kendini öldüreceğini dahi dahi söyledi. Ama askerler hiç bir şey duymadılar çılgın gibi kentte dağıldılar. Osmanlı askerlerinin Kırkilise'yi terk etmesiyle birlikte Bulgar Kuvvetleri 24 Ekim 1912 sabahı şehri ellerinde çiçek olan kadın ve çocuklardan aldılar".⁴⁸⁴*

Trajik bir şekilde 23 Ekim 1912 gecesi çatışmalar sonucunda Türk ordusu Kırklareli-Edirne Yenice hattına çekilmek zorunda kaldı.⁴⁸⁵ Düşman, Şark Ordumuzu Siloğlu, Pınarhisar'da mağlup ederek Kırklareli'ni zapt etti.⁴⁸⁶ Cephede Osmanlı ordusunun başarısızlığına rağmen, İstanbul basınında yer alan haberlerde Osmanlı askerinin Kırkilise'de Bulgar askerine karşı başarılı

⁴⁸³ Artuç a.g.e., s. 124.

⁴⁸⁴ Lauzanne, a.g.e.,

⁴⁸⁵ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , a.g.e., s. 40.

⁴⁸⁶ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yay., İstanbul, 1998, s. 520.

harekatlar düzenlediği ve Edirne Mürettib kol ordusunun düşman kuvvetlerini Bulgaristan hududu dahilinde 9-10 Km kadar ilerisine attığı⁴⁸⁷ Bulgarların Kırcaalideki saldırılarının püskürtüldüğü⁴⁸⁸ Bulgarların hat-ı ricalinin kesilmekte olduğu, ayrıca Bulgarların lojistik destekten maruz bırakılması nedeniyle Bulgar ordusunun harbin devamı durumunda azıksız kalacağı bildiriliyordu.⁴⁸⁹ Bir başka telgrafta ise, Bulgar ordusunun Kırkilise muharebesinde tutunamadığı, Şark ordusunun umum kollarının Kırkilise'yi işgal ettiği bildiriliyordu.⁴⁹⁰ Öte yandan, savaşın seyri hususunda Genelkurmay'a saçma sapan turlarsız resmi mesajlar yağmaktaydı. Mesajlarda, Bulgar süvarilerinin Kırkilise'ye saldırdıkları bildiriliyordu; oysa Bulgarların süvari kullanmadıkları kesinlikle bilinmekteydi.⁴⁹¹ Gerçeği yansıtmayan bu haberler, İstanbul'da sevinçle karşılanmaktaydı. Bu sırada sınır boylarında da çatışmalar bütün hızıyla devam etmekte olduğu ve buralarda meydan gelen çatışmada, 400 Bulgar süvarisi Osmanlı askerleri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğü bildiriliyordu.⁴⁹² Edirne'den çekilen telgraflarda, Kırkilise sancağı dahilinde Çöke nahiyesinde Bulgar Türk kuvvetleri arasında cereyan eden meydan savaşında düşmanın bir fırkasının kamilen yok edildiği bildiriliyordu.

Hükümet, Şark ordusundaki gerçek durumu, halktan saklamaya devam etti. Nitekim 29 Ekim 1912 tarihli Resmi bildiri : *Kırkilise'nin ilerisinde başarılı muharebeler vermiş olan 3. orduya bağlı birliklerimiz geriye çekilme ve doğu ordusuna katılma emrini aldılar; çünkü muharebe alanını bu kadar uzaklara yaymak, genelkurmay'ın planları içinde yer almamaktadır. Böylece birliklerimiz düşmana zaman kaybettirmeyi başarmış ve geri çekilişleri takviyelerimizin geldiği yönde düzenli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Bulgarlar Kırkilise'de iyice zedelenmiş olduğu cihetle henüz karşı*

⁴⁸⁷ 24 Ekim 1912, **Tanin**, s. 1.

⁴⁸⁸ "Bulgaristan'ın Rica'ati" **Tanin**, 25 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁸⁹ "Kırkilise Muharebesi", **İkdam**, 25 Ekim 1912, s. 2.

⁴⁹⁰ "Kırkilise Taht-ı İşgalimizde", **İkdam**, 27 Ekim 1912, s. 2.

⁴⁹¹ Stephane Lauzanne, **Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Birleşim yayınevi, İstanbul, 2005, s. 30.

⁴⁹² "Dört yüz Bulgar Süvarisi Telef Oldu", **İkdam**, 20 Ekim 1912, s. 3.

*harekete başlayamadıkları bildirildi.*⁴⁹³ Bu resmi bildiriye Genelkurmay, geri çekilmeyi bir bozgunun sonucu olarak değil taktik bir manevranın sonuç olarak göstererek gelmesi muhtemel tepkileri törpülemeye çalışmaktaydı. Fakat hakikatte Osmanlı ordusu Kikkilise'yi kaybederek Lüleburgaz hattına çekilmek zorunda kalmıştı.

Bu sırada basında yanlış haberler dönüp duruyordu. Basında yer alan haberlere göre Osmanlı ordusu, Bulgar ordusunu mağlubiyetten mağlubiyete düşürerek Köstendil'e doğru ilerlemeye başladığı yazılıyordu.⁴⁹⁴ Genelkurmay'ın yanlış bilgilendirmesinden kaynaklı olarak basında yer alan müspet haberler halkı beklentiye sevke ederken iddialı fikirlerin ortaya atılmasına zemin hazırlıyordu. Tanin, bu mesnetsiz fakat gerçek kabul edilen haberleri "Artık büyük günlerin hakaik-i arifesinde bulunuyoruz" yorumunu yaparak değerlendiriyordu.⁴⁹⁵ Bu galibiyetlere, Rumeli'ye tekrar tam anlamı ile hakim olunacak büyük günlerin habercisi hükmüyle bakılıyordu.

2.4.2. Batı Cephesi

Batı cephesinde Osmanlı Devleti'nin savaştığı devletler, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan idi. Türk Batı ordusu, Büyük kısmı ile Koçana, Manastır, Kumanova, Üsküp bölgelerinde yığınak yapmış kalan kısım tali cephelere dağıtılmış durumda idi.

Karadağ ordusunun merkez ve güney grupları 8 Ekim 1912'de İşkodra'ya, Kuzey grubundan 7. Tümen Berena Akova doğrultusunda taarruz etti. Bu kuvvetler Sırp ordusunun bir tugayı ile birlikte Taşlıca'yı ele geçirdikten sonra Yakova üzerinden İşkodra'ya gelerek burayı kuşattılar. İşkodra'yı, hem Arnavutlar hem de Karadağlılar kendi başkentleri olarak görüyorlardı. Bu nedenle bu şehir önemliydi. İşkodra, Hasan Rıza Paşa komutasındaki 15.000 kişilik bir ordu tarafından can siperane bir şekilde

⁴⁹³ "Bir Düşman Fırkası Mahv Edildi", *İkdam*, 28 Ekim 1912, s. 2.

⁴⁹⁴ "Köstendil'e Doğru", *İkdam*, 20 Ekim 1912, s. 3.

⁴⁹⁵ **Tanin**, 23 Ekim 1912, s. 1.

savunulmaktaydı.⁴⁹⁶ Kuşatmanın başlamasından itibaren neredeyse 1 aya yakın bir süre geçmesine rağmen 40.000 Karadağ ve 15.000 Sırp ve Bulgar kuvvetlerinden müteşekkil bağlaşıklık orduları İşkodra'da önünde başarı sağlayamadılar. Aynı zamanda, İşkodra kuşatmasında %60 kayıp veren Karadağ ordusu amacına ulaşamadı verdiği kayıplar nedeniyle komşuları yönünde çok güçsüz duruma düştü.⁴⁹⁷

Batı cephesinin güçlü devletlerinden bir tanesi Sırp lar idi. Sırp lar savaşın başladığı ilk gün üç kol halinde sınırı geçerek taaruz a başladılar. I. Kolordu General Yankoviç komutasında Priştine üzerinden Osmanlı kuvvetlerine taarruz edeceklerdi. İkinci ordu ise general Stepanoviç kumandasında Türk ordusunun doğu kanadına taarruzda bulunacaktı. Buna mukabil Türk ordusu Sırp kuvvetlerine karşı mukavemet gösterecek en önemli kuvvet Kumanova civarında konuşlanmış Vardar ordusuydu.

Sırp ve Bulgarlardan oluşan ordu, Kumanova'ya doğru ilerlemeye başladı. Sırp ların Kumanova istikametinde yürümelerinde amaç bir taraftan Priştine bir taraftan Perşova Kumanova yolu ile Üsküp'ü tehdit etmek, Seniçe tarafından ayrıldıkları küçük bir kuvvetle dağlılara el vermek diğer taraftan Kumanova etrafında Bulgarlar ile birleşmektir.⁴⁹⁸ Bu amaca yönelik olarak Sırp lar, 1. ve 3. Sırp ordusunun katılması ile Kumanova mevkiinin yan ve gerilerine taarruz etmeye başladılar. Kumanova meydan muharebesi 23 ekim günü öğleden sonra saat iki buçukta, şehrin kuzeyinde 6 kilometre mesafede bulunan tabanovçe yönünde başladı. Sırp ordusuna yenilmeye akıllarından bile geçirmeyen Türk askerleri bu güvenle saatlerce şiddetli saldırarak Sırp ordusunu kuşatmaya çalıştılar. Bu durum karşısında Sırp lar akşam geç vakte kadar savunmada kalarak Osmanlı saldırısını durdurmayı başarmışsalar da bir adım bile ilerleyemediler.⁴⁹⁹ Yani 23 Ekim'de Kumanova'da meydan gelen savaşta Zeki Paşa'nın komutasındaki Vardar ordusu, Sırp ordusu karşısında başarılı mücadeleler verdi. Fakat, Savaşın ikinci günü yani 24 Ekim 1912'de

⁴⁹⁶ Artuç, **a.g.e.**, s. 190.

⁴⁹⁷ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁹⁸ **Tanin** , 25 Ekim 1912, s. 1.

⁴⁹⁹ Aram Andonya, **Balkan Savaşı** (Çev. Zaven Bibiryan), Aras Yay., İstanbul, 2002, s. 324.

Arnavutların oluşturduğu Üsküp tümeni askerleri şiddetli yağmurdan korunmak için savaş yerlerini terk etmeleri üzerine koca bir tümen cephesi boşalmıştı. Sabah saatlerinde Üsküp tümeninin yerinde olmadığını gören Sırp ordusu, boşluk olan taraftan şehre girmeye başladılar. Ordu komutanının Zeki Paşa'nın elinde oluşan bu boşluğu dolduracak ihtiyatı olmadığını öğleden sonra taarruzu durdurmak ve geri çekilmek kararı aldı.⁵⁰⁰ Bu durum üzerine Osmanlı ordusu Manastır'a çekildi ve Sırlar eski Sırbistan'ın başkenti Üsküp'ü ele geçirdiler.⁵⁰¹ Sırlara karşı alınan bu mağlubiyet tıpkı Kırkkilise muharebesinde olduğu gibi halka yanlış aksettiriliyordu. İttihatçı basın, gerçeği yansıtmayan bu haberler karşısında ordudan övgüyle bahsediyor, ordunun bu muzafferiyetini kutluyordu: "*Asakir-i Osmaniye tarafından Sırp kuvve-i milliyesine karşı ihraz edilen muzaffariyet azime-yi kemal-i memnuniyetle selamlarız.*"⁵⁰²

Önce doğu cephesinde Kırkkilise'de Bulgarlara, ardından Batı cephesinde Kumanova'da Sırlara karşı alınan mağlubiyetler ordunun maneviyatını kırmıştır. Bu durumdan faydalanan Yunan ordusu olmuştur. Yunan ordusu 18 Ekim 1912'de sınırı geçerek Osmanlı kuvvetlerine saldırdılar. Dimetoka- Alasonya arasında Türk -Yunan kuvvetleri arasında meydana gelen 5.000 Yunan askerinin öldürüldüğü bildiriliyordu.⁵⁰³ Fakat harbiye nezaretinin geçtiği bu bilgiler, çok abartılı olabilirdi. Zira Türk Genelkurmayı Yunan ordusunda büyük kayıplardan bahis ettiği sıra, Yunan ordusu kısa sürede önemli yerleri işgal etmişti. Yunan ordusu önce Selanik üstüne yürüdü. Vardar Ordusu, Yunan kuvvetlerine karşı savunmayı göze alamayarak 9 Kasım 1912'de Selanik'i teslim ettiler.⁵⁰⁴ Yunan donanması ise, Bozcaada, Limni, Samotraki ve Taşoz adalarını ele geçirdi.⁵⁰⁵ Hemen her cephede alınan büyük alınan mağlubiyet üzerine Osmanlı ordusu geri çekilmeye başlamıştı.

⁵⁰⁰ Artuç a.g.e., s. 190.

⁵⁰¹ Zafer Toprak, "Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi", **Toplumsal Tarih**, S. 104, s. 48.

⁵⁰² "Kumanova Muharebesi", **Tanin**, 25 Ekim 1912, s. 1.

⁵⁰³ "Beşbin Yunanlı Telef Oldu", **İkdam**, 22 Ekim 1912, s. 3.

⁵⁰⁴ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **Balkan Harbi**, s. 45.

⁵⁰⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 669.

Savaşın başlamasının üzerinden henüz bir hafta geçmemişti ki bütün cephelerde Osmanlı askeri ricat etmeye başladı. Birkaç gün içinde birbiri ardı sıra Üsküp, Manastır, Selanik gibi Rumeli'nin en büyük vilayetleri elden çıkmıştı. Hezimetin dehşeti bizzat Harbiye Nazırının aklına fenalık getirmişti. İri yarı cüssesiyle Harbiye Nezaretinde makam odasının arşınlayan Nazım Paşa: *"Olamaz, böyle olamaz diye haykırıyor ve Meclis-i vükela'da ordudaki bozgunluğun sebeplerini Selefî Mahmud Şevket Paşa'nın üstüne atıyordu. Bir defasında ileri gelen kumandanların huzurunda halef ve seleflerin birbiriyle yaptıkları şiddetli münakaşa sonunda, Mahmud Şevket Paşa , Nazım Paşa 'ya dönerek:*

- *Her şeyi benim zamanımda buluyorsunuz, ya yaptığınız zamansız terhise ne diyelim, deyince Nazım Paşa:*

- *Paşa Paşa demişti. Bu terhis hakikatte sizin zaman-ı devletinizde başlamıştı* diyerek tepki göstermiştir.⁵⁰⁶

Gerçektende Osmanlı ordusu, kısa bir müddet zarfında Edirne, Yanya, İşkodra gibi müstahkem mevkiiler müstesna bütün Rumeliyi kaybetmiş, Kırkkilise muharebesi Şark ordularını, Komanova Meydan Muharebesi de Garp ordularını darmadağın etmişti. Gali Vardar bu durumu şöyle anlatıyor:

"Balkan Harbi bütün şiddeti ile başlamıştı. Kırklareli ve Lüleburgaz Savaşlarını kaybetmiş olan Osmanlı ordusu, yağın yağmurlardan göller, bataklıklar haline gelmiş yollardan, vıcık vıcık çamurlu tarlalardan geçmek zorundaydı. Kaldı ki, büyük bir korku ve heyecana kapılmış olan halkta, çoluğu çocuğu sepeti sandığı ile yolları tıkamış, gömülmüş top arabalarına mekkare alaylarına yol vermez olmuştu. Bir mahşer bir ana baba günüydü. Her taraftan feryattan iniltiden geçilmiyordu. Bozuk düzen birliklere gelip takıldıkları çatalca müstahkem mevkiinde, bozguncu askeri tutmak için hükümet kudretinin fevkinde mesai sarf ediyor. Karadeniz sahilleri ile Saroz körfezi arasında ağır top ateşine girişmiş olan Osmanlı donanması,

⁵⁰⁶ Vardar, a.g.e., s. 140.

*Çatalca'ya kadar askerimizi sürmüş Bulgar tümenleri için cehennemi bir ateş yağdırıyordu.*⁵⁰⁷

Osmanlı ordusunun başarısızlığı tabi olarak Büyük kabineyi büyük bir çıkmazın içine sürüklemiş, kabinede büyük çatlakların oluşmasına neden olmuştu. nazırlar, çaresizlik içinde kendi içlerinde ihtilafa düşmüşlerdi. Aslında alınan bu sonuç Osmanlı ordusu için sürpriz olmamalıydı. Ordunun hangi şartlar altında savaşa girdiği aşikar idi. Yine de bütün kamuoyunun, galip gelinebileceğine dair bir umudu vardı. Bu umudun sönmesi çok uzun sürmemiştir.

Balkan savaşında birbiri ardına alınan mağlubiyetler haklı olarak siyasi havanın gerilmesine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya karşı muhalefetin artmasına sebebiyet vermişti. Daha Balkan savaşı başlamadan önce Balkanlarda meydana gelen gelişmeler, Trablusgarp savaşının devam ediyor olması ve henüz bir neticeye bağlanamaması, Arnavutluk meselesinin kesin olarak hal edilememesi gibi sebeplerden ötürü Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın istifa edeceği, Kamil Paşa'nın yeni kabineyi teşkil edeceği ve muhtelif fırka erkanından bazı zevatın kabineye dahil olacağına dair söylentiler çıkmıştı.⁵⁰⁸ Ekim ayı boyunca yaşanan felaketler Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidarını iyice zayıflattı. Kasım ayı sonlarına doğru artık Kamil Paşa'nın sadarete geleceğine kesin gözü ile bakılmaya başlanmıştı.⁵⁰⁹ Zira halk, bütün sorumluluğu Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya yüklemişti. Dolayısıyla bu durumun tek sorumlusu olarak Gazi Paşa eleştirilerin merkezindeydi. Öte yandan İttihatçılar düşman olarak gördükleri Gazi Ahmet Paşa'ya karşı harekete geçmek için gerekli ortamı bulmuşlardı.

⁵⁰⁷ Vardar, **a.g.e.**, s. 141.

⁵⁰⁸ **Tanin**, 5 Ekim 1912, s. 1.

⁵⁰⁹ "Buhran-ı Vükela", **Tanin**, 30 Kasım 1912, s. 1.

2.5. GAZI AHMET MUHTAR PAŞA'NIN SADRAZAMLIKTAN İSTIFASI

2.5.1. Gazi Paşa'yı İstifaya Sürükleyen Sebepler

Meşrutiyetin II. defa ilan edilmesinden bu yana adet olduğu üzere kötü gidişin faturası yine iktidara çıkarıldı. Bir hafta gibi kısa sürede ordunun büyük başarısızlığı Ahmet Muhtar Paşa'yı ve iktidarını sorgulatır hale gelmişti. Ordunun içinde bulunduğu karasızlık, yenilgi ve geri çekilme Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hükümetine yansımaya başladı. Ordunun savaşçı özelliklerinin kaybolduğu görüntüsü, sivillerin yönetim niteliklerindeki etkisizlikle eşleşmiş, halktaki kızgınlık artarken hükümette değişiklik talepleri duyulmaya başlamıştı.⁵¹⁰ Kırkkilise ve Kumanova savaşlarının ardından yeni sadrazam arama çalışmalarına hız verilmiştir. Hız verilmiştir diyorum zira henüz Balkan harbi Patlak vermeden önce Sadaret değişikliği hususunda ileri gelen bazı devlet ricali tarafından bazı fikirler ortaya atılmıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadareten el çektirilmesi gerektiği ilk defa Şeyhülislam Cemaladdin Efendi ile Âyan Reisi Ferid Paşa gündeme getirmişlerdi. Türkgeldi bu durumu şöyle anlatmaktadır:

" Sultan Reşat akşam üzeri beni evvela münferit sonra da Halit Hurşit Bey ile odasına çağırıp o gün (muhtemel Kumanova Mağlubiyetinden sonra 24 Ekim) Şeyhülislam Efendi ile Âyan Reisi Ferit Paşa gelerek ahvalin kesb-i ehemmiyet eylediğinden ve bundan sonra tedabir-i askeriye ve tedabir-i siyasi ile birlikte tevessül edilmesi icap edeceğinden bahisle Ahmet Muhtar Paşa'nın Şura-yı Devlet Riyasetine nakli ile Kamil Paşa'nın makamı-ı sadarete getirilmesi kesb-i zaruret eylediğini söylediklerini, "Bu adamı henüz iki üç ay evvel rica ve minnetle bu makama getirdik; şimdi nasıl git diyelim? Zaten ben şimdiye kadar hiç bir sadrazamı kendiliğimden azletmedim. Siz kendisini ikna edin, ben muvafakat ederim" demiş olduğu söyledi. Halit Hurşit Bey, Ahmet Muhtar Paşa'nın adamı olduğundan müteessir olarak " Kamil Paşa gelip de ne marifet gösterecekmiş? Bari Gazi Paşa sadaret-i ekremlikle

⁵¹⁰ Turfan, a.g.e., s. 239.

ordunun başına geçseler de Kamil Paşa kaymakam olarak burada kalsa"⁵¹¹ demek suretiyle bu öneriye karşı duruşunu ortaya koymuştur.

Kabinenin ağır toplarından olan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve Âyan Reisi Ferit Paşa'nın Gazi Paşa'nın aleyhine bir tavır alması Muhtar Paşa'nın görevden uzaklaştırılma sürecini hızlandırmıştır.⁵¹² Ordunun ve ülkenin içinde bulunduğu durumu neden gösteren Cemalleddin Efendi, sadaret değişikliğinin süratle yapılması gerektiğini: "*Bu iş bu kadar uzamamalı idi, şimdiye kadar olup bitmeliydi, vakit geçiyor*" sözleriyle dile getirmiştir.

İlginç bir şekilde daha önce bir kaç defa sadaret mevkiine gelmiş fakat bir başarı elde edememiş Kamil Paşa'ya ekabir, şimdi yeniden bir can simidi edasıyla sarılıyordu. Bu anlaşılmaz tutuma Arnavutlarda destek vermekteydi. Eski Arnavut mebuslarından Said Efendi, kabine değişikliği hakkında Arnavutların görüşünü içeren bir belge Sultan Reşat'a sundu. Bu belgede Arnavutlar, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın azil ile yerine Kamil Paşa'nın sadaret mevkiine getirilmesini talep ediyorlardı.

Balkanlarda Osmanlı ordusunun ilk ciddi mağlubiyetini alması eleştirinin dozu artmıştır. Sultan Mehmet Reşat, Balkanlardaki gelişmelerden an be an haber alarak gelişmeleri takip etmeye çalışıyordu. Balkanlardaki Osmanlı ordusu, hemen bütün cephelerde kan kaybediyordu. Ordunun durumunu İstanbul'a bildirmekle mükellef Salih Paşa'nın "*Şu asker elbisesini giymekten haya ediyorum*" sözleri ordunun durumu hakkında manidardı.

Kırk kilise ve Kumanova mağlubiyetlerinin ardından Âyan Meclisi Reisi Ferit Paşa , Ahmet Muhtar Paşa'nın Fener yolundaki köşküne giderek kendisine istifa etmeyi teklif etti. Bu durum üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa , gayet karışık bir surette yazmış olduğu istifa metnini saraya sundu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa , istifa metnini bizzat padişaha sunmak istediye de bu istek, Padişah tarafından hastalığını bahane göstererek reddedildi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Sultan Reşat'a sunduğu istifa metni şöyleydi:

⁵¹¹ Türkgeldi, a.g.e., s. 59.

⁵¹² İnal, **Son Sadrazamlar**, C. IV, s. 1823.

"Mücerred Şevket penah efendimiz hazretlerine ve devlet ve milletimize hidemât-ı müstahsene ifa edebilmek kaydıyla mevki-i sadareti bi'l-kabul teşkil ettiğim vükela ile şimdiye kadar velev bir mesele de bile zahiren beynimizde hiç bir itilaf çıkmayarak hep bi'l-ittfak temşiyet-i umur eylemiş ve şevketpenah efendimiz hazretlerinin de bila istisna her hususta iane-i şehriyarilerine mazhar olmuş olduğumdan arz-ı şükran ederim. Ancak bu acizinizin hamden lillahi teala bütün dünyaca ma'ruf olan elli senelik hayat-ı askeriyem ile Safiyet-i Kalbiyemin imtizac ve tahammül edemeyeceği bazı hâlat meşhûd ve mesmûum olmakla beraber şimdiye kadar sebat ve hizmetinde fütur getirmediyse de bâdemaası için kabine erkanının tebayice yeknesak olması lüzumunu takdir ettiğimden mesned-i sedareten afvım hususunu rica ve istirhama mecbur olduğum cihetle emr-ü ferman şevket-meâb efendimiz hazretlerininindir. 16 Teşrin-i Evvel 1328- 29 Ekim 1912. Gazi Ahmet Muhtar Paşa⁵¹³

Zatı-Şahane Muhtar Paşa'nın istifasını kabul ile kendisine Şura-yı devlet riyasetini teklif ettiyse de "Eğer şura-yı devleti kabul ederek olursam halk sadareti yapamadı da şurayı devleti istedi diye su-i zehabta bulunup şöhretime halel gelir" diyerek Padişahın bu teklifini nazikçe geri çevirdi.⁵¹⁴ Büyük ümitlerle ve beklentilerle iş başına gelen Gazi Ahmet Muhtar Paşa , 99 gün sadrazamlık yaptıktan sonra 29 Ekim 1912⁵¹⁵'de istifa etmiş ve "Büyük Kabine" de iktidardan çekilmiş oldu.⁵¹⁶ Gazi Ahmet Muhtar Paşa iktidardan çekildiği gün, acı bir tesadüf olarak Arnavutluk bağımsızlığını ilam etti.⁵¹⁷

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, istifasını iki sebebe bağlamaktaydı. İstifasının ardından Gazi Paşa'nın Fener yolundaki köşküne giden Mahmud Kemal İnal, Gazi Paşa 'ya neden istifa ettiği sorusu yönelttiğinde Gazi: "İstifama iki sebep vardı: Sadarete hâris olan âdemler entrika yapıyorlardı. Buna ehemmiyet vermedim. Harbiye Nezaretine Mahmud'u (Mahmud Muhtar Paşa) getirmek lazım idi. Çünkü ondan başka o işin ehli yoktu. Fakat ben,

⁵¹³ Türkgeldi, a.g.e., s. 66.

⁵¹⁴ Türkgeldi, a.g.e., s. 66.

⁵¹⁵ Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. V, s. 118.

⁵¹⁶ Uçarol, a.g.e., s. 401.

⁵¹⁷ Kuran, inkılap Tarihimiz...,s,387.

*makam-ı sadarettayken Mahmud'u oraya getirmek muvafık değildi. Bir fenalık zuhur ederse hakkımda bin türlü şey söylerlerdi. İş kötü olurdu. Bunların bir iş göremeyeceklerini anladım. Söylediğim gibi Mahmud'u kendim getirmeği münasip görmedim, istifa ettim. Asıl sebep budur.*⁵¹⁸

Fakat Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın istifasını, sadece bahsettiği sebeplere ve Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve Ferit Paşaların tazyikine bağlamak sıhhatli bir yorum olmayacaktır. Bu meselenin kökleri incelendiğinde istifa ile sonuçlanan sürecin arka planında bir takım olayların izleri görülebilir. Nitekim Gazi Ahmet Muhtar Paşa , sadrazam olduğu zaman "kırk yıldır bekliyorum anca bu güne nasipmiş" diyerek bu makamı ne kadar beklediğini ve kendisi için ne kadar önemli olduğunu bu sözleri ile ortaya koymuştu. Yine Gazi Ahmet Muhtar Paşa, kabineyi kurma esnasında ve sonrasında nazırların görevlerinden istifaları nedeniyle ciddi kabine buhranı ile karşı kaşıya kaldığında "*Bu istifalar hep benim çekilmekliğim için yapılıyor. Hal bu ki diğerleri de istifa etseler yerlerine adam bulup boşlukları dolduracağım; gene ben istifa etmeyeceğim*"⁵¹⁹ demek suretiyle Sadareti bırakmayacağını dile getiriyordu. Dolayısıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı sadarettan uzaklaştıran nedenler sadece yukarıda bahsi geçen isimlerin Paşa aleyhine tahrikleri ve mevcut siyasi ortamın yarattığı baskı olmamalıydı. Bu sebepler, bu süreçte etkin bir rol oynadıysa da, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı istifaya sevk eden başka sebeplerinde olduğu söylemeliyiz.

Hatırlanacağı üzere Büyük Kabine iş başına geldiği sırada Osmanlı Devleti büyük bir siyasi kaosun sosyal çatışmanın tam ortasındaydı. Ordudaki ve meclisteki siyasi çatışmalar hat safhaya çıkmış, İttihatçı aleyhtarların itilafçılara, itilafçılarında İttihatçılara tahammülü kalmamıştı. İşte böyle bir ortamda tarafsız bir kabine parolası ile büyük kabine yola çıkmıştı. Tarafsız olmak demek, ne ittihatçıların ne de İtilafçıların diğer siyasi yapıların tam olarak desteğini görmemektir başka bir şey değildi. Yani Gazi Paşa tam ve muhkem bir siyasi destekten yoksundu. Herhangi bir tarafın tam olarak

⁵¹⁸ İnal, **Son Sadrazam lar**, C. IV, s. 1827

⁵¹⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 56.

koşulsuz destek verdiği kabine olmaktan uzaktı. Bu durum Gazi Paşa'nın sadaret hayatının kısa süreli olmasında önemli bir etkendi. Nitekim İşler sarpa sarmaya başladığı sırada ne İttihatçılar ne de itilafçılar ve son olarak Hâlâskâran Grubu Paşa'nın ve Kabinesinin arkasında durmamıştır.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa , kabinesinde ki ihtilaflar istifanın başka bir sebebi olarak telakki edilebilir. Bizce kabine kurulduğu andan itibaren en büyük rekabet Kamil Paşa -Gazi Ahmet Muhtar Paşa arasındaydı. Nitekim Gazi Paşa sadarete tayin edildiği sırada basında "Kamil Paşa -Gazi Ahmet Paşa kabinesi" kurulduğu yazılıp çizilmekteydi. Bu durum gizli ihtilafın içte içe oluşturulduğuna dayanak gösterilebilir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İttihatçılardan Halil Mentеше'nin kendisine tarafsız bir kabine oluşturmak gerektiği hususunda ikazı üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın verdiği cevap pek manidardı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa , Halil Mentеше'ye cevapla : "*Kamil Paşa ile Nazım Paşa dan bahis buyuruyorsunuz zannederim. Ben onları idare ederim icap edince de sularını sıkıp limon posası gibi atarım demişti.*" Fakat Gazi Paşa, Kamil Paşa'nın değil, Kamil Paşa, Gazi Paşa 'nın suyunu sıkıp limon posası gibi atmış yerine kendisi oturmuştur.⁵²⁰ Bu söylemler iki kadim Paşa arasında öteden beri ihtilafın olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa: "*Kamil Paşa o makama haris idi. Entrikalar çevirdiler.*" ifadeleriyle kendine karşı yapılan entrikalara dikkat çekmiştir. Bu söylemler, Kabine'nin kuruluşundan itibaren hırs ve ihtilaf üzerinde kurulduğu fikrini perçinlemekte ve aynı zamanda Gazi Paşa'nın istifası ile sonuçlanan sürecin zahiri kökleri hakkında yeteri kadar bilgi vermektedir. Vurgulanması gereken başka bir husus ise Büyük kabine kurulduğu sırada Avrupa basınının Büyük Kabine'nin bir geçiş kabinesi olacağına dair öngörüleriydi. Bir çokları Büyük Kabine'nin büyük sorunları çözüm bulabilecek kudretli ve uzun soluklu bir kabine olduğu fikrini savunurken, Avrupa basınıni büyük kabinenin Kamil Paşa kabinesine geçiş sürecinde "ara kabine, geçiş kabinesi" olduğunu ısrarla savunmuşlardı. Zaman onları haklı çıkarmıştır.

⁵²⁰ İnal, **Son Sadrazam lar**, C. IV, s. 1826.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMİL PAŞA KABİNESİ

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadareten istifasının Sultan Mehmet Reşat tarafından kabul edilmesinin ardından sadaret makamı için kadim siyasetçi Kamil Paşa düşünölmeye başlanmıştı. Sadaret makamını Kamil Paşa'ya teklif etmek üzere sadaret Baş Katibi Ali Fuat Bey görevlendirilmiştir.⁵²¹ Kamil Paşa, kendisine teklif edilen sadareti kabul etti. Daha önce üç defa Sadrazamlık vazifesini yürütmüş olan Kamil Paşa, Sultan Mehmet Reşat tarafından dördüncü defa sadaret makamına getirilmiş oluyordu.⁵²² Sultan Mehmet Reşat'ın, sadareti Kamil Paşa'ya tevcih etmesinin sebeplerini Hattı hümayunun satır aralarında bulmak mümkündür:

*"Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın vukuf-i istifasına sizin müsellemler olan ehliyet ve keyfiyet ve vukuf ve tecrübelerinize binaen mesnet-i sadaret uhdenize tevciye olunmuştur"*⁵²³ deniliyordu. Padişah böylesine nazik bir ortamda tecrübeli bir devlet adamına ihtiyaç duyduğu için Kamil Paşa'yı sadarete getirmiştir.

Kamil Paşa'nın sadareti getirilmesi ile Osmanlı Devletinin dış siyasette İngiltere ile yakınlaşmaya başladı. İngiliz siyasetine yakınlığı ile bilinen ve bu nedenle "İngiliz Kamil" olarak da anılan Kamil Paşa'nın sadrazam olması "Kamil Paşa ile birlikte İngiliz siyasetinin de Babıali kapısından içeri girmesi" olarak değerlendirilmiştir.⁵²⁴

Olağan üstü şartlarda cereyan eden sadaret değışikliğı, toplumun farklı kesimlerince farklı yorumlanmış ve farklı tepkilerle karşılanmıştır. Hürriyet ve İtilaf Partisine yakınlığı ile bilinen cemiyet aleyhtarı olan İkdâm Gazetesinde

⁵²¹ Kamil Paşa'nın Sadareti, **İkdâm**, 30 Ekim 1912, s. 2.

⁵²² İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2011, s118.

⁵²³ Hattı Hümayunun tamamı için Bkz, "Padişah'ın Hatt-ı Hümayununun Sureti", **İkdâm**, 30 Ekim 1912, s. 1

⁵²⁴ "Kamil Paşa", **İkdâm**, 30 Ekim 1912, s. 1.

Kamil Paşa'nın sadareti: *"Kamil Paşa siyaseten büyük bir zafer kazanmıştır"*⁵²⁵ ifadeleriyle yer almıştır. İkdâm, Kamil Paşa'yı destekler yazılar yazarak olağan üstü durumda tecrübeli bir devlet adamının sadarete gelmesini desteklemiş ve olumlu karşılamıştır.

İttihatçıların yayın organı olan Tanin'de ise Kamil Paşa'nın sadrazamlığı eleştirilmiş ve Kamil Paşa, fırsatçılıkla suçlanmıştır: *"Her fırsattan istifade ederek hatta harici düşmanla harpte olduğumuzu unutarak, memleketin fırka gürültülerine tahammülü olmadığını düşünmeyerek mevki-i iktidara gelmekte olurmuş!*

Bütün vatan evladının her türlü esbab-ı nifakını ortadan kaldırmağa çalışacakları bir sırada Kamil Paşa'nın millet arasında bir tefrik tevhit etmek pahasına sadaret gelmesi, ne bir devlet adamı mahsusatından olan basiret ve kıyaset ile kabul-i telif değildir.

Kamil Paşa Kabinesi, İttihat Terakkinin ıskatından sonra memleketin tutmuş olduğu yolun ikinci merhalesini teşkil etmektedir. İttihat Terakki'nin ıskatı zamanında yeni kabineyi efkar-ı umumiyeye kabul ettirmek için, bitarafılık, Kanunperverlik, fırkalar tesiratından azadelik gibi yıldızlı ifadelerle lüzum görürken, şimdi ittihat terakkinin sukutundan istifade ile buna bile lüzum görmüyorlar.

Sadaret mührünün Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan alınıp Kamil Paşa'ya tevcih olduğu sırada Kamil Paşa *"Geç kalındı, tebdir İttihazına vakit kalmadı"*⁵²⁶ diyerek ilk tepkisini ortaya koymuştur. Paşa'nın bu ifadelerinden devam eden savaşın istikbaline dair kanaatinin çokta müspet olmadığı anlaşılmaktadır.

Kamil Paşa Sadrazam olduktan sonra süratle, çalışma arkadaşlarını tespit ederek Heyet-i vükalâ listesini padişaha sundu. Kamil Paşa'nın vükelâ listesine göre:

Şeyhülislam: Cemaleddin Efendi

⁵²⁵" Kamil Paşa", **İkdâm**, 30 Ekim 1912, s. 1.

⁵²⁶"Buhran-ı Vükela", **Tanin**, 30 ekim 1912, s. 1.

Harbiye Nazırı: Nazım Paşa

Dahiliye Nazırı: Ahmet Reşit Bey

Adliye Nazırı ve Şurayı Devlet Vekili: Arif Hikmet Paşa

Hariciye Nazırı: Gabriyel Naradonkyan Efendi

Ticaret ve Ziraat Nazırı: Reşit Paşa

Nafia Nazırı: Ziya Paşa

Bahriye Nezareti Vekaleti: Salih Paşa

Maliye Nazırı: Abdurrahman Bey

Maarif Nazırı: Şerif Paşa

Evkaf-ı Hümayun Nazırı : Ziya Paşa

*Posta Telgraf ve Telefon Nazırı: Mosoros Kikis Bey*⁵²⁷ listesinin en ilgi çekici yönü, İcraat yani İttihat ve Terakki aleyhtarını icraat yapacak olan ve her halde bunun için Dahiliye Nazırlığına getirilen Ahmet Reşit Bey'in varlığı idi. Ahmet Reşit Bey, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalifleri bir çatı altından toplayan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının tüzük ve programını hazırlamıştı.⁵²⁸ Böylece Hürriyet ve İtilaf Fırkasında somut bir biçimde toplanan muhalefet tam anlamıyla iktidara geçti.⁵²⁹

Başkentte sadrazam değişikliğinin yaşandığı sırada doğu cephesinde Bulgarlarla olan mücadelemiz devam etmekteydi. Başkomutan Vekili Nazım Paşa, Vize taraflarında Bulgarlar ile yapılan mücadelelerde başarı sağlandığını bildiriyordu.⁵³⁰ sadaretin değişimini müteakiben gelen müspet haberler halkı heyecanlandırmaktaydı.

⁵²⁷Yeni Heyet-i Vükela, **İkdam**, 31Ekim 1912, s. 1.

⁵²⁸ Akşin, **a.g.e.**, s. 324.

⁵²⁹ Çavdar, **Talat Paşa**, s. 262.

⁵³⁰ "Resmi bildiri", **İkdam**, 31 Ekim 1912, s. 1.

3.1. LÜLEBURGAZ SAVAŞI

Kamil Paşa görevi geldiğinde I. Balkan Savaşı bütün sıcaklığı ile yaşanmakta, Osmanlı ordusu özellikle Bulgarlar karşısından tutunamayarak Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Bulgar ordusu ise Osmanlı ordusunu takiben peyderpey yol almaktaydı. Yani arzu edildiği üzere ordunun üstüne sihirli bir değnek değmemiş, asker şarkta Bulgarlar, garpta ise Sırplar karşısında varlık gösterememişti. Üstelik, Osmanlı ordusunun sayıca az olmasına ilaveten şimdide savaşı er arasında Kolera salgını baş göstermiş bir çok asker hayatını kaybettiği gibi, bir çok asker de kontrol maksatlı İstanbul'a getirilerek karantina altına alınmıştır Teknik ve idari olumsuzlukların yanı sıra orduda baş gösteren kolera, orduyu sarsamaya başlamıştı. Öyle ki çok kısa zamanda hastalıklardan verilen kayıplar, muharebelerde verilen kayıplardan daha fazla sayıya ulaşmıştı. Bu durum üzerine, Osmanlı Devleti, bu hastalıkla mücadele etmek üzere savaş sırasında belirli bölgelerde hasta ve yaralı askerler için "sabit hastaneler" menzil ve harp hastaneleri kurdu. Hadımköy ve Çatalca'da 15.000 yataklı, Tekirdağ, Gelibolu ve Çanakkale de 3000 yataklı, Dimetoka'da 1000 yataklı, Dedeağaç, Gümölcine ve iskeçe de 2000 yataklı ve İzmir de olmak üzere toplam 23.000 yatak kapasiteli sabit hastane kurulması, ayrıca cephe gerisinde 10.000 yataklı menzil ve harp hastaneleri faaliyet göstermesi, hasta ve yaralıların nakliye işlemleri için 60 hasta vagonu ile 2 htane hasta ve nakliye gemisinin hazır olması karşılaştırıldı.⁵³¹ Böylece orduyu kırıp geçen kolera ile aktif olarak mücadele edilmekteydi.

Ne yazık ki, kolera hastalığı sadece orduda değil İstanbul'u da etkisi altına almaya başlamıştı. İstanbul'da her gün onlarca kişi bu hastalığa yakalanmaktaydı.⁵³²

Kolera illetine yakalan sadece Türk askerleri değildi, Bulgar askerleri de kolera hastalığına yakalanmıştı. Bulgar ordu kumandanı kolera vakası

⁵³¹ Oya Dağlar, "Balkan Savaşında Salgın Hastalıklar", **Toplumsal Tarih**, S. 104, Ağustos 2002, s.

56.

⁵³² "Kolera Münasebetiyle", **İkdam**, 15 Kasım 1912, s. 1.

tespit edilen askerleri tecrit ederek koleranın yaygınlaşmasını önlemeye çalışılmaktaydı. Buna rağmen kolera orduda büyük zayıflığa neden oldu, Çatalca mevkiindeki Bulgar ordusu 3 firkadan ibaret kaldı.⁵³³

Bütün bu olumsuzlukların yaşandığı günlerde, Türk Bulgar savaşı da Lüleburgaz önlerinde devam etmekteydi. Kırkilise savaşında mağlup olan Türk ordusu 24 Ekim 1912 akşamı, Pınarhisar-Lüleburgaz hattına çekilmek zorunda kaldı. Kırkilise muharebesinin ardından geçen 4 gün içinde Bulgar askeri hazırlıklarını tamamladı. 28 Ekim 1912'de Bulgar askeri harekete geçti.

Lüleburgaz Hattında Bulgarlar karşı mukabele eden Osmanlı askerinin hali içler acısıydı. Askerin temel gıda ihtiyaçları karşılanmamağı gibi, mühimmat eksikliği de gittikçe artıyordu. Yazar bu durumu şöyle anlatmaktadır: "*Lüleburgaz'da ordu, Kırklarelinde olduğundan daha fazla yokluk içindeydi. Silah cephane giyim, kuşam zaten yetersizdi. Sağlık ve diğer sosyal hizmetlerden söz etmek bile fazlaydı. Ama hepsinden önde gelen açlık denen o gereksinim yok mu? İşte o dayanılmaz bir hal almış idi. Memleket içlerinden de hemen hiç bir şey gelmiyordu. O kötü hava koşullarında o yolun kıt olduğu bölgelerde Trakya'nın meşhur yağmur ve çamuru, zaten zar zor işleyen bütünleme hizmetini içinden çıkılmaz bir hale getirmişti.*"⁵³⁴

Osmanlı ordusunun bu hali, tabii olarak düşman ordusuna ilerlemesi için fırsat tanımaktaydı. Bulgarlar, 29 Ekim 1912'de Kuzey'de General Dimitriyef'in ordusu, Güneyde General Kutinçef'in ordusu taarruza geçtiler. İlk gün çarpışmalarından net bir netice elde edilemedi. Ertesi gün muharebe bütün şiddeti ile başlayınca I. Bulgar Ordusunun I. Tümeni Sarandi-Lüleburgaz cephesinde yayılarak muharebeye katıldı, Lüleburgaz'da ve Karaağaç deresinin doğu kıyısında yerleşmiş Türklere saldırdı. Bu çatışmalarda Türk ordusu, şanına yakışır şekilde kahramanca mücadele ederek Bulgar ilerleyişini yavaşlattı. Hatta Türk ordusunun sağ kanadı Bulgar tümenine karşı bir kuşatma harektine girişti. Türk askeri başarılı alan

⁵³³ "Bulgar Askerinde Kolera" **İkdam**, 13 Kasım 1912, s. 2.

⁵³⁴ Artuç, **a.g.e.**, s. 152.

savunması yaparken, Bulgar Ordusu kumandanı general Dimitriyef, Türk ordusunun başarılı drenişi karşısında Osmanlı ordusunun sağ kanadını yarmak üzere harekete geçti. Dimitriyef, Bulgar IV. Tümenini yanına alarak Osmanlı sağ kanadına saldırdı. Bulgar askerini Karaağaç köyüne getirerek Osmanlıların muharebe hattını parçaladı.⁵³⁵ Bu saldırı sonrasında Osmanlı ordusu Lüleburgaz hattında da tutunamayarak geri çekilmeye başladı. 28 Ekim 1912'de başlayan ve dört gün süren Pınarhisar-Lüleburgaz kesimindeki muharebelerden sonra ordunun Çatalca hattına çekilmesi kararlaştırıldı.⁵³⁶ Osmanlı ordusu Bulgar saldırısı karşısında mağlup olmuş geri çekilmek zorunda kalmıştı. Lüleburgaz savaşının gerçek sonuçları daha önce olduğu gibi Osmanlı halkından saklanıyor, bir takım gerçeği yansıtmayan telgraflara haberler ile halk uyutuluyordu. Savaş Osmanlı kuvvetlerinin aleyhine dönmüşken 1 Kasım 1912'de Nazım Paşa, çektiği telgrafta: Edirne istihakamatı etrafındaki savaşların ordumuz lehine devam ettiğini, düşmanın vize tarafından başarıyla geriye püskürtüldüğünü bildiriyordu.⁵³⁷ Eğer muharebeler bu tarzda devam ederse düşmanın bir kaç güne kadar sebat etme ihtimalinin olmayacağı ve geri çekileceği bildiriliyordu.⁵³⁸

Lüleburgaz bozgununun haberi Londra yada Paris'e vardığından çok daha geç geldi İstanbul'a. 4 Kasım pazartesi günü uykudan uyanan Türk halkı bozgunun boyutlarını kasvetli ve kapalı bir havada şafağın söktüğü saatlerde resmi bildiri ile öğreniyordu. Bu bildiride şu sözcükler yer alıyordu:

"(Resmi) Savaşın kaderi, bütün noktalarda aynı anda, her zaman zafer getiremez. Savaşı kabul eden bir ulusun temel ödevi, en eksiksiz bir dirençle sonuçlarını da kabul etmektir. Bu ilkeyi asla unutmamak ve göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla zaferler bildirildiğinde ne taşkın bir sevince ne de yenilgi durumunda umutsuzluğa ve heyecana kapılmak gerekir. Örneğin dört devlete karşı girilen savaşta İşkodra ve Yanya Cephesi'nde başarılı bir direniş göstermiş, ama Vize ve Lüleburgaz bölgesinde bulunan Doğu ordusu,

⁵³⁵ Andonyan, a.g.e., s. 478.

⁵³⁶ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **Balkan Harbi**, s. 41.

⁵³⁷ "Muharebe Devam Ediyor", **Tanin**, 1 Kasım 1912, s. 1.

⁵³⁸ "Bulgaristan" **Tanin**, 1 Kasım 1912, s. 1.

*daha etkili bir savunma yapabilmek için savunma hattının Çatalca'ya taşımayı düşünmüştür. Elbette yurdun çıkarlarını sağlamak ve sürdürmek için çalışmalarımıza sonsuza kadar devam etmemiz kesin ve çok doğal bir olgudur.*⁵³⁹ Bu bildiriye dikkati çeken iki nokta vardır. İlki Bulgarlar karşısında açık bir mağlubiyetten bahis edilmemek suretiyle "savunma hattının Çatalca'ya çekilmesine karar verilmesi" ifadesi ile alınan kötü neticenin yumuşatılarak halka aktarılmaya çalışılmıştır. Bir başka nokta ise hükümetin, devletin çıkarlarına korumak adına kararlı duruşu dikkat çekmektedir. Devletin çıkarları sağlanmadığı müddetçe savaşa devam edileceğinin altı çizilmektedir. Hükümet, bu açıklama ile Osmanlı Kamuoyunun ümitsizliğe düşmemesini engellemek istemiştir.

4 Kasım 1912 tarihli resmi bildiri aslında uyutulmakta olan bir halkın uyandırılmasından başka bir şey değildir. Zira balkan savaşının başından beri ordunun hakiki durumu hakkında millete gerçek bilgiler verilmemiş, Osmanlı ordusunun zaferden zafere koştuğu yalanı söylenmişti. İktidar mevkiinde olanlar bu yalan haberlerle, halkın umut ve direnci sürekli canlı tutmaya çalışırken, halkı yalan haberlerle oyalamıştır. Bu tutum hakikatin öğrenilmesinin ardından ulusal basın tarafından şiddetle eleştirilmiştir.⁵⁴⁰

Tabi olarak Lüleburgaz yenilgisi savaşın seyri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Lüleburgaz savaşında Osmanlı kuvvetlerinin bozguna uğraması, Osmanlı askerinin moralini bozdu; Osmanlı kumandanları arasında karşılıklı suçlamaların yaşanmasına yol açtı. Nazım Paşa'da aralarında olmak üzere tüm Osmanlı yüksek komutasına yenilgi inancı hakim oldu.⁵⁴¹ Lüleburgaz hattında Osmanlı ordusunun almış olduğu yenilgi, Kırklareli'nden daha büyük bir felaket idi. Lüleburgaz'ın düşmesi ile sadece Edirne hariç, tüm Trakya'nın kontrolü Bulgarlarını eline geçmiş, daha tehlikeli ve ürkütücü olanı İstanbul yolu da artık Bulgarlar'a açılmıştı.⁵⁴²

⁵³⁹ "Tebliğ-i Resmi" **İkdam**, 4 Kasım 1912, s. 1 ;Tebliğ-i Resmi" **Tanin**, 4 Kasım 1912, s. 1; Lauzanne, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁴⁰ "Hali Hazır", **İkdam**, 5 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁴¹ Turfan, **a.g.e.**, s. 238.

⁵⁴² Hall, **a.g.e.**, s. 42.

Cephede ki vahim durumun en büyük tesiri tabi olarak İstanbul'da hissedilmekteydi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan vazifeyi devir alan Kamil Paşa cepheden gelen haberlerle her defasında bir kez daha hayal kırıklığı yaşıyordu. Lüleburgaz yenilgisinin ardından Kamil Paşa: "*Keşke bu günü görmeden ölseydim*"⁵⁴³ demek suretiyle üzüntüsünü ortaya koymuştu. Eleştirilen hedefinde olan isim ise ordunun Balkan savaşına hazır olduğunu savunan Harbiye Nazırı Nazım Paşa bulunmaktaydı. Nazım Paşa, Kırkkilise, Lüleburgaz savaşlarında ordunun kendisinden bekleneni ortaya koymadığı kanaatini taşımaktaydı. Bu nedendir ki, Bulgaristan ile savaşa nihayet verilmesi fikrine sarılmıştır. Zira Bulgarlara karşı Kırkkilise ve Lüleburgaz savaşlarında mağlup olunmuş ve şimdi Osmanlı ordusu Çatalca önlerine kadar geri çekilerek burada bir savunma hattı kurmak zorunda kalmıştı. Bulgarların bu savunma hattına taarruz etmesi ve burada Osmanlı askerinin başarısız bir sonuç alması büyük yıkım ile sonuçlanabilir, Edirne elden çıkabilirdi. Dahası Bulgarlara İstanbul yolu açılabilirdi. Bu ihtimallerin düşünülmesi dahi Osmanlı Devleti için büyük bir felaketti. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Bulgar ordusu, Çatalca'daki Türk savunma hattına karşı Taarruza geçmeden, hiç vakit kaybetmeksizin Bulgar hükümeti ile sulh görüşmeleri için harekete geçmesi gerekiyordu.

Osmanlı Ordusunun mevcut durumu hemen bir barış yapılmasını gerektirecek kadar harap ve bitap bir vaziyetteydi. Fakat Kamil Paşa henüz sadrazam olduğu sırada gelir gelmez çok zor ve ağır şartlar altında sulh anlaşması teklif etmeye yanaşmıyor, bu hamleyi acizlik olarak telakki ediyordu. Bulgarlara karşı alınacak küçük bir galibiyetten sonra sulh teşebbüslerine girişilmesi hem hükümetin elini balkan devletlerine karşı güçlendirir, hem de Osmanlı Kamuoyunun desteği de alınmış olurdu. Fakat yazık ki, Osmanlı ordusu herhangi Cephede başarı kazanacak vaziyette değildi. Bu nedenle Kasım ayının başından itibaren sulh için gerekli adımlar atılmaya başlandı.

⁵⁴³ Lauzanne, a.g.e, s. 59.

Bu arada Osmanlı Ordusunun art arda aldığı yenilgiler ilginç bir şekilde büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı politikalarının değişmesine sebebiyet vermiştir. 4 Kasım 1912'de İngiliz Dışişleri Bakanı E. Grey, Londra'da Avam Kamarası'nda Avusturya Dışişleri Bakanı Berthold ile Viyana'da verdikleri beyanatlarda balkanlarda artık statükonun devamının mümkün olmadığını söylüyorlardı. Bu devletler, yaptıkları açıklamada; daha önce yapmış oldukları açıklamada "Statükonun ihlal edilemeyeceği prensibinden" maksat: Avrupa Düvel-i Muazzamasından biri veya bir kaçının menfaatine olarak ihlal edilemez olduğunu belirtmek için bu kavramı kullandıklarını yoksa statükonun Balkan hükümetleri lehine değişmesine müsaade edilmeyeceği anlamını taşımadığını" bildirdiler.⁵⁴⁴ Yani savaşın başlamasından önce Büyük devletlerin İlan ettikleri "Savaşın sonucu ne olursa olsun, Balkanlarda Statükonun değiştirilmeyeceği" prensibi Balkanlıların başarıları karşısında unutulmuş ve hemen çark etmişti. Çünkü İki gruba ayrılmış ve birbirlerinin gırtlığına sarılmaya hazır büyük devletler, şimdi küçük balkanlıları kendi yanlarına çekebilmek için onlara hoş görünmek yarışına girmişlerdi.⁵⁴⁵ Dolayısıyla Osmanlı askerinin cephelelerdeki başarısızlığı büyük devletlerin siyaset değiştirmesine neden olmuştu.

Hüseyin Cahit Yalçın efkâr-ı umumiyenin çark eden bu politikasını makalesinde şöyle değerlendiriyordu: "*Devletlerin 20 gün önce muhafazasını temin ettikleri statükodan bahis etmek, şimdi bir safderunlukluktur. Devlet-i Osmaniye'nin hiç bir taraftan dost bulunamayacağına ihtimal verilebilir. Zira münasebat-ı siyasiyede dostluğun, teveccühün yalnızca bir sebebi olur :Kudret. Herkesi malumu olan bu hakikat, şimdi bir daha meydana çıkıyor. Böyle bir ortamda bir Avrupa Konferansına gidilse yüzde yüz davayı kaybedeceğimize emin olmalıyız. Hükümet-i Osmaniye şu halinde en ziyade İngiltere'den bir yardım bekleyebilir. İngiltere dünyada en çok İslam tebaasına malik bir hükümet olması itibariyle bundan İslamların Halife-i Rişani bulunan zat-ı hazreti padişahiye ve memalik-i şahanelerine karşı her Avrupa hükümetinden his-i sebebiyet ve sebat göstereceği düşünülebilir. Filhakika*

⁵⁴⁴ "Balkanlar Statükosu Etrafında", **İkdam**, 6 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁴⁵ Artuç, a.g.e., s. 158.

şimdiye kadar bazı İngiliz gazetelerinin kullandıkları lisana bakılırsa İngiliz kabinesinin efkar-ı umumiye-i islamiyeye bir dereceye kadar uzaktan seyretme lüzumunu takdir etmekte olduğu görülüyor. Fakat son günlerde Lisan bütün değişmiştir. Hükümet-i Osmaniye ile Balkan hükümetlerinin muharebesi şark ile garpın bir mücadelesi olarak telakki edilmektedir. Avrupa'nın selameti ve istirahatı namına bizim mağlubiyetimiz, Hint Müslümanlarının ümidini kör edeceği cihetle, İngiltere'nin rahat edeceği düşünüldüğünden İngiltere bu olaya mesafeli duruyor. İşte bütün bu ahvalde, Balkanlarda Osmanlı Devletinin aleyhine bütün tertiplerden ve planlardan kurtulmanın, mevki-i müşkülattan çıkmanın istikbali vatani kurtarmanın tek yolu muzaffariyettir.⁵⁴⁶

Türk ordusunun Çatlaca önlerine kadar çekilmek zorunda kalması, Osmanlı halkı üzerinde büyük ve derin bir teessür yaratmıştı. Osmanlı kamuoyunda oluşan bu infial basın tarafından eleştirilmekte ve heyecanlandırıcı yazılarla halka manevi destek verilmekteydi: "*Orta yerde bir telaş bir ümitsizlik görünüyor. Yapılan şeylere ve söylenen sözlere baktıkça insanda: ordunun büyük bir hezimete uğradığı artık memlekette yaşayan ziruh (yaşayan) kalmadığı, son topun patladığı, son kurşunun sarf edildiği hissi hasıl oluyor. Fakat esas kuvvetimize hiç bir şey olmadı. Biz istesek bir kaç gün zarfında baştan bir ordu meydana getirebiliriz.*"⁵⁴⁷

3.2. KAMIL PAŞA HÜKÜMETİNİN İLK SULH TEŞEBBÜSLERİ

Cephedeki Askeri durumun gittikçe fena olmaya başladığı günlerde Büyük devletlerin politikalarından çark etmesi Osmanlı Devletinin sulh teşebbüsleri için harekete geçmeye sevk etti. Kamil Paşa, Lüleburgaz savaşının ardından Avrupa devletlerinin beyanatları sonrasında durumu görüşmek üzere bakanlar kurulunun topladı ve Avrupa'ya merhamet çağrısı yapma kararı aldı. Verdiği emir üzerine Hariciye Nazırı Fransa Büyük

⁵⁴⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Yegane Çare", **Tanin**, 4 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁴⁷ "Son Kuvvetler Sarf Edildi mi ?", **Tanin**, 8 Kasım 1912, s. 1.

Elçiliğine giderek, Fransa Bakanlar Kurulu Başkanı M. Poincare'nin bütün devletleri savaşı bırakmaya ikna etmesi için resmen ricada bulunmasını M. Bompard'dan istedi.⁵⁴⁸ Fakat beklenildiği üzere, hariciye nazırının bu çağrısı olumlu karşılanmamıştır.⁵⁴⁹ Avrupa devletleri, savaşın henüz başladığı sıralarda her ne olursa olsun balkanlarda statükonun korunacağına ilişkin söylemlerini unutmışlardı. Savaşın Osmanlı Devletinin aleyhine döndüğü sırada bu devletler de Osmanlının karşısında yer almaya başlamıştı. Dolayısıyla böyle bir durumda bu devletlerden yardım beklemek büyük yanılğı olurdu.

Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi, değişen konjoktürün farkında olarak büyük devletlerin kenara çekilmek suretiyle savaşı izleyeceklerini her hangi bir müdahalede bulunmayacaklarının önceden kestiriyordu. Bununla birlikte, barış talebinin bir nebze olsun yumuşamaya vesile olabileceği edası ile böyle bir hamle yaptı. Devlet-i aliyenin bu talebi cevapsız kalınca Gabriyel Naradonkyan Efendi bütün bu gelişmelerden Avrupa devletlerini sorumlu tutarak bu devletleri eleştirmiştir. Lüleburgaz yenilgisinin ertesi günü kendini ziyarete gelen büyük elçilere yaptığı konuşmada İstanbul'da ki düzeni sonuna kadar koruyacağını, Başkent işgal edilerek bu düzenin korunması imkansız hale getirilirse, eğer savaş koşulları ile Türk halkı çılgına çevrilirse, o zaman çıkacak olayların sorumluluğunun Avrupa'nın vicdanına kalacağını açıkladıktan sonra: *"İstanbul'u bütün bütün terk edeceğimi ya da Padişah'ın İstanbul'u terk edeceğini aklınızın ucundan geçirmeyiniz. Bunun için Hükümdarımı sarayında ve beni de odamda öldürmeniz gerekir"*⁵⁵⁰ demek suretiyle tepkisini dile getirmiştir. Osmanlı Devletinin barış müzakerelerinin başlaması amacına yönelik bu hamlesi akim kalmıştır.

⁵⁴⁸ Lauzanne, a.g.e., s. 59.

⁵⁴⁹ "Tavassut Meselesi", **Tanin**, 10 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁵⁰ Lauzanne, a.g.e., s 60.

3.3. ÇATALCA SAVAŞI

3.3.1. Çatalca Savaşı Hazırlıkları

Lüleburgaz mağlubiyetinin ardından Lüleburgaz hattından çekilen daha doğrusu çekilen değil, karmakarışık kaçan aç susuz yorgunluktan hali kalmamış asker, 8 Kasımdan itibaren yani bir haftalık yürüme sonrasında kısım kısım mevziye ulaştıkça tahkimat da hızlanıyordu. 10 Kasımdan, yani Lüleburgaz yenilgisinden 8-9 gün sonra ordunun 20.000 kişilik kaybindan arta kalanı Çatalca hattına çekilmiş bulunuyordu.⁵⁵¹ Osmanlı ordusu, Çatalca'da savunma hattı oluşturmaya karar verdi. Çatalca müstahkem mevzi gerisine çekilmekte olan 1. ve 2. Şark Ordularının personel, silah, cephanesi, araç ve gereç durumları bakımından çok eksikleri bulunmaktaydı. Birlikler arazi ve yol durumları dolayısıyla, toplarının, araç ve gereçlerinin önemli bir kısmını, buldukları yerlerde bırakmak zorunda kalmışlardır. Çatalca müstahkem mevziinde, her bir bakımdan düşük nitelikte birliklerle, kesin sonuçlu bir savunma yapılamayacağını göz önünde bulundurmuş olan Başkomutanlık, her iki ordunun karışımından meydana gelecek birliklerle, bir savunmanın yapılmasını uygun görmüştür. Bu maksatla; 1. ve 2. Şark Ordularının Çatalca mevziine varmasıyla beraber, bunların her ikisi de lağvedilerek bunların yerine Başkomutanlık Karargâhına bağlı, üç nizamiye kolordusuyla iki redif kolordusu ve bir bağımsız süvari tugayından kurulu bir Çatalca Ordusu'nun kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁵²

Çatalca'da oluşturulan bu savunma bloğunun önemine binaen, Harbiye Nazırı Nazım Paşa Çatalca savunmasının komutasını üstelendi. Burada aktif rol alacak olan 3. Ordunun başında ise Mahmud Muhtar Paşa bulunmaktaydı.⁵⁵³ Çatalca hattını güçlü tutmak isteyen Nazım Paşa, Anadolu'dan ve İstanbul'da takviye askeri birlikleri Çatalca mevziine kaydırmaya başladı. Lüleburgaz'dan geri çekilirken çatalca hattına

⁵⁵¹ Artuç, a.g.e., s. 163.

⁵⁵² Said Olgun, **Mahmud Muhtar Paşa, Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri, Eserleri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s. 152.

⁵⁵³ Hall, a.g.e., s. 44.

yaklaşıldığı sırada Osmanlı ordusunda bir çok asker firar etmişti. Hükümet, firar eden bu askerlerin tekrar cepheye sevki için çalışmalar başlattı. Zira cephelerde verilen zayıyla birlikte firar eden askerlerin sayısı bir hayli fazla idi. Öte yandan Osmanlı Devleti harbe zaten bağlaşıklık devletlere oranla daha az sayıda askerle girmek zorunda kalmıştı. Onun için firar eden askerlerin yakalanarak çatalca hattına sevk edilmesi hayati önem taşımaktaydı. Bu amaca yönelik olarak başkanlığına Mahmud Muhtar Paşa'nın yaptığı divan-ı harp teşkil edildi. Divan-ı harp bu askerleri cepheye sevk etmek gerekli çalışmalara başladı.

Çatalca önlerine çekilen orduda savaşan muharip gücün eksikliğinin yanında büyük oranda mühimmat eksikliği de yaşanmaktaydı. Mühimmat eksikliğinden kaynaklı olarak karargah ile hükümet arasında savaşın sürdürülüp sürdürülemeyeceğine ilişkin tartışmalar yaşanmaktaydı. Karargahtan hükümete çekilen telgrafta ordunun İstanbul'da bulunan ihtiyat cephanesinin 14.000 atımdan olup bunlar çatalca hattında cem olunacak toplara taksim olunduğunda her topa 100 atım isabet edeceği cihetle bu kadar cephane ile 2 günden ziyade muharebe etmenin mümkün olmadığı bildiriliyordu.⁵⁵⁴

Asker ve mühimmat eksikliğinin yanında Ordunun işini zorlaştıran diğer bir etkende doğal şartlar idi. Osmanlı askeri çok zor şartlar altında, yağmurun çamur deryasına dönüştüğü karada zorla bata çıka hareket ediyordu. Bu zor tabiat koşulları zaten yorgun ve bitkin olan Osmanlı askerini bir derece daha yoruyor, güçten düşürüyordu. Bu şartlar altında Osmanlı askeri Çatalca da savunma bloğu oluşturmak için insan üstü bir gayret sarf etmekteydi. Çok zor şartlar altında direniş mücadelesi verilirken, ulusal basında milli birlik ve beraberliğin zamanı olduğundan herkesin üstüne düşen vazifeyi yapmasının gerekliliğini öğütleyen makaleler yazılıyordu. Bu makalelerden bir tanesinde gerçek tablo şöyle çiziliyordu:

"Bugün milletimiz tehlikeli bir an geçiriyor. Düşman altıyüz seneleik koca Osmanlı hükümetinin payitahtı kapısına geldi. Şu felaket zamanından

⁵⁵⁴ Bayur, C,II,K,2, s. 110.

herkesin, her Osmanlının ifası farz olan bir takım vazifeleri vardır. Bunlardan başlıcası kemal-i sükün ve sukunetle islamiyeti ve Osmanlılığı düşmekte olduğu felaketten tahlise çalışmaktır. Asker olanlar veyahut mütekanidler, serhad'e gitmek için serhade koşmalı, siviller, mecruh gazilerimiz tedavi edilmeli, muhacir kardeşlerimiz esbab-ı istirahatini temin için çalışmalıdırlar. İslamiyet ulviyeti ve Osmanlılık şanı bunu icap ediyor. Duracak, oturacak, fevt edecek bir tek dakikamız yoktur...⁵⁵⁵

3.3.2. Çatalca Savaşının Başlaması

Osmanlı askeri yokluklar içinde hem madden hem de manen çöküntü yaşarken Bulgar cephesinde durum daha iyiydi. Aldıkları üst üste şaşırtıcı galibiyetler sonrasında hem madden hem manen güçlenen Bulgar Ordusu gözünü İstanbul'a dikmiş; İstanbul'u işgal edebilme hülyaları içine girmişti. Üst üste ağır darbeler alan Türk ordusunun Çatalca mevkiindeki savunma hattını yarararak, tarih boyunca bir çok devletin hayallerini süsleyen el yevm Rusya ve Yunanistan başta olmak üzere bir çok devletin ele geçirmek için yanıp tutuştukları İstanbul'u Bulgarlar ele geçirmek istiyorlardı. Böylesi bir ruh hali içinde olan Bulgar ordusu, son bir hamle ile Çatalca istihkamının geçip İstanbul'u ele geçirmek için tam konsantre şekilde harekete geçti. Bulgar kumandan General Nazlimof'un Süvarileri 3 Kasım 1912'de Çorlu'yu, 6 Kasım 1912'de ise Tekirdağ'ı hiçbir direniş ile karşılaşılmadan işgal ettiler. Bulgar Ordusu 6 Kasım 1912 sabahından itibaren İstanbul'a doğru ileri harekete geçti.⁵⁵⁶

Bulgarlar, Çatalca istikametinden İstanbul'a doğru yola geçtiği bir sırada Batı cephesinden alınan bir haber morallerin tamamen bozulmasına sebep oldu. 9 Kasım 1912'de Yunanlılar uzun zamandır zorladıkları Selanik'i savaşırsız teslim oldu.⁵⁵⁷ (kasım 1912'de Türk ve Yunan ordularının temsilcileri

⁵⁵⁵ "Vazife Başına", **İkdam**, 8 Ekim 1912, s. 1.

⁵⁵⁶ Artuç.a.g.e., s. 161.

⁵⁵⁷ Gn. Kur. Ask. Tar. ve Str. E. Bşk. , **Balkan Harbi**, 44.

arasında yapılan görüşmeler sonunda, Selanik'in teslimini öngören protokol imzalanara selanik Yunanlılara teslim edildi.⁵⁵⁸ 9 Kasım günü Selanik'in in düştüğü haberi İstanbul'da geniş üzüntüye sebep verirken bir takım olaylarında fitilini ateşlemiştir. Kamil Paşa, Selanik'in düştüğü haberini alır almaz öteden beri düşman olduğu ve her defasında düşmanlığını açıkça dile getirdiği İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı harekete geçti. Devam eden Balkan Savaşlarında alınan mağlubiyetleri Kamil Paşa hükümetine yıkan ve bu yolla Kamil Paşa'yı devirip kendi iktidarını kurmaya çalışan cemiyet üyelerinin bu çalışmalarından haberdar olan Kamil Paşa, cemiyetin merkezi olarak telakki edilen Selanik'in düşmesinin ardından baskı sindirme ve tasfiye politikası uygulamaya başladı. Kamil Paşa, Selanik'in düşmesinden ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti için: "*Artık atisi filan kalmadı; onlar bir fırka-i ihtilafiye idi, merkezleri Selanik'ti; Selanik gitti onlarda def olup giderler*"⁵⁵⁹ demek sureti ile İttihatçılara savaş açmıştır. Paşa, Selanik'in Yunanlıların eline geçmesi ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin düşme zamanının geldiğine inandığından cemiyete karşı sıkı tedbirler almaya başladı. Bazı İttihatçılar hapsedilip Anadolu'ya sürülüyor; fırsat bulanlar Avrupa'ya kaçıyor.⁵⁶⁰

Başkentte bu denli olaylar cereyan ederken Bulgar ordusu Çatalca'ya doğru devam etmekteydi. Çatalca coğrafi konumu ve tabii ki İstanbul'a yakınlığı sebebi ile büyük önem arz ediyordu. Çatalca mevzii denen yer İstanbul'un 35-40 km kadar batısında terkos ile büyük çekmece arasındaki bir hattır. İstanbul'a yakınlığı ile dikkat çeken mevzi, savaşın istikbali daha doğrusu Osmanlı Devletinin istikbali için çok büyük önem arz ediyordu. 12 Kasımda Bulgar ordusu 100 Km'lik yolu yedi günde alarak öncülerini ile birlikte Çatalca mevkiine geldi. 14 Kasım'a kadar Bulgar 1. ve 3. orduları tüm cepheyi işgal ettiler.⁵⁶¹ Bu sırada hem Türk, hem de Bulgar ordusunun büyük kayıplar verdiren Kolera asker arasında baş göstermiş; hastalık erat arasında

⁵⁵⁸ Barış Protokolünün şartları ve Selanik'in teslimi ile sonuçlanan süreç için Bkz. Nuri Yavuz, "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**,S.:8, Temmuz 2008,s,139-153.

⁵⁵⁹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 76.

⁵⁶⁰ Ahmad, **İttihat ve Terakki**, s. 172.

⁵⁶¹ Hall, **a.g.e.**, s 46.

seri bir şekilde yayılmaya başlamıştı. Aç, yorgun ve bitkin olan Osmanlı askeri için kolera çok büyük bir yıkım oluşturdu. Osmanlı ordusunda görevli müttefik Almanya Subayı, Güstav Von Hochwacter anılarında durumu vahametini şöyle anlatıyordu: "*Ne kadar çok hasta ve can çekişen var. Zavallı insanlar simsiyah olmuş. Bu hayalet gibi korkutucu salgın daha da ilerlerse, elden bir şey gelmez.*"⁵⁶² Koleraya yakalananların sayısı günden güne artıyordu. Öyle ki kolera salgınına yakalananların sayısı bazı kaynakların ifade ettiği üzere 280.000 bulmaktaydı. Tabii olarak bu gelişmeler Osmanlı ordusunun gücünü bir kat daha kırmaya yetti.

Ordunun mücadele ettiği bir başka sorun açlık ve susuzluk sorunu idi. Hiç bir yerde su bulunamadığından askerler su birikintilerinden susuzluklarını gidermek zorunda kalıyorlardı. Erzak konusunda ise o kadar şanslı değillerdi. Büyük oranda açlık orduyu esir almıştı. İnsanlar açlıktan düzineler halinde yere yuvarlanıyorlar ve oracıkta ölüyorlardı. Açlıktan yere yığılan askerler, kolera hastası sanıldığından adamın öldüğünü kontrol edilmeden üslerine kireç serpilerek ölüme terk ediliyorlardı.⁵⁶³

Kamil Paşa, bu gelişmeler karşısında Çatalca savaşı öncesinde ikinci defa 12 Kasım 1912'de Rus büyük elçiliği yolu ile⁵⁶⁴ Bulgaristan Kralı Ferdinand'a bir telgraf çekip bağlaşıklık devletlerden ateşkes talep etti; bu telgrafta büyük devletlere daha önce baş vurulmuş olduğu, ancak istenilen sonucun doğrudan doğruya yapılan baş vurma ile daha kolay elde edileceğinin düşünüldüğü söylenilmekte ve Bulgar Türk Baş komutanlarının bir bırakışma ve ön bırakışma için anlaşmaları istendi.⁵⁶⁵ 13 Kasım 1912'de Babıali bir genelge ile bu başvurusunun kendi büyük elçilerine de bildirmiştir.

⁵⁶² Gustav Von Hochwacter, **Balkan Savaşı Günlüğü**, İş Bankası Yay., İstanbul, 2012, s. 75.

⁵⁶³ Hochwacter, **a.g.e.**, 74.

⁵⁶⁴ Kamil Paşa, Bulgar Hükümetine yaptığı müracaattan bir sonuç almak için Bulgaristan'ın sözünü dinleyeceğini düşündüğü Rusya'dan yardım istemiştir. Paşa, İstanbul'daki Rusya sefarethanesine giderek ateşkesin ilanı için Bulgar hükümeti nezdinde Rusya'nın yardımını talep etmiştir. Rus sefiri : "Bulgar hükümetinin Rusya hükümetine olan hürmet ve itimadı ve Rusya'nın Bulgaristan'a karşı öteden beri muhafaza ve idame etmekte olduğu vazî-i himayetskariyesi bu müzakerat esnasında Rusya sefirini müstesna bir hususiyet arz edecektir" cevabını vererek görüşmelerde Rus desteğinin Osmanlıdan yana olacağını ima etmiştir. "Müzakerat- Sulhiye Etrafında"**İkdam**, 16 Kasım 1912, s. 2.

⁵⁶⁵ "Müzakerat-ı Sulhiye", **İkdam**, 15 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁶⁶ Fakat Bulgaristan Osmanlı Devletinin bırakışma talebine henüz cevap vermeden 17 Kasım 1912'de Çatalca'da Türk ordusuna saldırdı. Bulgarların yersiz saldırısının sebeplerini bir Fransız diplomat şöyle açıklıyordu:

" *Bulgarların Çatalca'ya taarruzu payitahta hakim olduktan sonra bütün şerait-i sulhiyeyi Babıali'ye kabul ettirmek niyetine müstenid olduğunu ve Edirne ve İşkodra şehirleri kemal-i cesaret ve metanetle mukavemet gösterdikleri ve manasız her saldırıdan beri bulunduğu sıra müzakerat-i sulhiyeye girişecek olursa, müttelik orduların bütün maddiyatlarını Babıaliye kabul ettirmeye muvaffak olamayacaklarından dolayı Bulgarlar tarafından taarruz düzenlenmiştir. Taarruzun bir başka sebebi ise, Payitahtın dahiline girerek Avrupa arasında bir ihtilaf zuhurunda dahil olmak veya İstanbul'u bulgar hakimiyeti altında muhafaza veyahut şehrin Beynelminel bir hale vaz'ını talep etmekten ibarettir.* ⁵⁶⁷

İşte bu amaca yönelik olarak ansızın gerçekleşen Çatalca saldırısının kararının Bulgar Kralı Ferdinand ile Bulgar hükümetinin ortak kararı değildi. ⁵⁶⁸

Kırklareli ve Lüleburgaz Savaşlarının morali ile Bulgar ordusu yeni bir mücadeleye daha güçlü ve inanmış bir şekilde başladı. Bulgar taarruzu 17 Kasım 1912 günü sabahın 6:30'unda yoğun bir topçu ateşi ile başladı. Türk Topçusunun karşılık vermesi ile çatışmalar 09:00'a doğru daha da şiddetlendi. ⁵⁶⁹ Sabahın erken saatlerinde bulgar piyadesinin ilerlemesi ile başlayan top ve tüfek muharebesi akşamda kadar sürdü. Merkez sağ cenah karşısında ilerlemek isteyen Bulgar kuvvetleri başarılı olamayarak topçularımız tarafından püskürtüldü. Meydana gelen çatışmada düşmanın 3

⁵⁶⁶ Bayur, **Türk İnkılabı...**, C. II, K. II, s. 116.

⁵⁶⁷ "Bulgarların Çatalca'daki Maksadı", **İkdam**, 21 Kasım 1912, s. 3.

⁵⁶⁸ Bulgar Kralı Ferdinand ve Başkomutanı Savof, Kamil Paşa'nın bırakışma teline karşılık vermeden önce Bulgar başbakanının ve hükümetinin bunun yani saldırı kararının desteklemediklerine aldırış etmeyerek Bir kere silah talihini denemeye ve İstanbul'u ele geçirmeye kalkışmışlardır. Bir çok kaynakta Bulgar ordusunun saldırı kararının ortak bir karar olmadığı, sadece Kral Ferdinand ve Baş Komutan Savof'un müşterek kararı olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Devlet Bakanı Geşof, saldırı fikrine sıcak bakmamış, konunun görüşülmesinden sonra karar verilmesi gerektiğini savunmuştur. Sofya'dan gelen haberlere göre ise, Sofya efkar-ı Umumiyesinin harbe bir an önce verilmesini istediği bildiriliyordu. " Sofya Ahvali", **İkdam**, 18 Kasım 1912, s. 2.

⁵⁶⁹ Artuç, **a.g.e.**, s. 161.

bataryası büyük oranda tahrip edildi.⁵⁷⁰ 17 Kasım günü çatışmalara bütün hızıyla devam etti. Türk ordusu, Bulgar ordusunun saldırılarının yer yer Türk askeri püskürtmeyi başardı. 18 Kasım günü yaşanan çatışmaların birinde 3. Kolordu Komutanı ve sabık sadrazamın oğlu olan Ahmet Muhtar Paşa yaralandı.⁵⁷¹ Paşa'nın yaralanması üzerine Paşa İstanbul'a hastaneye götürülerek, kolordusunun Komutası Abuk Ahmet Paşa 'ya bırakıldı.⁵⁷²

Bulgarların Çatalca hattına taarruz ettiği sırada çok şaşırtıcı bir gelişme daha yaşanmaktaydı. İstanbul'un Bulgarlar tarafından işgal edileceğine dair kuvvetli inanç dolayısıyla Bulgar ordusunun İstanbul'a girmesi ile İstanbul'da yaşayan halklar arasında kargaşa çıkacağı, Bulgar ordusunun vatandaşlara işkenceler yapabileceği düşüncesi ile bu durumu engellemek için büyük devletler olarak tabir olunan Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın da aralarında bulunduğu devletler, olası bir katliam karşısında sözde kendi tebaalarını korumak için savaş gemilerini İstanbul limanına demirlediler.⁵⁷³

3. Kolordu, 18 Kasım saldırısında kolordu kumandanı ile kurmaylarının yarısını kaybetti ise de zaferi kazanarak İstanbul yolunu ikinci kez olarak düşmana kapattı. 19 Kasım'da Bulgar saldırıları devam etti, fakat Bulgar ordusu umduğunu bulamadı. 19 Kasım'da Başkumandalık vekaletinden yapılan açıklamada, Bulgar piyadelerinin geri püskürtüldüğü bildiriyordu.⁵⁷⁴ Böylece Bulgar ordusu Osmanlı ordusu tarafından Çatalca hattında geri püskürtülebildi. Aldıkları sonuç karşısında şaşkına dönen Bulgar ordusu iki gün süren çarpışmalarda 10.000'den fazla asker kaybetti ve Osmanlı askeri

⁵⁷⁰ "Şark Ordusunda Muvaffakiyet", **İkdam**, 18 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁷¹ Mahmud Muhtar Paşa, bu olayı şöyle anlatıyor : Bulgarlar Türk askeri üzerine savaş açtığı sırada bir kısmım erat geri çekilmeye başladı. Askerlerin geri çekilmesini engellemek için kılıçlarımızı çekip askeri durdurmaya çalıştığımız sırada Bulgar askerleri tarafından saldırıya uğradım. sağ siz kapağımın altından bir kurşunun kemiğimi deldiğini hissettim. Bir iki saniye sonda kalbine isabet eden bir kuşun ile atım bir anda yuvarlandı ve beni de 8-10 metre mesafeye omuzumun üstüne fırlattı. çalılıkların arkasına sığınmak üzere ayağa kalktıysamda ağırlığıma dayanamayan bacağımin her iki kemiği de kırıldı. Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi ;Üçüncü Kol Ordu ve İkinci Ordunun Muharebeleri**, Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul, 1979, s. 158, Ayrıca Bkz, Hochwachter, **a.g.e.**, 101.

⁵⁷² Artuç, **a.g.e.**, s. 171.

⁵⁷³ Hochwachter, **a.g.e.**, 57.

⁵⁷⁴ "Şark Ordusunda"**İkdam**, 18 Kasım 1912, s. 1.

karşısında tutunamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Bulgarların Lüleburgaz zaferini taçlandırmak için yaptıkları çatalca saldırıları, şüphesiz bir surette Türk ordusunun galibiyeti ile sonuçlanmış oluyordu.⁵⁷⁵ Bu haber İstanbul'da büyük heyecan ve sevinç meydana getirdi. Sultan Mehmet Reşat bu başarı sonrası Başkumandan Vekili Nazım Paşa 'ya şu telgrafı yazmıştır:

*"Ordumuzun düşman hücumlarına karşı avn-i hakla gösterdiği sebat ve mukavemet benimle beraber bütün Osmanlıları mesrur etmiştir. Vatanı tahlis için ihdas edeceğiniz himmet ve hayret bugün düşman ayağı altında çiğnemenen ülkemizi vaktiyle kanları pahasına teshir etmiş ecdadımızın ve şühedamızın ervahını da şâd edecektir. Padişahınızın ve umum milletin kalbi sizinle beraberdir. Sizden ve Kumandanlarımızla efrad ve zabitanımızdan ve asker evlatlarımdan sabır ve metanet beklerim. Efrad- şecaat nihadımızın gayret-i diniyye ve hamiyet-i vataniyyelerini tamamen izhar ve namus-i askerilerini ikmal edecekleri zaman işte bu andır. İş bu telgrafımızın bütün kıtaata tebliğini tavsiye eder ve cümlelerinizi cenab-ı hakkın savn-ı samedanisine emanat eylerim."*Sultan V. Mehmet Reşat.⁵⁷⁶

Bu başarı ve akabinde Sultanının iltifatına mahzar olmak Osmanlı askerinin moralini bir hayli düzeltmiştir. Taarruzdan beklediğini bulmayan Bulgarlar, 12 Kasım 1912'de Osmanlı Devletinin yaptığı ateşkes çağrısına geçte olsa cevap vermek zorunda kaldılar. Bulgarların ateşkes talebine çok geç cevap vermelerinin sebebi: Bulgaristan ordusunun, Çatalca Muharebesini kazanarak İstanbul'a dahil olduktan sonra şerait-i sulhiye'nin mağlup Türkiye'nin payitahtında kendisine emirâne bir surette tebliğ edilmesi ve bilaitiraz Türkiye'ye kabul ettirilmesi ümidi idi.⁵⁷⁷ Bu ümit geçekleşmeyince Bulgarlar "Barış" kozunu uygulamak zorunda kaldı. Balkan devletleri namına Bulgaristan tarafından Osmanlı Devleti'ne sunulan barış şartları şöyleydi:

1) *Hükümet-i Osmaniye Avrupa'daki arazisinin tamamını, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ kraliyetlerine terk edecektir.*

⁵⁷⁵ Mahmud Muhtar, a.g.e. s. 162.

⁵⁷⁶ Türkgeldi, a.g.e., s 73.

⁵⁷⁷ "Sulhe Doğru", **İkdam**, 21 Kasım 1912, s. 1.

2) *Babiali, İstanbul şehrini ve hududu daha önce tayin edilen araziyi muhafaza edecektir. Doğudan Karadeniz boğazı, kuzeyden Terkos Gölü, Istranca Deresi takiben Meriç nehri olacaktır.*

3) *Meriç Nehri, ile Saroz körfezi Türkiye'nin garp hududu teşkil edilecektir.*

4) *İş bu tahdidin teferruatı sulh muahedenamesine vazi'ü-l imza zevat tarafından intihap olunacak bir komisyon tarafından tayin edilecektir.*

5) *Babiali, İstanbul ile civarında ve hudut boyunda hiç bir zaman istihkamat inşa etmemeyi ve dersadet şehrinde mevcut kıtaat-ı askeriye bir ay zarfında tahliye etmeyi taahhüt edecek ve iş bu kıtaat-ı askeriye Anadolu'ya tayin olunacaktır. Taahhüt edecek ve İstanbul'daki asakir-i bir ay zarfında, asakir-i manzumeden kamilen tahliye edecektir.*

6) *İstanbul'un asayiş-i dahilisi, muahedenamede vazi'ü-l imza zevat tarafından temin edilecek, yerlilerden müteşekkil jandarma ile mahalli milis efradı tarafından taht-ı teminata alınacaktır.*

7) *Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ krallıkları dutun-i umumiye-i Osmaniye'den bir kısmını deruhte ederek düvel-i muazzamanın balkanlardaki menafiyi muhafaza edeceklerdir.*⁵⁷⁸

Hükümet bu şartları değerlendirmek için olağanüstü olarak toplandı. Toplantı sonucunda hükümet: Bağlaşık devletler tarafından talep olunan mütareke şartlarını devletin şeref ve haysiyetine, menafi-i hayatiyesine muvaffık bulmadığı için şayan-ı kabul görmedi, reddetti.⁵⁷⁹ Hükümetin bu kararı 21 Kasım 1912'de Berlin, Londra ve Paris Büyük elçiliklerine çekilen telgraflarla bildirilmiştir.⁵⁸⁰

Bulgar teklifleri Osmanlı Devleti tarafından reddedilince Çatalca'daki Türk Bulgar çatışması yeniden başladı. Bulgar kuvvetleri, başarısızlığa uğrayarak kabakça civarında tahkimat yapmaya başladılar. Öte yandan

⁵⁷⁸ "Gayrı Kabul Şeraiti", **İkdam**, 24 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁷⁹ "Sulh Müzakerati", **İkdam**, 23 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁸⁰ Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C. II, K. II, s. 128.

yolların bozukluğu ve mevziler arasında mesafelerin uzak olması nedeniyle Lojistik destek alamayan Bulgar ordusunun büyük bir kısmı açlıkla mücadele etmeye başladı. Açlığın yanı sıra orduda baş gösteren kolera tifüs gibi ölümcül hastalıklar Bulgar ordusunu rıcaat'a zorlamaktaydı.⁵⁸¹

Çatalca Hudut istihkamatına şiddetli hücumlarına 24 Kasım'da devam etti. Fakat bu hamleden de müspet bir sonuç elde edemeyen Bulgar ordusu, geçen süre içinde Türk ordusunun kahramanca ve dirayete savunduğu hattı geçemeyerek geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁸² Bu gelişmeler üzerine Bulgar hükümeti Balkan devletleri adına, Osmanlı Devleti ile barış masasına oturmak durumunda kaldı.

3.3.3. Çatalca Bırakışması

Yapılacak olan barış görüşmelerinde de Osmanlı Devleti'ni, Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa , Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşit Paşa⁵⁸³ ve Kurmay Albay Ali Rıza Bey; Balkan devletleri adına masaya oturan Bulgar delegasyonunu ise , Bulgarların Meclis Başkanı Danef, Baş Komutan Vekili General Savof ve Genelkurmay Başkanı General Fiçef temsil edecekti. Bu delegeler, Sırbistan ve Karadağ adına da imza edebileceklerdi; Yunanistan adına sofya'da ki Yunan elçisi ve Yunan Ateşemiliteri daha sonra gelecekti. Böyle bir ortamda görüşmeler 28 Kasım 1912'de başladı.⁵⁸⁴ Ateşkesin temel amacı çatışmaların kesilmesi için gerekli ortamı yaratmaktı. Nihai barış, Londra'da savaşa taraf devletlerin temsilcileri ile yapılacaktı.

⁵⁸¹ "Harp Etrafında" **İkdam**, 24 Kasım 1912, s. 2.

⁵⁸² "Vaziyet-i Harbiye Ve Siyasiye", **İkdam**, 25 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁸³ Sultan Mehmet Reşat, Müzakerelerde Türk tarafını temsil etme üzere Reşid Paşa'yı tayin ettikten sonra Reşit Paşa Saraydan ayrılırken Sultan, Reşit Paşa'ya: "Paşa Edirne sana emanettir" diye bağırarak yol etmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere memleketin ve tabii memleketin sahibi olarak padişahın tek meselesi Edirne'dir. Edirne Osmanlı Devleti için çok büyük önem arz etmektedir.⁵⁸³ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 74.

⁵⁸⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **Balkan Savaşları I. Balkan Savaşı**, C. II, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1999, s. 72.

28 Kasımda bir araya gelen tarafların nasıl bir mütareke anlaşması hazırlayacakları, mütarekenin çerçevesi belli değildi. Sadrazam Kamil paşa mütarekenin çerçevesini şöyle çiziyordu: "*Gerek mütareke müzakeratı gerekse bilahere icra edilecek olan müzakerat-ı sulhiyeye ancak Türkiye'nin haysiyet-i milliyesi ile Osmanlılara müSaid bulunan müSaid bulun vaziyet-i hazır-i askeriye nazar-ı dikkate alındığında takdir muvaffakiyet olabilecektir.*"⁵⁸⁵

Bulgaristan görüşmeler sırasında tutarsız davranışlar sergilemiştir. Daha önce Osmanlı Devletinin reddettiği ateşkes şartlarını bir daha gündeme getirmeyeceğine dair teminat vermiş olmasına rağmen Bulgar tarafı görüşmeler başlar başlamaz yine eski isteklerini yinelediler. Bu isteklerinin en ağır olan Edirne'nin Bulgaristan'a terkinin istenmesiydi. Bu istek görüşmeleri daha başından sekteye uğrattı. Bulgarlar Edirne'nin verilmesine karşılık çatalca hattının Bulgar askerleri tarafından terk edileceğini ifade etmişlerse de bu görüşmelerde Edirne'nin terkinin ana istek olması ve bu isteğin Osmanlı tarafından kabul edilmesinin mümkün olmayacağı ortada olduğundan görüşmelerin bu ayağından müspet bir sonuç alınamadı. İkili görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine, İngiliz hükümeti soruna çözüm bulmak üzere Büyük devletlerin büyük elçilerini toplantıya davet ediyordu.⁵⁸⁶

Bulgar hükümetinin aşırı isteklerine rağmen Türk delegeleri, Hariciye Nezareti'nden aldıkları talimatla yaptıkları açıklamada öteden beri Hükümet-i Osmaniye'nin muhafaza-i sulh ve müsalemets arzusunda bulunduğunu ve haysiyet ve menafi-i osmaninin ihlaline meydan bırakmamak şartıyla Hükümet-i Osmaniye'nin sulhe taraftar bulunduğunu beyan ettiler.⁵⁸⁷

Türk delegelerin bu çağrılarını, Osmanlı- Bulgar delegeleri arasındaki uzlaşmaz tavrı yumuşatmaya başladı. İlk defa barış müzakerelerine girişmek için uygun zemin oluşturduğu fikri her iki tarfaçada hasıl oldu. Barış şartlarının konuşulabileceği uygun zemin oluştuktan sonra delegeler, müzakerata

⁵⁸⁵ "Kamil Paşa'nın Beyanatı", **İkdam**, 29 Kasım 1912, s. 1.

⁵⁸⁶ "İngiltere'nin Teklifi", **İkdam**, 29 Kasım 1912.

⁵⁸⁷ "Mütareke ve Mukaddemat-ı Sulhiye Müzakeratı", **İkdam**, 30 Kasım 1912, s. 2.

girişerek müzakere protokolünü ihtiva edecek metin üzerinde çalıştılar. Nihayet görüşmelerin 3. gününde 1 Aralık 1912'de barış protokolünün muhteviyatı oluşturulmuştur. Türk delegasyonu reisi, Ticaret Nazırı Reşit Paşa üzerinde mutabakatı varılan protokolün bir nüshasını İstanbul'a göndermek suretiyle Osmanlı hükümetinin fikrini sordu.⁵⁸⁸

Bu yeni öneriye göre Bulgarlar, Karadeniz Ablukasının kaldırılmasını ve Çatalca'da ki ordularına Edirne'den geçerek demiryolu ile gereç yollamak hakkını istediler. Türk delegasyonu Bulgarların bu isteğinin kabulüne karşın, Osmanlının kuşatılmış engellerine hatta batı ordusuna yiyecek yollayabilmesinin ve Karadeniz deki Osmanlı ablukasının kalkmasına karşılık da Ege denizindeki Yunan abluka ve Deniz yoklamasının kalkmasını isteyen bir tasarı yaptılar.⁵⁸⁹ Görüşmelerde yunan tarafı bölgede bulunamadığından yok idi. bu durum üzerine Bulgar hükümeti Yunanistan'ın da onayının alınması suretiyle protokolün imzalanması için yunan delegelerinin beklenmesini talep etti.

Görüşmelerin sürdüğü esnada Yunan yetkili kişilerinin bölgede olmaması görüşmelerin uzamasına neden oluyordu. Zira Bulgar Hükümeti Yunanistan'ın Ege adasındaki ablukasını hemen kaldırmayacağına inanmaktaydı. Osmanlı Başkomutan Vekili Nazım Paşa ise son gelişmeler karşısında ateşkes'in bir an öce imzalanması için gereken ihtimamın gösterilmesini M. Reşit Paşa'ya bildirdi. Bulgar ve Osmanlı Hükümetleri ateşkese nihai halin verilmesi için Yunan delegesini Çatalca'ya gelmesini beklemişlerdir. Ortak bir ateşkes kararının çıkması dört büyük devletin onayı ile gerçekleşmesi gerekiyordu.

Nihayet, Yunan Delegasyonu, Bulgar Delegasyonu ve Türk Delegasyonu ateşkesin şartlarını görüşmek için 3 Aralık 1912'de bir araya geldiler. Yunan hükümeti daha önce Bulgaristan-Osmanlı Devleti arasında görüşülmüş olan protokol metnini reddetti. Bu durum üzerine mütarekenin imzalanarak savaşa son verilmesine şiddetle destek veren Bulgar hükümeti,

⁵⁸⁸ ""Sulh Müzakeratı"İkdam, 1 Aralık 1912, s. 1.

⁵⁸⁹ Bayur, **Balkan...**, s. 74.

sulh protokolünün kabul ve tasdik edilmesi için Yunan kabinesi nezdinde girişimlerde bulunarak protokolün tasdikini talep etmiştir.⁵⁹⁰ Yunan hükümeti ise, çıkarlarına aykırı bulduğu bu ateşkese imza koymamakla birlikte Bulgarların girişimlerine de cevap vermemişlerdir. Yunan hükümetinin Bulgar hükümetine verilecek olan cevabı geciktirmesinde, Bulgarların Edirne'ye hücum edeceklerine ve burada mağlup olacaklarına dair güçlü inançları vardı.⁵⁹¹ Yunan tarafı Bulgarların taleplerine cevap vermezken, kendi ateşkes şartlarını ilan ettiler. Yunan tarafı, ateşkesin tesisi için şu istekleri sunmuşlardır:

- Karadeniz'de kalmış olan Yunan ticaret gemilerinin boğazlardan geçebilmesi,
- Osmanlı hükümetince el konulmuş olan Yunan gemilerinin geri verilmesi,
- Yunan deniz ablukasının barışa kadar sürmesi,
- Yunan hükümetine Osmanlı gemilerini kontrol etme hakkının verilmesi,
- Yanya'nın ve bütün adaların kendilerine verilmesi⁵⁹²

Görüldüğü üzere Yunan delegasyonu kabul edilmesi imkansız bir tasarı ile görüşmelere katıldılar. Çok büyük zaferler kazanmış devlet edasıyla hazırlanmış ve sunulmuş olan bu teklifler Bulgar hükümeti tarafından dahi kabul görmemiş "aşırı" olarak nitelendirilmiştir. Bu isteklerin ağır olması nedeni ile ortak bir mutabakata varılamaması üzerine Bulgarlar, Yunan tarafı barış protokolüne dahil olmasa bile görüşmelere devam edeceğini söyleyerek daha önce gündeme gelen anlaşma protokolünün imzalanması hususunda tavır sergilediler. Bulgaristan ile Yunanistan arasında ortak mutabakata

⁵⁹⁰ "Mütareke Meselesi Etrafında", **İkdam**, 4 Aralık 1912, s. 1.

⁵⁹¹ "Bulgaristan Ve Yunanistan İhtilafı", **İkdam**, 6 Aralık 1912, s. 2.

⁵⁹² Bayur, **Balkan. .**, s. 80.

varılamaması, Bulgarların tek taraflı olarak ateşkesi imzalamak eğilimi içinde olmaları, Balkan ittifakının çatırdamakta olduğu izlenimini uyandırıyor. ⁵⁹³

Mütareke protokolünün imzalanması zımında Türk delegasyonu da öteden beri sergilediği tavır olarak "uzlaşma politikası" izlemekteydi. Bu politikanın takip edilmesinde Edirne'de kuşatma altında olması ve uzun süren muhasara nedeniyle kaledeki yiyeceğin tükenmesi önemli bir faktör idi. Bu durumdan hareketle savaşın bir an önce durması ve cepheye iase takviyesi yapılması Edirne'nin ve savaşın kaderi açısından büyük önem taşıyordu. Bu cümleden olarak Türk delegasyonu, daha önce mutabakata vardıkları barış protokolünün imzalanmasını önerdiler. Protokol gereği, her iki tarafta, birbirinin elinde veya egemenliği altında bulunan topraklardan geçerek kendi ordusuna yiyecek yollayabilecekti; bu iş bırakılmadan 10 gün sonra başlayacaktı. ⁵⁹⁴ Böylece askerin yiyecek ihtiyacı karşılanacaktı. Bu şartlar altında bir protokolün imzalanmasına karar verilmiştir. Fakat bu protokol de Bulgar tarafı protokole aykırı olarak ordulara erzak gönderme işini tek taraflı olarak kendilerine verilmesine ilişkin düzenlemeyi yaptı. Dolayısıyla protokol eşitlik esastndan uzaklaşmış oluyordu. Bu durum Türk tarafı ile Bulgar tarafı arasında gerginlik yaratmış ise de Türk tarafının temsilen Nazım Paşa görüşmelerin kesilip tekrar savaşın başlama ihtimalini değerlendirerek bu protokole imza koymak zorunda kalmıştır.

Neticede 28 Ekim'de başlayan görüşmeler sadece beş toplantı sonunda 3 Aralık 1912'de ateşkesin imzalanması ile sona erdi. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Osmanlı Devletinin imza koyduğu ateşkes anlaşmasına Yunan murahhasları hükümetlerinden mütareke mevzuunda talimat alamadıklarını gerekçe göstererek mütarekeye imza koymadılar. ⁵⁹⁵ Ateşkes koşullarına göre, Üç kale kent (Edirne, İşkodra, Yanya) hiç bir ikmal maddesi alamayacak, ordular halihazırdaki yerlerinde kalacak ve Osmanlılar Bulgaristan'ın Karadeniz limanlarına uyguladıkları ablukayı kaldırarak, Bulgarların Çatalca'da ki birliklerini ikmal etmeleri için Edirne'den geçen

⁵⁹³ "Yunan- Bulgar İhtilafı", **İkdam**, 7 Aralık 1912, s. 1.

⁵⁹⁴ Bayur, **Balkan**. . . , s. 82.

⁵⁹⁵ "Mütareke Akdedildi", **İkdam**, 5 Aralık 1912, s. 1.

demir yolunu kullanmalarına izin vereceklerdi.⁵⁹⁶ Bulgarlar, gerek denizden gerekse Trenle Edirne'den geçerek Çatalca ordusunun yiyeceğini sağlayabilecekti. Yani bir aydan fazladır kuşatma altında olan, açlık ve susuzlukla mücadele eden Osmanlı askerlerinin yanından iaşe dolu trenler, nispet yaparcasına Bulgar askerlerine sevk edilecekti.

Çatalca bırakılması ne İttihatçıların ne de hükümetin hedeflerini tatmin eden bir uzlaşma değildi. Fakat Osmanlıların Çatalca Hattının arkasında birliklerini toparlayıp takviye etmesini ve Bulgar kuşatması altındaki Edirne'yi elinde tutmasını sağlamıştır.⁵⁹⁷

Bu ateşkes, Balkan devletlerinin lehinedir. Özellikle Bulgarların Edirne demiryolunun kullanmak suretiyle Ordusuna lojistik destek sağlanmasına fırsat verilmesi Bulgarların elini güçlendirmiş savaşıma ver direnme gücünü artırmıştı. Fakat bununla birlikte Bulgaristan'ın tam anlamı ile bu protokolden memnun olduğu da söylenemez. Zira Bulgaristan'ın öncelikli hedefi Edirne'yi ele geçirmek suretiyle İstanbul'a ulaşmak ve büyük bir hülya olan Osmanlı başkentini yani İstanbul'u almaktı. Bu nedenle ateşkesin imza edilmesine rağmen Bulgarlar bu isteklerinden vazgeçemediler. Yunanistan'ın ateşkes bakışı ortada idi. Yunan tarafı Yanya'yı ele geçiremedikleri için ateşkes anlaşmasını dahi imzalamamışlardı. Karadağ ise hakeza aynı tavrı sergiliyordu. Böyle bir ortamda ateşkesin kalıcı yahut daimi olması beklenemezdi. Bu nedenle Balkan savaşlarının istikbalini ve nihai barış anlaşmasını görüşmek üzere Osmanlı Devleti ve müttefik kuvvetler Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan barış görüşmelerinin Londra'da yapılmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁸

Ateşkesin imzalanması her iki taraf arasında genel manada beklentileri karşılamamış olmasına rağmen, Osmanlı kamuoyunda iyi karşılanmıştır.

⁵⁹⁶ Hall, a.g.e., s. 92.

⁵⁹⁷ Turfan, a.g.e., s. 242.

⁵⁹⁸ "Müzakerat-ı Sulhiye", **İkdam**, 5 Aralık 1912, s. 2.

Ateşkes'in imzalanması ile muharebe felaketinin son bulduğuna ve yeni bir devre-i sükun ve huzur ortamının doğacağına inanılıyordu.⁵⁹⁹

Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi mütarekenin ardından verdiği mülakatta mütarekeyi ve genel durumu şöyle değerlendirmiştir: "*Mütareke sulh demek değildir. Balkan hükümetleri bizim gibi sulh dairesinde hareket ederlerse sulh yakında akd olunabilir. Müzakerat akim kalacak olursa hükümet-i Osmaniye harbe devam etmek için tamamıyla hazır bulunmaktadır. hükümet-i Osmaniye'nin bu gün mevki-i askeriyesi pek müSaid olduğu gibi her türlü hazırlığı da mevcuttur. Türkiye için muharebe ancak şimdi başlamıştır. Her gün Anadolu'dan Dersaadet'e nakil edilen taze kuvvetlerimiz vardır. Sulh müzakeratı çatalca da değil tarafsız bir memlekette icra edilecektir. Akıbet-i sulhte Edirne, Trakya, Selanik ve daha bir çok şehrimiz Osmanlılarda kalacaktır. Trakya henüz mahf olmamıştır. Hükümet-i Osmaniye'nin bir istikbali mevcuttur ki, bundan şüphe etmek bile haiz değildir. Hükümet-i Osmaniye bitmez tükenmez bir menbağ- ı ve Saide maliktir. Balkan hükümetinin kuvvetleri ise hemen hemen mahv olmuştur. Türkiye'nin ise iktisaden daha pek çok menbağı vardır. Balkan hükümetleri lüzumu halinde Osmanlı Devleti'nin harbe devam edeceklerini pekâla bilirler."*⁶⁰⁰

Bulgar sefirinin, mütareke değerlendirmesini de içeren çok konuya değindiği beyanatı şöyleydi: "*Mütareke akdi muharebeye hitam vermek değildir. Muharebeye devam imkanı bakidir. Biz Çatal'ca önünde 12.000 kişiyi zayi ettiğimiz için tabii yorulmuş bir haldeyiz. Binaen aleyh istirahat ederek zayıtımızı telafi etmemiz lazımdır. Bulgarlar İstanbul'u işgal etme fikrinde değillerdir. İstanbul'un düvel-i muazzama'nın eline düşmektense Türkerlin elinden kalması hem Bulgar, hemde Ruslar için daha hayırlıdır. Ayrıca Bulgar sefiri, Ayestefanos Muahedesinin kendilerine çizmiş olduğu hudutlara vasıl olmak emeli ile bu muharebeye giriştiklerini, Yunanlıların ise Epir ve Halkidik yarım adası ile iktifa etmeyip siroz, Drama ve hatta sırp*

⁵⁹⁹ "Nasıl Çalışalım", **İkdam**, 6 Aralık 1912, s. 1.

⁶⁰⁰ "Naradonkyan Efendi İle mülakat", **İkdam**, 7 Aralık 1912, s. 4.

*askerleri tarafından ele geçirilen Manastır'ı bile talep ediyorlar. Dahası Makedonya'nın bir kısmını talep ediyorlar*⁶⁰¹ diyordu. Bu ifadeler, sulh görüşmelerinin zaman kazanmaya yönelik çabalar olduğu hissini uyandırmıştır.

3.4. LONDRA KONFERANSI

Çatalca ateşkesinin imzalanmasının ardından savaşa nihai bir son vermek ve balkanların durumunu belirlemek amacıyla siyasi görüşmeler Londra'ya kaydırıldı.

Londra'da yapılacak olan görüşmelerde Türk tarafının kimin temsil edeceği önemli bir mesele haline gelmişti. Meclis-i vükela'da müzakere edilen bu konu karar bağlanmış ve murahhas namzetleri seçilmiştir. Mecliste alınan karar gereği görüşmelerde Türk tarafını temsil edecek murahhas heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi, Delegasyon başkanlığına Londra Sefiri Tevfik Paşa, Ticaret Nazırı Reşit Paşa, Berlin Sefiri Osman Nizami paşa ve Hukuk Müşaviri Reşit Bey.⁶⁰² Fakat Londra Sefiri Tevfik Paşa, iki defa kendisine teklif olunan heyet başkanlığına reddetti. Bu durum üzerine heyet başkanlığına Ticaret Nazırı Reşit Paşa tayin olundu. Askeri erkandan ise Miralay Ali Rıza bey, maliyeden Maliye Nezareti Kelem-i mahsus müdürü Reşit Saffet Bey delege olarak tayin edilmişlerdi.⁶⁰³

Yapılan son değişikliklerden sonra Osmanlı delegeleri şu isimlerden oluşuyordu: Delegasyon Başkanı Reşit Paşa, Bahriye Nazırı Vekili Salih Paşa, Berlin sefiri Osman Nizami Paşa, Miralay Ali Rıza Bey, Maliye Nezareti Kalem-i Mahsus müdürü Reşit Saffet Bey. Bu isimlerden müteşekkil Osmanlı delegasyonu, 10 Aralık'ta Romanya vapuruyla Köstence yolundan Londra'ya

⁶⁰¹ "Sırp Ve Bulgar seferlerin Beyanâtı", **İkdam**, 13 Aralık 1912, s. 1.

⁶⁰² "Murahhas Namzetleri", **İkdam**, 6 Aralık 1912, s. 1.

⁶⁰³ "Müzakerat-ı Sulhiye Murahhasları", **İkdam**, 10 Aralık 1912, s. 1.

doğru hareket ettiler.⁶⁰⁴ Londra'ya gönderilen delegelere 1200'er, Müşavir ve katiplere 75'er lira harcırah verildi.⁶⁰⁵

Bulgar hükümeti de müzakerelerde Bulgar tarafını temsil edecek delegasyonu oluşturdu. Hükümetin kararına göre Bulgar delegasyonu Danef, Savof, Keşof ve Maliye Nazırı Tudurof'tan oluşacaktı.⁶⁰⁶

10 Aralık'ta İstanbul'dan hareket eden Türk delegasyonu 14 Aralık 1912'de Londra'ya ulaştı.⁶⁰⁷

Balkanlar sadece savaşa taraf olan devletleri değil, o günün dünyasında büyük Avrupa devletleri olarak tabir olunan İngiltere gibi büyük devletleri yakından ilgilendirdiğinden soruna uluslararası siyasi arena da çözüm bulunmaya çalışılmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı E. Grey, Balkan Konferansındaki meselelerin konuşulacağı ve Balkanlarda savaşan devletler ile birlikte Almanya, Avusturya, İngiltere, İtalya, Rusya, Fransa Büyükelçilerinin katılmasını ön gören bir konferans düzenlenmesini ön gören teklif ilgili devletler tarafından kabul edildi.⁶⁰⁸ Bu noktada, Balkan yarımadasının kaderini tayin etmek üzere 1912 Aralık ayında iki konferans düzenlenmiştir: Büyük elçiler konferansı ve Londra Konferansı. Her iki toplantıda Osmanlı Devleti için hayati bir öneme haizdi.⁶⁰⁹

Londra konferansı, 16 Aralık 1912'de Balkan Birliği ve Osmanlı İmparatorluğunun temsilcileri bir barış anlaşması için St. James Sarayı'nda bir araya gelmesi ile başladı. Bulgar baş temsilcisi Dr. Danef idi. Yunan hükümeti ise 9 Aralıkta aldığı karar gereği barış görüşmelerine katılma kararı aldı.⁶¹⁰ Başbakanı Eleutherios Venizolos ülkesini temsil ediyordu. Karadağlıları eski Başbakanları Lazar Mijuskiviç, Sırpları ise yine eski

⁶⁰⁴ "Müzakerat-ı Sulhiye Murahhasları", **İkdam**, 11 Aralık 1912, s. 1.

⁶⁰⁵ "Heyet-i Murahhas'ın Harcırahi", **İkdam**, 12 Aralık 1912, s. 3.

⁶⁰⁶ " Keşof ve Tudurof", **İkdam**, 9 Aralık 1912, s. 3.

⁶⁰⁷ "Osmanlı Delegeleri Londra'da", **İkdam**, 14 Aralık 1912, s. 3.

⁶⁰⁸ "Süfere İçtimaa Etrafında", **İkdam**, 14 Aralık 1912, s. 1.

⁶⁰⁹ Ali Kemal, "İki İçtimaa", **İkdam**, 17 Aralık 1912, s. 1.

⁶¹⁰ " Yunan Hükümeti ve Sulh Müzakeratı", **ikdam**, 9 aralık 1912, s. 3.

Başbakanları Stojan Novakoviç temsil ediyordu. Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi Mustafa Reşit Paşa Osmanlıların baş delegesi idi.⁶¹¹

16 Aralık'ta başlayan toplantının açılışını İngiltere Dışişleri Bakanı Grey yaptı. Balkan kuvvetleri barış görüşmelerine başladıkları gün sulh programının şöyle teşkil ettiler.

1) Yeni Pazar Sancağı

2) Makedonya Meslesi,

3) Saros körfezi ile Midye arasındaki Trakya sınırı

4) Rumlarla meskun olan adaların durumu

5) Valisi, Padişah tarafından atanacak Muhtar Arnavutluk,

6) Sırbistan'ın Adriyatik denizine çıkmasına fırsat verecek bir dehliz arazi.⁶¹²

Balkan müttefikleri, barış müzakerelerinde bu sorunların çözümü üzerinden bir yol haritası çizmişlerdi.

16 Aralıkta toplantı başladığı gün, Yunanistan'ın barış görüşmelerinde ki konumu tartışma meselesi olmuştur. Türk tarafı Yunanistan ateşkes anlaşmasında imzasının bulunmadığı ileri sürerek Yunanistan'ın görüşmeler katılmasına itiraz etti. Bu toplantıda Osmanlı delegeleri, yetki belgelerinde ateşkes imzalamamış olan Yunan delegeleriyle görüşmek yetkisi olmadığından durumu İstanbul'a soracaklarını bildirdiler.⁶¹³ Türk delegasyonu cevap gelene kadar Yunanistan'ı ilgilendirmeyen konular üzerinde konuşulmasını istediler.⁶¹⁴ Türk tarafının bu çıkışına Bulgar tarafı olumsuz bakmıştır. Yunansız ateşkes yapmış olan Bulgarlar, birde onlarsız barış görüşmelerine girişselerdi bağlaşma o gün bozulabilirdi. Bu nazardan hareketle bu toplantıya başkanlık eden Danef, bütün bağlaşıkların bir birlik olduklarını, dolayısıyla toplantıyı başka bir güne geciktirmenin gerektiğini ve

⁶¹¹ Hall, a.g.e., s. 93.

⁶¹² "Hükümet-i Müttefiklerin Sulh Programı", **İkdam**, 16 Aralık 1912, s. 1.

⁶¹³ "Müzakerat-ı Sulhiye", **İkdam**, 19 Aralık 1912, s. 1.

⁶¹⁴ Necdet Hayta, **Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyük Elçiler Konferansı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 9.

bağlaşıkların isteklerini tek bir düstur olarak bildirecekleri için Yunan ortaklarının bulunmayacakları bir toplantıda bu dilekler üzerinde görüşülmeyeceğini söyleyerek toplantıyı 19 Aralık 1912 saat 16. 00'da başlatmak üzere sona erdirdi.⁶¹⁵

Londra'da görüşmeler devam derken Türk donamasının Yunan donanmasına karşı aldığı başarılı sonuçlar görüşmelerin seyrinin değişmesine zemin hazırlıyordu. Özellikle Yanya taraflarında Yunan askerine karşı kazanılan başarının ardından, Yunan kuvvetleri Yanya'nın bazı kesimlerini terk ettiler.⁶¹⁶ Akabinde Türk askeri sakız adasında da Yunan askerine karşı üstünlük sağlayarak, Yunanlıları geri çekilmek zorunda bıraktı.⁶¹⁷ Çanakkale açıklarında Yunan filosu ile gerçekleşen çatışmalarda bir Yunan gemisi kullanılamaz hale gelerek ricaat etmek zorunda kaldı.⁶¹⁸ Türk donanmasının elde ettiği bu başarılar barış masasında oturan Türk tarafının elini güçlendirmişti.

Türk delegasyonunun, Yunanistan'ın barış görüşmelerindeki durumu hakkında İstanbul'a danıştığı cevap 20 Aralık tarihinde gelmiştir. Naradonkyan Efendi tarafından delegasyon için Tefvik Paşa'ya çekilen telgrafta: Osmanlı ordusunun adalarda zaferler kazandığından, bu nedenle yakında adaların tamamen kurtarabileceğinden bahis ederek, Yunanlılar barış imzalamamış olsa bile Yunan delegasyonunun barış konferansına katılmasına rıza gösterilmesi gerektiğini bildirdi.⁶¹⁹

Barış görüşmeleri devam ederken görüşmelerin istikbalini tehlikeye sokan tarafların üzerinde anlaşamadığı daha önce barış protokolünde Bulgar tarafının bir oldu bittiye getirdiği erzak meselesi idi. Osmanlı hükümeti, delegelerine yolladığı telgrafta kuşatılmış Osmanlı şehirlerine erzak yollanmasına müsaade gösterilmesinin Balkan delegasyonundan talep

⁶¹⁵ Bayur, **Türk. . .**, C. II, K. II, s. 186.

⁶¹⁶ "Yanya'da Muzaffariyet", **İkdam**, 15 Aralık 1912, s. 3.

⁶¹⁷ " Sakızda Muvaffakiyet" **İkdam**, 16 Aralık 1912, s. 1.

⁶¹⁸ "Yunan Filosunun Ricaatı" **İkdam**, 17 Aralık 1912, s. 1.

⁶¹⁹ "Müzakerat-ı Sulhiye Ve Yunanistan" , **İkdam**, 20 Aralık 1912, s. 1.

edilmesini istediler. Hükümet, Bu sorununun çözülememesi halinde müzakerata girilmemesini delegasyona bildirdi.⁶²⁰

23 Aralıkta 1912'de Londra'da barış konferansı 5. defa içtimai etti. Konferans, öğleden sonra Sırp Reisi murahhası önderliğinde açıldı. Osmanlı delegeleri aldıkları talimat üzere tevfiken Edirne'ye erzak sevki talebini ileri sürdüler. Bir saat kadar devam eden içtimadan sonra Cumartesi günü saat 11.00'de içtima edilmek üzere toplantıya son verildi.⁶²¹ Bu içtimada Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne bildirmiş olduğu barış şartları şöyleydi.

1)Marmara Denizi üzerinde Tekirdağ'ın doğusunda bulunan bir noktadan Karadeniz üzerinde Midye'nin doğusunda bulunan Malatra Körfezine giden bir çizginin batısında kalan bütün Osmanlı topraklarının, Gelibolu yarım adası hariç, bırakılması,

2) Ege adalarının bırakılması,

3) Girit'in terk edilmesi.

Özet olarak Balkan ülkeleri, bu istekleri ile sadece İstanbul'u Osmanlı Devletine bırakıyor, onun dışındaki bütün Balkan topraklarını Osmanlı Devletinin elinden alıyorlardı; Ve tabii Edirne'de kaybedilen topraklar arasında kalacaktı.

Balkan müttefiklerinin bu önerilerini reddeden Osmanlı hükümeti, 28 Aralık 1912'de kendi barış şartlarını Balkan müttefiklerine sundu. Osmanlı Devleti'nin barış şartları şöyle idi:

- Edirne Vilayeti şimdiye kadar olduğu gibi doğrudan doğruya Osmanlı yönetiminde kalacaktır.

- Makedonya'da Osmanlı hükümraniği altında özgür bir yönetim olacaktır; bu ülkenin başında Selanik'te oturan bir prens bulunacaktır; onun Protestan olmasına önem verilecektir. Bu Prensi müttefik yansız devletler prensleri arasında seçecekler ve onu padişah atayacaktır.

⁶²⁰ "Sulh Müzakeratı Etrafında", **İkdam**, 22 Aralık 1912, s. 1.

⁶²¹ "Sulh Konferansı", **İkdam**, 25 Aralık 1912, s. 1.

- Arnavutluk, padişahın egemenliği altında özgür bir vilayet olacaktır; bir genel kurulu olacaktır; onun idaresi beş yıl için bir Osmanlı şehzadesine verilecektir. Bu süre bittikten sonra onun bu görevi yenilebilir.

- Girit büyük devletlere emanet verilmiş olduğundan onunla ilgili bütün sorunlar ancak büyük devletler ile Osmanlı Devleti arasında çözümlenecektir.

-Ege adaları Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğundan başkasına devredilemeyecektir.⁶²²

Osmanlı Devleti'nin bu isteklerinin Balkan müttefik devletleri tarafından kabul edilmesi beklenemezdi. Zira Bulgaristan'ın öteden beri başlıca isteği Edirne'nin koşulsuz, şartsız Bulgaristan'a terk edilmesi idi. Osmanlı hükümeti ise bu isteği kesin bir şekilde reddediyordu. Bütün bu gelişmeler görüşmeleri kesilme noktasına getirdi. Bulgar delegasyonu Reisi Danef, Türk tarafının bu istekleri karşısında: "*Türkler, isteklerimizin hat-ı askerisini teşkil eden mütalaarımıza müttefikten kabul etmedikleri takdirde, müzakere görüşmelerini hemen keserek Çatalca'da tekrar mücadeleye ibtidar edeceğiz*"⁶²³ diyordu.

Barış görüşmelerinin tıkanmasında en büyük faktör Edirne meselesi idi. Türk tarafı Edirne'yi terk etmeyi katti surette reddederken, Bulgar tarafı Edirnesiz bir barış anlaşmasının olmayacağını savunuyordu. Bulgarların, Edirne'de ısrar etmesinin nedenini Bulgar delegesi şöyle açıklıyordu: "*Edirne'de ısrar edişimizde İzzet ve nefis meselesi veya Sofya'ya eli boş olarak avdet etmek korkusundan mütevellit değildir. Biz her şeyden evvel Hristiyan kardeşlerimizi Türk boyunduruğundan kurtarmak üzere harp ettik. Kardeşlerimizin yine aynı boyunduruk altına ibkası bir cedide için zemin hazırlamak demektir. Edirne sakinesinden kısm-ı azamının Bulgarlardan ibaret olduğunu biliyoruz. Türkiye'deki Hristiyanlar kurtarılmalıdır. Aksi takdirde yine karışıklı baş gösterecek ve her şeye yeniden başlamak lüzum gelecektir.*"⁶²⁴

⁶²² Bayur, *Türk. . .*, C. II, K. II, s. 198-208.

⁶²³ "Danef Ne demiş ?", *İkdam*, 24 Aralık 1912, s. 1.

⁶²⁴ "Edirne Meselesi Hakkında Beyanat", *İkdam*, 28 Aralık 1912, s. 1.

Bütün bu beyanat savaşları arasında 28 Aralık 1912'de taraflar 6. oturumda tekrar bir araya geldiler. Bulgar tarafının ısrarcı tavrını karşılık, Osmanlı hükümeti Edirne'nin meselesinde geri atım niyetinde değildi. Bu nedenle bu oturumda da Osmanlı hükümeti, barışın sağlanmasının temel şartının Edirne'nin Osmanlı idaresinde bırakılması olduğu, ancak bu şartın yerine getirilmesi durumunda diğer maddelerin görüşülebileceğini bildirdi.⁶²⁵

Osmanlı Devleti, isteklerinin kabul görmemesi üzerine, isteklerini revize etme kararı aldı. Bu nedenle, 30 Aralık günü yapılan yedinci oturumda Edirne'nin Osmanlı sınırları içerisinde kalması kaydıyla diğer konuların çözümünü büyük devletlerin kararına bırakmayı önerdi.⁶²⁶ Osmanlı Hükümeti, Arnavutluk'un sınırları ve siyasi durumu, Yeni Pazar Sancağı meselesi, Girit'in ne olacağı gibi konular büyük devletlerin tasarrufuna bırakılabileceğini bildiriyordu. Aynı toplantıda Osmanlı hükümeti, düvel-i muazzama devletlerinin harbin başlamasından evvel "*her ne olursa olsun toprak değişikliğine müsaade etmeyeceklerine dair*" aldıkları kararı, bu hükümetlere hatırlatılarak; bu kararın ihlalinin Balkanlarda karışıklık doğuracağı bildirildi.⁶²⁷ Bu uyarı ile birlikte Türk tarafı yeni barış teklifini sundu. 1 Ocak 1913 günü Türk tarafının yeni teklifi şöyleydi:

1. Edirne Vilayeti'nin batısında kalan bütün işgal edilmiş topraklar boşlatılacak, sadece Muhtar Arnavutluk'un durumu ve sınırları hakkında karar vermek yetkisi büyük devletlere bırakılacaktı.

2. Edirne Vilayeti Osmanlı Devleti'nde kalacak gerekirse, Türkiye ile Bulgaristan arasında sınırda yapılacak değişiklikler konusunda görüşülecekti.

3. Türkiye, Ege denizindeki adaları bırakmayacak, gerekirse bu konuda büyük devletlerle görüşecekti.

4. Türkiye, hami devletlerin Girit konusundaki alacakları herhangi bir kararı kabul etmeye hazırды.⁶²⁸

⁶²⁵ "Sulh Müzakeratı " , **İkdam**, 30 Aralık 1912, s. 1.

⁶²⁶ "Sulh Müzakeratı " , **İkdam**, 30 Aralık 1913, s. 1.

⁶²⁷ "Statüko, Babıali'nin Teşebbüsü", **İkdam**, 31 Aralık 1912, s. 1.

⁶²⁸ Ahmad, **İttihat...**, s. 173.

Fakat Osmanlı Devleti'nin bu teklifleri de Müttefikler tarafından kabul görmedi. Müttefikler, Osmanlı delegelerinin savaşın sonuçlarını dikkate almayarak şartlar ileri sürdüklerini savunarak, görüşmeleri kesme hakkına sahip olduklarını açıkladılar. Bu oturumdan çıkan sonuç, Müttefiklerin, konferansın uzamasından sıkıldıkları ve Edirne ile Ege adalarını vazgeçilmez şart olarak kabul ettikleri idi.⁶²⁹

Barış müzakereleri süresince yaşanan karşılıklı restleşmeler, gerilimi tırmandırırken yeniden savaşa devam seçeneğini de gündeme getirmekteydi. Fakat yüz binlerce insanın kanı pahasına mal olan ve bütün milletlerin asabını tahrik eden Balkan Muharebesine bir an önce son verilmesi gerekiyordu.⁶³⁰ Bu seçenek her iki tarafın da lehine olarak görünmekteydi. Bununla birlikte tarafların uzlaşmaz tavırları görüşmeleri kopma noktasına getirmiştir.

3.4.1. Londra Konferansı'nın Kesilme Noktasına Gelmesi Üzerine Büyük Devletlerin Araya Girme Çabaları

Osmanlı Devletinin isteklerinin kabul edilmez bulan Balkan müttefikleri, görüşmelerin kesilmesi savaşa devam edilmesi konusunda ortak bir tavır takınmaya başladılar. Balkan müttefik devletleri, 3 Ocak 1913'te son tekliflerini sunarak bu tekliflerin kabul edilmediği takdirde görüşmelerin kesileceğini bildirdiler. Balkan devletlerinin yaptığı son teklife göre;

- Osmanlı Devleti, Girit üzerindeki haklarından vazgeçecek,
- Ege Adalarını terk edecek,
- Edirne şehrinin Balkan devletlerine bırakacaktır.

⁶²⁹ Hayta, **a.g.e.**, s. 18.

⁶³⁰ "Akd-i Sulh Zarureti", **İkdam**, 1 Ocak 1913, s. 2.

Balkan hükümetleri, bu isteklerine ilaveten, Türk tarafının bu istekleri teslim ve kabul yolunda Pazartesi günü içtimasına kadar cevap vermez ise, barış görüşmelerini kesilmiş sayacaklarını söylediler.⁶³¹

Balkan müttefiklerinin istekleri karşısında İstanbul, Londra'da bulunan delegelerine şu talimatı verdi:

1) Edirne Vilayeti için bazı sınır düzenlemelerinin yapılacağı fakat kati surette arazi terk edilmeyecek,

2) Düvel-i Muazzamanın takdirine havale edilen Girit meselesi hariç adalar denizi hakkında müzakere bile kabul edilemeyecektir.⁶³²

Yapılan görüşmelerden sonra Osmanlı hükümeti nihai olarak Balkan müttefiklerine teklif edilecek barış şartlarını Reşid Paşa'ya bildirdi. 6 Ocak'taki oturumda Reşid Paşa Osmanlı hükümetinin son tekliflerini açıkladı:

1) Edirne Vilayenin batısında kalan işgal altındaki topraklar terk etmeyi kabul ediyoruz. İstanbul'un ve Çanakkale boğazının güvenliği bakımından Edirne'yi terk edemeyiz. Edirne Türkiye'de kalacak biçimde Bulgaristan ile sınır görüşmelerine hazırız.

2) Ege adaları Türkiye'de kalmak şartı ile Girit Adası üzerindeki haklarımızdan vazgeçiyoruz.

3) Bütün bu fedakârlıkları kabul etmezlerse sorumluluk müttefiklerindir ve konferans kesilirse verdiğimiz tavizleri geçersiz ve hiç verilmemiş sayarız.

⁶³³

Müttefik delegeleri Osmanlı önerilerini yetersiz bularak görüşmeleri kesme kararı aldılar.⁶³⁴

Görüşmelerinin kesilmesinin ardından konferansın istikbalini değerlendiren Türk delegasyonu Reisi Reşid Paşa: "*Edirne'nin terki hususunda müttefik devletler ısrar ettikçe konferansın yeniden toplanması*

⁶³¹ "Hal Ve Mevki", **İkdam**, 5 Ocak 1913, s. 1; Bayur, **Türk...**, C. II, K. II, s. 214.

⁶³² "Babıali'ni Talimatı", **İkdam**, 5 Ocak 1913, s. 1.

⁶³³ Hayta, **a.g.e.**, s. 18.

⁶³⁴ "Balkan Delegelerinin Reddi", **İkdam**, 7 Ocak 1913, s. 2.

mümkün değildir. Memleketimizin şeref ve haysiyeti için canımızı feda etmeye razıyız"⁶³⁵ diyordu.

Balkanlarda tansiyonun yeniden yükselmeye başladığı sırada, Büyük Elçiler Konferansı 4 Ocak 1913'te ateşkesten vazgeçmeyi ve savaşa yeniden başlamasını önlemek amacı ile Osmanlı Devletine karşı ortak bir karar alınıp alınmayacağına karar vermek için toplandı.⁶³⁶ Toplantının başından Grey, savaşın yeniden başlamasının önlemek için İstanbul'a ortak bir girişimde bulunulması gerektiğini ifade ederek, bu girişimde esas olmak üzere 6 maddelik tasarı hazırladı Bu tasarı şöyleydi:

1. Türkler savaşın sonuçlarını ve eğer savaş yeniden başlarsa bundan çıkabilecek olayları gerektiği gibi göz önünde tutmuyor.
2. Savaş yeniden başlarsa büyük devletler, İstanbul'un ve Anadolu'nun durumunu da düşünecekler.
3. Büyük devletler, çıkarlarını korumak için Türkiye'ye müdahale etmek zorunda kalacaklardır.
4. Türkiye barış yaparsa, İstanbul ve Anadolu'da durumunu güçlendirmek için mali yardım alabilecektir.
5. Türkiye'nin terk edeceği stratejik öneme sahip adalar tarafsızlaştırılacaktır.
6. Terk edilecek Edirne'de camiler ve diğer dini yapılar korunacaktır.⁶³⁷

Grey'in hazırladığı bu barış tasarısı bütün devletler tarafından kabul görmemiş; ilk aşamada büyük devletlerarasında ortak bir karar oluşmamıştır. Zira büyük devletlerden bazıları Balkan müttefiklerinin isteklerini göz önüne alarak Osmanlı Devleti'nin Edirne ve adalardaki haklarından feragatini isteyerek İstanbul nezdinde teşebbüsata girişeler de bu hamlede ortak bir tavır sergilenememiştir. Özellikle Adalar meselesinde zıt fikirler mevcut idi. İtalya hükümeti, bazı mülazahat ve esbab-ı siyasiye tesiriyle adaların

⁶³⁵ "Reşid Paşa'nın Beyanâtı", **İkdam**, 12 Ocak 1913, s. 2.

⁶³⁶ "Düvel-i Muazzamanın Teşebbüsâtı", **İkdam**, 8 Ocak 1913, s. 1.

⁶³⁷ Hayta, **a.g.e.**, s. 35.

Yunanistan'a terk edilmeyip, Osmanlı Devleti tarafından muhafaza edilmesi nokta-i nazarını taşıyordu. Almanya ve Avusturya hükümetleri ise Balkan devletlerinin isteklerini savunuyorlardı. Bu nedenle ortak payda sağlanamıyordu.⁶³⁸

Bununla birlikte Grey'in ortaya attığı bu barış tasarısı, Osmanlı Devleti için tehdit niteliğinde idi. Zira Savaşın devamı durumunda Büyük devletlerin Osmanlı Devletine mali yardımlarını keseceklerini, doğacak sorumlulukların Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu bildiriyorlardı. Dahası Osmanlı Devletinin bu kararlara uymayarak savaşı devam ettirmesi halinde Büyük devletleri de karşısında bulabileceği bir başka tehdit unsuru idi. Avrupa devletlerinde Balkanlardaki savaşın Avrupa'ya sıçrama korusu vardı. Üstelik Londra Konferansında Müttefik Balkan Devletleri arasında toprak paylaşımına bağlı huzursuzluk ve tatminsizlikler ve alttan alta başlayan anlaşmazlıklar gittikçe ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat Büyük devletler bütün çabalarına rağmen görüşmelerin kesilmesine mani olamadılar.

Görüşmelerin akim kalmasında en büyük etkenin Balkan müttefiklerinin özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'ın ısrarcı ve uzlaşmaz tavırlarının olduğunu söylemeliyiz. Zira Türk tarafı Edirne ve Adalar dışında Balkan müttefiklerinin bütün isteklerinin kabul edileceğinin sinyalini vermiştir. Türk delegasyonu temsilci olan Reşit Paşa, 6 Ocak 1913 tarihli Büyükelçiler konferansında şu demeci ile bu durumu ifade etmiştir:

*"Müttefikler diyorlar ki savaşın sonuçlarını gözümüzün önünde bulundurmuyoruz. Biz bu sözün tersine olarak çok önemli yerler bıraktık ve iki noktadan başka müttefiklerin bütün dileklerini yerine getirdik. Edirne'yi Türkiye'de bırakacak olan her hangi bir sınır üzerinde konuşabiliriz. Girit üzerindeki bütün haklarımızdan vazgeçiyoruz; şu şartla ki bizden başka bir Ege adasının bırakılması istenilmesin."*⁶³⁹

Görüldüğü üzere Edirne ve Adalar dışında bütün konularda Türk tarafı isteneni yapacağını ortaya koymuştur. Fakat uzlaşma sağlamamıştır. Bu

⁶³⁸ "Devletlerin Yeni Bir Karar-ı Müştereki", **İkdam**, 14 Ocak 1913, s. 1.

⁶³⁹ Bayur, **Türk...**, C.II, K.II, s. 224.

nedenle 16 Aralık 1912'de başlayan görüşmeler, başladığının üçüncü haftasında 6 Ocak 1913 günü kesilmiştir.⁶⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin bütün girişimlerine barışın tesisine katkı sağlayacak tutumlarına rağmen, Osmanlı Devleti'ne üstünlük sağlayan başta Bulgaristan ve Yunanistan olmak üzere, Sırbistan ve Karadağ'ın'nın uzlaşmaz tutum sergilemeleri nedeni ile görüşmeler yarıda kesilmiştir

3.4.2. Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne Verdikleri Nota

Balkan Müttefik Devletler ile Osmanlı Devleti arasında bütün diplomatik ilişkilerin kesilmesinin ardından, büyük devletler barışın yeniden tesisi için tekrar çalışmalara başladılar. Daha önce barış görüşmelerinin kesilmemesi için çaba sarf eden büyük devletler şimdi savaşı tekrar başlatmamak için çalışmaya başladılar. Fakat bu çalışmalar eşitlik esası üzerine kurulu değildi. Amaç Bulgaristan ve diğer müttefik devletlerin isteklerinin Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmektir.

Düvel-i Muazzamanın bu çalışmalarından haberdar olan Balkan Müttefik Devletleri, henüz içeriği belli olmamasına rağmen, bu devletlerin Osmanlı Devletine verecekleri barış şartlarının içeren nota'nın Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmeği takdirde müzakerenin kati surette kesilmiş olacağını bir beyanname ile bildirdiler.⁶⁴¹ Böylece Balkan Müttefik Devletleri, Düvel-i Muazzamanın sulh şartlarını peşinen kabullenmiş oluyorlardı.

Balkan hükümetlerinin ortak beyannamesinin ardından, Büyük devletlerin elçileri, barış görüşmelerinin kesilmesinden 11 gün sonra 17 Ocak 1913'te üzerinde mutabakata vardıkları notayı Osmanlı Devleti'ne verdiler. Nota'nın sureti şöyleydi:

Düvel-i Muazzama Notası;

⁶⁴⁰ Artuç, a.g.e., s. 247.

⁶⁴¹ "Balkan Devletlerinin Beyannamesi", **İkdam**, 16 Ocak 1913, s. 1.

Zire de vazî'ü-l imza Avusturya- Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya sefirleri zat-ı şevketmeab Hazret-i Padişahinin Hariciye Nazırı Efendi hazretlerine tebligat-ı atıyyeyi ifaya hükümetler tarafından memur edilmişlerdir.

Düvel-i mezkûre, muhâsamât'ın (düşmanlık) tekrar başlanmasının önünü almak arzusunda bulduklarından siyasalarına muhalefetle iade-i sulhe mani oldukları takdirde hükümet-i seniyye-i osmaniye'nin deruhte edeceği mesuliyet-i vahimeye nazar-ı dikkatini celb etmeği vecibeden addederler. Muharebenin imtidadı (uzaması), payitahtın mukadderatının mevzu bahis olmasını ve belki muhasamat'ın esa-yı Osmanî vilayetlerine de sirayeti intaç ederse bunun mesuliyeti ancak kendisine ait bulunmuş olacaktır. Böyle bir hal durumunda Hükümet-i Seniyye-i Osmaniye Düvel-i Muazzamanın kendisini ihtiraza (sakinmaya) davet etmiş oldukları ve el yevm dahi maruz kalmasına mahal bırakmak istemedikleri tehlikelere karşı korumak için mesailerinin muvaffakiyetsiz olacağına güvenemeyecektir. Her halde Hükümet-i Seniyye-i Osmaniye iade-i sulhten sonra muharebenin zararlarını tamir ve dersaadet'te mevkiini tahkim ve ümran ve terakkisi en hakiki kuvvetini teşkil edecek olan Asya'daki arazi-i vasa'adan istifade için Avrupa düvel-i muazzamasının müzaheret-i maneviye ve maddiyesine muhtaç olacaktır.

İş bu teşebbüsat ve hat-ı neticeye isal için hükümet-i seniye kezalik düvel-i muazzamanın müzaheret ve hayır havahanelerinin mazhar olmasına ancak gerek Avrupa'nı gerek Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin vekaye-i menafi-i umumiyesi maksadiyle dermeyan ettikleri iş bu vesayasını (vasiyet) hüsnü kabul ettiği takdirde intizar edebilir.

Binaen aleyh Düvel-i Muazzama Edirne şehrinin Balkan hükümet-i müttetikasına terkine ve Cezair-i bahri sefidin mukadderatı hakkında ittihaz kılınacak kararın kendilerine tevdi ve havalesine muvafakat eylemesi zımında Hükümet-i Seniyye-i Osmaniye nezdinde vuku bulan vesayayı müştereken tekrar etmeği vazife addederler. Bu mesaidata mukabil Düvel-i Muazzama Edirne'de ki menafi-islamiyenin muhafazasını ve şehri mezkurda

cevami-i şerifeye ve mebani (binalar) ve emlak-i riayet edilmesini temine muavenet edecekler; ve adalar meselesi dahi memalik Osmaniye'nin emniyet ve mahfuziyetine hiç bir güna tehlike irasat (istek, arzu) edemeyecek surette neticelendireceklerdir. Dersaadet 17 Kanun-i Sani 913⁶⁴²

Ahval-i hazıranın yeni bir safhaya girmesine vesile olan bu Nota, Düvel-i Muazzamanın Babıâli'ye olan nasihatleri, teklifleri, vaatleri ve hatta tehditlerini içeren bir nota idi.⁶⁴³

Büyük devletlerinin tanzim ettikleri bu nota, savaşın tarafları olan Osmanlı Devleti ve Balkan hükümetleri tarafından şaşkınlık ve hayret ile karşılanmış, hoşnutsuzluk yaratmıştır. Balkan Devletleri, Düvel-i Muazzama tarafından Babıâli nezdinde icra edilen teşebbüsün şekli hakkında büyük bir şaşkınlık yaşamışlardır. Bulgaristan hükümeti, hiç bir meselenin hatta boğazlar meselesinin dahi mevzu bahis edilmemesinden dolayı büyük devletleri, özellikle Rusya'ya hayret etmiş ve bu notadan memnun olmamıştır.⁶⁴⁴

Yabancı basın, Nota'nın içeriğinden ötürü: "*Nota Hükümet-i Osmaniye için ümit bahş değildir. Nota münderecatından, bilumum devletlerin Hükümet-i Osmaniye'den yüz çevirdikleri anlamına gelmektedir*" yorumunu yapmıştır.⁶⁴⁵

Büyük devletlerin bu notası İstanbul'da büyük bir endişe ile karşılanırken iç siyasette taşların yerinden oynamasına, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kamil Paşa Hükümetine karşı hücumu geçmesine zemin hazırlamıştır.

⁶⁴² "Düvel-i Muazzama Notası", **İkdam**, 19 Ocak 1913, s. 1.

⁶⁴³ "Nota'dan Sonra", **İkdam**, 20 Ocak 1913, s. 1. s

⁶⁴⁴ "Balkan Devletlerinin Adem-i Hoşnudisi", **İkdam**, 20 Ocak 1913, s. 1.

⁶⁴⁵ "Düvel-i Muazzama'nın Müdahalesi", **İkdam**, 21 Ocak 1913, s. 1.

3.4.3. Nota'nın İç Siyasete Yansımaları ve İttihatçı Muhalefetin Yükselmesi

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidara gelmesi ile iktidardan peyderpey uzaklaştırılan İttihat ve Terakki, yedi aylık zaman içinde ciddi bir şekilde güç kaybederek siyasi iktidara boyun eğmek zorunda kalmıştı. Meclis'in fesih edilmesi ile parlamento da ki üstünlüğünü de kaybeden ittihatçıların, Balkan Savaşı devam ederken Yunanistan'ın Selanik'i işgal etmesi ile tasfiye sürecini hızlandı. Kamil Paşa'ya göre İttihat ve Terakki'nin umumi merkezinin işgal edilmesi ile birlikte artık ittihatçılarında sonu gelmişti. İttihatçıları tamamen siyasetin dışına itmek ve yok etmek için uygun zamanın geldiğini düşünen Kamil Paşa, ittihatçılar üzerinde baskı uygulamaya başladı. Birçok ittihatçıyı tutuklamış birçoğunun da sürgün etmişti.

Kamil Paşa'nın baskı politikası İttihatçı geleneğin yok edilmesine yetmedi. Balkan savaşlarında alınan mağlubiyetler İttihatçı muhalefetin sesini yükseltmesine zemin hazırladı. Bir kaç haftada meydana gelen ve hiç kimsenin beklemediği bir şekilde bütün cephelerde başarısız olan ordu üzerinden Kamil Paşa Hükümetine büyük eleştiriler yöneltilmiş; başarısızlığın faturası Kamil Paşa hükümetine kesilmiştir. İttihatçılar, kamuoyuna başarısızlıkların tek sebebi olarak Kamil Paşa kabinesini aczini göstermekte, cemiyet bu tavrı ile hariçteki siyasi tablodan iç politikada faydalanmaya çalışmaktaydı. Fakat İttihatçıların iddia ettiği üzere suç sadece Kamil Paşa kabinesinde değildi. Osmanlı Ordusunu düzenleyen, güçlendiren biri ittihatçı olan Mahmud Şevket idi. Fakat günah keçisi olarak Kamil Paşa hükümeti seçilmişti.

İttihatçılar, iktidardan uzak kaldıkları 7 ay boyunca iktidarı yeniden ele geçirmek için fırsat kollamışlardır. Harekete geçmek için uygun siyasi ortamın oluşmasını beklemişler; uygun ortam oluşunca da harekete geçmişlerdir.

Büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne Edirne'nin terkinin emreden notası sonrasında İstanbul'da ki genel siyasi atmosfer ve devletin içinde bulunduğu durum iç açıcı değildi. Balkan savaşı sonrası hemen hemen bütün Rumeli

elden çıkmış, Balkan devletleri askeri başarılarını Avrupa devletlerinin politik destekleri ile taçlandırarak Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakmışlardı. Avrupa devletlerinin notası ile İstanbul hatta Anadolu dahi tehlike altına girmişti. Osmanlı ordusunun hali içler acısıydı. Batı ordusu tamamen elde çıkmışken, Doğu ordusu az sayıda askeri ile Çatalca önlerinde savunma yapıyordu. Art arda yapılan iki savaşın maliye üzerindeki ağırlığı nedeni ile hazineye para kalmamıştı. Ülkede ki siyasi hava ise oldukça gergindi. Ülkenin iki büyük siyasi partisi olan İttihat Terakki ve Hürriyet ve itilaf partileri arasında çatışma ve çekişme zirve noktasına ulaşmıştı. Böylesine bir vaziyeti yaşayan Osmanlı Devleti için Büyük devletlerin notası mevcut siyasi havanın daha da gerilmesine yol açtı. İşte böyle bir ortamda ittihatçılar iktidara yeniden sahip olmak için harekete geçtiler.

3.5. BABIÂLI BASKINI

17 Ocak 1913 itibariyle Osmanlı Devletinin gündemine oturan mesele Büyük devletlerin verdikleri ve Edirne'nin terkinin dikte eden nota ve notaya ne cevap verileceği meselesi idi. Hem bir nasihat hem tehdit hem de emirden başka bir şey olmayan bu notaya verilecek cevabın esasları, Kamil Paşa'nın başkanlığındaki Meclis-i Vükela'da yapılan görüşmelerde kararlaştırıldı. Buna göre; Edirne şehrinin yönetimi, büyük devletlerce kabul ve tasdik edilecek bir mutasarrıfa terk edilecektir. Şeyhülislamın atadığı bir müftü ve halkın seçtiği bir idare meclisi mutasarrıfın başkanlığında çalışacaktır. Şehirde gereği kadar polis ve jandarma bulunacaktır. Osmanlı askeri şehirden çıkarılacak ve gereksiz kalan istihkâmlar kaldırılacaktır. Kararlaştırılan cevap; Şeyhülislam Cemaladdin Efendi'nin teklifi üzerine ileri gelen askeri ve sivil bürokratlardan oluşan bir saltanat şurasına havale edildi.⁶⁴⁶ Kamil Paşa, Edirne'yi vermenin günahını tek başına yüklenmeyecek kadar tecrübeli ve Kurnaz bir politikacı idi. Bu açmazdan kurtulmanın yolunu, devletin önemli ve sorumlu kişilerinden kurulu bir saltanat şurası toplatmakta ve şehri Bulgarlar'a terk etme

⁶⁴⁶ Hayta, a. g. e., s. 45.

sorumluluğunu birlikte yüklenmekte bulmuştu.⁶⁴⁷ Millet meclisi uzun zamandır kapalı olduğu için bu elzem konunun görüşülmesi için Kamil Paşa, Sultan Mehmet Reşat'tan "Saltanat Şurası"nı ya da diğer adı ile Meşveret Meclisinin toplanmasını istedi. Padişah Mehmet Reşat, Saltanat Şurasını toplantıya çağırılmayı kabul etti. Alınan karar gereği Dolmabahçe Saray-ı Hümayununda toplanacak meclis için, Âyan- ı Kirama, Rical-i Devlet'e, Tüccarı-ı Muteberden icap eden zevata davetnameler gönderildi.⁶⁴⁸

Dolmabahçe Saray-ı Hümayunun'da toplanan meşveret meclisi, Âyan- ı kiram ile Rical-i Devletten ve Tüccar-ı Muteberden müteşekkil olmak üzere toplandı. Toplantının yapılacağı saray 100 kişiyi barındıracak büyüklükteydi. Sadrazam Kamil Paşa'nın taht-ı riyasetinde toplanan meclise, Hariciye Nazırı Naradonkyan Efendi, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Reisi İzzet Paşa ile birlikte Meclis-i Âyan azasından Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Şerif Ali Haydar Bey, İbrahim Paşa, Aram Efendi, Avastidi Paşa, Azaryan Efendi, Ekrem Bey, Hüsnü Paşa, Halim Bey, Dilber Efendi, Rüştü Paşa, Reşit Akif Paşa, Rıza Efendi, Topçu Ferik Rıza Paşa, Said Paşa, Süleyman Paşa, Süleyman Bostani Efendi, Şerif Cafer Paşa, Şerif Nasır Bey, Salih Paşa, Ziyaeddin Efendi, Arif Hikmet Paşa, Abdülkadir Efendi, İzzet Paşa, Ali Gali Bey, Faik Bey, Sadr-ı Esbak Ferid Paşa, Damat Ferit Paşa, Fuat Paşa, Mahmud Şevket Paşa, Mehmet Galip Bey, Mösyö Kazım Efendi, Nail Paşa ve Nuri Bey. meşihattan, ulemadan, harbiye'den adliyeden, Şura-yı Devlet'ten, bahriyeden de bir çok delege saltanat şurasına katıldı.⁶⁴⁹

Düvel-i Muazzama'ya verilecek olan cevabi notayı görüşmek üzere bir araya gelmiş olan delegeler, 22 Ocak 1913'te Dolmabahçe Saray-ı Hümayununda saat bir buçuk'ta toplantıya başladılar. Sadrazam tarafından meclis açıldıktan sonra Saret Tahrirat Müdürü Said Bey, Düve-i Muazzama tarafından Babıâli'ye tebliğ olunan müşterek notayı okudu. Ardından Harbiye Nazırı Nazım Paşa söz alarak ordunun genel durumu hakkında hazirunu

⁶⁴⁷ Ahmad, **İttihat**. . . , s. 178; Turfan, a.g.e., s. 249.

⁶⁴⁸ "Meclis-i Kebir-i Meşveret", **İkdam**, 21 Ocak 1913, s. 1.

⁶⁴⁹ "Meclis- i Kebir-i Meşveret", **İkdam**, 23 Ocak 1913, s. 1.

bilgilendirdi. Mütakiben Hariceye Nazırı Naradonkyan Efendi, daha önce konu ile alakalı olarak hazırlamış olduğu raporu meclis üyelerine sundu. Akabinde Maliye Nazırı maliyenin durumu hakkında bilgi izahat verdikten sonra genel müzakerelere girişilmiştir. Görüşmeler neticesinde Meclis-i Meşverette, gerek kabine erkânının ve gerek ekseriyet-i azime itibariyle sair hazirunun esaslı ve nafi bir sulh ve müsaleme-i istihsal, arzu-yu vataniye ve insaniyetkaresinde buldukları anlaşılmiş ve memleketi selamete erdirecek sebeplerin teminine çalışmak üzere heyet-i vükelaya itimad olunmuştur.⁶⁵⁰ Toplantı sonunda Edirne'nin Bulgarlar'a terki ve Cezair-i Bahri Sefid'in atisinin devletlere terki gibi notanın muhteviyatından olan tekliflerin kabulü ile sulhun akdi zaruri olduğuna büyük çoğunlukla verildi.⁶⁵¹ Bu karar Edirne'nin Bulgarlar'a bırakılması anlamına geliyordu. Şura boyunca yapılan müzakereler, Devletin ve ordunun askeri ve mali durumu böylesine bir kararın alınmasını zorunlu kılmıştı.

Saltanat şurasında bu kararı⁶⁵² alan Kamil Paşa, ertesi günü Babiâli de Osmanlı Devletin cevabi notasını hazırlamaya koyulmuştu. Kabine sık sık içtimaa ediyor, kapılar bacalar sıkı bir kontrole tabi tutularak kuş uçurtulmuyordu. Dışarıda halkın dilinde dolaşan şayialara göre hükümet Edirnesiz bir sulh muahedesi imza etmek üzere idi.⁶⁵³ Saltanat Şurası'nın almış olduğu bu karar, İttihat Terakki mensubu genç zabitler tarafından şiddetle eleştirildi, cevabi nota yazılmadan önce zabitler alınan kararların bildirilmesini engellemek ve Edirne'yi düşman işgalinden kurtarana kadar savaşmak için harekete geçtiler.

Edirne'yi kurtarmanın öncelikli yolu ülkede iktidarı darbe yapmak suretiyle ele geçirmektir. Cemiyet, İktidar mevkiine gelirse, Kamil Paşa Hükümeti'nin terk etmek üzere olduğu Edirne'yi terk etmeyecek, gerekirse Edirne için savaşmaya devam edecekti. Bu nedenle yönetimi ele geçirmek

⁶⁵⁰ "Meclis-i Meşveret", **İkdam**, 23 ocak 1913, s. 1.

⁶⁵¹ İnâl, **a.g.e.**, C. III, s. 1410. ; Bayur, **Türk İnkılabı**. . . , s. 268.

⁶⁵² İnâl, **a.g.e.**, C. III, , s. 1411; Şura toplantısı sona erdikten sonra, Kamil Paşa tarafından sultan'a arz edilmek üzere hazırlanan mazbata Baş katip Ali Fuat Bey'e verilmiştir. Saltanat Şurasında alınan karar metninin tamamı için Bkz. Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 83-91.

⁶⁵³ Vardar, **a.g.e.**, s. 144.

için hareket geçildi. Vakanın en mühim mürettibi Talat beydi. Talat Bey, İktidarı kat'i surette İttihat ve Terakkiye geçirmeye azmetmiş bunun için kendisine vefakar arkadaşlar armaya başladı. Bu iş için ilk isim Enver Bey idi. Fakat o sırlarda Enver Bey İstanbul'da değil karargahı Kalıkıratya olan Hurşit Paşa'nın kol ordusunda Erkan-ı Harb Reisi sıfatı ile görev yapıyordu. Talat Paşa böylesine bir darbe için diğer önemli isimleri ise şöyle sıralamıştır: İzmirli mümtaz - İttihat ve Terakki Müfettişi daha sonra Enver Paşa'nın yaveri-, Kara Kemal, İttihat ve Terakkinin mühim simalarından Emin Beşe, Prens Said Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Ziya Gökalp, Miralay İsmail Hakkı, daha sonra sofya sefiri olacak Fethi, Mithat Şükrü Bleda- Merkezi Umuminin Umumi Kâtibi- Cemal Paşa, Dr Nazım ve Mustafa Necip beyler bulunuyordu.⁶⁵⁴ Bu isimler Vefa'da İttihat ve Terakki mensubu Emin Beşe'nin evinde toplanarak, Talat Bey'in öncülüğün hükümeti devirme kararı aldılar.⁶⁵⁵

İttihatçılar, vaziyet çok nazik olduğunu uzun uzadıya düşünmeye mahal olmadığını bildiğinden harekete geçmek için gecikmediler. İttihatçılar bir kaç zat, bir gece Erkan- Harbiye-i Umumiye Reisi İzzet Paşa'nın Kadıköy'de Cevizlik'teki köşküne gittiler. Düşüncelerini Paşa'ya izah ettikten sonra:

"- *Düşman ile şerefsiz bir sulh akdine hazırlanan Kamil Paşa hükümetini devirelim. Sizi sadaret makamına geçirelim. Harbe tekrar devam edelim*" dediler. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İzzet Paşa ise bu sözleri sükunet ve dikkatle dinledikten sonra:

-*Londra'da sulh konferansı devam ederken burada bir karışıklık çıkarmak vahim neticelere sebebiyet verebilir. Bu fikirden katiyen vazgeçiniz*"⁶⁵⁶ demek sureti ile İttihatçıların bu tekliflerini reddetmiştir. İzzet Paşa'nın olumsuz cevabı üzerine itttihatçılar kısa süreli hayal kırıklığı yaşamış ise de ümitlerini kaybetmeyerek bu fikirlerini Mahmud Şevket Paşa'ya bildirmek üzere harekete geçtiler. Mahmud Şevket Paşa daha önce İttihat

⁶⁵⁴ Vardar, **a.g.e.**, s. 148.

⁶⁵⁵ Ziya Şakir, **Paşalar**, Kaknüs Yay., İstanbul, 2010, 42.

⁶⁵⁶ Ziya Şakir, **Mahmud Şevket Paşa**, s. 108.

Terakkinin desteği ile uzun süre iktidarın en önemli gücü haline gelmişti. 31 Mart Vakası'na müdahale maksadıyla İstanbul'a gelen Paşa , sıkı yönetin ilan ederek uzunca bir dönem diktatör vari tutum sergileyerek iş başından bulunun siyasi erk üzerinde baskı unsuru oluşturmuştu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın iktidarından itibaren görevinden uzaklaştırılmıştı. İttihatçıların güçten düştüğü dönemde Paşa 'da güç kaybederek sarayına çekilmişti. İttihatçılar, yaşanan bütün bu olaylara dayanarak bu düşüncelerini destek bulabileceği düşüncesi ile konuyu Mahmud Şevket Paşa 'ya açmaya karar verdiler.

Mahmud Şevket Paşa üzerinden Müessir olabilecek zatlardan üç kişilik bir heyet, Paşa'nın Üsküdar'daki evine gitti. Fakat Paşa 'yı hiddetlendirmemek için bu gidişe bir ziyaret süsü verildi. Sonra söz vaziyetin vahametine intikal ettirilerek : " *Biz karar verdik. Hükümeti devirmeye teşebbüs edeceğiz. Eğer muvaffak olursak siz de bize ilhak ediniz*"⁶⁵⁷ denildi. Mahmud Şevket Paşa 'nın bu teklif karşısındaki tutumunu, Paşa'ya gönderilen üç kişilik heyet için bulunan Mithat Şükrü Bleda şu şekilde anlatmaktadır:

"Teklif karşısında Mahmud Şevket Paşa çok mütereddit görünüyordu. Bana " Fakat bu çok tehlikeli bir iş, teşebbüs muvaffak olmazsa bizim için netice çok vahim olur dedi". Ben kendisini ikna etmeye çalışarak: "Kamil Paşa'yı istifa ettirerek sizin sadaret makamına getirilmeniz kararlaştırılmıştır Paşam" dedim. Bu teklif karşısında Mahmud Şevket Paşa, odanın içinde mahmuzlarını şakırdatarak bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, bir türlü kararını veremiyordu. Bu dolaşma esansında "Ya aksilik olursa. . . Ya ummadık, beklenmedik bir hadise zuhur ederse. . ." diye kendi kendine söyleniyordu. Paşa uzun uzun düşündü, kafasında ölçtü, biçti nihayet "Allah muvaffak etsin!" diyerek Sadrazamlığı kabul ettiğini bildirdi."⁶⁵⁸ Fakat Paşa, teşkil edeceği kabinede Hacı Adil ve Talat Beylerin bulunmayacağını şart koştu.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Ziya Şakir, **Mahmud Şevket Paşa** , s. 108.

⁶⁵⁸ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Destek Yay., İstanbul, 2010, s. 101.

⁶⁵⁹ Ziya Şakir, **Mahmud Şevket Paşa** , s. 109.

Böylece İttihatçılar, isteklerine ulaştılar. Darbeden sonra hükümeti kuracak kişi bulunduktan sonra iş hükümeti devirmeye kaldı.

İttihatçılar, hükümeti devirmek için gerekli hazırlıkları yaparken Kamil Paşa Hükümeti bu hazırlıklardan haberdar olduğu halde olaya müdahale etme noktasında geç kalmıştır. O, dönemin şahitlerinden olan Ahmet Bedevi Kuran, bu durumu şöyle anlamaktadır:

" Bir gün gece yarısından sonra beni uyandırdılar ve Beyoğlu Polis müdürü Şükrü Bey'in beni evde beklediğini söylediler. Gönderilen otomobil ile Beyoğlu Mutasarrıflığına gittim. Saat üç sularıydı. Şükrü Bey davet sebebini anlattı: İttihatçılar Said Halim Paşa yalısında toplanıyorlar ve hükümet aleyhinde bazı düşünceler besliyorlarmış. Bu konudaki kanaat ve düşümcemden yaralanılmak isteniyormuş. Alınacak önlemler arasında benim oyumu almasını ve benden yardım istenmesini tavsiye etmişlermiş. Görülüyor ki, hükümet, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinden ve gizli toplantılarından haberdarlardı." ⁶⁶⁰

İttihatçılar, hükümeti devirmek için gerekli alt yapıyı hazırladıktan sonra 23 Ocak 1913'te, Düvel-i Muazzama'ya yazılacak olan notanın tanzimi yapıldığı sırada Talat ve Enver Bey önderliğinde bir grup Babiâli'ye doğru harekete geçmiştir. Ali Fuat Türkgeldi bu anı şöyle anlatmaktadır: " Toplantı esansında Telgrafname okunurken harici bir gürültü işitildi. Başımı pencereye çevirince önlerinde irili ufaklı çocuklar olduğu halde sarıklı sarıksız bir takım adamların tekbir alarak Babiâli'ye* doğru gelmekte olduklarını gördüm. Sadrazama: "Bu gün miting mi var? Ellerindeki bayraklarla birçok adam Babiâli'ye doğru geliyor dedim. Sadrazam: Yok öyle bir şey diyerek, diyerek telgrafnameyi okumaya devam etti. Fakat gittikçe gürültü artıyordu. Başımı çevirip de baktığımda parmaklılara tırmanan insanları gördüm. Bu durum karşısında kapı ağaları ve hademeler: "Bu başımıza gelenler nedir!" diye ağlaşıyorlardır." ⁶⁶¹ Bu kargaşa esnasında, Talat ve Enver Beyler kalabalık ile

⁶⁶⁰ Kuran, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 389.; Ahmet Bedevi Kuran, "Babiâli Baskını", **Tarih Dünyası**, C. II .S. 14 İstanbul, 1950, s. 608-610.

* Hükümet Konağı.

⁶⁶¹ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 78.

birlikte sadaret dairesindeki küçük sofaya girdiler. Bu boğuşma esansında sadaret Yaverlerinden Nafiz Bey ile Harbiye Nezareti Yaveri Kıbrıslı Zade Tevfik Bey, Cemiyet üyelerinden Amasyalı Mustafa Necip çatışma esnasında atılan silahlardan öldüler. Dahası o sırada Sofada bulunan Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve kapının yanında duran sivil polis memurlarından Celâl Efendi de tabancayla öldürüldü.⁶⁶² Bu baskında toplam Nazım Paşa'nında içinde bulunduğu 13 kişi öldü.⁶⁶³

Bu olaylar yaşandığı sırada, olayın baş mürettibi Talat Bey yanında Enver Bey olduğu halde toplantı salonuna girdiler. Kamil Paşa 'ya istifa etmesi hususun da baskı yaparak Paşa'yı istifa etmeye ikna ettiler. Böylesine kanlı bir hükümet darbesinden sonra Kamil Paşa, Talat ve Enver Beylerin isteklerini geri çeviremedi ve aynı dakikalarda Padişah Sultan Reşat'a sunmak üzere Enver ve Talat Beyler'in gözetiminde ve baskısı altında istifanamesini hazırladı. Kamil Paşa'nın İstifanamesi şöyledir:

"Huzûr-ı Âli-i Hazret-i Padişahî;

*Ahali ve Askeriyeden vuku bulan teklif üzerine huzûr-i şâhanelerine istifaname-i acizanemin arzına mecbur olduğum muhat-ı ilm-i âli buyruldukta ol babda ve katıbei ahvalde emr ü ferman hazret-i veliyy'ül-emr efendimizindir. 10 Kanunisani 1328 / 23 Ocak 1913. Sadr-ı âzam Kâmil"*⁶⁶⁴

Kamil Paşa istifanamesine istifa sebebini "*Cihet-i askeriyeden gelen teklif üzerine*" yazmış olduğu halde Enver ve Talat Beyler, istifanameye istifa sebebi olarak "*ahal*" tabirini de ekletmişlerdir. Bu hamle ile ittihatçılar olaya bir kanlı bir hükümet darbesi değil sosyal bir olay süsü vermeye çalışmışlardır. Bir başka yönü ile Bu hareketin salt cemiyet taraftarları

⁶⁶² İnal, **Son Sadrazam lar**, C. III, s. 1411. ; Garnier, bu arbede esnasında Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın Enver Bey tarafından öldürüldüğünü söylemektedir. Garnier bu durumu şöyle anlatmaktadır: "1913'te ekserisi softa, hoca vs. kılığına bürünmüş iki yüz kişi, Avrupa'ya verilecek cevabi notanın yazıldığı Babıâli'nin girişindeki salonu işgal ettiler. Kargaşayı işiten Nazım Paşa dışarı çıkınca Enver Bey tarafından iki tabanca kurşunu ile vurulmuştur. Ölümçül yara alan Nazır elleri yara üzerinde : " Köpekler beni vurdular" diye bağırarak yere yıkılır.. Garnier, **a.g.e.**, s. 144. Ayrıca Bkz. Cevdet Küçük, " Babıâli Baskını", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul, 1991, s. 389.

⁶⁶³ Belen,**a.g.e.**,s,11.

⁶⁶⁴ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 79.

tarafından değil bütün halkın katılımı ile gerçekleştirilmiş geniş tabanlı bir halk hareketi izlenimi de verilmeye çalışılmıştı.

Kamil Paşa'dan istifanamesini alan Enver ve Talat Beyler, bizzat bu belgeyi Saraya götürerek padişaha sundular. İttihat Terakki ricalı, Kamil Paşa'nın istifasının ardından daha önce planladıkları gibi boşalan Sadarete Mahmud Şevket Paşa'nın getirilmesini istediler. Sultan Mehmet Reşat, bu istekleri göz önüne alarak Sadareti Mahmud Şevket Paşa'nın uhdesine verdi. Bununla birlikte Sultan Reşat ile yeni Sadrazam arasında daha ilk dakikada bir anlaşmazlık zuhur etti. Sultan Reşat Cemaleddin Efendi'nin Şeyhülislam olarak yeni kabinede de devam etmesini isterken, Mahmud Şevket Paşa ise eski kabinenin Şeyhülislamının kendi aralarında bulunmasını istemediğinden muhalefete bulunmuş, bu makama Ali Haydar Bey'in getirilmesini istemiştir. O akşam çözülemeyen sorun sonraya bırakılmıştır.⁶⁶⁵

Hükümet darbesinin başarılı olmasında en büyük pay, Enver ve Talat Beylere aittir. Örgütlenme yönünden Talat Bey, Olayı akıl almaz cesareti ile sürükleyen Enver bey⁶⁶⁶ bu başarıda önemli pay sahibiydiler.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa hükümetine son veren bu darbe ile Yaklaşık 7 aylık bir aranın ardından tekrar iktidar mevkiine gelmeyi başardı. Kamil Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması ile büyük umutlarla ülkenin başına getirilmiş olan Büyük kabine'nin diğer bakiyesi de tarihe gömülmüş oluyordu.

Edirne'nin düşman işgali altına olduğu, partiler üstü siyasetin izlenmesi gerektiği bu kritik dakikalarda İttihatçıları böylesi bir hareketi icraya iten bir takım sebepler olmalıydı. Bu sebeplerin başında iki farklı kaynaktan beslenen iki farklı ideolojinin çarpışması yatmaktadır. Bir tarafta özgürlük, adalet, meşrutiyet gibi kavramlarla anılan, Kendilerini Parlamentonun ve anayasasının yegane nigahbanı olarak gören cemiyet, diğer tarafta ise hala Sultan'ı parlamento üstü bir güç gören bir anlayış mevcut idi. Kamil Paşa ve temsil ettiği siyasi düşünce, Padişahı ön planda tutan, devlet işlerinde

⁶⁶⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 80.

⁶⁶⁶ Çavdar, **Talat Paşa**, s. 283.

çoğulcu demokrasiye seviyeli duran bir düşünceydi. Devletin idaresinde her türlü dış müdahalelere kapalıydı. Bu düşüncenin aksine olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet boyunca (1908-1913), devlet işlerine müdahale etmekten geri durmamıştı. Cemiyet bunu yaparken siyasi bir parti kimliğinde yoksun olarak perde arkasından ülke'yi idare etme politikası izlemiştir.

Kamil Paşa'nın iktidarda olduğu süre zarfında İttihatçılara karşı uyguladığı, baskı ve sindirme politikası İttihatçılara darbe zemini oluşturan bir başka önemli neden olarak ifade edilebilir. Fakat her ne olursa olsun ortaya çıkan sonuç Osmanlı Devleti'nin lehine bir sonuç olmamıştır.

Baskın'ın başarıya ulaşması ve halktan destek görmesi noktasında Edirne konusu, halkın hislerini galeyana getirmiş ve bu yanı ile de İttihatçı sivillerin siyasal amaçlar peşinde kargaşa yaratma taktiklerini doğrulamış ve askerler ile birlikte baskın için birleşmişlerdi. Müdahalenin siyasal kaynağı buydu; devrimcilerin değişme arzusu tutarlı bir biçimde yorumlanmıştı. Psikolojik an, düşüncelerinin iki özelliğini yakalamıştı: birincisi tamamen itham edilmesi için duygusal hazırlık, ikincisi, siyasal değişme sorununa askeri de olsa milenarist (binyılcı) kehanet türü bir yaklaşım. Tatmin edici bir sonucun esaslı değişimlere yol açacağı beklentisini besleyen bir kriz ortamında, beraber hareket ettiriler. Bu hedeflere ulaşabilmek için, ordu egemen konumda olmalı idi ve egemen olması için devletin en önemli dayanak kaynağı olması gerekiyordu. Bu darbede, toplumsal olduğu kadar örgütsel, kişisel olduğu kadar ulusal nedenler de vardır.⁶⁶⁷ Bu yönü ile bu hareket Osmanlı devlet yapısını, siyasal, sosyal ve askeri yapısının etrafıca değerlendirebileceği geniş perspektifli sosyal bir olaydır.

Fakat her ne olursa olsun, yaşanan gelişmeler Osmanlı devleti açısından müspet şeyler olmamıştır, olamamıştır.

⁶⁶⁷ Turfan, a.g.e., s. 254-255.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihi bir bütünlük içinde etraflıca incelendiğinde, en yoğun gelişmelerin yaşandığı, en acı hakikatlerle yüzleşildiği yüzyılın, yirminci yüzyılın ilk çeyreği olduğu görülür. Bu yüzyılın henüz başında cereyan eden hadiseler, ardı arkası kesilmeyen siyasi buhranlar, savaşlar devleti bir hayli yıpratmıştır.

Bu yüzyılın henüz başında, sultan II. Abdülhamid'in meşrutiyeti ikinci defa ilan etmesi, belkide bu yüzyıl içinde yaşanan diğer bütün siyasal gelişmelerin kaynağını oluşturmuştur. Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı Devleti'nde parlamento hayatı yeniden başlamış, halkın yönetimin bir parçası olduğu rejim, nihayet - Jön Türklerin uzun çalışmaları sonucunda- hayata geçirilmişti. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte bütün kötülüklerin, uğursuzlukların son bulacağına dair güçlü bir kanaat bütün Osmanlı milletini sarmış, yönetimin yasal bir parçası olmak ve yönetici erkin gücünü paylaşmak olgusu, diğer bütün menfi cerayana galebe çalacağı fikri kuvvetle yerleşmişti. Fakat ne yazık ki halk, benliğini sarmış bu düşünce, bu beklentiler ile çok kısa süre sonra hayal kırıklığına uğradı. İktidar- Muhalefet çatışması, Ordu-Siyaset çatışması bu dönemin başlıca mücadele sahaları idi. Evet, bu dönemde, Osmanlı devleti milleti ile birlikte, mutlak monarşiden, meşrutî monarşi'ye geçişi çok sancılı bir şekilde yaşamaktaydı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan ve I. Balkan Savaşları sonunda Edirne'nin Bulgarların eline geçmesi ile neticelenen 5 yıllık dönem incelendiğinde Türk demokrasi tarihi adına birçok analiz yapılabilir. Dahada mikro bir bakış açısı ile bakıldığında tez konusunu oluşturduğundan, Büyük kabine'nin İktidarı döneminde yaşanan gelişmeler, kapsamlı birçok analize muhtaçtır.

Büyük Kabine İktidarı dönemini bütüncül bir perspektif ile ele aldığımızda ilk olarak göze çarpan olgu, Demokrasi algısının yeteri kadar gelişmemiş olduğu gerçeğidir. Büyük Kabine,kurulduğu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelik en büyük eleştirisi Cemiyetin Meclis-i Mebusan'ı

illegal yollarla kendi çıkarları doğrultusunda fesh ettiği yönünde idi. Bu tutumun önemli rahatsızlıkların kaynağı olduğu düşüncesi genel olarak kabul görmekte idi. Fakat Gazi Ahmet Muhtar Paşa'da iktidara gelişinin üzererinden henüz bir ay geçmemişken daha önce ittihatçıların tuttuğu yolu tutmuş ve kanun maddelerini dayanak göstererek meclisi fesh etmiştir. Meclis'in feshi olgusu incelendiğinde, iki farklı siyasi ideolojiye mensup grubun, meclisi fesh etme noktasında hiç tereddüt göstermeden bu kararı alması ilginçtir. Özellikle Meşrutiyetin yegane nıgehbanı konumunda olan, anayasal rejimi bütün rejimlerin üstünde tutan ve bu rejim uğruna uzun ve yılmaz mücadeleler veren İttihat Tereaki Cemiyeti'nin milletin iradesini temsil eden meclisi kapatma noktasında tereddüt göstermemesi kendi içinde tezatlık olarak değerlendirilebilir. Cemiyetin 1908'de yapmış olduğu demokrasinin doğasına aykırı olduğu için gayrı meşru kabul edebileceğimiz bu hareket, tam 4 yıl sonra 1912 Ağustosunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından tekrarlanmıştır. Devlet ricalinin çoğunun Hürriyet ve İtilaf fırkasına mensup olması ve bu fırkanın İttihat Terakki Cemiyetinin yılmaz muhalifi olması nedeniyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin meclis'i İttihatçılardan temizlemek için bu hamlesi rövanş niteliği taşır. Fakat asıl problem, milletin bizzatıhi iradesinin temsil edildiği bu yönüyle partiler üstü bir siyasi kimliğe sahip olan meclisin parti mücadelelerine kurban verilmesi, o dönem partilerinde demokrasi algısının gelişmemiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilk beş yılı bir başka gerçeği ortaya koymuştur: Türk Bürokrasisi yönetici elitten yoksundur. Bu yoksunluk, kabine hayatı boyunca birçok defa kendisini hissettirmiştir. Hatırlanacağı üzere Meşrutiyet ilan edildiği sırada Said Paşa, sadaret mevkiinde bulunuyordu. Bu zamana kadar 8 defa sadarettten uzaklaştırılmış 9. kez tekrar iş başına getirilmişti. Bu devlet adamının Sadaret mevkiinden uzaklaştırılmasının tek sebebi, devlet işlerinde başarısızlığı iken, 8 defa bu sahada başarı gösterememiş bir diplomatın 9. defa sadarete getirilmesi ve ondan diğer 8 görev döneminde yapamadığının beklenmesi, yetişmiş siyasetçilerin yokluğundan kaynaklanıyor olmalıdır.

Hakeza, aynı durum Kamil Paşa içinde geçerlidir. Siyasi hayatı boyunca 4 defa, II. Meşrutinin ilanından sonra 2 defa sadaret mevkiine getirilmiştir. Üstelik 4. defa sadrazam olduğunda yaşlı siyasetçi tam 86 yaşında idi. Bazı yazarların iddia ettiği gibi Kamil Paşa'nın 86 yaşında 4. defa Sadarete getirilmesinin salt nedeni tecrübe olmamalıdır. Yetişmiş siyasetçilerin bu dönemde olmaması bu noktada önemli bir etken olarak telakki edilmelidir.

Farklı bir söylemle Türk siyasi ve bürokrasi hayatına giriş yapan İttihat Terakki Cemiyeti de yönetici elitten yoksundur. Hürriyet kahramanı olarak Türk siyasi hayatına hızlı bir giriş yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşruti düzenin kurucusu olarak algılandıklarından halkın teveccühünü kazanmışlardı. 1908 genel seçimlerinde %100' e yakın bir oran ile İttihat Terakki Cemiyeti'nin milletveklileri seçilerek meclise gönderilmişti. Büyük halk desteğine karşın, Cemiyet tek başına ülkeyi idare etmekten yoksun idi. Bu nedenle İttihatçılar, perde arkasından 5 yıl boyunca " Denetleme İktidarı" şeklinde ülkeyi yönetmek eğiliminde oldular. Çok büyük destekle meclise girmiş bir partinin perde arkasından ülke yönetiminde söz sahibi olmaya kalkışması, siyasi parti kimliği ile ülkenin kaderini tek başına üstlenmeye kalkışamaması yönetici elitin eksikliğinden ileri gelmekte idi. En büyük dayanağı ordu olan, mensuplarının büyük çoğunluğu asker olan bir cemiyetten siyasi liderin yetişmemesi mantık çerçevesi içinde makul görülebilir. Fakat bu hakikat, II. Meşrutiyet hayatında Türk Bürokrasinin yönetici elitten yoksun olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir.

Büyük Kabine'nin siyasi ilişkilerine yön veren başat aktörlerinden birisi ordu olmuştur. Daha doğrusu ordu- siyaset ilişkisi Büyük Kabine iktidarının siyasi atmosferine yön veren önemli etken olmuştur. Bu dönemin, siyasi hayatı değerlendirildiğinde Ordu ve siyaset organik bir bütünlük görünümü vermektedir. İttihat Terakki'nin denetleme iktidarıyla birlikte başlayan bu süreçte, asker kendini doğal olarak siyasetin bir parçası olarak görmeye başlamıştı. Bu anlayışın temelini bakıldığında, o dönemde en iyi yetişen ve toplumu dönüştürücü aydın kesimin ordu mensupları olduğundan siyasetin sarpa sardığı dakikalarda seçkin elit zümre olarak ordu mensupları doğal

olarak kendilerini siyasi işleyişin bir parçası olarak görme eğilimlerini olduğu görülecektir. Dolayısıyla asker, iyi yetişmiş bir asker olmasının yanında iyide bir siyasetçi olabilirdi. Çekirdekten yetişen siyasetçi zümrenin olmadığı bir toplumda bu algı, ordu mensupları tarafından normal kabul edilmekteydi. İttihatçı subayların tamamında hakim olan görüş bu idi. İttihat Terakki Cemiyetine mensup askerlerin 1908-1913 arasındaki keşmekeş döneminde her siyasi buhran sonrasında siyasetle iştiğal olmaya kalkışması bu düşüncenin ürünü idi. İttihatçılar, Büyük Kabine İktidarında da bu alışkanlıklarında geri durmamışlardı.

İkinci meşrutiyetin ilanından bu yana, tehlikeli bir şekilde bütünlük arz eden ordu- siyaset ilişkisi sonuçları itibari ile devletin başına büyük galeler açmıştır. Particiliğin ordu içindeki subayların arasında yayılması, bu subaylar tarafından destek görmesi ordu içinde siyasi ayrışmaları, hizipleşmeleri de beraberinde getirdi. Büyük Kabine İktidara geldiğinde ordu üçe bölünmüştü. İttihatçılar, İtilafçılar ve son olarak Halaskar Zabitan. Halaskar Zabitan Grubu, -genel olarak kabul edilen görüşe göre-Büyük Kabine ile dirsek teması halindeydi. Her ne kadar Büyük Kabine, İktidarı boyunca Orduyu siyasetin dışına itmek için çeşitli adımlar attı isede Halaskarlar ile temas halinde olması Büyük Kabineninde kendisinden öncekiler gibi ordu ile temas halinde olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

Ordu da ayrışmaların ortaya çıkmasına ortam hazırlayan bu ile ilişki, Askerin birlik ve bütünlüğünü baltalayan, milli ve manevi duyguları körelten bir hal almıştır. İşte böyle bir ortamda Büyük Kabinenin İktidarında önemli bir yer tutan Trablusgarp Savaşı patlak vermiştir. Bir yazarın ifade ettiği gibi, hem görüntü hemde fikir olarak üçe bölünmüş,3 farklı şapka takan bir ordu ile İtalya ile savaşa tutuşulmuştu. Milli ve manevi duyguları parçalanmış, siyasi kaygılar taşıyan bir ordunun ortak bir vücut ile düşmana karşı başarılı olması beklenemezdi. Nitekim öylede oldu. Önce İtalyanlara karşı Trablusgap kaybedildi; ardından Osmanlı devleti balkan savaşlarında çok kısa sürede bütün cephelerde başarısız olarak Edirne'ye kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Siyasetle parçalanmış bir ordunun cezasını Balkan savaşlarında

Osmanlı devleti çok ağır bir şekilde ödedi. Balkan harbinden önce Avrupa-i osmani, yani Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları 169.845 kilometrekareyken, yenilgi ertesini bu rakam 28.282 kilometrekareye geriledi. Yani Osmanlı devleti, Avrupa topraklarında %83'lük bir kayba uğrayarak Anadolu Coğrafyasına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarısızlığın oluşmasında, siyasetin paramparça ettiği ordunun çok büyük payı vardı. Dolayısıyla Büyük Kabine'nin savaşlar noktasında başarısız olmasının en büyük nedenini burada aramak lazımdır. Yani orduda yapılan reformlar başarılı olamamış ve arzu edilen şekilde ordu aynı manevi ruh ile ortak bir paydada birleştirilememiştir. Osmanlı devleti ise, ordu- siyaset ilişkisinin faturasını çok ağır ödemiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı takip eden 5 yıllık dönem içinde, İktidar ve Muhalefet arasında yaşanan çatışmalar bir gerçeği ortaya koymaktaydı. O da İktidar ve Muhalefet ilişkileri'nin çok sert yaşandığı gerçeği idi. Meşrutiyetin ilanı ile Türk Demokrasi Tarihi'nin lügatına giren İktidar ve muhalefet kavramları, içerdikleri anlamlardan daha sert ve va daha acımasız olarak kullanılmaya başlanmıştır. İktidarı elde eden güç, ilk iş olarak muhalefeti sindirmekle işe başlamayı demokrasinin bir gereği olarak algılamakta idi. 1908'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Büyük Kabinesi kuruluncaya kadar bilfiil iktidarın ortağı olan ve İktidarı denetleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu süre içerisinde devletin bütün kritik noktalarına kendi adamlarını yerleştirmiş, muhalif kimlikli kişileri devlet idaresinden uzaklaştırmıştı. Devlet ricalinden memurlara kadar tam bir tasfiye süreci ile kadrolarda temizlik yapmıştı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve akabinde Kamil Paşa kabinesi de daha önce İttihatçıların uyguladığı baskı ve şiddet politikasına benzer politika uygulayarak ve "İttihatçı Avı" başlatarak İttihatçıları tasfiye etmeye başlamışlardı. Sınırsız bir şekilde, devam eden iktidar muhalefet kavgası, çoğu zaman temel hak ve özgürlüklerin bile kısıtlanmasına yol açıyordu. Tam bir İttihatçı düşmanı olan Kamil Paşa döneminde, hükümet aleyhinde yazı yazdıkları gerekçesi ile Hüseyin Cahit Yalçın ve Tanin gazetesinin idarecileri daivan-ı harpte yargılanarak hapse atıldılar. Bu meşrutiyetin olmazsa olmazı,

düşünce özgürlüğüne indirilmiş bir darbe idi. Öte yandan birçok İttihatçı yurt dışına sürülmüştü. Bütün bu yaptırımlar, hem ittihatçı hemde İtilafçılar için İktidar muhalefet ilişkilerinin çok dışında diktatörlüğe kayan uygulamalar idi. İktidar'ın gözündeki muhalefetin "Düşman algısı", bu yaptırımların düşünce anlamında alt yapısını oluşturuyor idi. Yani Meşrutiyet'in mirası olan muhalefet kurumunun, niteliği ve işlevleri tam olarak algılanabilmiş değildi. Bu dönem boyunca Muhalefet, parlamentonun olmazsa olmazı, yasamanın bir parçası değil, "İktidarın şamaroğlanı" olmuştu. Demokrasi algısının tam olarak gelişmemiş olmasının sonucu olamlıdır ki, muhalefet kurumu tam anlamı ile meşru çerçevede tam olarak işletilememiştir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kamil Paşa'nın hükümet etiiği 9 aylık kısa süre içinde yukarıda bahis edilen nedenlerden dolayı büyük sıkıntılar yaşanmıştır. "Dışta güçlü olmanın öncelikli şartı içte güçlü olmaktır" prensibinin ne kadar önemli olduğunu tarih bize göstermiştir. İçte iktidar-muhalefet ve Ordu- siyaset çatışmalarının yarattığı menfi hava, siyasi otoritenin her geçen gün güç kaybetmesine zemin hazırlamıştır. Arnavutluk isyanı böyle bir ortamda genişleyip büyürken, Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlıklarını tamamlayarak Trablusgarp harbinide fırsat bilerek Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır. Güçlü, tek başlı bir iktidarın kurulamamasının bedelini Osmanlı devleti çok ciddi toprak kayıpları ile ödemiştir.

KAYNAKÇA

Gazeteler

TANİN

İK DAM

Diğer kaynaklar

Abdurahman Şeref Efendi, (Haz. Mehmet Demiryürek), **Tarih Sohbetleri**, Akademik Kitaplar yayınevi, İstanbul, 2009.

AÇBA, Said, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Sander Yayınları, İstanbul, 1971.

----- **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yay. İstanbul, 2009.

----- **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (Çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKSOY, Şerif, **İttihat ve Terakki**, Nokta Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001.

----- **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

----- **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

ALKAN, Mehmet Ö., **Yadigâr-ı Meşrutiyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Aklım Yayınevi, İstanbul, 2002.

- ARTUÇ, İbrahim, **Balkan Savaşı**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Zeus Kitabevi, İzmir, 2008.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Balkan Savaşları I. Balkan Savaşı**, C. II, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.
- **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. I, K. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- BELEN, Fahri, **Ordu ve Politika**, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.
- BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıralarım** (Haz. Selim Kutsan), Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.
- CHILDS, Timothy W., **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, (Çev. Deniz Berktaş), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- ÇAVDAR, Tevfik, **Bir İnkılabın Günbatımı 1908-2008**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2008.
- **Talat Paşa**, İmge Yayınevi, İstanbul, 2001.
- **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge kitabevi, Ankara, 2008.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- DEMİR, Fevzi, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)**, İmge Yayınları, Ankara, 2007.
- DEMİRCİ, H. Aliyar, **II. Meşrutiyet'te Âyan Meclisi (1908-1912)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

ERTÜRK, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, Sebil Yayınları, İstanbul, 1996.

GARNIER, Jean Paul, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu**, (Çev. Zeki Çelikkol), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Balkan Harbi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1979.

Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Kültür Ve turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

HALL, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, (Çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

HAYTA, Necdet, **Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyük Elçiler Konferansı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.

HOCHWACHTER, Gustav Von, **Balkan Savaşı Günlüğü**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

İNAL, İbnülemin Mamut Kemal, **Son Sadrazamlar**, C. III, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

----- **Son Sadrazamlar**, C. IV, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

İNALCIK, Halil, " II. Meşrutiyet", **Doğu Batı**, C.I, S.45, Temmuz 2008..

JELAVÍCH, Barbara, **20. Yüzyıl Balkan Tarihi**, Küre Yayınları, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

KARABEKİR, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Türdav Ofset Tesisleri, İstanbul, 1982.

KARAL, Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

KARPAT, Kemal H., **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

----- **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, (Çev. Esin Soğancılar), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.

KİLİ, Suna; Gözübüyük, A. Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.

KNIGHT, Edward F., **Jön Türkler ve II. Abdülhamid**, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2010.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

KURAN, Ahmet Bedevi, **Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi**, İş Bankası yayınları, İstanbul, 2009.

----- **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

KÜLÇE, Süleyman, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, İzmir, 1944.

LAUZANNE, Stephane, **Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Birleşim yayınevi, İstanbul, 2005.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2009.

Mahmut Muhtar Paşa, **Maziye Bir Nazar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

MARDİN, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Mevlânzade Rifat, **31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1996.

MUHTAR, Mahmud, **Balkan Harbi; Üçüncü Kol Ordu ve İkinci Ordunun Muharebeleri**, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1979.

OLGUN, Kenan, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

RAMSAUR, Ernest Edmondson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, (Çev. Nuri Yavuz), Pozitif Yayınları, İstanbul, 2007.

SELAHATTİN, Mehmet, **Bildiklerim**, (Haz. Ali Birinci; Cüneyd Okay), Vadi Yayınları, Ankara, 2006.

SİMAVİ, Lütfi, **Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

ŞAKİR, Ziya, **Mahmut Şevket Paşa**, Ahmet Said Matbaası, tarih yok.

----- **Paşalar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010.

ŞIVGIN, Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Tahsin Paşa - Said Paşa, **II. Meşrutiyet'in İlanı**, (Edt. Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.

Talat Paşa, **Talat Paşa'nın Anıları**, (Haz. Alpay Kabacalı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

TOKGÖZ, Ali İhsan, **Matbuat Hatırlarım**, (Haz. Alpay Kabacalı), İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

----- **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

TUNCER, Hüner, **Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

TURFAN, M. Naim, **Jön Türklerin Yükselişi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

UÇAROL, Rifat, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Saray ve Ötesi**, (Haz. Nur Özmel Akın), Özgür Yayınları, İstanbul, 2012.

ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

ÜÇOK, Çoşkun, **Siyasal Tarih 1789-1950**, Başnur Matbaası, Ankara, 1967.

VARDAR, Galip, **İttihat Terakki İçinde Dönerler**, (Yaz: Samih Nafiz Tansu), Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2003.

ZÜRCHER, Erich Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Makaleler

ALKAN, Ahmet Turan, "Meşrutiyetten Cumhuriyete Ordu-Siyaset İlişkisi", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XIV, Ed. Salim Koca vd., , Semih Ofset, Ankara, 2002.

AKŞİN, Sina , " Jön Türkler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C,3, İletişim Yayınları, İstanbul,1985.

Babanzade İsmail Hakkı, "Son Darbe", **Tanin**, 5 Ağustos 1912.

BAYSUN, M. Cavid, "Muhtar Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C. VIII, M.E.B Yayınları, Eskişehir, 2001.

BİRİNCİ, Ali, "31 Mart Vak'asının Bir Yorumu" **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C. XIII, Ankara, 2002.

DAĞLAR, Oya, "Balkan Savaşında Salgın Hastalıklar", **Toplumsal Tarih**, S. 104

ESAD, Şefik, "Hükümetin Bitarafılığı Meselesi" **İkdam**, 11 Eylül 1912.

ELÖVE, Mustafa Emil, "İkinci Meşrutiyet Devri Siyasi Hayatına Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.9,S.1.

GAZEL, Ahmet Ali, "II. Meşrutiyet Döneminde Lynch İmtiyazı Meselesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifası", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. XVIII, Erzurum, 2001.

GÜNEŞ, İhsan, "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, S. 1, Ankara, 1990.

İbrahim Hakkı Paşa, **İslam Ansiklopedisi**, C. V/II, Milli Eğitim Yayınları, Eskişehir, 1997.

İbrahim Paşa, "İkinci Meşrutiyet'in Bahtsız Sadrazamı İbrahim Paşa'nın Mektubu", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S.17.

KARPAT, Kemal H, "I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamid'in Saltanatı (1876-1908)" **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.XII, Ed. Salim Koca vd.,Semih Ofset, Ankara, 2002.

KERİMOĞLU,Hasan Taner, "İkinci Meşrutiyetin İlk Yıllarında Sürgün ve Firailer Sorunu ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. VII,S.2,2007.

- KODAMAN, Bayram, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C. XIII, , Ed. Salim Koca vd., Semih Ofset, Ankara 2002.
- KURAN, Ahmet Bedevi, "Babıali Baskını", **Tarih Dünyası**, C. II.S. 14 İstanbul, 1950.
- KÜÇÜK, Cevdet. " Babıâli Baskını", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul, 1991.
- NECİP, Fazlı, "Makedonya'da Son günlerimiz ve Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa", **Yakın Tarihimiz**, C. IV, S. 51, 14 Şubat 1963.
- OLGUN, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 39.
- ÖKSÜZ, Hikmet, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Sünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç", **Osmanlı**, Ed. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz, C. II, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 1999.
- ÖZÇETİN, Yaşar, Yavuz, Sıddık, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Meclis-i Mebusan'ca Düşürülen İlk Kabine: Kâmil Paşa Hükümeti" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2009.
- ÖZKAN, Cemal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar", **Tanzimatta'tan Cumhuriyet'e Türkler Ansiklopedisi**, C,V, İletişim Yay., İstanbul, 1985.
- SÜSSHEİM K., "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, C. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 1997.
- ŞEFİK, Ahmet, " Meydan Okuyoruz", **Tanin**, 24 Eylül 1912.
- ŞIVGIN, Hale, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler ve Çeteler Arasında Başlaması", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ed. Kemal Çiçek vd., C. II, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 1999.

TANÖR, Bülent, " Anayasal Gelişmelere Toplu bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C,1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Mahmud Şevket Paşa " **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXVII, Ankara, 2003.

YAKUT, Kemal, "II. Meşrutiyet Döneminde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908 1912)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 2, Ed. Kemal Çiçek vd., C. II, Semih Ofset Matbaası, Ankara, 1999.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, " Meclis Fesh Ediliyor", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 34, 18 Ekim 1962

----- " İttihat ve Terakkiye Hücumlar", **Yakın Tarihimiz**, C. IV, S. 19, 31 Ocak 1963.

----- " Partiler Arasında Anlaşma", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 24, 9 Ağustos 1962.

----- " Post Kavgaları", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S., 32, 4 Ekim 1962.

----- " Siyasi Buhran ve Sonuçları", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 33, 11 Ekim 1962.

----- "Bizdeki İlk Hizipleşme", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 18. 28 Haziran 1962.

----- "Daima Kabine", **Tanin**, 25 Ağustos 1912.

----- "Deniz Kuvvetlerinin Zoruyla Çekilen Sadrazam", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 15, 7 Haziran 1962.

----- "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 23, 2 Ağustos 1962.

----- "İttihat Terakki Panik İçinde", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 30, 20 Eylül 1962.

----- "Meşrutiyet ve Taassup", **Yakın Tarihimiz**, C. III, S. 29. 13 Eylül 1962.

----- "Sadrazam Aranıyor", **Yakın Tarihimiz**", C. III, S. 31, 27 Eylül 1962.

----- "Yegane Çare", **Tanin**, 4 Kasım 1912.

YAVUZ,Nuri, "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**,S.:8, Temmuz 2008.

YÖNTEM, Ali Canip, "Hizb-i Cedit", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S.25, 16 Ağustos 1962.

----- "Selanik'te 10 Temmuz Sabahı", **Yakın Tarihimiz**, C. II, S. 21, 26 Temmuz 1962.

Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 5 Ekim 1911, 1. Devre, 4. İctima Yılı, 3. İctima.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 19 Ekim 1911, 1. Devre, 4. İctima Yılı, 4. İctima.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 25 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 40. İctima.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 30 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 43. İctima.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 31 Temmuz 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 44.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, 4 Ağustos 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 32. İctima.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 5 Ağustos 1912, 2. Devre, 1. İctima Yılı, 47. İctima.

Tezler

BİRECİKLI, İhsan Burak, "Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

HOCAOĞLU, Baran, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908–1913)" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir, 2008.

OLGUN, Said Mahmud Muhtar Paşa, Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri, Eserleri, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

EKLER

EK 1: 17 Ocak 1913'de Avusturya- Macaristan, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen ve Edirne'nin Bulgaristan'a terkini öngören Düvel-i Muazzama Notası.

Zire de vazi'ü-l imza Avusturya-Macaristan, İngiltere , Fransa , Rusya , Almanya ve İtalya sefirleri zat-ı şevketmeab hazret-i padişahinin hariciye nazırı efendi hazretlerine tebligat-ı atıyyeyi ifaya hükümetler tarafından memur edilmişlerdir.

Düvel-i mezkûre, muhâsamât'ın (düşmanlık) tekrar başlanmasının önünü almak arzusunda bulduklarından siyasalarına muhalefete iade-i sulhe mani oldukları takdirde hükümet-i seniyye-i osmaniye'nin deruhte edeceği mesuliyet-i vahimeye nazar-ı dikkatini celb etmeği vecibeden addederler. Muharebenin imtidadı (uzaması), paytahtın mukadderatının mevzu bahis olmasını ve belki muhasamat'ın esa-yı Osmani vilayetlerine de sirayeti intaç ederse bunun mesuliyeti ancak kendisine ait bulunmuş olacaktır. Böyle bir hal durumunda hükümet-i seniyye-i Osmaniye düvel-i muazzamanın kendisini ihtiraza (sakınmaya) davet etmiş oldukları ve el yevm dahi maruz kalmasına mahal bırakmak istemedikleri tehlikelere karşı korumak için mesailerinin muvaffakiyetsiz olacağına güvenemeyecektir. Her halde hükümet-i seniyye-i Osmaniye iade-i sulhten sonra muharebenin zararlarını tamir ve darsaadet'te mevkiini tahkim ve ümran ve terakkisi en hakiki kuvvetini teşkil edecek olan Asya'daki arazi-i vasa'adan istifade için Avrupa düvel-i muazzamasının müzaheret-i maneviye ve maddiyesine muhtaç olacaktır.

İş bu teşebbüsat ve hat-ı neticeye isal için hükümet-i seniye kezalik düvel-i muazzamanın müzaheret ve hayır havahanelerinin mazhar olmasına ancak gerek Avrupa'nın gerek devlet-i aliye-i Osmaniye'nin vekaye-i menafi-i

umumiyesi maksadiyle dermeyan ettikleri iş bu vesayasını (vasiyet) hüsn-i kabul ettiği takdirde intizar edebilir.

Binaen aleyh düvel-i muazzama Edirne şehrinin balkan hükümet-i müttefikasına terkine ve Cezair-i bahri sefidin mukadderatı hakkında ittihaz kılınacak kararın kendilerine tevdi ve havalesine muvafakat eylemesi zımında hükümet-i seniyye-i osmaniye nezdinde vuku bulan vesayayı müştereken tekrar etmeği vazife addederler. Bu mesaidata mukabil düvel-i muazzama Edirne'de ki menafi-islamiyenin muhafazasını ve şehir-i mezkurda cevami-i şerifeye ve mebani (binalar) ve emlak-i riayet edilmesini temine muavenet edecekler; ve adalar meselesi dahi memalik Osmaniye'nin emniyet ve mahfuziyetine hiç bir güne tehlike irasat (istek, arzu) edemeyecek surette neticelendireceklerdir.

Dersaadet 17 Kanun-i Sani 913

EK 2: İtalya ile Yapılan Muahede-i Sulhiye'nin (Uşi Anlaşmasının) Tam Metni

"Zat-ı Hazreti Padişahi ile Haşmetli İtalya kralı hazretleri, memleketeyn arasında berdevam olan hal-i harbe nihayet vermek arzusu ile aynı surette mütehasıs olduklarından taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden birinci rütbeden "nişan-ı osmani"yi haiz fevkalde Murahhas Nabi efendi ile, ikinci rütbeden "mecidi " üçüncü rütbeden "osmani" nişanlarına hazi fevkalade Murahhas Fahreddin bey ve Haşmetli İtalya Kral hazretleri canibinden "Kuron D'Itali" ve "Sen Morise Lazar" nişanlarına haiz parlamento'da mebus mösyö Gido Fuzinati, "Sen Morise Lazar" ve "Kuron D'Itali" nişanlarına haiz Mösyö Volpi murahhas tayin edilmiştir. Mişarünlaeyhin selahiyeti kamilelerine müşir vesaiki teati ettikten ve bunları usu-i muvazasına muvaffık bulduktan sonra, mavadd-ı atiyi karalaştırmıştırmışlardır.

1. madde: Her iki hükümet muahede-i haziranın imza edilmesini müteakip muhasematın derhal aynı zamanda nihayet bulması için tedabir-i lazime ittihazının taahüd ederler. tedabir-i mezkurenin mevki-i icraya vaz'ının temin için mahallerine hususi komiserler izam edecektir.

2. madde: Her iki hükümet muahede-i haziranın imza edilmesine müteakip zabitlerine, askerlerine ve kezalik memurin-i mülkiyelerine avdet emrini hükümet-i seniye, Trablusgarp ve Bingazi'dekilere İtalya hükümeti'de adalr denizinde işgal edilmiş cezair'dekiere vermeye taahüd ederler. Salifü'z-zikr adaların İtalyan zabitan ve asakiri ile memurin-i mülkiyesi tarafından tahliye-i fiiliyesi Trablusgarp ve Bingazi kıtalarının Osmanlı zabitan asakir ve memurin-i mülkiyesi canibinden tahliyesine müteakip vukua gelecektir.

3. Madde: Esra-i harbiye ile rehineler mümkün olduğu kadar çabuk bir zamanda mübadele edilecektir.

4. Madde: Her iki hükümet tam ve mutlak bir aff-ı umumi bahş etmeyi taahüd ederler. İtalya hükmeti Trablusgarp ve Bingazi ahalisini Hükmet-i seniye'de taht-ı hakimiyet-i osmaniye'de bulunupta muhasemata iştirak eden veya muhasemat sebebiyle celb-i töhmet eden Cezair-i bahr-i sefid

sekenesine ceraim-i adiyeye müstesna olmak üzere aff-ı umumi ilan edeceklerdir. Binaenaleyh, hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun, hiç kimse muhasemat esnasında icra ettiği hareket-ı askeriye veya siyasiyeden yahut izhar eylediği efkar ve siyasiyeden dolayı ne şahş'a ne emvali takip ve tazip ve hukuku haleldar edilmeyecektir. bu sebeple mevkuf veya menfi bulunan kimseler derhal serbest bırakılacaktır.

5. Madde: Tarafeyn-i akideyn beyninde ilan-ı harpte mukaddem akdedilmiş veya meriyüül icra bulunmuş olan bütün muahedat mkavelet ve her nevi taahhüdât derhal muteber olmaya başlayacaktır. Gerek her iki hükümet gerek tab'aları birbirlerine karşı muhasemattan evvel buldukları aynı hal ve mevkiye vaz edeceklerdir.

6. Madde: Hükümet-i seniye düvel-i saire ile ticaret muahedelerini tecdid ettiği zaman İtalya hükümeti devlet-i osmanşye ile Avrupa hukuk-i umumiyesi üzerine müesser bir ticaret muahedesini akdetmeye yani hükümet-i seniye bütün istiklal-i iktisadisini ve ticaret ve gümrük işlerinde uhud-i atika ile bağılı olmaksızın sair Avrupa devletleri gibi hareket etmek hakkını bırakmaya muvaffakat eder. Şurası malum olmak iktiza eder ki, muahede-i mezkure düvel-i siare ile aynı esas üzerinde bab-ı ali canibinden münakit ticaret muahedeleri mevli-i fiile konulduğu zaman mer'i olacaktır. Bundan başka İtalya hükümeti Türkiye'de kıymet üzerinden alınan % 11 gümrük resminin 15'ine iblağı yeni inhisarlar vaziyete hayut petrol, sigara kağıdı kibrit, alkol, oyun kağıdı, istihlak üzerine yeni zam itaasını aynı muamelenin memalik-i saire ithalatında da aynı zamanda bila istisna tatbiki şartıyla muvaffakat ederler. bu inhisarlar idaresi taht-ı inhisara alman mevadın sened-i miktarı ithalatı nisbetinde İtalyan muhsulâtı iştirak etmek mecburiyetindedir. inhisar-ı mevadının teslimi için teklif edilecek fiyat hin-i istişarede piyasanın haline tevaffuk edecek ve mevad-ı mezkurenin cinsi ile ilan-ı harpten evvelki üç sene zarfında fiyatın vasatı nazar-ı dikkate alınacaktır. Bundan başka şurası da mukarrerdir ki, hükümet-i Osmaniye salifü'z-zikr 5 madde üzerinde yeni inhisarlar tesis edecek yerde bunların istihlakın resmi vaz etmekte karar

verirse rüsum memalik-i Osmaniye veya diğer milletler muamelat-ı müşaveresine de teşmil edecektir.

7. Madde: İtalya hükümeti düvel-i saire Türkiye'deki postanelerini kaldırdığı zaman , memalik-i Osmaniye'de bulunan posta idarelerini lağv etmeyi taahhüt eder.

8. Madde: Bab-Âli Türkiye'de cari olan uhud-i atika usulüne nihayet verilerek hukuk-i beynelminel esasatını ikame etmek üzere alakadar olan düvel-i muazzama ile konferans vesaire suretlerle müzakerata girişmek niyetinde bulunduğundan İtalya hükümeti Bab-âli'nin amalindeki isabeti teslim ederek bu babda kendisine müzaherename ve samimiyesine ibraz edeceğini şimdiden beyan eder.

9. Madde: Hükümet-i Osmaniye devair-i tesmiyesinden müstahdem olup da muhasemat esnasında çıkarmaya mecbur olduğu İtalyan tabasının ifa ettikleri idamat-ı hasenelerine karşı menununiyeti izhar etmeye müheyya olduğu beyan eder. Memuriyet maaşına tevdi edilecek ve bu inkita-i hizmeti bir taaküt maaşına hakkı olan memuriyete zarar vermeyecektir. Bundan başka hükümet-i osmaniye münasebatında bulunduğu müessesat duyun-i umumiye şimend, fer şirketleri bankalar nezdinde vaktinde istihdam edilmek ve aynı şerait dahilinde bulunan İtalya tabyalarına karşı aynı surette muamele edilmesi için tavassut ve şafaatte bulunmayı taahhüd ederler.

10. Madde; İtalya hükümeti ilan-ı harpten evvelki üç sene zarfında iki vilayet hasılatı üzerinde duyun-i umumiyeye tahsis edilen mebalığın vasatisine muaddil bir meblağı devlet-i aliye-i osmaniye hesabına duyun-i umumiye veznesine her sene tediye etmeyi taahhüd eyler. Bu miktar-ı senevinin yekunu biri hükümet-i osmaniye diğeri İtalya devleti tarafından tayin edilecek işki komiser tarafından müttefiken tayin edilecektir. İhtilaf vukuunda karar karar itası her iki taraftan riyaset edilen bir heyet-i hakimiye tevdi edilecektir. hakem, alel-hakem tayininde ittifak husule geelmediği takdirde tarafeynden her biri muhtelif devlet gösterecek ve intihab bu devletlerle müşterek vukua gelecektir. İtalya hükümet-i osmaniye idaresi

salifü'z-zikr miktar-ı senevinin yerine %4 faizle reisülmale kalbedilmiş bir meblağın tediyesine talep etmek hakkına malik olacaktır. İtalya hükümeti fırka-ı sabıka mucibince tesviye edilecek miktar-ı senevinin 2 milyon Franktan aşağı olmayacağını ve kendisinden talep bulur bulmaz reisülmâle kalbedilmiş meblağı tesviye edileceğini şimdiden kabul eder.

11. Madde: muahede-i hazırta imza edildiği günden itibaren meriyül icra olacaktır.

Murahhaslar Mevad-ı Salife üzerine bil ittihat muahede-i saireyi imza ve takdim etmişlerdir Lozan 18 Teşrin-i evvel 1912, Pietro Bertolini, Cozepe Volpi, Gido Fuzinati, Memhet Nabi, Rumbeyoğlu Fahreddin.

EK 3: Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin Hükümet Programı

Efendiler,

Hükümet görevini ne kadar önemli ve çeşitli zorluklar içinde üstümüze aldığımızı açıklamaya gerek yoktur. Allah'ın lütuf ve yardımlarına ve Osmanlı milletinin olgunluk ve uyanıklığına dayanarak kabul ettiğimiz hizmette başarılı olabileceğimiz, bütün milletin sükun ve metanetini korumak suretiyle görevimizi kolaylaştırmasına bağlıdır. Osmanlıların şimdiki tarihimizin olağan üstü nazikliği gereğince takdir ederek, başarımızın sebeplerini sağlayacaklarından kesin olarak ümitliyiz. vatanseverliklerinden, vatanın esenliğinden başka bir amaç takip etmediğinden emin olduğumuz basınımızdan, şu sırada kendisine düşen görevin ayrılıkları çoğaltıcı değil birleştirici çalışmalar bekleriz. Her şeyden önce memlekette barış ve güvenliği devam ettirmek için askeri ve sivil idareden etkili ihtiyat önlemleri alınmıştır. Şimdiki zorluklara esas olan hoşnutsuzlukların sebeplerini incelersek dört sebep ortaya çıkar:

- 1) Genel Seçimlerde memurların kanuna aykırı şekilde müdahale ve işlemleri
- 2) Ordu ile memurların çeşitli siyasi partilere girmeleri
- 3) Görevlerin ve makamların dağıtılmasında yürürlükteki kuralların hükümlerinden sapma,
- 4) Anayasa hükümleri ve meşrutiyet ile uyuşmayan yol ve tedbirlere baş vurma.

Bu dört sebepten genel seçimlerle ilgili şikayetlerin, kanun dairesinde soruşturmasına giriştik. Elde edilecek sonuca göre yine kanunen icap eden işlemlerde tehir etmeyeceğiz.

İkinci sebebi ortadan kaldırmak için tedbirlerimizin biri: orduyu siyasetten uğraşmaktan istisnasız olarak önlemek, diğeri cemiyet ve partilerden ilgilerini kesmeyen ve tarafsız harekete dönmeyecek memurları değiştirmektir.

Üçüncü sebebin ortadan kaldırılması için takip edeceğimiz yollar: memurların azli, tayini, terfi ve ilerlemeleri elde bulunan kanunlar ve kuralların hükümlerini kesin olarak uygulayarak her hizmeti meslekten yetişmiş ehliyet sahibine vermek, ve hak edilmeyen kıdeme dayalı olmayan tayin ve ilerlemelere kesin olarak son vermek; memuriyette kalma, ilerleme bir cemiyet ve partiye girmekle değil tam bir tarafsızlık ve metanetle vazife yapmaya uymak olduğu inancını fiili olarak bütün memurlara telkin etmek esaslarıdır.

Dördüncü sebebin ortadan kaldırılması: tecrübe ile sabit olan kesin hakikatten olduğu üzere, her memleketin saadet ve kuvveti ancak kanunlara uymakla kontrol edilir. kanun hükümlerinin tam uygulama ve saygı görmediği yerlerde karışıklık ve felaket yerleşir. bir taraftan bu gerçeklere bir taraftan şimdiki zorluklara bakacak olursak, kanunlar dairesinden ve kanunlara uymaktan zerre kadar ayrılmamakta lüzum ve isabet görüldüğünden gerek memleketin idaresinde gerek kanunların düzenlenmesinde ve teklifinde bu daireden sapmamaya kesin olarak azimliyiz. bu hususta kanun-i esasiye uymayan teklifleri geri almak da kararımız arasındadır. . .

Partiler arasında meydana gelip son günlerde ne yazık, düşünce ayrışığı şeklinde çıkarak kutsal vatanımız hakkında büyük zararları davet edecek şekilde değişen anlaşmazlıkları gidermeye ve her hangi bir taraftan olursa olsun kanun dışında karışmalara ve işlerin olmasına meydan vermemeye çalışacağız.

Memleketimizin muhtaç olduğu ilerleme ve ıslahat maddesi heyetimizin esas çalışması olacağından yürürlükte bulunan bütçede yazılı ödenek ve yetkiler dışında düşüncelerimizi hazırlanması yaklaşan 1913 bütçesine bıraktık.

Bilindiği üzere on aydan beri İtalya ile savaş ediyoruz. Trablusgarp ile Bingazi'de asker ve yerli mücahit kardeşlerimizin vatanın korunması uğrunda göstermekte oldukları olağanüstü fedakarlıkları dile getirerek ananız. haklarımız, şeref ve onurumuzla uyuşacak barış esasları bulununcaya kadar karşılaştığımız tecavüze karşı cenab-ı hakkın lütfü ile Osmanlı milletinin

fedakarlığına dayanarak haklarımızın korunmasına vatanımızın savunmasına azim ve metanetle devam edeceğiz.

Dış siyasetimize gelince: İnkılabın arkasından yapılan ve 1909 yılı sonuna kadar tam başarı ile izlenen Osmanlı milletinin duyguları ile çıkarlarına tamamen uyduğundan dolayı Mebusan meclisinin defalarca onayından geçmiş olan ve büyük devletler tarafından da iyi kabul edilen siyaseti yeniden takip edeceğiz. Bütün dost devletler ile olan ilişkilerimizin esası samimiyet doğruluk ve temizliktir. Allah Muvaffak etsin.

ÖZET

TAVUKÇU, İbrahim. İstanbul Basını'nda Büyük Kabine (21 Temmuz 1912-23 Ocak 1913), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

II. Meşruyet'in ilanı Türk siyasal hayatından büyük değişiklikleri, yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu yeni edimlerin en önemlisi şüphesiz anayasal rejimdir. Mutlak monarşiden, anayasal monarşiye geçilmesi ile birlikte devlet yönetiminde daha önce hiç denenmemiş olan bir sisteme kabine sistemine geçilmiştir. Bu sistemde iktidar, padişah'ın ve meclisin ortak gücüdür. Meşrutiyet hayatı boyunca meclis, demokratik rejimlerin gereği olarak kabinelerin denetim mekanizması olarak görev yapmış, iktidar-muhalefet ilişkilerini işletmiştir.

1908-1913 yılları arasındaki 5 yıllık kısa bir sürede 9 Kabine kurulmuş ve yıkılmıştır. 22 Temmuz 1912'de iş başına gelen Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlık görevini üstlendiği, Kamil Paşa'nın Şurayı devlet Reisi olarak görev aldığı Büyük kabine, meşrutiyetin döneminin en büyük kabinelerinden biridir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmut Muhtar Paşa'nın bu kabinede bahriye nazırı olarak görev alması nedeni ile "Baba-oğul" kabinesi olarak da anılan bu kabine büyük ümitlerle iş başına gelmişti. Büyük Kabine iktidara geldiğinde, Osmanlı devleti dahili ve harici bir çok problemle karşı karşıya kalmıştı. Dahilde İttihat Terakki Cemiyeti aleyhtarlığı ciddi boyutlara varmış, cemiyetin devlet işlerine sürekli müdahil olmaya çalışan tavrı, bazı çevreler tarafından şiddetle eleştirilmeye başlanmıştı. Cemiyetin bu tavrına karşılık bütün muhalif kesimler 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Partisi adı altından toplanmıştı. İttihat Terakki ve Hürriyet İtilaf Fırkası arasındaki parti çekişmeleri toplumsal gerilimi tımandırmakta bu durum toplumsal anarşiyi tetiklemekteydi. Haricte ise Arnavutluk isyanı bütün sıcaklığı ile gündemdeki yerini korumakta idi. Öte yandan Hakkı Paşa kabinesi zamanında başlayan Trablusgarp savaşı da devam etmekteydi. Böyle bir ortamda "Tarafsızlık" ve "Barış" parolaları ile Gazi Ahmet Paşa İktidara geldi. Büyük Kabine'nin iktidarı, toplumsal gerilimi düşüremedi.

İttihatçuların yönetimden uzaklaştırılmaya çalışılması,devletin önemli kadrolarından ittihatçuların tasfiye edilmesi, iktidara karşı cemiyetin muhalefete geçmesine sebebiyet verdi. Hariçte ise Arnavutlara önemli bazı ayrıcalıklar tanınmasına rağmen, Arnavutluk 1912'de bağımsızlığını ilan etti. Trablusgarp savaşı kaybedilerek Uşi anlaşması ile Trablusgarp İtalyanlara bırakıldı. Dahası dış politikasını "Barış" ilkesi üzerine kuran büyük kabine, Balkan savaşlarının çıkmasını engelleyememişti. Balkan savaşlarında Osmanlı ordusunun kısa sürede büyük mağlubiyetler alması üzerine, Kamil Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yerine geçmiş ise de savaşlarda arzu edilen başarı sağlanamamış, Bulgarlar Edirne önlerine kadar gelerek şehri kuşatma altına almışlardı. Böyle bir ortamda, Düvel-i Muazzama devletleri Edirne'nin Bulgaristan' a terk edilmesini öngören bir nota'yı 17 ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne vermişlerdi. 22 Ocak 1913'te saltanat şurasında nota ele alınmış ve Nota'ya verilecek cevap kararlaştırılmıştı. 23 Ocak 1913'te, Kamil Paşa'nın başkanlığındaki devlet ricali Babıali de Düvel-i Muazzama'ya verilecek cevabi nota'yı yazdıkları sırada İttihatçular, Kamil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlara terk ettiğini ileri sürerek Babıali'yi bastılar. Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürerek kanlı bir darbe ile hükümeti devirdiler. Kamil Paşa'nın zorla istifa ettirilmesiyle birlikte adı gibi büyük beklentiler ile birlikte iş başına gelen fakat kendisinden bekleneni yerine getiremeyen Büyük Kabine yıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

- 1- Büyük Kabine,
- 2- Gazi Ahmet Muhtar Paşa,
- 3- Kamil Paşa,
- 4- İttihat Terakki Cemiyeti,
- 5- Trablusgarp Savaşı, 6- Balkan Savaşları.

ABSTRACT

TAVUKÇU, İbrahim. Grand Cabinet in İstanbul Press (21 July 1912 - 23 January 1913), Master Thesis, Ankara 2012.

The declaration of second constitution has brought with major changes and innovations in Turkish political life. Undoubtedly the most important acquirement was constitutional regime. By passing from Absolute monarchy to constitutional monarchy, cabinet system was introduced as a new system that has never been tested before. Sultan and the parliament were ruling together in this system. Throughout constitutional life of it the parliament served as a mechanism of control cabinets in accordance with democratic regimes, the ruling-opposition relations has operated.

Nine cabinets were constructed and collapsed in a short period of Five years in between 1908-1913. July 22 1912, as per job undertaken by the Gazi Ahmet Muhtar Pasha, grand vizier, Kamil Pasha, parliament speaker, the Grand cabinet was served as the Head of State, was also one of the largest cabinets along the Constitutional Monarchy period. Mahmud Muhtar Pasha, Gazi Ahmet Muhtar Pasha's son, being a part of the cabinet as Minister of the Navy. Thus, the cabinet was called "Father-son" cabinet and acceded with great hope. When the Grand Cabinet came to power, the Ottoman Empire faced a lot of problems internally and externally. Society of Union and Progress had serious opposition inwardly, constantly intervening in state affairs, trying to be the attitude of society, began to be criticized severely by some circles. In this attitude all the dissident segments of the society had gathered under the name of Freedom and Entente Party in 1911. The conflict in between Freedom and Entente Party and the party of Union and Progress escalated tension and this revolted social anarchy in the society. By the time, Albanian rebellion maintained its place on the agenda with its all temperature. On the other hand, Tripoli war continued which started during the Hakki Pasha's cabinet. In such time, Gazi Ahmet Pasha Came to power with the words "Neutrality" and "Peace". Grand Cabinet

Government could not reduce the social tension. Supporters of the Union and the progressive removal of government, cadres of supporters of the Union and the progressive liquidation of the state, caused community to side oppose the government. In outward, despite the recognition of some important privileges of Albanians, Albania declared its independents in 1912. The war of Tripoli was lost and made the Tripoli agreement with Italy by giving them Tripoli. Moreover, the grand cabinet who founded the foreign policy on "peace" could not prevent emergence of Balkan War. As soon as upon receiving the biggest defeat of the Ottoman army in the Balkan wars even though Kamil Pasha commandeered the wars instead of Gazi Ahmet Muhtar Pasha he could not achieved the desired success. The Bulgarians had came near to Edirne and taken the city under siege. In such environment, The Entente Powers has given Ottoman state a memorandum which required leaving City of Edirne to Bulgaria in January 17 1913. It was discussed and decided how to answer that memorandum in Council of the Sultanate. In January 23 1913, when the State Council gathering to write the answer of the memorandum headed by Kamil Pasha they were surrounded by supporter of unions and progress. Rebellions asserted that Kamil Pasha left The City of Edirne to Bulgaria and overthrew the government with bloody coup by killing the minister of war. Kamil Pasha, maintained by force the resignation with great expectations as the name of the business alone but could not fulfill what is expected from him. Then the Great Cabinet collapsed.

Keywords:

- 1- Grand Cabinet,
- 2- Gazi Ahmet Muhtar Pasha,
- 3- Kamil Pasha,
- 4- Union and Progress Party,
- 5- Tripoli War, 6 - Balkan Wars.